

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРКАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЧЕРНІГІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМ. К. Д. УШИНСЬКОГО
ХЕРСОНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЧЕРКАСЬКЕ РЕГІОНАЛЬНЕ ВІДДІЛЕННЯ
СОЦІОЛОГІЧНОЇ АСОЦІАЦІЇ УКРАЇНИ
ЦЕНТР СОЦІАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
КАФЕДРА ФІЛОСОФСЬКИХ І ПОЛІТИЧНИХ НАУК**

СОЦІАЛЬНІ ТА ГУМАНІТАРНІ ТЕХНОЛОГІЇ: ФІЛОСОФСЬКО-ОСВІТНІЙ АСПЕКТ

**МАТЕРІАЛИ
X Всеукраїнської
науково-теоретичної конференції
21–22 березня 2024 року
м. Черкаси**

УДК 1:37:316.3:33:504(063)

*Затверджено вченою радою Черкаського
державного технологічного університету,
протокол № 8 від 15.04.2024.*

Відповідальний редактор професор А. І. Бойко.

Упорядник О. І. Астапова-Вязьміна.

Соціальні та гуманітарні технології: філософсько-освітній аспект: Матеріали X міжнародної науково-теоретичної конференції (21–22 берез. 2024 р., м. Черкаси) [Електронний ресурс] / упоряд. О. І. Астапова-Вязьміна; відп. ред. проф. А. І. Бойко. М-во освіти і науки України, Черкас. держ. технол. ун-т. – Черкаси : ЧДТУ, 2024. – 203 с.

У збірнику опубліковано матеріали X науково-теоретичної конференції «Соціальні та гуманітарні технології: філософсько-освітній аспект». В центрі уваги авторів – проблемне поле соціальної та політичної філософії, антропологічні проблеми сучасної доби, аспекти формування гуманітарної безпеки в контексті війни. Зазначені питання розглядаються крізь призму гуманітарних та соціальних технологій, ефективне функціонування яких неможливе без трансформацій суспільного досвіду, аналізу сучасних цивілізаційних викликів, визначення ролі освіти і суспільних наук у процесі формування безпекових позицій людства. Сесійні публікації студентів і аспірантів, а також оприлюднені кращі конкурсні роботи – філософські есе свідчать про залучення здобувачів освіти до наукової діяльності та формування у молоді нового бачення окресленого кола проблем.

Матеріали конференції будуть корисними для здобувачів вищої освіти, а також стануть у нагоді науковцям, освітянам і широкому загалу в осмисленні актуальних викликів суспільства.

З М І С Т

ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ ПАРАДИГМ

Астапова-Вязьміна О. Філософська візуалізація: діалог між філософськими традиціями.....	7
Базелюк О. Освітнянська концепція К. Ушинського в контексті філософської проблематики	8
Берегова Г. Філософське осмислення сучасних освітніх парадигм.....	12
Беценко Т. Освіта як світло і світ: значення освіти для самоствердження особистості.....	15
Голубович І. М'яки соціальні технології, гуманітарна експертиза, біографічна прагматика в філософсько-освітньому контексті.....	17
Додонова В., Додонов Д. Освітні практики в Україні в контексті критичної педагогіки Пауло Фрейре	19
Жук М. Потреба філософії 4.0: виклики, невизначеності, тренди, рішення.....	23
Загородній В., Вовкочин Л. Формування життєвих цінностей студентів у розрізі компетентнісного підходу до навчання у ЗВО.....	25
Киселиця С. Гуманізм як світоглядно-теоретична основа викладання гуманітарних дисциплін	29
Матковський О. Деякі зауваги до організації самостійної роботи студентів-хореографів в умовах воєнного стану (з досвіду роботи).....	31
Рилова О. Вища освіта в епоху цифрової трансформації.....	33
Саєнко А. Акцент на інклюзії – необхідність та вимога сучасних освітніх парадигм	35
Утюж І. Майбутнє вищої освіти в нових структурах суспільства 5.0.....	38
Фролова М., Момоток О., Мартинова А. Інтерактивні педагогічні технології активізації навчання в ЗВО	40
Шакун Н. Філософський вимір професійної майстерності викладачів в умовах сучасності.....	42

ТРАНСФОРМАЦІЇ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ РЕАЛЬНОСТІ: ВИКЛИКИ, РИЗИКИ, ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Абашнік В. Німецькі політичні філософи про сучасну російсько-українську війну	44
Бойченко М. Філософія формування культури соціальної інклюзії для повоєнного українського суспільства.....	47

Борінштейн Є. Добро і зло & мораль і імморалізм & свобода і рабство: філософія людяності як основа життя.....	51
Гладун О., Пушонкова О. Культура пам'яті у смислових контекстах постсучасності	54
Дзідора К. Політика пам'яті як чинник формування колективної пам'яті.....	55
Дмитренко М. Феномен самоідентифікації особистості в інституційних відносинах.....	59
Козиряцька Н. Соціокультурна реальність: англіцизми в україномовному сучасному просторі	61
Красюк В., Щербина С. Олена Теліга борець за права і свободу українського народу	64
Лещенко Г. Політичний наратив у епоху пост-правди.....	66
Мирошниченко С. Трансформація змісту професійних компетенцій менеджера соціокультурної діяльності в умовах воєнного стану.....	68
Озіран С. Формування резильєнтності у студентської молоді в умовах сучасних викликів	71
Рижик М. Метаморфози сучасної індійської філософії: онтологія буття.....	74
Рожков Д. Етика помсти та принципи відновлення справедливості: роздуми над наслідками відплати.....	77
Самойлова П. Байдужість – вада суспільства (на прикладі книги «Я бачу, вас цікавить п'ятьма» І. Павлюка).....	79
Самофалова Т. Сутнісні ознаки парадигми соціальної згуртованості європейської держави	81
Хоменко С. Художня література як засіб формування духовного світу сучасної молоді	85
Цибенко М. Амбівалентність пам'яті та забуття як форма вирішення феноменологічно-трансцендентної суперечності людського буття	86
Чевельча М. Домашнє насильство в Україні.....	88
Шабанова Ю. Постправа в інформаційному просторі метамодерної дійсності.....	90

ЛЮДИНА ІННОВАЦІЙНОЇ ДОБИ: НОВІ КОНЦЕПТИ ТА СУЧАСНІ РІШЕННЯ

Балалаєва О. Системне мислення у сучасному дизайні.....	93
Боровик Т., Устиченко С. Life та soft skills у контексті кар'єрного зростання	95
Діденко А. Еволюція виховання: від традиційних підходів до сучасних тенденцій	97

Кабанюк С. Критичне мислення як одна з навичок майбутнього.....	100
Карловська Г. Виховання громадянськості при викладанні іноземних мов у ЗВО України.....	102
Крохмаль Н. Капітал людини інноваційної доби	103
Мелікова О. Кореляція поведінкових трендів суспільства з цінностями певної страти	105
Potapenko L., Chabak L. Imagology in the Paradigm of Comparative Literature.....	107
Сало Л. Підготовка вчителя інноваційної доби: сприяння трансформації освіти	109
Фіник В. Філософія танцю: сучасний патріотизм	111
Черес М. Інноваційні форми соціокультурної діяльності бібліотек.....	115

СУСПІЛЬНІ НАУКИ ТА ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ: ПОШУКИ, ДОСЯГНЕННЯ, ПРОЕКТИ, ГІПОТЕЗИ

Багач І. Лінгвістичні проблеми перекладу німецькомовних текстів філософської тематики	118
Барінова Я. Світова практика створення нової мистецької мови репрезентації трагедій минулого: філософсько-освітні акценти	120
Бахмач А. Гендерний аналіз у філософському контексті: порівняння Євросоюзу та України	122
Безпальченко В., Семенченко О. Забруднення повітря актуальна проблема сучасності	125
Горпинич О. Соціологічна компаративістика: до означення поняття.....	128
Колесник Д., Підласий Д. Особливості перекладу філософських текстів.....	130
Кретов П., Кретова О. Перформативний наратив та антикореляціонізм	132
Кузнєцов С., Венгер О., Фролова М. Наука екологія у вищих технічних навчальних закладах.....	136
Міхейцева-Цінгрош К. Трансформація концепту культурної політики України в аспекті розвитку нормативно-правового поля.....	139
Погодіна О. Знищення історичних та культурних об'єктів в Україні під час російсько-української війни 2014-2024 р.	141
Pchelintseva O., Ihnatyeva O. The Influence of Sociocultural Context on Ukrainian Studies Worldwide Since February 24, 2022	143
Світлицька В., Петінова О. Феномен жінки у філософському дискурсі: жіноче начало в космогонічних уявленнях слов'ян та у східній філософії.....	145

Сичова В. Гендерний профіль як інструмент забезпечення гуманітарної безпеки в територіальних громадах України в умовах війни.....	147
Соколова В. Текст і контекст: в пошуках нового осмислення.....	150
Татарченко О. Особливості викладання історії України у технічних закладах вищої освіти	151
Шакур Н. Стратегії суспільних перетворень в контексті української філософії.....	153
Шевченко З. Антидискримінаційна експертиза текстового та візуального контенту в освіті: гендерний аспект	156

СУЧАСНА ПОЛІТИЧНА ФІЛОСОФІЯ

Білик Я. Популізм і демагогія як прояви кризи сучасної політики.....	159
Брацун І. Соціально-політична проблематика в політичній філософії.....	160
Келеберда А. Космополітична демократія та світове громадянство	162
Колєватов О. Суспільно-політична думка про систему військових поселень першої половини ХІХ ст.	163
Резанова Н. Політична свідомість громадянина: формування громадянських якостей та їх трансформація.....	166

ГУМАНІТАРНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ

Буглак С. Культура як фактор формування гуманітарної безпеки України....	170
Валенчук П. Переосмислення підходів до формування інтегруючої національної ідеї з позицій трансмодернізму.....	172
Голік Д. Гуманітарна безпека держави	176
Гольцов А. Російська геополітична ідеологія як загроза для гуманітарної безпеки України.....	178
Гризунов І. Еволюція філософії терору	180
Даценко В. Освітній вираз безпекового мистецтва	184
Коваленко К. Інформаційна війна: виклики для України.....	185
Литвин О. Failed State	188
Міщенко А. Виклики гуманітарної кризи під час повномасштабного вторгнення росії в Україну	191
Наглюков І. Лобізм як засіб формування безпекової політики	194
Ріпа А. Від Маркса до Гоббса: генеалогія філософських уявлень про безпеку.....	198
Тіщенко А. Функція мистецтва у контексті національної стратегії безпеки...	201
Філімонов В. Війна 5 покоління: виклики громадянським зв'язкам.....	202

ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ ПАРАДИГМ

Олена АСТАПОВА-ВЯЗЬМІНА,
*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософських і політичних наук,
Черкаський державний технологічний університет
(м. Черкаси, Україна)*

ФІЛОСОФСЬКІ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ: ДІАЛОГ МІЖ ФІЛОСОФСЬКИМИ ТРАДИЦІЯМИ

1. Філософські концепції часто ілюструються візуально (усний опис чи графічне зображення), демонструючи зв'язок між різними термінами/категоріями/ідеями. Наприклад, міф про печеру Платона являє собою чи не найперший яскравий приклад такого ілюстративного матеріалу. Главкон уявляє собі печеру, про яку розповідає Сократ, зауважуючи: «дивний же ти образ малюєш», Декарт у «Принципах філософії» змальовує образ філософії як дерева, Ляйбніц у «Монадології» описує, що «будь-яку порцію матерії можна збагнути як сад, повний рослин, і як Став, повний риби»; в ХХ столітті 1926 року Вілл Дюрант (Will Durant) в роботі «The Story of Philosophy. The Lives and Opinions of The Greater Philosophers» наводить приклад таблиці філософських зв'язків (Table of Philosophic Affiliations).

2. На сайті Open Culture можливо знайти інтерактивну схему візуалізації історії філософської думки, що розкриває зв'язки філософських ідей між сучасними та давніми філософами (S. Raper); філософський словник 95 філософських понять у вигляді графічного дизайну, де зазначається, що для пояснення складної та заплутаної концепції релятивізму Стенфордській енциклопедії потрібно 28250 слів, а візуалізація презентуватиме тільки одне зображення.

На цьому сайті розміщено багато цікавого візуального інформативного матеріалу з філософії, наприклад, перший анімаційний фільм «The Idea» 1932 року, присвячений значущим філософським проблемам.

3. Деякі форми навчання в сучасному світі не завжди можуть актуалізувати абстрактне обговорення філософських текстів, а включають у навчальний процес візуальні підказки та моделі, артикулюючи філософію як підхід до розуміння світу.

Візуалізація сприятиме більш інтуїтивному підходу до філософських понять, з одного боку, розширюючи знання про європейську філософську спадщину, а, з іншого, залученню до відкритого діалогу, розкриваючи філософські підвалини японської, китайської, індійської, арабської, африканської філософії. Поєднання філософської ідеї/концепції з візуальною грамотністю дозволить, на наше глибоке переконання, зрозуміти та оволодіти концептуальною філософською аргументацією, здатністю візуально

презентувати поняття/аргумент, а також знаходити та використовувати зображення для ілюстрації та вивчення концепту/ідеї. В такий спосіб долучаємось до глобальної інтерактивності, використовуючи візуальні метафори (як в мистецтві) для трансляції складних філософських ідей, що дозволить здійснювати їх реконструкцію.

4. Цифровізація та віртуалізація є ключовими поняттями в сучасну епоху віртуальних зображень, де за допомогою кольору та форми зображення можливо презентувати філософський смисл соціальної дії або соціального проєкту.

Місія філософії полягає у вирішенні реальної проблеми інтерпретації образу світу і підґрунтям для візуалізації філософської термінології, філософської концепції буде феноменологічна та метафізична зосередженість на зоровому образі, що практично досліджуватиме раціональне мислення, висвітлюючи характерні риси тієї чи іншої історичної епохи.

Список використаних джерел

1. Durant W. The Story of Philosophy: The Lives and Opinions of The Greater Philosophers. Simon and Schuster, 1926. P. 110-112. URL: https://www.math.hkust.edu.hk/~mamyang/sc1030/Will_Durant_StoryOfPhilosophy.pdf
2. Palmquist S. The Tree of Philosophy: A Course of Introductory Lectures for Beginning Students of Philosophy. Philopsychy Press, 2000. URL: file:///C:/Users/Zver/Downloads/The_Tree_of_Philosophy_A_course_of_intro.pdf
3. Zhao L., Zhang S. Development of Visual Philosophy under Impact of Philosophy of Technology. URL: <https://aquila.usm.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=1047&context=jetde>
4. Raper S. Graphing The History of Philosophy. URL: <https://www.openculture.com/2017/10/the-philosophers-web.html>
5. *Philographics* Presents a Visual Dictionary of Philosophy: 95 Philosophical Concepts as Graphic Designs. URL: <https://www.openculture.com/2017/01/philographics-presents-a-visual-dictionary-of-philosophy.html>

Оксана БАЗЕЛЮК,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, 2-го року навчання, спеціальність 013 «Початкова освіта. Логопедія», факультет початкового навчання

Науковий керівник: Оксана ПЕТІНОВА,

доктор філософських наук, професор кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності,

*Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського
(м. Одеса, Україна)*

ОСВІТЯНСЬКА КОНЦЕПЦІЯ К. УШИНСЬКОГО В КОНТЕКСТІ ФІЛОСОФСЬКОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ

Відомо що, філософія є системою знань, яка досліджує основні питання природи світу, людини, моралі та багато інших аспектів. Вона займається вивченням того, як ми сприймаємо та розуміємо світ, а також розробляє методи

дослідження, рефлексії та критичного мислення. Ця наука зародилась ще в VI ст. до н. е., і кожен педагог хоч раз в своїй діяльності порушував філософські питання, й Костянтин Ушинський не виняток. Він – великий педагог і просвітител, є засновником початкової школи та педагогічної підготовки вчителів. Його внесок у освіту досить вагомий. Хоч і не був філософом, але світоглядні основи його майбутньої філософсько-освітньої концепції почали формуватися ще під час отримання освіти в Новгород-Сіверській гімназії. Мислитель наполегливо вказує на те, що педагогіка має бути побудована на філософських засадах і лише тоді вона може стати справжньою наукою [1; 555].

Варто зазначити, що власних філософських поглядів самого педагога вкрай мало, адже вони розглядалися поверхово, проте, існує невелика кількість праць, присвячених питанням філософії. Належну увагу слід віддати заслугам Ушинського, який розглядає освіту як систему, що відтворює соціокультурну реальність суспільства, де школа знаходиться в епіцентрі уваги. Водночас він відкриває парадоксальність шкільної освіти з погляду екзистенціально-антропологічної перспективи: вчитель не завжди знає, для чого навчає, і так само учень не завжди розуміє, чому навчається. Вчений висунув концепцію навчально-виховного процесу, в якій «вчитель-наставник обманює дитину, кажучи їй те, чого сам не думає і не почуває; дитина обманює наставника, підлаштовуючись під його тон і його почуття, тобто переказує йому те, чого сама не усвідомила й не відчула...» [2; 289]. Виходячи з цієї ідеї, наставник уводить в оману самого себе, гадаючи, що душа його вихованця розвивається; дитина також оманює саму себе, вважаючи себе не такою, якою вона є насправді, і в результаті, всі ми намагаємося обдурити вічну істину» [2; 289].

У світогляді мислителя домінуючою була проблема педагогічної антропології, яка шляхом застосування педагогічних принципів прагне вдосконалення людини. З філософського бачення, «антропоцентризм» є одним із світоглядних течій, згідно якого центром Всесвіту є людина. Цей людиноцентричний напрям знаходить відображення у етноцентризмі й стає основним принципом філософського розуміння Ушинським людини та педагогіки. Безумовно, педагогічна антропологія пов'язана з власне філософською антропологією, адже вчений знаходив у першій саме філософські підстави для розуміння людини. Важливо відзначити, що в XIX столітті педагогіка опинялася під впливом дуалізму «тіла» та «душі». Беручи до уваги філософсько-антропологічні погляди західно-європейських мислителів Нового часу, таких як Ф. Бекон, Дж. Берклі, Р. Декарт, Т. Гоббс та інших, в своїх творах дослідник не обмежується уявленням про людину як субстанцію, «складену» з душі та тіла, а навпаки «людина», за К. Ушинським, є мікрокосмом, що існує як неподільний, неповторний, цілісний організм, який докладаючи власні зусилля робить все можливе для свого існування [3; 383], бо кожен має право на земне щастя та повагу до розуму та гідності. Цей підхід набув відтінків гуманістичної концепції, що спрямована на комплексне та цілісне розуміння життя людини.

Для того, щоб краще розуміти людину, ліквідувати проблеми виховання особистості, за Ушинським, необхідно намагатися пізнати досліджуваний об'єкт із середини, з точки зору духовного та естетичного. Тому він є першим вченим із

педагогів, який у своїх працях звернувся до близькоспоріднених наук про людину. За його твердженням, фізіологія та психологія розкривають організм, як предмет виховання, з точки зору біології та генетики, а філософія – визначає власне ідею виховання. Саме принцип педагогічної антропології, на сьогоднішній день широко використовується в сучасній новій українській школі. Згідно нього, перш ніж приступити до вивчення педагогічної діяльності, вчитель повинен досконально дізнатися про предмет свого виховного впливу – про учня, про його характер, соціальний стан, ментальні чи психологічні потреби, духовне бачення, інтереси, творчі можливості і т. п.

На основі цієї думки зароджується принцип екзистенціальної унікальності кожної людини. Така філософсько-освітня позиція стверджувала, що в роботі з різними людьми, зокрема в процесі навчання та виховання, потрібно враховувати як соціальні стандарти, так і «необмежену різноманітність» обставин, оскільки «натури вихованців не схожі одна на одну» [4; 28]. Це все є край необхідним в організації освітньої діяльності для того, щоб підібрати індивідуальний підхід, враховуючи унікальні особливості кожного учня, його потреби, здібності та темп навчання. Вони дозволяють створити ефективніші умови для розвитку та досягнення успіху кожного учасника навчального процесу. Застосування даного прийому сприяє збільшенню мотивації, підвищенню академічних результатів і забезпеченню позитивної атмосфери в освітньому середовищі [5].

Не менш важливим є те, що Ушинський був не лише відомим педагогом, а ще й патріотом. Національно-культурний аспект його філософсько-антропологічних та філософсько-освітніх поглядів особливо виразно проявляється у розумінні значення національної мови. Він вважав її «душею, серцем народу», культурним надбанням, що сполучає різні покоління. Вподовж всієї педагогічної діяльності він наголошував на важливості рідної мови та патріотизмі, який необхідно виховувати у дітей з малих років життя. Саме ці два принципи увійшли до його педагогічної системи й стали основою шкільництва, разом з педагогічним антропоцентризмом.

Мислитель стверджував, що дитина завдяки мові, пізнає світ не з його «початку», а осягає величезний досвід, накопичений людьми, тобто вона є знаряддям і засобом пізнання. Славнозвісний педагог переконував, що «...мова народу є найкращим, вона ніколи не в'яне й завжди знову розцвітає, як символ усього його духовного життя, яке починається далеко за межами історії» [6; 269]. У своїх ранніх статтях він висловив цю точку зору і ніколи не змінював своєї основної концепції про те, що «виховання має базуватися на патріотизмі», бо громадянином і патріотом не народжуються, ним стають. Формуванню цих якостей необхідно приділяти належну увагу та докладати максимум зусиль, щоб виховати свідомого, совісного, чуйного члена суспільства, який буде відданим своїй Вітчизні і здатним протистояти несправедливості [7].

У своїх роботах Ушинський також аналізував і трактував такі філософські категорії, як «щастя» і «праця». При їх інтерпретації було виявлено дві позиції педагога-мислителя. Перша – теологічна а, точніше, етико-релігійна, у якій

вчений намагався з урахуванням ортодоксально-християнських канонів охарактеризувати категорії «щастя» і «праця» як щось апріорне, дане згори. Друге ж трактування цих понять – світське, у ньому вони об'єднуються і взаємодіють в єдності. Виникнення істинного щастя можливе лише за допомогою вільної діяльності чи праці. Саме праця, будучи виразом людської сутності, здатна стати фундаментом щастя людини.

Отже, великий вчений протягом своєї педагогічної діяльності активно пропагував ідеї гуманізму в навчанні, вважаючи, що освіта повинна сприяти розвитку кожної дитини в комплексі: фізично, морально та інтелектуально. Його філософські погляди були новаторськими для свого часу і вплинули на формування педагогічних концепцій, які вже багато років поспіль є основою навчання та виховання дітей в сьогоденні та відображені у філософії освіти. К. Ушинський розглядав освіту як потужний виховний інструмент, тому основою його педагогічної практики було правильно організоване навчання, яке сприяє інтелектуальному і моральному розвитку учнів. Тому сформульовані ідеї славетного педагога широко використовуються в сучасній освіті, включаючи науковість, виховний аспект, систематичність, послідовність, а також комбінацію наочних, практичних, вербальних і невербальних засобів.

Ім'ям видатного українського педагога названо Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», що знаходиться на півдні України, на узбережжі Чорного моря, в м. Одеса. За свою довгу історію назва змінювалася кілька разів, а потім за великі заслуги у підготовці вчителів у 1945 році ЗВО отримав ім'я Костянтина Дмитровича Ушинського, адже він зробив вагомий внесок у розвиток освіти та педагогіки в Україні, запровадив свої прогресивні педагогічні ідеї, які стали важливим етапом у розвитку української освіти. На сьогоднішній день Університет здійснює підготовку висококваліфікованих спеціалістів в галузі педагогіки, і є одним із перших серед вищих навчальних закладів України, який був прийнятий до Асоціації європейських університетів та став членом Міжнародної асоціації університетів (IAU).

Список використаних джерел:

1. Ушинський К. Д. Спогади про навчання в Новгород-Сіверській гімназії / Твори: В 6 т. К. : Радян. школа, 1955. Т. 6. С. 554–561.
2. Ушинський К. Д. Педагогічні твори М. І. Пирогова / Твори: В 6 т. К. : Радян. школа, 1954. Т. 1. С. 281–329.
3. Ушинський К. Д. Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології / Твори: В 6 т. К. : Радян. школа, 1952. Т. 5. С. 24–384.
4. Ушинський К. Д. Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології / Твори: В 6 т. К. : Радян. школа, 1952. Т. 4. С. 21–451.
5. Міністерство освіти і науки України. Нова Українська Школа / Концептуальні засади реформування середньої школи, 2016. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
6. Ушинський К. Д. Рідне слово / Твори: В 6 т. К.: Радян. школа, 1954. Т. 1. С. 268–280.
7. Виховання національної гідності та патріотизму. URL: <https://naurok.com.ua/vihovannya-nacionalno-gidnosti-ta-patriotizmu-suchasni-pidhodi-vihovannya-shkolyariv-v-umovah-kreativno-osviti-41366.html>

Галина БЕРЕГОВА,
*доктор філософських наук, професор,
кафедра загальноосвітніх гуманітарних
та природничих дисциплін,
Херсонський національний державний університет
(м. Херсон, Україна)*

ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ ПАРАДИГМ

Будь-яке наукове знання є динамічним – з плином часу воно зазнає змін, розвивається: проходить шлях від незнання до знання, від неповного знання до більш глибокого та досконалого. Філософське знання, точніше філософсько-освітнє, не виняток. А тому філософсько-освітні парадигми теж проходять цей складний процес, який має певні якісні етапи та закономірності.

Якщо взяти до уваги існування різних моделей розвитку науки (наприклад, кумулятивну чи антикумулятивну), то для філософського осмислення освітніх парадигм важливо в'яснити, яким шляхом йде розвиток знань з філософії освіти. Чи має освітня парадигма свій певний «життєвий» цикл? Чи є це простим поступовим накопиченням знань, примноженням фактів, підвищенням рівня узагальнень? Чи в процесі розвитку цього знання не існує будь-яких постійних, безперервних компонентів? Як відбувається перехід від етапу однієї домінуючої освітньої парадигми до періоду домінування іншої? І які причини чи першопричини цього еволюційного процесу, заснованого на перегляді фундаментальних ідей і принципів функціонування суспільства?

Розвиток філософсько-освітнього знання, безперечно, здійснюється за основними законами діалектики (взаємного переходу кількісних змін у якісні, єдності та боротьби протилежностей, заперечення заперечення). За вченням Т. Куна, розвиток будь-якого наукового знання є процесом зміни парадигм. Згідно з цим вченням, відправними точками виникнення нових парадигм є кризи та наукові революції. Якщо ми застосуємо цю схему розвитку парадигм до філософії освіти, яка передусім переймається створенням й функціонуванням освітніх парадигм, то ця «основна одиниця виміру процесу розвитку науки» проходить такі закономірні стадії: а) допарадигмальна, вирізняється наявністю різних точок зору на освіту, диференційованих фундаментальних освітніх теорій, загальноприйнятих у певних наукових освітніх колах методів і цінностей; б) надалі відбувається оформлення єдиної основної освітньої парадигми на основі консенсусу членів цієї наукової спільноти (або кількох освітніх парадигм одночасно); в) подальший нормальний розвиток філософії освіти деякий час відбувається на основі цієї парадигми, презентатори якої накопичують факти, вдосконалюють освітні теорії та методи навчання-викладання-учіння.

У процесі такої складної взаємодії різних наукових філософсько-освітніх шкіл і змін суспільного розвитку (економічних, політичних, правових тощо) виникають аномальні ситуації, що призводять кризу, а потім і наукову

революцію, коли розпадається (руйнується) наявна освітня парадигма. З цього моменту розпалюється конкуренція між альтернативними освітніми парадигмами – «боротьба за виживання» – й поступово утверджується нова освітня парадигма.

Розглянемо нинішню ситуацію з філософсько-освітніми парадигмами на локальному та глобальному рівнях.

Глобальні філософсько-освітні парадигми минулих століть можна окреслити досить чітко, починаючи від засновників (класиків) філософії освіти – Д. Дьюї, М. Бубера, С. Гессена. Філософія освіти досягла свого високого розвитку у ХХ столітті. Чітко окреслилися такі напрями, як емпірико-аналітичний (І. Шеффлер, Р. Пітерс, Е. Макміллан, Д. Солтис), критико-раціоналістичний (В. Брецинка, Г. Здарзил, Ф. Кубе, Р. Лохнер). Однак особливо розгалуженим виявився гуманітарний напрям філософії освіти, що розпадався на течії: герменевтична (Г. Ноль), структурна герменевтика (Е. Венігер, В. Флітнер), педагогічна антропологія, натуралістична (Г. Рот, Г. Здарзил, М. Лідтке), феноменологічна (О. Больнов, І. Дерболав, К. Данелт, М. Лангевелд), екзистенційно-діалогічна (М. Бубер, А. Петцелт, К. Шаллер, К. Мелленхауер). Слід згадати ще й критико-емансипаторський напрям філософії освіти з його яскравими представниками (А. Ілліч, П. Фрейре, Д. Ленцен, В. Фішер, К. Вюнше, Г. Гізеке, С. Ароновітц, У. Долл). Відповідно до цих розмежувань формувалися основні філософсько-освітні парадигми [1].

Не вдаючись до огляду й аналізу багатоманіття існуючих теоретично й використовуваних практично концепцій філософії освіти, оскільки цьому питанню присвячено достатньо наукових розробок (О. Базалук, А. Бойко, С. Клепко, К. Корсак, М. Култаєва, В. Лутай, С. Черепанова й ін.), слід означити основні спрямування сучасної вітчизняної освіти, так звані локальні концепції філософії освіти. Їх також можна згрупувати за домінуванням основних філософсько-освітніх ідей [1, с. 11-12].

1. Парадигми цілісної теорії педагогіки: концепція гармонійної цілісності особистості з основною проблемою пріоритетної ролі вчителя/викладача та його взаємодії з учнем/студентом; розглядають наслідки домінування монологічної форми учіння/викладання та пасивної ролі об'єкта навчання.

2. Релятивістсько-плюралістичні парадигми: спираються на застосування принципів плюралізму, педоцентризму та релятивізму, пріоритетність ролі індивідуальних інтересів над громадськими; характеризується ставленням до учня/студента як до основного суб'єкта педагогічного процесу; полягає у формуванні творчої особистості та системи її цінностей.

3. Синтетичні парадигми: поєднують обидві попередні концепції освіти з основним акцентом на найважливіших проблемах людства.

Зазначені парадигмальні напрями філософії освіти специфічно відбивають основні тенденції в сучасній вітчизняній освіті, однак останніми роками все активніше обговорюється так звана нова парадигма освіти (при чому «нова», мабуть, вона названа умовно, адже з огляду на постійні зміни та розвиток, те, що сьогодні є новим, таким не може бути завтра).

Однією з найважливіших складових нової парадигми освіти є випереджувальна функція розвитку системи освіти в сучасному суспільстві [4]. Вона з периферійних у соціальній структурі перетворюється на пріоритетну, оскільки стає глобальним фактором розвитку суспільства. Це зумовлено якісно новим масштабом детермінуючого впливу системи освіти на формування реалій інформаційного суспільства, яке визначається характером духовного виробництва й може стати реальністю тільки через розвиток відповідних освітніх тенденцій у суспільстві.

Розробка сучасних філософсько-освітніх парадигм визначається структурою філософії освіти, що охоплює: 1) проблеми, що виходять з наявності протиріч і парадоксів освіти; 2) напрями філософії освіти, що розглядають шляхи вирішення конкретних проблем: гармонійної цілісності, релятивістсько-плюралістичний, синтетичний; 3) специфічні рівні рефлексії особистості: емпіричний, теоретичний.

Більшість сучасних вітчизняних дослідників у галузі філософії освіти головною метою освітньо-виховного процесу визначають формування всебічно розвиненої людини, яка гармонійно поєднує свої інтереси і професіоналізм з загальними цінностями та інтересами (національними, загальнолюдськими, екологічними тощо). Однак реалії освітянської діяльності свідчать про відірваність освітніх ідеалів від життя.

З огляду на нинішню соціально-політичну ситуацію в нашій країні, ми схильні розглядати парадигму М. Грушевського, яка має стати основою філософії освіти ХХІ століття – формування сучасного практичного світогляду українського народу.

Нині вітчизняні філософи знаходяться передусім у пошуку нових парадигм освіти, котрі би могли подолати проблеми викладання безпосередньо філософії, часто надаючи перевагу плюралістичному співвідношенню всіх філософських систем, які включаються в зміст навчального курсу. І в цьому є раціональне зерно: цілісно-плюралістична парадигма викладання філософії дає можливість не лише пояснити як позитивне, так і негативне в основних філософських вченнях, а й, головне, розкрити роль кожного з них як певного кроку до розуміння справжнього сенсу буття. Окрім того, хочеться висловити прихильність до методологічного плюралізму П. Фесрабенда, котрий вважав, що неможливо створити одну хорошу методологію, рівноцінними є всі методологічні стратегії, правомірним є прийняття будь-якої теоретичної концепції чи парадигми, а тому дослідники повинні керуватись принципом «пролефірації» (розмноження) теорій: створювати теорії альтернативні відносно існуючих, саме альтернативи захищають науку від догматизму та застою. При цьому кожен учений може розробляти свої власні теорії, не звертаючи уваги на суперечності та критику; нові теорії отримують визнання не тому, що ближче до істини, а завдяки пропаганді прихильників. Усе це стосується й розробки нових філософсько-освітніх теорій.

Так, свого часу нами була розроблена прагматистсько-інструменталістська парадигма філософії освіти, покликана вирішити двоїсту проблему: змінити зміст філософського знання (що є інструментом навчання) та використати

виховний потенціал цього знання з метою формування нового (сучасного) світогляду особистості (що має прагматичну спрямованість навчання). Про це вже йшлося в окремих роботах автора [1, 2, 3].

Таким чином, з огляду на значну роль філософії освіти у вирішенні найважливіших проблем як усього людства, так і українського народу, сучасний соціум потребує як розвитку самої філософії освіти (хай у руслі соціальної філософії), так і розробки все нових і нових філософсько-освітніх парадигм, спрямованих на активізацію концептуальних основ філософії та їх впровадження у сферу освіти.

Список використаних джерел

1. Берегова Г. Освітньо-виховний потенціал філософських знань у системі вищої аграрної освіти в Україні; [монографія]. Херсон: Айлант, 2012. 312 с.
2. Берегова Г. Пошуки нових філософсько-освітніх парадигм у контексті освітньої кризи. Вісник ДАКККіМ. № 4. К.: Міленіум, 2013. С. 3-8.
3. Берегова Г. Д. Філософія освіти: основні методологічні вектори формування світогляду людини майбутнього у вищій школі. Future human image. МФКО. 2017 (8). С.14-29.
4. Лутай В. С. Про стан розробки концептуальних засад філософії освіти в Україні. Філософія освіти 1 (1). 2005. 30-37.
5. Ратніков В. Макаров З. Історія та філософія науки: Хрестоматія. Вінниця: Нова книга, 2009. 446 с.

Тетяна БЕЦЕНКО,
*доктор філологічних наук, професор,
Сумський державний педагогічний університет
ім. А. С. Макаренка
(м. Суми, Україна)*

ОСВІТА ЯК СВІТЛО І СВІТ: ЗНАЧЕННЯ ОСВІТИ ДЛЯ САМОСТВЕРДЖЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

Для сучасної людини освіта (здобуття освіти і результативність цього процесу, заняття освітньою діяльністю (у певний період чи впродовж всієї життєдіяльності), оволодіння певним рівнем знань, показник якості здобутих знань, ефективність їх застосування – своєрідне природне самоутвердження у житті; освіченість, грамотність створюють ґрунт для самореалізації особистості відповідно до обраних цілей, визначають її долю, наміри, сприяють розумінню свого призначення в соціумі, зумовлюють подальше вдосконалення, орієнтують на повсякчасний саморозвиток. Роль освіти у суспільстві, у житті кожної людини нині – як і в минулому – не другорядна і така, що не втрачає своєї ваги.

Мета розвідки – подати міркування про роль освіти як світлоносія для людини у світопросторі (Всесвіті буття).

Виклад основного матеріалу. Сьогодні поняття освіта осмислюється досить широко, різнопланово і масштабно. У 11-томному Словнику української мови слово **освіта** тлумачиться як 1) «сукупність знань, здобутих у процесі

навчання; освіченість», 2) «піднесення рівня знань; навчання», «процес засвоєння знань», 3) «загальний рівень знань (у суспільстві, державі та ін.», «система навчально-виховних заходів», «система закладів і установ, через які здійснюються ці заходи», 4) рідко «письменність, грамотність») [СУМ т. 5, с. 755]. Відтак освіта – це уміння читати й писати; знання, грамота, грамотність; освіченість, ерудиція, письменність. Також освіта – процес передавання засвоєння знань, умінь, навичок, досвіду. Освіта пов'язується в нашій свідомості з цивілізацією, культурою, прогресом, розквітом суспільства. Велике значення має просвіта, просвітництво (поширення знань (як процес, так і відповідна діяльність)) та самоосвіта («здобуття знань самостійним навчанням поза навчальним закладом, переважно без допомоги вчителя») [СУМ т. 9, с. 41]

За Святославом Караванським, освіта – це вчення, школи (процес); освіченість (рівень знань); навчання, самоосвіта, просвіта, письменність [1, с. 266].

Зараз поняття **освіта** потрактовується як система знань, умінь і навичок, що були здобуті індивідом самостійно чи у процесі навчання в спеціальних навчальних закладах різного рівня. Але освіта, як упевнюємося, – це не тільки процес набуття, а й процес вдосконалення, поглиблення, шліфування набутих знань, умінь, навичок, ціннісних вартостей, переконань, що здійснюється за допомогою різних форм пізнавальної діяльності та різних форм навчання.

Отже, в сучасному бутті освіта мислиться як невід'ємний складник розвитку, зростання, самоутвердження, повсякчасного самовдосконалення особистості.

Слово **освіта** споріднене із **світло** «промениста енергія, що випромінюється яким-небудь тілом, сприймається зором і робить видимим навколишнє» [СУМ т. 9, с. 92], «місце, звідки йде освітлення; освітлене місце, освітлений простір», «перен. Те, що робить ясным, зрозумілим навколишній світ; те, що робить радісним, щасливим життя» [СУМ т. 9, с. 92-93], а також із **світ** «те саме, що світло», «лад, устрій, спосіб життя», «певна галузь, сфера діяльності людей», «коло людей, об'єднаних спільністю професій, належністю до якого-небудь середовища» [СУМ т. 9, с. 84].

Спорідненість із **світло** дає підстави вбачати в **освіті** «видимість довколишнього» (тобто бачення сутності речей, розуміння причинно-наслідкових зв'язків явищ та ін.), «освітлений простір» (протилежне пільма, морок), «те, що робить ясным, зрозумілим навколишній світ» (освіта відкриває таємниці, озброює знаннями, інформацією, відкриває шляхи пізнання істини).

Зв'язок із поняттям **світ** підтверджує те, що **освіта** є простором для реалізації особистістю своїх задатків, здібностей, умінь, втілення намірів, досягнення цілей; певною галуззю, сферою діяльності людей, способом життя. Освіта розширює світогляд – «систему поглядів на життя, природу і суспільство» [СУМ т. 9, с. 96], створює основу, підґрунтя для формування суджень, оцінок, тверджень.

Отже, освіта – це світ, тобто простір, обшир, сфера діяльності, Всесвіт буття і разом з тим світло (просвіт, світильник, вогонь), видимість (протилежне темінь, морок, невидимість). Освіту пов'язуємо з евристикою, також із вихованням, повчанням, мораллю, етикою.

Здобуття особистістю освіти пов'язане із розпізнанням таємниць, з розгадуванням загадок, із набуттям досвіду, майстерності, із самовдосконаленням, із відкриттям нового, незвіданого, із поступом вперед, саморозвитком, тобто із пізнанням світу-Всесвіту.

Освічена особистість – ерудована, інтелектуально розвинена, обізнана в певній галузі/галузях діяльності, озброєна знаннями, життєвою практикою, вміннями, культурна, високоморальна. Робота з книгами, з науковими джерелами, практична науково-дослідна діяльність облагороджують людину, обдаровують світлом знань і можливістю проникати в таємниці Всесвіту, формують її індивідуальність, неповторність. Крім того, освітня діяльність продукує духовно багату особистість, сприйнятливую, чутливу, генерує розвиток її творчого потенціалу, тобто детермінує самоутвердження особистості.

Висновки. Отже, освіта є тим світлом-саявом у житті кожної людини, що дозволяє їй «вписатися» у світ буття, повноцінно існувати у світі-Всесвіті, розвиватися, творити, тобто самостверджуватися. Здобуття особистістю освіти визначає її соціальне обличчя та індивідуальну своєрідність, самобутність, неповторність, сприяє розвитку розумово-пізнавальної діяльності, креативного потенціалу, морально-естетичної культури, що в цілому формують її цілісність.

Список використаних джерел

1. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови. К.: Українська книга, 2000. 480 с.
2. Кремень В. Г., Ільїн В. В. Філософія: мислителі, ідеї, концепції. К., 2005. 528 с.
3. Словник української мови: в 11 томах. К.: Наукова думка, 1970-1980 [СУМ].

Інна ГОЛУБОВИЧ,
*доктор філософських наук, професор,
завідувачка кафедри філософії,
Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова
(м. Одеса, Україна)*

М'ЯКИ СОЦІАЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ, ГУМАНІТАРНА ЕКСПЕРТИЗА, БІОГРАФІЧНА ПРАГМАТИКА В ФІЛОСОФСЬКО-ОСВІТНЬОМУ КОНТЕКСТІ

В умовах кардинальної кризи сучасної цивілізації та ескалації світових конфліктів перед філософією та філософською освітою стоять небачені раніше виклики. Ця загальносвітова та загальноцивілізаційна ситуація в умовах повномаштабної агресії РФ проти України виявляється ще гострішою. В освітньому просторі різко зменшилася частка філософії та філософсько-гуманітарних дисциплін у навчальних програмах, у соціокультурному просторі авторитет філософа як «лідера думок», аналітика, мудреця не підтримується належним чином ні владою, ні публічною думкою.

Самі філософи сьогодні часто опиняються не на висоті нинішнього стану справ, вони не здатні оперативно, глибоко, мудро реагувати на безпрецедентні за парадоксальністю, драматизмом і трагізмом ситуації, запропонувати сценарії розвитку світової цивілізації з високим парадигмальним, етичним, прогностичним та терапевтичним потенціалом. Професійним філософам і викладачам філософії та суміжних з нею дисциплін можна як завгодно нарікати з цього приводу, проте більш плідною і ефективною відповіддю на ситуацію буде серйозна ревізія всіх інтелектуальних і духовних ресурсів філософії як багатовікової культурної традиції, добре продумана практизація філософії, посилення технологічної, експертної та прагматичної її складової.

У рамках обмеженої за обсягом публікації тезисно сформулюємо найважливіші позиції практизації та технологізації філософії, насамперед в освітньому контексті.

По-перше, слід подолати упередження самих філософів проти прикладних, експертних, технологічних аспектів філософії. Багато хто поділяє переконання в тому, що філософ не повинен сходити з висот філософського теоретичного та метафізичного Олімпу. Коонтраргументи пропонує сучасна практична філософія, яка успішно розвивається в Україні. У рамках цього напрямку вираз інструментального характеру – «практизація філософії» – оформилося в концептуальний напрямок зі своїм власним тезаурусом, проблемним полем, смисловим ядром.

По-друге, філософія має освоювати простір соціокультурних технологій, відповідні навчальні курси повинні бути впроваджені у філософську освіту. Ми орієнтуємося на концепт «м'які соціальні технології», який, наприклад, розвиває відомий український психолог та соціолог проф. Валентина Подшивалкіна (ОНУ імені І. І. Мечникова). У контексті «гуманітарної парадигми» нею виділяється такий тип «соціальних технологій», який спрямований на одиничні випадки, на життєвий шлях індивіда, на урахування особистісних особливостей. В межах цього типу виокремлюються «соціотехнологічні аспекти процесів життєдіяльності», «технології організації власного життя». Саме такі соціальні технології називають «м'якими», враховуючи їх основні риси – пластичність, готовність до нового (а не відтворення), «самоналаштуваність». Ці технології в певному сенсі є інтерпретативними та сенсоконституюючими, що організують ціннісно-смислову картину соціокультурного світу та власного життя-біографії, а також способи соціальної ідентифікації через самопрезентацію.

По-третє, філософія та філософська освіта мають освоювати проблемне поле гуманітарної експертизи. Гуманітарна експертиза в сучасній літературі трактується досить широко – як перехід від технологічної експертизи до мульти- та міждисциплінарної експертизи і далі до широкої публічної дискусії; як безперервний діалог, в ході якого поряд з обґрунтуванням та критикою тих чи інших запропонованих рішень відбувається також і процес виявлення, обговорення та узгодження посилок та ціннісних позицій різних соціальних груп (нерідко прихованих, неусвідомлюваних позицій). «Матерія», з якою має справу гуманітарна експертиза, – це «людський потенціал», взятий у контексті інтересів,

цінностей, особистісних смислів, всього того, що визначається суб'єктивністю. У зв'язку з великим потенціалом гуманітарної експертизи для соціокультурних практик сучасності встає актуальне питання підготовки фахівців різних спеціальностей до участі в здійсненні даного виду експертно-аналітичної діяльності. Така підготовка, з нашої точки зору, можлива у структурі філософської освіти. Автор публікації ініціювала імплементацію в ОПП зі спеціальності «Філософія» для ОНУ імені І. І. Мечникова навчального курсу «Соціокультурна та гуманітарна експертиза» та відповідної експертно-аналітичної практики.

Гуманітаристика переосмислює, запропоновані М. Фуко поняття – «практика себе», «турбота про себе», «техніки себе». Це дозволяє виявляти технологічність «автобіографічних практик» і «автобіографічних технік», визначати їх як стратегії наративного та культурного саморозуміння, що виробляються в конкретній соціально-історичній ситуації. Полем здійснення «гуманітарної експертизи» буде біографічний час-простір («хронотоп»), траєкторія життєвого шляху, де якраз і фіксуються невлімові при інших налаштуваннях та локалізаціях переживання новацій. Біографічні та автобіографічні наративи, «історії життя», «оповідання про себе» неминуче виявляються актами «гуманітарної експертизи». Ці настанови ми спробували втілити в рамках авторського навчального курсу для магістрів-філософів «Теоретична біографістика та біографічна прагматика».

Таким чином, констатуємо необхідність впровадження у систему філософської освіти основ соціальних технологій (м'яких соціальних технологій), гуманітарної експертизи та біографічної прагматики, які у своєму синтезі та взаємодоповнюваності можуть, на наш погляд, значно посилити позиції філософії у сучасному світі.

Віра ДОДОНОВА,
*доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії та міжнародної комунікації,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
(м. Київ, Україна)*

Данило ДОДОНОВ,
*кандидат політичних наук,
асистент кафедри менеджменту охорони здоров'я
Інституту післядипломної освіти
Національного медичного університету імені О. О. Богомольця
(м. Київ, Україна)*

ОСВІТНІ ПРАКТИКИ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ КРИТИЧНОЇ ПЕДАГОГІКИ ПАУЛО ФРЕЙРЕ

Одним із принципів, що мають регулювати освітні практики, є принцип індивідуалізації, згідно з яким викладач має враховувати індивідуальні особливості здобувача, його наукові інтереси. Зневажливе ставлення до студентів

може звести нанівець гуманістичний характер вищої освіти. Коли викладач демонструє свою зверхність щодо слухачів, відбувається зворотня реакція відторгнення. Тому освіта повинна бути діалогічною, в якій і викладач і студент виступають рівноправними акторами освітнього процесу, що і уможливило формування демократично орієнтованої особистості. Сучасні автори слушно наголошують на діалогічності освіти, зокрема О. Шипко зауважує: «Освіта – це комунікація, взаємодія учасників, у якій кожен впливає на результат. Викладач для студента стає не просто джерелом знань, а його партнером і помічником. До того ж успішна комунікація між студентом та викладачем відбувається тоді, коли викладач впливає на студента не лише змістом лекцій з відповідного предмета, а володіє комунікативними, психологічними навичками, розкривається як особистість, репутація й авторитет якої значною мірою залежить від поведінки, звичок, ставлення до інших.» [1, с. 105].

Відомим зарубіжним автором, який опікувався проблемами критичної педагогіки, діалогічної освіти, індивідуального підходу був бразильський педагог Пауло Фрейре. Його педагогічні ідеї пов'язані з національно-визвольними рухами в країнах Латинської Америки і Африки, вплинули на розвиток освіти в них, а згодом набули визнання як універсальні освітянські екзистенціали.

В своїй роботі «Освіта як практика звільнення» П. Фрейре наводить розгорнуту критику так званої «банківської» моделі освіти, коли здобувач накопичує знання як гроші в банку, а відносини між викладачем і здобувачем є суто оповідальними. Така комунікація передбачає, з одного боку, наявність суб'єкта-оповідача, а з іншого – об'єкта-слухача. Завдання викладача полягає в тому, щоб наповнити здобувачів освіти змістом свого оповідання – змістом, який є далеким від реальності, від соціальних практик, в яких здобувач знаходить власний сенс свого життя. Слід визнати, що така ситуація не є ганебною. Дійсно, викладач повинен і може надавати студенту нові досягнення науки, світоглядні орієнтири, ціннісні настанови, але з іншого боку, це дуже часто робиться авторитарними методами, не враховується коло наукових інтересів студента. «Наративне навчання (з викладачем-оповідачем) веде до того, що учні механічно запам'ятовують розказане. Це перетворює їх у контейнери, ємності для зберігання, що наповнює викладач. Освіта перетворюється в акт розміщення інформаційних вкладів, у процесі якого учні являють собою сховища, депозитарії, а викладачі відіграють роль вкладників, депозиторів» [2].

«Банківська» концепція освіти розглядає здобувача освіти як керовану істоту, якою можна вдало маніпулювати. Ця освіта не передбачає формування критичного мислення у здобувачів. Студент пасивний, у нього переважає пристосовницька психологія, він довірливо ставиться до думок викладача. Наче б то в цьому немає нічого ганебного, дійсно, викладач повинен заслуговувати на повагу і довіру, але ця сліпа довірливість потім переходить на інші сфери життя, а саме в політику і формує тоталітарну масу, якою легко керувати. Отже, «банківська» освіта несе в собі багато небезпек, вона мінімізує творчі здібності здобувачів, а також формує довірливість до політичних меседжей правлячої верхівки.

Які засоби подолання «банківської» освіти пропонує Фрейре?

По-перше, це – гуманізація освітнього процесу. На його думку онтологічне призначення людини – дослідника є олюднення, гуманізація і освітнього процесу і соціальної реальності. Поступово відбудеться осмислення суперечності, сутність якої криється в тому, що при навчанні «банківського» типу людьми намагаються керувати і вони включаються в боротьбу за своє визволення. «Але гуманіст, революційно налаштований діяч народної освіти не може чекати, поки ця можливість втілиться в реальність. З самого початку його зусилля повинні збігатися зі спробами учнів включитися в критичне мислення і бути спрямовані на пошук способів взаємного олюднення. Його зусилля мають бути пронизані глибокою вірою в людину і її творчу силу. Ті, хто істинно віддані ідеї визволення, повинні повністю відкинути «банківську» концепцію, а замість неї прийняти концепцію людей як мислячих істот і свідомості, орієнтованої на світ» [2].

По-друге, антропологічний принцип, за яким процес навчання відбувається тільки тоді, коли воно несе в собі особистісний сенс, що корелюється з життєвими перспективами. Аналізуючи педагогічні здобутки П. Фрейре, Ірина Степаненко підтримує цю позицію, наголошуючи, що «У викладанні це означає максимальне наближення змісту предметів і завдань до досвіду та інтересів учнів/студентів, зміну методів і форм навчання. Антропологічна перспектива відкриває присутність свідомості у кожному акті людської діяльності, у взаємовідносинах між людьми і вимагає усвідомлення світу. Виходячи з цього, людина сама має конструювати категорії мислення, які організують і змінюють світ, і має бути критичною до власного досвіду, проживання свого життя. Кожна людина, на переконання Р. Freire, має унікальне, «ексклюзивне» знання і є відповідальною за конструювання свого знання і переосмислення світу» [3, с. 85].

На шляху до антропологізації освітнього процесу П. Фрейре виокремлює основні принципи свого педагогічного методу, а саме соціологічний аналіз, тематизацію і проблемну орієнтованість. Принцип соціологічного аналізу має зосереджуватися на дослідженні соціокультурного та історичного аспектів життя особистості здобувача, його життєвих соціальних практик. «Принцип тематизації вимагає визначення ключових тем, ідей і слів освітнього процесу. При визначенні тем, що формують і організують освітній процес (temas geradores, як їх називає П. Фрейре), треба дотримуватись таких критеріїв:

1) виходити із соціального контексту учня; 2) охоплювати максимально широко соціальні, культурні, політичні аспекти реальності, у яку включений учень; 3) охоплювати максимальну кількість фонем мови, що вивчається» [6, с. 85].

Одним із ключових аспектів антропологізації освіти є проблемний підхід до навчального процесу. Творче ставлення до здобуття і продукування нового знання полягає в тому, щоб усвідомлювати знання як проблемне поле, як відкриту систему, яка рухається від усвідомлення ідеї до артикулювання теорії, причому роль проблеми в цьому ланцюгу занадто велика. На цьому шляху здобувач усвідомлює неповноту свого знання і необхідність рухатися далі.

П. Фрейре у роботі «Освіта як практика звільнення» характеризує «проблематизуючу освіту як практику свободи і діалогу... Практика проблематизуючої освіти, насамперед, вимагає вирішення суперечностей між учителем і учнем. Відносини повинні будуватися у формі діалогу, що необхідно для реалізації здатності акторів, які пізнають, взаємодіяти в процесі осягнення загального об'єкта пізнання, а інакше неможливо. Насправді проблематизуюча концепція освіти, що ламає вертикальні зв'язки «банківської» освіти, зможе виконувати функцію практики свободи тільки в тому випадку, якщо їй вдасться подолати вищеназвану суперечність. Завдяки діалогу припиняють існувати вертикальні зв'язки панування вчителя над учнем і учня над учителем, але виникають нові горизонтальні зв'язки між вчителем і учнем і навпаки» [2].

Результатом проблематизуючої освіти має стати розвиток усвідомленості – «відкриття реальності в акті пізнання, розуміння соціальних, політичних та економічних суперечностей і формування стратегії дії проти пригноблюючих елементів дійсності. Усвідомленість означає зустріч свідомості із самою собою в утвердженні предметного світу і подолання свідомістю власних наявних меж у світі, до якого вона належить» [3, с. 86].

В процесі застосування цих принципів має розвинутиись критична свідомість, що передбачає: 1) «розуміння відносин знання – влада, тобто ієрархій, що існують у суспільстві, знання про перетворюючі можливості індивідів; 2) критичні здібності, такі, як здатність «читати між рядків», критично сприймати різні події; 3) десоціалізацію, тобто критичний аналіз масової культури, опір існуючим стереотипам, консумеризму, мілітаризму; 4) самоосвіту та ініціювання змін в освіті» [2].

Підсумовуючи думки П. Фрейре, слід зазначити, що найвищою і благородною метою освіти є звільнення людини від пригноблення, гноблення, насилля, несправедливості. Критична, діалогічна, індивідуалізована освіта повинна сформувати критичну свідомість, яка постійно запитує і сумнівається, яка є незручною для влади. Носії такої свідомості здатні до перетворення соціальної і політичної реальності, здатні протистояти маніпулятивним практикам, що застосовуються у суспільстві. Саме тому не можна применшувати значення освітніх практик в формуванні і перетворенні соціальної реальності.

Список використаних джерел

1. Шипко О. Комунікаційні стратегії вищої освіти в умовах інтернаціоналізації для стійкого розвитку суспільства: теоретичні основи / Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо стратегій вищої освіти в умовах інтернаціоналізації для стійкого розвитку суспільства: аналітичні матеріали. У двох частинах / В. Зінченко, В. Брижнік, Л. Горбунова, С. Курбатов, Ю. Мелков, І. Сікорська, І. Степаненко, О. Шипко; за ред. В. Зінченка. Київ : Прінтеко, 2020. 270 с.
2. Фрейре Пауло. Образование как практика освобождения. – URL: <http://www.domrebenok.ru/blog/paulu-freire-obrazovanie-kakpraktika-osvobozhdeniya/>.
3. Степаненко І. Особистісно орієнтовані стратегії вищої освіти в умовах інтернаціоналізації для стійкого розвитку суспільства (ціннісні виміри): теоретичні основи / Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо стратегій вищої освіти в умовах інтернаціоналізації для стійкого розвитку суспільства: аналітичні матеріали. У двох частинах / В. Зінченко, В. Брижнік, Л. Горбунова, С. Курбатов, Ю. Мелков, І. Сікорська, І. Степаненко, О. Шипко; за ред. В. Зінченка. Київ: Прінтеко, 2020. 270 с.

Михайло ЖУК,
*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри методики професійної освіти
та соціально гуманітарних дисциплін
Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти
ВДНЗ Університет менеджменту освіти НАПН України
(м. Біла Церква, Україна)*

ПОТРЕБА ФІЛОСОФІЇ 4.0: ВИКЛИКИ, НЕВИЗНАЧЕНОСТІ, ТРЕНДИ, РІШЕННЯ

1. Всесвітній економічний форум (WEF) на форумі 2016 року було визначено новий вимір цивілізаційний вимір 4.0 в центрі якого стоїть розвиток та все більший вплив штучного інтелекту. Було констатовано, розпочалась 4 промислова революція, яка радикально змінює економіку через використання штучного інтелекту та 3-D друку. На подальших форумах (2017-2018 рр.) було зазначено, що змінюється розуміння сучасної глобалізації. Вона також все більше відображає вплив штучного інтелекту на розвиток світової економіки, політики, культури, комунікації і розглядається як глобалізація 4.0. Одним з її проявів можна розглядати китайський проєкт «один пояс – один шлях». При цьому для розуміння економічних змін є і новий тренд індустрія 4.0 – створення кіберфізичних систем (започатковано в Німеччині з 2011 року як програма розвитку і одним з результатів якого є перетворення цієї країни на 3 економіку світу вже в 2023 році). Ці аналітичні тренди знаходять подальший аналіз в розумінні змін, що стосуються людського капіталу: радикальні зміни в цілях освіти 2022-2024 рр. (освіта 4.0) та формування адекватною економічним пріоритетам змін на ринку праці та формування випереджальної системи освіти та підвищення кваліфікації. Освіта 4.0 передбачає у здобувачів освіти формування 3 пріоритетних навичок: вміння вирішувати задачі, готовність до ефективною комунікації, адаптованість. З 2023 р. ВЕФ розпочав розробкою та реалізацію програми «революція перенавичок» (1 млрд. людей повинні пройти активну перекваліфікацію вже до 2030 року). При цьому слід зауважити що всі ці процесі відбуваються за умов прискореного розвитку цифрового суспільства.

Це радикально змінює розуміння компетенцій та навичок, які потрібні для адаптації до змін та їх реалізації. Компетентності та навички почали розглядатись не як щось довготермінове, а як основа відповіді на поточні та нові виклики. Проілюструємо це на прикладі ЄС. У 2006 році приймається європейська рамка компетенцій освіти протягом життя, а в 2018р. приймається її нова версія. В 2017 році в ЄС затверджують рамка цифрових компетенцій, а в 2022 р. рамка компетенцій сталого розвитку. 2023 рік в ЄС – це рік навичок. Слід зауважити, що на саміті всесвітнього економічного форуму в 2023 було введено новий термін в розумінні нових поколінь. Раніше домінував термін «цифрові покоління» («зумери», 1996 року народження, «альфа» 2010 року

народження, «бета» 2025 року народження), було запропоновано термін «покоління штучного інтелекту».

2. Темпи змін та діапазон змін, що відбуваються в світі сьогодні дуже часто визначаються терміном «невизначеність». Це відображає глобальну аналітичну проблему – старі моделі аналітики не дозволяють зрозуміти весь діапазон сучасних змін, викликів, трендів, можливостей сучасного розвитку. При цьому слід враховувати і колосальне прискорення обсягів інформації та знань в поєднанні з темпами їх старіння. Цю проблему активно досліджували вже з кінця ХХ століття через аналіз дефіциту мислення. Саме тому виникають моделі дизайн мислення, креативного мислення, пошукового мислення та інші. Організація економічного співробітництва та розвитку (OECD) приділяє постійну увагу дослідженню цих проблем. Перше видання Trends Shaping Education (тренди формування освіти) було опубліковано в 2008 році, а наступні видання з'явилися в 2010, 2013, 2016 і 2019 роках. Видання 2022 року містить 25 тенденцій, кожна з яких проілюстрована двома цифрами. Цей вміст організований у п'ятьох розділах: зростання, життя та робота, знання та влада, ідентичність та приналежність та наша мінлива природа. В аналітичному звіті 2022 р. підкреслено, що Trends Shaping Education створено для підтримки довгострокового стратегічного мислення в освіті. У ньому подано огляд ключових економічних, соціальних, демографічних і технологічних тенденцій і порушуються відповідні питання про їхній вплив на освіту. Більш детально можна ознайомитись за посиланням <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/bbdf63c5-en/index.html?itemId=/content/component/bbdf63c5-en>

3. Одним з тих, хто першим заявив про потребу нової філософії, що сприяє розумінню та прогнозуванню процесів 4.0 був відомий критик ізраїльський антрополог Н. Ю. Харарі (автор аналізу її загроз в появі «непотрібного класу» та заміни «людської цивілізації цивілізацією штучного інтелекту»).

Нова філософія повинна допомогти зрозуміти зміни людської діяльності у відповідності до розвитку штучного інтелекту. Цій проблемі приділяється все більша увага і в діяльності світових, регіональних та національних аналітичних центрів.

4. Для України це актуалізується рядом факторів. І реаліями війни, і перспективами фінансування повоєнної відбудови країни як високотехнологічної держави з розвинутим військово-промисловим комплексом. А це передбачає не тільки реалізацію моделі розвитку 4.0, а і готовність до реалізації моделей 5.0, 6.0. Війна підкреслила виклики розвитку для сучасної України: цивілізаційні виклики виміру 4.0 (реалізація структурних змін, розбудова індустрії 4.0, освіти 4.0, адаптацію до глобалізації 4.0), трансформаційні (завершення структурованих реформ); виклики війни та повоєнної відбудови України як високотехнологічної та інноваційної держави.

Планую провести тематичну дискусію при проведенні майстер-класу «Адаптація до філософії політики 4.0 (проблемно-ресурсний вимір та індикативно-технологічний виміри)» під час роботи конференції.

Василь ЗАГОРОДНІЙ,
*кандидат медичних наук, доцент,
завідувач кафедри фізичного виховання та здоров'я людини,
Черкаський державний технологічний університет
(м. Черкаси, Україна)*

Людмила ВОВКОЧИН,
*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент, кафедри фізичного виховання та здоров'я людини,
Черкаський державний технологічний університет
(м. Черкаси, Україна)*

ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВИХ ЦІННОСТЕЙ СТУДЕНТІВ У РОЗРІЗІ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ ДО НАВЧАННЯ У ЗВО

Ціннісні орієнтації виокремлюються в будь-якій галузі людської діяльності. Філософія розглядає цінності, що виражають сутність людини, універсальні цінності, а також ті, що визначають ядро світогляду, ставлення людини до навколишнього середовища. Зміст ціннісних орієнтацій (базових або ключових) у різні епохи, у різних соціальних спільнот і особи відрізняються аж до протилежності. Проте ціннісні орієнтації – атрибути людини та її ставлення до світу. Індивідуальні плани – спрямованість особи, збігаються з перспективами соціального розвитку, виявляють цінність людини як активного творця нових суспільних відносин. Активність людини формується і виявляється в різних сферах соціального життя. Зростає значення різноманітних форм спілкування, внаслідок яких розвивається потреба ставлення до іншої людини як до цінності. Така потреба в зрілої людини стає внутрішнім мотивом поведінки, визначаючи гуманний характер її намірів і вчинків. Йоганн Гете: «Гуманність вкладає душу навіть у насолоду, дух – у потребу, грацію – в силу, серце – у велич».

Гуманістичне виховання має метою формування переконаної, цілісної особистості, здатної не тільки до самостійних рішень, але й до творчої діяльності. Переконавання можна вистраждати власним життям, а можна придбати власною працею. Формування індивідуальності відбувається протягом усього буття людини і найяскравіше виявляється в моральній позиції. Людина як індивідуальність самотутня в моральних оцінках у визначенні ідей і мети життя, в прояві духовних потреб.

У практиці соціального буття, зокрема в системі виховання студентської молоді, відповідно до компетентнісного підходу до навчання у ЗВО, формуються цінності особистості як самостійної, самотутньої, активної і неповторної.

Кожна з основних життєвих цінностей виражає суттєве ставлення до світу, що робить людину людиною, система цінностей дає цілісне уявлення про відносини «людина-світ». Гармонійна взаємодія цінностей створює ідеальні відносини між людиною і світом, а дисгармонія, абсолютизація одного чи кількох аксіологічних чинників відносин «людина-світ» на шкоду обом.

Розглянемо коротко деякі з основних життєвих цінностей.

Свобода. У різні періоди історії людства філософи свободу визначали по-різному. Філософ-кінік Діоген, який жив у IV ст. до н. е., вважав, що не будь-яка людина вільна, а лише та, яка кожний день готова померти. Народившись майже п'ять століть згодом, римський стоїк Епіктет вважав вільною тільки таку особу, яка бажає лише те, то може отримати. В XVII ст. англійський філософ Джон Локк назвав вільною людину, що уміє управляти своїми пристрастями. Визначали свободу і як добровільні підпорядкування необхідності, і як можливість нікому не підкорятися, інші свободу ставили в залежність від умов, що дають або не дають змогу задовольняти бажання. Проте інші вважали свободу безумовним становищем духу людини, що не залежить від зовнішніх умов. У XVIII ст. французький просвітитель Дені Дідро вважав уявлення про вільну волю ілюзією людини, що почуває себе причиною власних вчинків, але не усвідомлює себе результатом обставин. Проте найбільш розповсюдженим в історії людської думки є міркування, що вільний той, хто не підвладний волі інших людей. Більшість філософів XIX і XX століть вважали свободу безсумнівним добром у житті кожної людини, і, на думку французького філософа Жана-Поля Сартра, свобода – це трагічний талант людини. Поняття свободи виникло в історії людської думки як результат усвідомлення ролі і можливостей як визначення свідомої вольової її активності в особистому суспільному житті.

Розуміння – це здатність перейнятися істинними думками та намірами людини і прийняти їх. З його допомогою можна позбутися злості, гніву, внутрішнього спустошення, образи.

Кохання – життєва цінність людини, яка виражається не тільки в романтиці, чуттєвих проявах, а й у доброму, співчутливому ставленні до навколишнього світу і всього, що в ньому живе.

Толерантність – прийняття зовнішнього вигляду, поглядів, способу життя іншої людини, незважаючи на те, що вони можуть йти врозріз власним уявленням, здаватися хибними, смішними або дурними.

Повага – важлива життєва соціальна цінність, яка дає можливість оцінювати людину за її найкращими особистісними якостями, визнавати її значущість та досягнення. Як риса характеру дає змогу працювати над собою і самовдосконалюватися, змушує прагнути кращого, щоб заслужити повагу інших.

Чесність – здатність зізнатися собі та оточуючим у результатах, які далекі від бажаних та озвучити реальний стан справ, навіть якщо це не збігається з особистою вигодою. Тільки чесність дає можливість усвідомити власні особливості, зрозуміти свої принципи та побудувати зручні зрозумілі стосунки з людьми. Прощення – це здатність приймати помилки інших. Вона пригнічує руйнівну дію таких станів, як гнів, зрада, душевний біль, глибоке розчарування.

Дружба – це здатність розділяти з іншою людиною інтереси, цілі, погляди. Дружні стосунки будуються на взаємовиручці, відвертості та безкорисливості.

Кожна людина додає до цього списку свої пункти, якщо вважає їх важливими.

Творчість стверджує цінність нового. Традиція, навпаки, стверджує цінність усталеного. Незважаючи на те, що всі перелічені цінності укорінені в людському досвіді, вони все ж вимагають від людей певних зусиль для їх підтримання й поширення. Іншими словами, вони потребують свого постійного обґрунтування. Всі вони є водночас і способами передачі, трансляції цінностей – від генерації до генерації, від однієї групи або спільноти до іншої. Й усі вони так чи так присутні в сучасній культурі й застосовуються у відповідних ситуаціях.

Найзагальнішим способом практичного втілення цінностей у людському бутті є обернення їх на норми. Зміст кожної цінності може бути – й за певних умов дійсно буває – вираженим у формі вимог і приписів. Уявлення про добро можна висловити імперативно: «Будь добрим, не чини зла». Зміст поняття істини можна викласти так: «Наші знання мусять відповідати дійсності». Й так з кожною цінністю. Через це точніше говорити не про ціннісні системи як такі, а про нормативно-ціннісні системи. Саме так – у формі поєднання ціннісного й нормативного – здійснюється й знаходить свій остаточний вияв смислова структура людського буття.

Сучасна ситуація у світі, яка характеризується установами цивілізації нового типу, виводить на перший план саме регулятивно-інтегруючу функцію цінностей. Дедалі ясніше усвідомлюється необхідність їх оновлення. Проте справді універсальним механізмом ствердження людських цінностей є культура. Вона включає і всі перелічені, й ще не зазначені тут форми й способи закріплення, передачі, обґрунтування й утілення людських цінностей. А цінності через те складають смисловий каркас культури. Культура дає цінностям понадситуаційний вихід у буття й тим самим відкриває для них можливість творити нові ситуації й нові події.

Пов'язаність цінностей із життєвими смислами, а через них з буттям здійснюється завдяки активності сумління, яка й виявляє остаточно єдність свідомого й неусвідомлюваного в межах свідомості. З іншого боку – від світу – пов'язаність цінностей з буттям здійснюється завдяки культурі. У такий спосіб людське буття повертається до себе, а разом з тим і зберігає свою відкритість, свою готовність до смислового самозростання.

Життєві цінності – це основа для виборів різного ступеня важливості, що тісно пов'язана з нашими морально-етичними нормами. Здійснюючи чергову дію, ми перевіряємо її на відповідність життєвим цінностям. Якщо вони сумісні, то відчуваємо задоволення від зробленого: з'являється впевненість у діях, своє життя оцінюємо як продуктивне та повноцінне. Якщо після ухвалення рішення не залишають занепокоєння, дратівливості, агресія – значить, якусь із внутрішніх цінностей було порушено. Тоді людина переживає особистісний конфлікт, що позначається на її настрої, впевненості у собі, самооцінці.

Як ви розумієте, значення внутрішніх цінностей у тому, щоб спростити людині процес ухвалення рішення, розмежувати «добре» та «погано». Коли є, на що спертися, легше не помилитися і отримати бажаний результат, який принесе задоволення. Формування життєвих цінностей триває від народження до зрілого віку. Основна система закладається у ранньому дитинстві. До глибокої зрілості

вона постійно доповнюється новими життєвими цінностями, значення та важливість яких ми усвідомлюємо у процесі життя. Далі залишається майже незмінною. Можна виділити у цьому кілька етапів:

1. Сім'я. Це етап формування внутрішніх установок дитини, провідна роль якої відведена батькам. Вони закладають основи системи життєвих цінностей особистим прикладом, міркуваннями, своєю поведінкою, оцінками. Все це дитина переймає та використовує у дорослому житті.
2. Навчальні заклади. Відбувається формування усталених переконань і суджень. Довіра та повага дітей до педагогів відкривають для них нові життєві цінності.
3. Суспільство. Соціум диктує свої правила та норми поведінки. Іноді засуджує та переслідує людину з нестандартними поглядами і принципами, не підтверджуючи свою правоту жодними аргументами. Життєві цінності особистості на цьому етапі формуються або з прийняттям законів суспільства, або всупереч їм.
4. Самопізнання. Цей етап пов'язаний із виявленням проблеми розбіжності життєвих цінностей та нав'язаних стереотипів. На ньому проходить переосмислення поглядів та переконань з опорою на власний життєвий досвід.

Усі життєві цінності поєднують 4 складові:

- Важливість: усталені погляди та переконання мають величезне значення для людини, тому їх намагаються дотримуватись і дорожать ними.
- Усвідомлення: людина вибирає норми поведінки та свої принципи у житті усвідомлено. Ми самі контролюємо себе при здійсненні дій, перевіряємо їхню відповідність нашим внутрішнім установкам.
- Самодостатність: маючи свої переконання, ми не вимагаємо схвалення від оточуючих.
- Позитивний настрій: дотримання цінностей сприймається доброзичливо, з радістю, на відміну від обтяжливих обов'язків.

У молодіжному середовищі все частіше акцентується увага на питанні формування принципів здорового способу життя. Впроваджуються програми, що ініціюють розвиток фізичної культури, проведення різноманітних акцій, уроків здоров'я, спортивно-масових заходів. Ця тематика поповнюється лекціями, кіно-, відеоматеріалами, проводяться зустрічі молоді зі спеціалістами медичних закладів.

Зараз молоде покоління більше усвідомлює значущість здоров'я, яке є найбільшою життєвою цінністю. Бути здоровим престижно, вести здоровий спосіб життя модно, а усвідомлення значення власного здоров'я, змін способу життя у бік здорової поведінки сучасної людини в кінцевому підсумку буде сприяти покращенню показників здоров'я в цілому нового покоління. Серед сучасної молоді багато небайдужих активістів, волонтерів, зоозахисників. Якщо раніше була поширена думка, що волонтерством, захистом тварин займаються люди без сім'ї чи роботи, то нині ситуація змінилася. Зараз добровільну допомогу надають молоді й активні люди, у яких в житті все прекрасно і які вважають, що є хтось слабший, той, хто без підтримки не впорається зі своїми проблемами.

Світлана КИСЕЛИЦЯ,
*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії і суспільних наук,
Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)*

ГУМАНІЗМ ЯК СВИТОГЛЯДНО-ТЕОРЕТИЧНА ОСНОВА ВИКЛАДАННЯ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН

Соціогуманітарне напруження як в глобальному, так і вітчизняному культурно-антропологічному просторі вимагає ретельного вивчення світоглядно-теоретичних орієнтирів сучасної людини, що вимагає корекції завдань, що постають перед гуманітарними науками. Йдеться про філософське осмислення сучасних освітніх парадигм і впливовість гуманітарної галузі в цьому процесі. В умовах геополітичного посилення тоталітаризму, авторитаризму, ескалації та мілітаризації гостро постає питання про ціннісну систему координат критично мислячої та соціально відповідальної особистості, яка а ргіогі налаштована на цивілізовані методи вирішення суперечностей у людському бутті, розповсюдження гуманістичної ідеології, стимулювання «критичної маси» людей, які знаходяться в опозиції до насильства у будь-якій формі вже на рівні світоглядно-психологічної настанови, не говорячи про усвідомлений вчинок.

Духовне життя сучасної людини серед плюралістичного контексту доби спонукає її до активного самостійного пошуку світоглядної істини, який здійснюється через розум, почуття та волю. Відтак, цілісна, гармонічна особистість починається з миті, коли всі царини духу трансформовано у такий стан, де почуття формується на підставі розуму, а розум освітлений жаданням соціальної справедливості, горінням гуманної налаштованості, де воля виступає єдністю співчуття та розрахунку, спрямованих на самореалізацію та здатність власними зусиллями зробити життєвий простір толерантнішим, миролюбнішим, милосерднішим, добрішим тощо. Влучно привертає увагу Тетяна Щитцова до емоційного виміру гуманітарної думки, що чітко корелює з градусом емоцій поточного моменту. «Між фрустрацією та мобілізацією» – саме ця біполярна амплітуда та відповідні їй емоційні диспозиції знаходять вираз не тільки в повсякденному житті громадян, але й у промовах і текстах гуманітаріїв [1, с. 94].

За певної суперечності гуманізму й антропоцентризму викладання гуманітарних наук зміщується до пошуку цілісності людини, де метою є встановлення меж взаємопроникнення добра і зла в людському бутті; обґрунтовується ідея громадянської зацікавленості у розвитку як інтелектуальної, так і моральної (у підсумку – інтелігентної) особистості, що не тільки не втрачає, а й набуває додаткового світоглядно-теоретичного напруження щодо збереження принципів демократії в умовах війни. «...менталітет (панівні світоглядні алгоритми у буденній свідомості) населення формує підґрунтя для дії мешканця, особистісний відповідальний підхід до

соціально зорієнтованої діяльності (домінування загальнолюдських цінностей над індивідуальними у світогляді дієздатної особи) формує свідомість громадянина» [2].

Подібно до того, як антропоцентризм супроводжується інтелектуально-вольовим напруженням адекватного відображення людини – найскладнішої за своєю організацією із відомих нам розумних істот, так і гуманізм спрямовує свої зусилля на формування людяного світу. Останній акцентує увагу на чуттєво-емпіричному елементі пристрасної відданості людині як найвищій цінності у космічному просторі, унікальній живій істоті, здатній на ідеалізуючу діяльність, яка перетворює її на духовну істоту й свідчить про потенційну гармонію у світі.

«Цементуючою» першопричиною такої об'єднавчої активності є традиційно цінний у будь-які часи і для будь-якої спільноти феномен сумління та почуття власної гідності. Інакше – відчай в екзистенціальному і зневіра у людяність в соціальному вимірі забезпечені. Людина в процесі соціалізації, яка здійснюється в суперечливих унікально-універсальних параметрах, намагається якомога точніше демаркуватися. Гуманізуючий потенціал цієї взаємодії, його світоглядний зміст свідчить, що агресії та мілітаризму можна протиставити гостре відчуття несправедливості, властиве критично мислячим і добросовісним людям. Вони усвідомлюють, що це відчуття є тендітним, щемливим, болісним, беззахисним тільки тоді, коли ми поодиночі, а разом, коли «критична маса» досягла точки біфуркації воно перетворюється в сакральну взаємодію, цивілізаційну війну людей, які розуміють, що майбуття – у серці, голові, руках кожної людини, але боротися за нього доводиться не тільки ідеологічною зброєю.

Міркування та спілкування на засадах гуманізму стає незаперечною загальнолюдською, груповою та індивідуальною потребою у вкрай антигуманному культурно-антропологічному просторі. Спільність світоглядно-теоретичних позицій формує впевненість у силу колективної дії, споріднення за екзистенціально-психологічним станом та духовними цінностями. усвідомлюється як соборність [3]. Світовий досвід свідчить, що тільки об'єднана загальнолюдськими цінностями громада може ефективно організувати колективну життєдіяльність й ефективно протистояти авторитарно-тоталітарним режимам.

Життєствердний потенціал феномену напруженої внутрішньої роботи навколо формування світоглядних настанов – безумовний і з необхідністю має бути використаним сучасним людинознавством. Тож, якщо гуманітарні науки методологічно надійно обґрунтують ідеологію гуманізму і технологію правильних кроків для критично мислячої та соціально відповідальної особи у вирі інваріантної життєвої практики через викладання гуманітарних дисциплін, можна сподіватись, що очевидна нетотожність антропоцентризму і гуманізму, певний дуалізм людської природи, стануть трампліном для згуртованості індивіду та соціуму навколо вирішення перманентної проблеми гуманізації культурно-антропологічного простору.

Список використаних джерел

1. Shchyttsova, Tatiana. Between Frustration And Mobilization: Emotional Dispositions Of The Humanities Scholars In The Conditionsof Our Ur Wartime. *JOURNAL FOR PHILOSOPHY AND CULTURAL STUDIES. TOPOS*. №2, 2018. P. 87-103.
2. Киселиця, Світлана, Крук, Олександр. Соціогуманітарні виміри громадянської свідомості: від мешканців до громадян. *Вісник Львівського університету. Філософсько-політологічні студії*. 2021. №36. с. 43-50. URL: <https://www.academia.edu/52326938/> (дата звернення 12.03.2024 р.)
3. Киселиця С. В. Український кордоцентризм як гуманізм. *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія*. Чернігів : ЧНТУ, 2015. № 2(6). С. 19-23. URL: http://journals.stu.cn.ua/problemu_sotsialnoyi_roboty/article/view/50595 (дата звернення 12.03.2024 р.)

Олександр МАТКОВСЬКИЙ,

провідний концертмейстер

кафедри хореографії та музичного мистецтва

Навчально-наукового інституту культури та мистецтв

Сумського державного педагогічного університету

ім. А. С. Макаренка

(м. Суми, Україна)

ДЕЯКІ ЗАУВАГИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ-ХОРЕОГРАФІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ (з досвіду роботи)

Самостійна робота є невід'ємним складником фахової підготовки майбутнього спеціаліста. Правильно спланована і організована самостійна робота забезпечить ефективне засвоєння ключових понять, сприятиме відшліфуванню рухів, створюватиме міцне та надійне підґрунтя для набуття хореографічної майстерності, високої якості професійних умінь та навичок. Крім того, самостійна робота – шлях до вдосконалення особистості як майбутнього фахівця в певній галузі професійної діяльності. Належне її виконання, – з одного боку, показник здібностей, задатків майбутнього спеціаліста; з другого – показник уміння використовувати і трансформувати отриману інформацію, доречно нею послуговуватися.

Актуальність дослідження зумовлена потребою визначити зміст і особливості організації самостійної роботи у ЗВО, що повинна стати запорукою успішного засвоєння здобувачами вищої освіти програмного матеріалу.

Мета розвідки – окреслити в загальних рисах зміст самостійної роботи, пропонованої для студентів-хореографів ЗВО педагогічного профілю в умовах дистанційного навчання у зв'язку з воєнним станом.

Виклад основного матеріалу. Практичний досвід свідчить, що умінню самостійно здобувати інформацію, самостійно здійснювати інтелектуальний

пошук треба навчати, пропонуючи студентам рекомендації, поради, даючи настанови, необхідні консультації.

Самостійна робота студентів-хореографів передбачає опрацювання теоретичного матеріалу за підручниками, рекомендованими викладачем з предмета; перегляд майстер-класів, відео, спеціальних занять на визначену тематику з хореографії; спостереження за виконанням відповідних рухів, аналіз виконавської діяльності (за схемою, запропонованою викладачем); самостійне відпрацювання рухів, порівняння набутих умінь і навичок з тими, що відтворені у методичних рекомендаціях, відеозаписах тощо; підготовка теоретичних і практичних розробок на визначену тематику; відеозапис самостійно відпрацьованих рухів (за вказівкою викладача).

Виконання самостійних завдань повинно здійснюватися на основі базових джерел (навчальних підручників і посібників, записаних на паперових та електронних носіях), інструктивних матеріалів (в тому числі – на основі відеозаписів), методичних рекомендацій тощо.

Доречно, аби студенти змогли підготувати письмові роботи (реферати, статті, доповіді для конференції, виступи), а також хореографічні композиції (у відеозаписах).

Самостійну роботу студентів бажано (по можливості) проаналізувати індивідуально та розглянути колективно (особливо кращі роботи), відзначити студентів, які найуспішніше виконали всі завдання. До аналізу варто залучити безпосередньо самих студентів.

Отже, самостійна робота – шлях до самовдосконалення, інтелектуального росту, розвитку здібностей особистості. Крім того, це сприятлива у всіх відношеннях можливість розвивати креативне мислення, формувати мистецький (хореографічний) світогляд, уміння самовираження.

Необхідно всіляко заохочувати студентів до якісного виконання самостійних завдань, до нестандартних способів їх розв'язання.

Досвід свідчить, що самостійна робота сприяє виробленню у студентів потягу до креативної професійної самореалізації.

Висновки. Отже, виконання самостійної роботи дисциплінує студентів, формує у них відповідальне ставлення до своїх обов'язків, учить самостійно здобувати знання та набувати практичного досвіду. Крім того, виконання різних видів самостійних робіт розвиває інтелектуальні здібності, продукує розвиток творчого потенціалу, спонукає до подальшого вдосконалення практичних умінь та навичок.

Список використаних джерел

1. Зубатов С. Л. Стиль викладання в хореографії [Текст] : навчальний посібник / С. Л. Зубатов ; Міністерство освіти і науки України ; Міністерство культури України ; Київський національний університет культури і мистецтв. Київ : Ліра-К, 2022. 89 с.
2. Сverdlov С. Я. Танцювальна культура народів світу [Текст] : [матеріали для бесід] / С. Я. Сverdlov // Мистецтво в школі, 2020. № 4. С. 22–29.
3. Чепалов О. І. Хореологія [Текст] : статті та лекції / О. І. Чепалов ; Міністерство освіти і науки України ; Київський національний університет культури і мистецтв. Київ : Ліра-К, 2022. 227 с.

4. Шевчук А. С. Розвиток національної ідентичності студентів засобами соціальних проєктів із впровадження українських хореографічних традицій / А. С. Шевчук // Танцювальні студії: науковий журнал / Київський національний університет культури і мистецтв ; [гол. ред. А. М. Підлипська ; редкол.: І. Гутник, О. Бойко, М. Погребняк та ін.]. Київ : Київський національний університет культури і мистецтв, 2023. Т. 6, № 1. С. 28–41. Режим доступу: <http://dancestudios.knukim.edu.ua/article/view/283723>.
5. Шкурєєв, К. І. Проблеми інституціоналізації вищої професійної освіти спортивних бальних танців в Україні / К. І. Шкурєєв // Культура України : журнал / Харківська державна академія культури ; [гол. ред. В. М. Шейко ; редкол.: Е. Басюл, О. Бенч, О. Бертелсен та ін.]. Харків : Редакційно-видавничий відділ ХДАК, 2023. № 81. С. 63–68. Режим доступу: <http://ku-khsac.in.ua/article/view/288194>.

Ольга РИЛОВА,
*викладачка кафедри філософських і політичних наук,
Черкаський державний технологічний університет
(м. Черкаси, Україна)*

ВИЩА ОСВІТА В ЕПОХУ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

В XIX – на початку XX століття щоб задовольнити потреби індустріального суспільства вища освіта зазнала значних змін. Сьогодні вона знову переживає трансформацію, цього разу як реакцію на виклики цифрового глобального інформаційного суспільства. Ми спостерігаємо один з найбільших моментів невизначеності у вищій освіті, оскільки через швидкий розвиток технологій навички, які ми отримуємо в школі, постійно змінюються та вже за декілька років стають застарілими. Цілком можливо, що незабаром актуальними будуть вакансії, яких на сьогоднішній день ще не існує і які ми навіть не можемо собі уявити.

В той же час слід звернути увагу, наскільки швидко розвиваються технології настільки традиційна модель обмежує доступ до вищої освіти. Раніше вона була привілеєм, доступним лише небагатьом обраним членам суспільства, тепер же вона є швидше передумовою успіху, турботи про майбутнє та вирішення нагальних світових проблем. Традиційна освіта, як і раніше, все ще має право на існування, але сьогодні також потрібна безперервна освіта, заснована на навичках, яка є доступною людям на будь-якому етапі їхнього життя [1].

На думку дослідників вища освіта має бути менш регламентованою та більш варіативною [2]. Останні технологічні досягнення змушують кардинально переглянути необхідні знання, вміння та навички для досягнення успіху в глобалізованому світі XXI століття. Посилення автоматизації погіршує перспективи працевлаштування та кар'єрного зростання випускників закладів вищої освіти через зміни в попиті на робочу силу, в секторах народного господарства, в професійних навичках тощо. Науковці наголошують на необхідності пошуку нових методик, численних потоків та ширшого діапазону курсів, щоб в разі потреби люди могли швидко перенавчитися

та одразу ж застосовувати нові навички на практиці. У зв'язку з технологічним прогресом університети будуть змушені пропонувати більше курсів, у яких особлива увага приділятиметься технічним, когнітивним, орієнтованим на знання та цифровим навичкам вищого порядку за рахунок більш інтегрованих, спільних, міждисциплінарних та міжкультурних підходів до навчання.

Зкладам вищої освіти складно ефективно планувати, виробляти стратегію та передбачати спектр бажаних освітніх цілей через швидкий розвиток технологій. Тим не менше те, який курс вони оберуть для створення гнучких, надійних систем підтримки освіти, досягнення своїх цілей та майбутнього працевлаштування випускників, має вирішальне значення. Університети й надалі відіграватимуть ключову роль у навчанні студентів навичкам, необхідним для досягнення успіху на робочому місці.

Деякі вчені також стверджують, що внаслідок розвитку технологій відносини між студентами і закладами вищої освіти з точки зору очікувань та потреб у навчанні змінюються, що сприяє розвитку конкурентного та альтернативного навчання для підвищення гнучкості, глибини та індивідуалізації навчання.

Сьогодні значна кількість стейкхолдерів стурбована питанням цифровізації закладів вищої освіти. Цифрові навички стають все більш актуальними у будь-якому контексті, особливо на робочому місці. В результаті однією з ключових цілей університетів є підготовка майбутніх менеджерів до вирішення проблем та пошуку рішень, включаючи інформаційну грамотність як життєво важливий набір навичок.

Цифрові технології є частиною життя сучасних молодих людей з моменту їхнього народження. Вони використовують гаджети у повсякденному житті та в навчальному процесі для підвищення ефективності своєї роботи. Крім того, завдяки доступності знань вони стають більш автономними. З іншого боку в нашому суспільстві все ще існує певний цифровий поділ і сьогоднішні студенти ще не мають такого рівня підготовки до технологічного суспільства, який вони матимуть в майбутньому. Тож заклади вищої освіти повинні пройти значну цифрову трансформацію, щоб задовольнити вимоги сучасного молодого покоління та повністю оцифрованого світу, у якому воно житиме. Викладачі мають скористатися більшою доступністю інформації та змінити свої методи викладання.

Завдяки цифровій трансформації змінюється і вища освіта, причому це стосується не лише методів навчання, але й ключових навичок, які необхідно розвивати у студентів, включаючи технологічні, організаційні та цифрові. В епоху цифрової трансформації все більш важливими для професіоналів стають цифрові навички, оскільки вони можуть допомогти їм приймати більш правильні рішення, усувати проблеми та управляти своїми командами [3]. Для цього в закладах вищої освіти необхідно застосовувати інноваційні інструменти та методології для підвищення цифрових навичок та можливостей працевлаштування випускників.

Список використаних джерел

1. Park C. Y., Kim J. Education, skill training, and lifelong learning in the era of technological revolution. Asian Development Bank Economics Working Paper Series. 2020. № 606, P. 3–19. DOI: 10.2139/ssrn.3590922 (дата звернення: 17.03.2024).
2. Ahmad T. Scenario based approach to re-imagining future of higher education which prepares students for the future of work. Higher Education, Skills and Work-Based Learning. 2019. № 10, P. 217–238. DOI: 10.1108/HESWBL-12-2018-0136 (дата звернення: 17.03.2024).
3. Goulart V. G., Liboni L. B., Cezarino L. O. Balancing skills in the digital transformation era: The future of jobs and the role of higher education. Industry and Higher Education. 2022. Volume 36. Issue 2. P. 118 – 127. DOI: 10.1177/09504222211029796 (дата звернення: 17.03.2024).

Антон САЄНКО,
*магістрант Навчально-наукового інституту іноземних мов,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
(м. Черкаси, Україна)*

АКЦЕНТ НА ІНКЛЮЗІЇ – НЕОБХІДНІСТЬ ТА ВИМОГА СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ ПАРАДИГМ

Сучасна освіта, з одного боку, реагує на зміни, що відбуваються у суспільстві, а з іншого – потребує певних орієнтирів, які б теоретично обґрунтовували й пояснювали процеси і тенденції, що відбуваються у світі взагалі та країні зокрема. Як зазначають дослідники Н. Г. Батечко і М. В. Михайліченко, «освіта намагається стати основним джерелом інноваційного потенціалу української нації та найважливішим елементом формування людського капіталу в країні» [1, с. 30]. Тому філософське й методологічне осмислення існуючих парадигм освітнього простору стає нагальною потребою і тим орієнтиром, який в змозі пояснити процеси, що відбуваються в сфері освіти, прослідкувати взаємозв'язки, переосмислити, доповнити вже існуючі й показати практичну реалізацію цих ідей у освіті.

Філософський енциклопедичний словник так визначає поняття «парадигма»: «прийнята певним науковим співтовариством *модель* постановки та вирішення проблем, яка забезпечує існування наукової традиції» [6, с. 465]. У педагогічній літературі існують поняття «педагогічна парадигма», «освітня парадигма», яку дослідники (М. В. Овчиннікова, Т. М. Попова, М. І. Романенко, І. Д. Бех та ін.) визначають по-різному. Та, як зазначає А. І. Крисоватий, «понятійний формат освітньої парадигми більшістю дослідників визначається як основа, ідея, підхід до проектування освітніх систем, базова модель або стратегія освіти» [3, с. 115].

Науковці виокремлюють різні освітні парадигми. Так, дослідники Н. Г. Батечко, М. В. Михайліченко, узагальнивши класифікації освітніх парадигм, виокремили такі: авторитарно-імперативна і гуманна; когнітивна й особистісна; педагогічна парадигма традиції, науково-технократична та гуманітарна;

авторитарна, маніпуляційна та педагогічна парадигма підтримки; педагогічна парадигма традиції, раціоналістична і феноменологічна; ліберально-раціоналістична, культуроцентрична та глобальноісторична; консервативно-просвітницька, ліберально-раціоналістична та гуманістично-феноменологічна; консервативна, культурознавча та культуротворча; функціоналістська, гуманістична і езотерична; природничо-наукова, технократична, езотерична, гуманістична і поліфонічна [1, с. 32]. Дослідниця С. В. Толочко у «поліпарадигмальному освітньому просторі» вирізняє такі: особистісно-орієнтованого, мережевого, електронного, змішаного, розумного навчання, «відкритої освіти», професійно-орієнтовану, навчання впродовж життя, парадигму «знання та компетентність», провідницьку, гуманістичну, рефлексивну, аксіологічну тощо [5, с. 234]. Науковець Т. І. Мієр, урахувавши моделі постановки проблем та способи їх розв'язання дослідниками, розглядає такі групи парадигм традиційної педагогіки: пояснювально-ілюстративного навчання, знанняву, науково-технократичну, технократичну, адаптивного навчання, розвивального навчання, дитиноцентриську, антропологічну, когнітивну, прагматичну, гуманітарну, гуманістичну, культурологічну та ін. [4, с. 75-76].

Таке термінологічне розмаїття свідчить, з одного боку, про науковий інтерес і прагнення вирішити головні питання, що стоять перед сучасною освітою, показати нові горизонти та вказати орієнтири педагогічної науки, а з іншого – свідчать про різноманітність підходів і поглядів, що лягають в основу класифікацій, під кутом яких можна розглядати освітні парадигми й демонструють пошуки наукової спільноти. Головним, на наш погляд, є розуміння того, що слід урахувувати сучасні виклики, історичний досвід та зважати на реалії сьогодення.

На сьогодні, на наш погляд, важливим для обґрунтування освітніх парадигм є урахування впровадження й розповсюдження інклюзії. Причому у її широкому розумінні, яке на сьогодні можна визначити, як позитивне ставлення до багатоманітності, цінування та врахування відмінностей кожного. Ця теза повинна стати ключовою при подальшій розробці та уточненні сучасних освітніх парадигм. Це необхідність сьогодення, яка спирається на зміни орієнтирів на рівні ціннісних, особистісних, моральних основ світосприйняття людини та народжує нове розуміння взаємовідносин між членами суспільства.

Дослідниці А. А. Колупаєва та О. М. Таранченко взагалі виділяють інклюзивну освіту в окрему освітню парадигму, стверджуючи, що «інклюзивна освіта як освітня парадигма базується на світоглядних орієнтирах соціальної інклюзії ... та є складовою стратегії розвитку демократичного суспільства» [2, с. 7]. З цією тезою не можна не погодитися, оскільки основна ідея інклюзії – це рівність можливостей, доступність, повага до гідності, самостійності й вільного вибору людини, і, як результат – повне й ефективне включення до суспільства.

Звісно, такий підхід до освіти вимагає кардинальних змін, що потребують не тільки адаптованої законодавчої бази, а й змін на рівні суспільної свідомості.

Певні шляхи державою вже зроблені для цього. Це і ратифікація державою важливих документів, що стосуються інклюзії; і ґрунтовна теоретична база, що представлена теоретичними та практичними наробками українських дослідників (А. А. Колупаєва, Ю. М. Найда, О. М. Таранченко, Н. З. Софій, І. В. Луценко, Т. В. Сак та ін.); і наполеглива робота інклюзивно-ресурних центрів по всій країні.

Однак бар'єри, що перешкоджають активному впровадженню інклюзії в державі існують. До них можна віднести стереотипи, що існують серед населення щодо інклюзії. Це твердження, що інклюзія – лише красива назва; що учні з особливими освітніми потребами не отримують необхідної допомоги; що діти з інвалідністю будуть постійно піддаватися знуцанню; що вчителі не готові до викладання в інклюзивних класах; що якість навчання в інклюзивних класах знижується; що в країні немає налагодженої інфраструктури допомоги дітям та людям з особливими потребами та ін. Ці стереотипи засвідчують ті проблеми і виклики, що стоять перед організацією інклюзивної освіти. Але ці виклики необхідно вирішувати шляхом розробки філософії інклюзії, яка б урахувала і реалії сьогодення й формувала методологічні основи і змінювала б культуру освіти та практику викладання у школі, тобто поставила б у центр саме принципи інклюзії.

Таким чином, сучасну освіту визначає поліпарадигмальність, що демонструє відкритість, багатовимірність та пошуки педагогічної науки. Перспективними повинні стати ті парадигми, що акцентують увагу на людині. Говорити про інклюзивну парадигму ще зарано, однак впроваджувати її елементи у систему освіти, робити акцент на просвітницькій діяльності, урахувати інклюзивні інновації та спиратися на принципи інклюзії можливо і необхідно.

Список використаних джерел

1. Батечко Н., Михайліченко М. Еволюція освітніх парадигм у сучасному науковому дискурсі. *Освітологія*. № 9. 2020. С. 29-37. URL: <https://doi.org/10.28925/2226-3012.2020.9.4>.
2. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі: навчально-методичний посібник. Харків : Вид-во «Ранок», 2019. 304 с.
3. Крисоватий А. Основні парадигми освіти та їх сутнісна характеристика. *Психологія і суспільство*. 2015. № 1. С. 114-121.
4. Мієр Т. Сутність освітніх парадигм і поліпарадигмальних проявів у багатовимірній педагогічній реальності та особистісній самореалізації студентів під час навчання. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*: Збірник наукових праць. 2020. № 34 (2). С. 73-83.
5. Толочко С. В. Екологічна парадигма в поліпарадигмальному освітньому просторі. *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки»*. 2021. № 7. С. 233-239.
6. Філософський енциклопедичний словник / під ред. В. І. Шинкарука. Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди, Київ : «Абрис», 2002. 743 с.

Ірина УТЮЖ,
*доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри суспільних дисциплін,
Запорізький державний медико-фармацевтичний університет
(м. Запоріжжя, Україна)*

МАЙБУТНЄ ВИЩОЇ ОСВІТИ В НОВИХ СТРУКТУРАХ СУСПІЛЬСТВА 5.0

Суспільство 5.0 – це концепція, яка акцентує на зближенні людей та технологій, з метою створення більш людського, стійкого та інноваційного суспільства. Цей концепт був сформульований у Японії, ще у квітні 2016 року в якому основна ідея полягає в тому, що швидкий розвиток інформаційних технологій тепер дозволяє поєднувати кіберпростір – інформаційний – з фізичним простором – реальним світом. Їх комбінацією є кіберфізичні системи (Cyber Physical Systems (CPS)), об'єкти реального світу, вдосконалені та поєднані з інформацією. Очікується, що це призведе до серйозних змін у суспільстві.

У «Суспільстві 5.0» величезна кількість інформації від сенсорів у фізичному просторі накопичується у кіберпросторі. У кіберпросторі ці великі дані аналізуються штучним інтелектом (ШІ), а результати аналізу передаються людям у фізичному просторі в різних формах [1].

У минулому інформаційному суспільстві поширеною практикою був збір інформації через мережу та аналіз її людьми. Однак у «Суспільстві 5.0» люди, речі та системи пов'язані в кіберпросторі, а оптимальні результати, отримані штучним інтелектом, що перевищує можливості людини, надсилаються у фізичний простір. Цей процес приносить нову цінність промисловості та суспільству способами, які раніше були неможливими.

І хоча, такий широкий погляд дає тверезе уявлення про діапазон і масштаби соціальних змін, які можуть бути і будуть результатом прогресивного зростання штучного інтелекту, наслідки для освіти в цілому і вищої освіти зокрема, заслуговують на увагу, оскільки вони стоятимуть у центрі соціальних змін і вища освіта буде зазнавати вплив від розвитку і вдосконалення технологічних програм ШІ.

Університети, як основні освітні та дослідницькі установи, відіграють важливу роль у реалізації викликів сучасності. Вища освіта має створювати, артикулювати та прищеплювати цінності, багато з яких є новими винаходами, і впроваджувати їх в інституціональних структурах нової соціальної реальності.

Університети є ключовими акторами у впровадженні концепції суспільства 5.0, оскільки вони не лише забезпечують передові знання та інновації, а й впливають на формування цінностей, культури та розвитку суспільства у цілому.

Визначаючи і формуючи цілі розвитку вищої освіти, ми повинні визначити фактори, драйвери змін, що формують нову освіту. І в моделі суспільства 5.0, на перше місце виходить інфраструктура спілкування, бо сфера інформаційно-

комунікативних технологій впливає на всі процеси накопичення та трансляції інформації. Друге місце буде займати інфраструктура виробництва і споживання, і третій фактор змін – це інфраструктура тілесності, активний розвиток медицини і спорту, дана інфраструктура масово працює з тілами і психікою.

Сучасні технології, особливо введення штучного інтелекту, мають дуже низьку вартість для кінцевого користувача, індиферентні до відмінностей між культурами і можуть швидко проникати в соціальні процеси. Тому, впровадження сучасних технологій носять транскордонний характер, вони формують новий антропотехнологічний простір і задають нову архітектуру сучасної вищої освіти, реалізатором якої і будуть університети.

Отже, основним принципом життя майбутнього в вищій освіті буде принцип людиноцентризму, який обумовлює актуальну і прогресивну роль філософського і соціогуманітарного знання, які покликані забезпечити ефективність і готовність людини сприймати і пояснювати соціальні зміни, формувати корисні дискурси про бажане майбутнє, тільки так людина здатна долати системні кризи сучасної цивілізації і рухатись до нової якості життя.

Як зазначить Нойбауер Д., в науковій статті про перспективи і значимість філософських і соціогуманітарних наук в системі вищої освіти, якщо університети не будуть надавати відповіді на виклики часу, то люди будуть шукати альтернативні інституційні структури для свого розвитку.

Автор зазначає, «...коли до 40 % існуючої робочої сили може прямо чи опосередковано постраждати від штучного інтелекту в тій чи іншій формі, практично всі суспільства, якими ми їх знаємо зараз, цілком можуть бути суттєво зруйновані. На самому фундаментальному рівні буде гостра потреба враховувати як характер, так і ступінь змін, що відбуваються» [2].

Соціогуманітарне та філософське знання, із своєю специфікою соціального опису, аналізу та пояснення будуть використовуватися з дедалі більшою актуальністю, оскільки прискорення темпів соціальних змін підкреслює потребу в дискурсі, в рамках якого поєднується зосередження на постійно мінливому процесі опису (що відбувається?), аналізу (чому і як це відбувається?), а також рекомендацій та понять втручання, залучення та рішення (з огляду на ці відповіді, що можна і потрібно зробити, щоб служити обумовленим цінностям?).

Актуальність діапазону та темпів соціальних змін, ініційованих технологічними змінами, штучним інтелектом, буде такою, що якщо університети не поспішатимуть приймати ці виклики або навіть нехтуватимуть ними, інші програмні відповіді надходитимуть від різних верств суспільства (швидше за все, на чолі з приватним сектором або новими програмами державного сектору, сформульованими мовою терміновості), фактично ще більше маргіналізує вищу освіту.

Емерджентною парадигмою соціогуманітарних та філософських наук буде: ідентифікувати; описати; аналізувати; рекомендувати цінні альтернативи; і запропонувати значущі шляхи їх досягнення.

Отже, майбутнє освіти не можна передбачити, але його можна створити разом.

Список використаних джерел

1. Society 5.0 / Режим доступу: веб-сайт.URL: https://www8.cao.go.jp/cstp/english/society5_0/index.html
2. Neubauer, D.E. (2023). Redefining the Role of the University and the Social Sciences Within the Emergent Structures of Society 5.0.. In: Yamada, R., Yamada, A., Neubauer, D.E. (eds) Transformation of Higher Education in the Age of Society 5.0. International and Development Education. Palgrave Macmillan, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-15527-7_2

Маргарита ФРОЛОВА,

старший викладач

кафедри загальноосвітніх гуманітарних, природничих дисциплін,

Херсонський національний технічний університет

(м. Херсон, Україна)

Олена МОМОТОК,

старший викладач

кафедри загальноосвітніх гуманітарних, природничих дисциплін,

Херсонський національний технічний університет

(м. Херсон, Україна)

Анна МАРТИНОВА,

здобувачка освіти,

факультет міжнародних економічних відносин, управління і бізнесу,

Херсонський національний технічний університет

(м. Херсон, Україна)

ІНТЕРАКТИВНІ ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ АКТИВІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ В ЗВО

В умовах сучасного світу, який змінюється зі швидкістю світла, здатність до постійного навчання та адаптації є важливою якістю для студентів. Інтерактивні методи навчання сприяють активній участі студентів, збільшують їхню мотивацію та підтримують розвиток критичного мислення.

Під інтерактивністю перед усе розуміють принцип побудови й функціонування педагогічного, психологічного, комп'ютерного спілкування в режимі діалогу. Реалізуючи технологічні принципи навчання, інтерактивна педагогічна технологія передбачає й інтерактивність комп'ютерних засобів навчання, й інтерактивність організації педагогічного процесу, коли базовим концептуальним положенням визначено навчання на основі інтерактивного спілкування. Процес навчання не автоматичне вкладання навчального матеріалу в голову того, хто навчається. Він потребує напруженої розумової роботи людини і її власної активної участі в цьому процесі. Пояснення й демонстрація, самі по собі, ніколи не дадуть справжніх, стійких знань. Цього можна досягти тільки за допомогою активного (інтерактивного) навчання [1].

Дослідження показують, що інтерактивні педагогічні технології допомагають створити сприятливе навчальне середовище, де студенти активно взаємодіють з матеріалом та одне з одним. Це сприяє збільшенню їхньої участі,

розвиває комунікативні навички та сприяє глибшому розумінню навчального матеріалу.

Інтерактивні педагогічні технології стосуються використання різноманітних інструментів і методів для покращення навчального досвіду у вищій освіті шляхом активного залучення студентів. Ці технології можуть допомогти активізувати навчання, сприяючи розвитку критичного мислення, співпраці та навичок вирішення проблем. Наведемо кілька способів використання інтерактивних педагогічних технологій для активізації навчання у вищій освіті:

Використання онлайн-навчальних платформ та систем керування навчанням (LMS), такі як Moodle, Canvas або Blackboard для створення інтерактивних онлайн-курсів. Ці платформи дозволяють викладачам ділитися ресурсами, завданнями, тестами та сприяти обговоренню, допомагаючи активній участі студентів [2].

Модель перевернутої класної кімнати – це інноваційний підхід до навчання, де традиційний порядок занять перевернутий у навчанні та підготовці студентів. У цій моделі студенти вивчають навчальні матеріали перед заняттями, зазвичай вдома, через відео, читання або інші засоби. Після чого час пари використовується для обговорень, групової діяльності та вправ з вирішення проблем, що дозволяє стимулювати глибше розуміння матеріалу [3].

Іншим підходом до інтерактивних педагогічних технологій є гейміфікація навчання. Цей підхід передбачає використання елементів гри в навчальному процесі. Студенти мають можливість заробляти бали, отримувати значки та змагатися за лідерство в таблицях рейтингу. Гейміфікація навчання робить навчальний процес більш цікавим та захоплюючим для студентів, стимулюючи їх до активної участі. Цей підхід може бути особливо корисним для стимулювання мотивації студентів [4].

Симуляції дозволяють студентам застосовувати теоретичні знання до реальних ситуацій і поглиблювати своє розуміння психологічних процесів. Наприклад, студенти можуть взяти участь у віртуальних психологічних сеансах, взаємодіяти з віртуальними пацієнтами та вирішувати психологічні кейси. Це дозволяє їм розвивати навички консультування, аналізувати й реагувати на різноманітні психологічні ситуації та вдосконалювати свої навички в області психологічної діагностики й терапії [5].

Потрібно використовувати такі інструменти для спільної роботи, як Google Docs, Slack або Microsoft Teams, щоб полегшити групову роботу та обговорення. Ці інструменти сприяють активній взаємодії, спілкуванню, а також обміну знаннями серед студентів.

Створювання онлайн-простору для студентів допомагає обговорювати теми, пов'язані з курсом, і ділитися ресурсами. Платформи соціальних мереж або спеціалізовані дискусійні форуми можуть сприяти взаємодії з однолітками та активному навчанню.

Використання візуального й звукового вмісту може сприяти більш ефективному залученню та покращенню розуміння студентів. Додавання мультимедійних елементів, таких як відео, подкасти й інтерактивні симуляції, до лекцій та навчальних матеріалів може позитивно вплинути на процес навчання [6].

Отже, впровадження інтерактивних педагогічних технологій у вищу освіту може активізувати навчання та сприяти розвитку критичного мислення й співпраці між студентами, покращуючи їхній загальний освітній досвід. Завдяки цим технологіям вища освіта стає більш цікавою для студентів, а це впливає на їхню активність та навчальні досягнення. Проте важливо враховувати індивідуальні потреби студентів і відмінності предметів при виборі й впровадженні інтерактивних педагогічних методів.

Загалом, інтерактивні педагогічні технології є сучасним і необхідним засобом поліпшення вищої освіти, які підвищують якість навчання та готують студентів до викликів сучасного світу й успішної кар'єри.

Список використаних джерел

1. Комар О. А. Інтерактивні технології у ВНЗ [Електронний ресурс] / О. А. Комар. – Режим доступу: http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/bitstream/6789/375/1/interaktivni_tehn_VNZ.pdf
2. Інструменти для дистанційного навчання – ЕЛЕКТРОННА БІБЛІОТЕКА Самбірського педагогічного коледжу [Електронний ресурс]// Головна – ЕЛЕКТРОННА БІБЛІОТЕКА Самбірського педагогічного коледжу. – Режим доступу: http://sambirpedcollege.lvivsch.in.ua/distancijna_osvita/iinstrumenti_dlya_distancijnogo_navchannya http://sambirpedcollege.lvivsch.in.ua/distancijna_osvita/iinstrumenti_dlya_distancijnogo_navchannya/
3. Телев'як І. І. «Перевернутий клас» – новий крок у процесі навчання [Електронний ресурс] / І. І. Телев'як. Режим доступу : er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/2790/3/20161101_Televyak_P289-292.pdf
4. Ткаченко О. Гейміфікація освіти : формальний і неформальний простір [Електронний ресурс] / О. Ткаченко // Актуальні питання гуманітарних наук. – 2015. – Вип. 11. – Режим доступу : http://drohobych.net/youngsc/AQGS/2015_11/Pedagogy/303-309.pdf.
5. Інтерактивні технології навчання: Теорія, досвід: метод. посіб. авт. - уклад.: О. Пометун, Л. Пироженко. К.: А.П.Н.; 2002. 136 с.
6. Percival E., Ellington H. A Handbook of Educational Technology. London; N. Y., 1984. P. 12, 13, 20

Наталія ШАКУН,

*асистентка кафедри філософії та міжнародної комунікації,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
(м. Київ, Україна)*

ФІЛОСОФСЬКИЙ ВИМІР ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ В УМОВАХ СУЧАСНОСТІ

У сучасному освітньому середовищі викладачі стикаються з рядом складних завдань, серед яких глобалізація, різноманіття культурних контекстів, розвиток технологій та зміни у вимогах до навчальних програм. Нинішній педагог повинен володіти не лише глибокими знаннями у своїй галузі, але й вмінням ефективно спілкуватися зі студентами з різноманітних культурних, соціальних та інтелектуальних середовищ. Важливе місце в цьому контексті посідає філософський вимір професійної майстерності викладача.

Філософський вимір професійної майстерності викладачів полягає у розумінні глибинних принципів та цінностей, що керують їхньою діяльністю.

У період війни в Україні особливо важливо зберігати відкритість, етичність та вміння співпереживати, щоб забезпечити не лише якісну освіту, але й підтримку та розвиток студентського колективу в умовах викликів та стресу. Тільки зберігши філософську глибину своєї професійної майстерності, викладачі зможуть ефективно впливати на майбутнє суспільства та сприяти розвитку громадянського суспільства в епоху сучасності.

Філософська майстерність сприяє розумінню корінних причин цих явищ та формулюванню конструктивних стратегій реагування на них. Вона підбадьорює викладачів до пошуку нових підходів до навчання та виховання, які відповідають сучасним викликам.

Філософський аспект професійної майстерності – це складова професійної діяльності, що визначається системою філософських поглядів, цінностей і принципів, які направляють дії та рішення працівника у сфері його професійної діяльності. Цей аспект відображає глибокі підходи до розуміння і сутності професійної діяльності та її впливу на суспільство та індивідуальний розвиток.

Складові філософського аспекту професійної майстерності включають:

Мудрість як основу професійної майстерності:

Мудрість визначається як глибоке розуміння суті педагогічного процесу та здатність використовувати ці знання для досягнення оптимальних результатів у навчанні. Викладачі, що мають мудрість, здатні адаптуватися до різних ситуацій у навчальному процесі та надавати ефективну підтримку студентам у їхньому особистісному розвитку.

Етика викладацької діяльності є важливою складовою професійної майстерності викладачів. Вона визначає моральні принципи та цінності, які впливають на їхню поведінку у взаємодії зі студентами та колегами. Викладачі, що дотримуються високих етичних стандартів, сприяють створенню довіри та підтримки у навчальному середовищі.

Філософські цінності та педагогічна практика також взаємопов'язані. Філософські принципи, такі як свобода, справедливість та гуманізм, формують основи педагогічної практики викладачів. Вони визначають основні принципи навчання, сприяють розвитку критичного мислення та толерантного ставлення до різноманітності.

Філософія як наука надає нам інструменти для розуміння сутності нашої професійної діяльності та розкриття глибинних принципів, що лежать в основі нашої праці. Вона сприяє розвитку критичного мислення, допомагає аналізувати етичні аспекти нашої роботи та встановлювати найвищі стандарти професійної моралі.

В сучасному світі ми усвідомлюємо, що наше завдання як викладачів перевищує просту передачу знань. Ми повинні бути наставниками, вихователями і навіть менторами для наших студентів. Для цього нам необхідно глибоко розуміти цінності, якими ми керуємося, і принципи, на яких ми ґрунтуємо нашу професійну діяльність. Розуміння мудрості, дотримання етичних стандартів та врахування філософських цінностей сприяють вдосконаленню нашої професійної діяльності та забезпечують якісне навчання та виховання майбутніх поколінь.

ТРАНСФОРМАЦІЇ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ РЕАЛЬНОСТІ: ВИКЛИКИ, РИЗИКИ, ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Володимир АБАШНІК,
*доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії та суспільних наук,
Харківський національний медичний університет
(м. Харків, Україна)*

НІМЕЦЬКІ ПОЛІТИЧНІ ФІЛОСОФИ ПРО СУЧАСНУ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКУ ВІЙНУ

Німецькі філософи, зокрема й представники політичної філософії, як і німецьке суспільство та німецька держава в цілому з початком сучасної російсько-української війни переважною більшістю підтримують Україну. Як відомо, саме Німеччина прийняла найбільшу кількість біженців з України, щедро надає економічну, гуманітарну, військову та іншу допомогу нашій країні у ці скрутні часи. Однак надання такої допомоги супроводжується важкими дебатами в Німеччині, причому дебатам німецьких політиків зовсім не поступаються дебати серед німецьких науковців, зокрема й істориків, соціологів, політологів, філософів. Надалі вибірково буде вказано на позиції окремих представників німецької політичної філософії щодо нинішньої російсько-української війни.

В цьому контексті на початку можна згадати відповідну позицію одного із найавторитетніших німецьких філософів сучасності Юргена Габермаса (нар. в 1929 р.), котрий до початку війни користувався високим авторитетом серед українських науковців, причому не лише філософів, але також істориків, соціологів, політологів та інших. Однак тепер цей авторитет дещо похитнувся, а українських прихильників у філософа стало дещо менше, оскільки Юрген Габермас після російського нападу на Україну 24 лютого 2022 р. не лише виступив «за швидкі переговори з Путіним», але й запропонував один із сумнівних варіантів: «...щоб не спровокувати Першу світову війну серед ядерних держав, залишити Україну її долі» [3]. Така позиція відомого німецького філософа викликали критику не лише в Україні, але й в Німеччині.

Протилежну позицію щодо російсько-української війни виказав інший авторитетний німецький філософ, Отфрід Гьоффе (нар. в 1943 р.). Він відомий своїми численними публікаціями з політичної філософії, серед яких були також такі монографії: «Етика та політика. Основні моделі та проблеми практичної філософії» (1979), «Політична справедливість. Основоположення критичної філософії права та держави» (1989), «Демократія в епоху глобалізації» (1999), «Критика свободи» (2015) та ін. Вже на початку війни Отфрід Гьоффе (нім. Otfried Höffe) чітко виказав своє ставлення та проголосив: «Чи то як філософ

і великий друг Іммануїла Канта, видатного філософа моралі, права та миру, чи то як звичайний громадянин з моральною та правовою свідомістю, притаманною всім людям – можна тільки жахатися політики Путіна і обурюватися... У такій ситуації весь світ без винятку має об'єднатися: Зупиніть Путіна!» [2].

До теми сучасної російсько-української війни звернувся у своїй останній праці також інший авторитетний німецький філософ, Вітторіо Гьосле (нар. в 1960 р.). Він відомий своїми працями з політичної філософії та філософії права, серед яких були й наступні монографії: «Філософія права німецького ідеалізму» (1989), «Криза сучасності та відповідальність філософії. Трансцендентальна прагматика, останнє обґрунтування, етика» (1990), «Філософія екологічної кризи» (1991), «Мораль та політика. Основи політичної етики для 21-го сторіччя» (1997), а також «Практична філософія у сучасному світі» (1992), котра вийшла в українському перекладі (1995), та інші.

Сутність нової праці Вітторіо Гьосле (нім. Vittorio Hösle) під назвою «Спиною до Росії. Війна в Україні та помилки Заходу» (2022) досить чітко охарактеризував у супроводжуючій передмові Тео Вайгель (нар. в 1939 р.), відомий німецький політик, федеральний міністр фінансів у 1989–1998 рр. та автор назви європейської валюти «євро». Зокрема тут Тео Вайгель звертається до історії відносин країн Заходу з Росією в останні десятиріччя та наголошує: «Самообман західних країн полягав у благочестивій вірі в те, що ходом історії буде світова торгівля, а не війни. Гьосле не цурається визначення та чітких наслідків справедливої війни, а саме: відвернути несправедливість і прийти на допомогу тому, хто зазнав нападу. Політика умиротворення частинами, зокрема відмова від вступу України до НАТО у 2008 році, не зустріла ані визнання, ані вдячності з боку Путіна... Гьосле показує, як стратегічно боротися з агресором. Він повинен знати, що платить високу ціну і що повернення до міжнародного права і примирення з іншими народами більш вартісні, аніж жорстока війна з її жахливими втратами» [1, S. 8].

Вітторіо Гьосле в п'яти параграфах цієї праці аналізує наступні питання: «Російська націоналістична ідеологія», «Чому війна прийшла саме зараз?», «Людина влади без обмежень», «Людські життя майже не рахуються», «Що робити?», «Здатися – це не вирішення» тощо. Останній параграф даної роботи присвячений темі «Художник як пророк», де німецький автор звертається до виставки «Згвалтування Європи» художника Максима Кантора, котра відбулася з квітня по жовтень 2022 р. у Люксембурзі та була присвячена російсько-українській війні. При цьому Вітторіо Гьосле підкреслює свою позицію таким чином: «Моя дружба з ним [художником], як і з іншими росіянами, показує, що я не русофоб. Але я визнаю себе винним у тому, що я путінофоб» [1, S. 12]. Таким чином, на відміну від інших дослідників, цей німецький філософ вбачає корені сучасної війни саме в політичному режимі та особі російського диктатора.

У гендерному відношенні можна вказати на позицію сучасної німецької філософині Беттини Штангнет (нім. Bettina Stangneth) щодо російсько-української війни. Серед її праць з політичної філософії можна згадати монографії «Айхманн до Єрусалиму. Безтурботне життя масового вбивці»

(2011), «Зле мислення» (2016), «Жахливе бачення» (2019) та інші. Також Беттіна Штангнет (нар. в 1966 р.) оприлюднила невелику монографію під назвою «Завищені очікування (вимоги). Путін та німці» (2023). Власне кажучи, ця праця присвячена не стільки самій сучасній російсько-українській війні, а скільки самим німцям та «німецькому розумінню» цієї війни в контексті трагічного минулого Німеччини у 20-му столітті [5]. Наголошуючи на «боязливому мисленні» німців та вказуючи на «глибини прірви власної провини» німців, авторка проголошує тезу «Часи війни – це часи істини» та закликає німців виправдати «завищені очікування» й стати «надійними партнерами».

Із представників молодшого покоління німецьких філософів слід виокремити позицію Андреаса Урса Зоммера (нар. в 1972 р.), який з 2016 р. є ординарним професором філософії Фрайбурзького університету імені Альберта Людвіга. Він є відомим фахівцем з філософії Фрідріха Ніцше, але також має монографії з філософсько-політичної тематики, наприклад: «Щодо військової метафорики в стоїцизмі» (2002), «Війна та історія» (2003), «Демократія для 21 століття» (2022). У останній монографії під назвою «Вирішуй! Війна та демократія» (2023) Андреас Урс Зоммер (нім. Andreas Urs Sommer) торкається також питань сучасної російсько-української війни. Робота є порівняно невеликою за обсягом та складається з 13 невеликих параграфів (обсягом від 5 до 12 сторінок). Тут автор розглядає такі питання: «Війна – це знищення можливостей», «Культура сучасних ліберальних демократій – це культура можливостей», «Війна як засіб авторитарних держав розширити власний ігровий простір можливостей», «Чи може бути війна також засобом для демократій?», «Війна може відкрити нові можливості», «Демократія, нейтралізація та де-нейтралізація», «Війна без майбутнього».

Вже на початку цієї роботи Андреас Урс Зоммер говорить про відношення західних європейців до сучасної російсько-української війни та констатує: «Як ти ставишся до війни? – Це питання, від якого ніхто не може втекти навіть через довгий час після початку війни. Спочатку деякий час були затребувані експерти та ті, хто любить, щоб їх сприймали такими. Вони перебивали один одного пропозиціями про те, які геополітичні, військові та економічні заходи слід вжити для стримування Росії – а також, опосередковано, Китаю – щоб запобігти подальшому кровопролиттю, якщо вони не радили Україні скласти зброю та дати росіянам те, чого вони, схоже, так палко хочуть» [4, S. 9–10].

Надалі німецький філософ говорить про «яструбів» (нім. die Falken), котрі виступають за безмежну підтримку України, та «голубів» (нім. die Tauben), котрі вимагають, щоб «...Україна найскоріше капітулювала, щоб запобігти ще більшим стражданням цивільного населення» [4, S. 10]. Головне питання цієї праці стосується не так українців, як позиції та відношення західних європейців (німців, швейцарців та ін.) до сучасної російсько-української війни. Причому німецький автор навіть розглядає можливість захоплення України країною-агресором та пише: «Мета повинна полягати в тому, щоб зробити демократію настільки привабливою, щоб у довгостроковій перспективі будь-яка автократія була підпорядкована власній відцентровій силі. Яким би не був результат війни

в Україні, демократія має довести свою системну перевагу – завжди залишаючись у процесі демократизації» [4, S. 13]. Тут критично та риторично слід зауважити: Яким же чином західна демократія доведе свою системну перевагу, якщо результат війни в Україні буде негативним для демократії? Мабуть довести таку «системну перевагу» країни демократії зможуть лише тоді, коли нададуть Україні необхідну підтримку для перемоги.

В якості *головних висновків* можна констатувати наступне. По-перше, німецькі політичні філософи у своїй переважній більшості підтримують Україну в політичних, гуманітарних, економічних та інших аспектах. Однак, по-друге, стосовно військової допомоги Україні позиції німецьких політичних філософів є різними – від абстрактно-дискусійних розмов до рекомендацій конкретних рішень з беззаперечною підтримкою України.

Список використаних джерел

1. Hösle V. Mit dem Rücken zu Russland. Der Ukrainekrieg und die Fehler des Westens. Mit einem Geleitwort von Theo Waigel. Baden-Baden: Verlag Karl Alber, 2022. 158 S.
2. In einer derartigen Lage muß sich alle Welt, ohne jede Ausnahme, einig sein: Stoppt Putin! URL: <https://philosophersforukraine.com.ua/33/> (Last accessed: 10.03.2024).
3. Philosoph: Habermas plädiert für schnelle Verhandlungen mit Putin. URL: <https://www.zeit.de/news/2023-02/15/habermas-spricht-sich-fuer-verhandlungen-im-ukraine-krieg-aus> (Last accessed: 10.03.2024).
4. Sommer A. U. Entscheide dich! Der Krieg und die Demokratie. Freiburg im Breisgau: Herder Verlag, 2023. 127 S.
5. Stangneth B. Überforderung. Putin und die Deutschen. Hamburg: Rowohlt Verlag, 2023. 135 S.

Михайло БОЙЧЕНКО,

*доктор філософських наук, професор,
в. о. завідувача кафедри української філософії та культури,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
(м. Київ, Україна)*

ФІЛОСОФІЯ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ СОЦІАЛЬНОЇ ІНКЛЮЗІЇ ДЛЯ ПОВОЄННОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Соціальна інклюзія з філософського погляду є питанням встановлення соціальної справедливості на засадах людської гідності, соціальної рівності та індивідуальної свободи. Справа у тому, що, хоча в сучасній теорії найчастіше можна зустріти саме таку версію утвердження справедливості, однак насправді, такий підхід властивий переважно для сучасного ліберального дискурсу в рамках відповідної політичної філософії. Ця політична філософія отримала класифікацію як соціальний лібералізм або ж соціал-лібералізм (Martin, & Reidy, 2010).

Тема соціальної інклюзії є однією з ключових для ліберальної демократії: мова йде про максимально можливе залучення усіх громадян до повноцінного

активного суспільного життя. Саме це і є однією з ключових цінностей українського суспільства: це те, що зі зброєю в руках захищають українські військові, але водночас, це також є тим, що сприяє єднанню усього українського суспільства довкола цього збройного спротиву.

Інклюзія на основі захисту гідності

Якщо виходити у питаннях соціальної справедливості лише з урахування людської гідності – отримаємо найбільш імовірно консервативну політичну позицію (Скрутон, 2022), але не тільки. Сама по собі настанова захищати гідність особистості заслуговує лише на схвалення. У своїй конкретиці гідність особистості завжди виявляється її гідністю як представника певної спільноти.

Наприклад, навіть якщо мова йде про, здавалося би, ліберальну постановку питання як гідність на основі саме індивідуальної свободи, і тоді виявляється, що такі індивіди для захисту своїх дуже індивідуальних свобод мають об'єднуватися у спільноти однодумців-лібералів – чи йде мова про інституалізовані об'єднання у дусі Джона Ролза (Ролз, 2001), чи більш неформальні об'єднання лібертаріанців (Rothbard, 1978). Так, об'єднуються у соціальні групи на захист своєї гідності як втілення права на автономію жінки, гендерні, релігійні, етнічні тощо меншини, тобто усі пригнічені або утиснуті в правах.

Така консервативна позиція, однак, неминуче рано чи пізно призводить до тієї чи іншої версії культури скасування, ухилу у релігійний екстремізм, націоналізм тощо та створює сприятливі, але не бажані можливості для непомітного сповзання у такі їхні крайні форми, як націонал-соціалізм і фашизм.

Якщо ж не враховувати як пріоритетну вимогу людської гідності, тоді отримуємо крайнощі неолібералізму як ідеології глобалізму у його граничних формах неконтрольованого світового ринку або ж навпаки – світового ринку, контрольованого транснаціональними корпораціями, а то й різними версіями світового уряду. Такі наддержавні утворення у своїй риториці нібито апелюють принципів універсальної глобальної інклюзії – до відкритих державних та інших кордонів, до політики культурної терпимості, політкоректності тощо. Але на практиці транснаціональні корпорації постійно створюють картелі, штучні монополії, діють в режимі недобросовісної конкуренції, знищуючи своїх опонентів щонайменше економічно і політично. При цьому і в площині культури також заради поширення глобальної культури (зокрема, так званої «макдональдизації» (Ritzer, 1993)), нерідко жертвують розвитком національних та локальних культур, особливо – культур традиційних.

Таким чином, на основі пріоритетного захисту людської гідності в культурі соціальної інклюзії отримуємо консервативний дискурс – якщо не за цінностями, то в усякому разі за порядком денним. Це дискурс передусім ідеологічний – дискурс, який закликає особистість відмовитися від приватних форм гідності на користь суспільних і саме у цьому вбачати втілення своєї гордості. Яскравим проявом такої специфічної соціальної інклюзії може стати об'єднання усіх суспільних груп, які у мирний час могли б мати конфліктні інтереси, довкола ідеї протистояння «русському миру», що може набувати навіть форми культури скасування щодо нього (Бойченко, 2023). Тобто, взаємна

соціальна інклюзія цих груп буде посилена на підставі політичної ексклюзії щодо «руського мира».

Інклюзія на основі захисту рівності

Якщо у пошуках соціальної інклюзії вирішувати питання соціальної справедливості на засадах соціальної рівності, тоді отримаємо ту чи іншу версію соціалістичного чи то соціал-демократичного вирішення проблеми соціальної інклюзії. Тут вже не такою однозначною постає версія інклюзії на основі ексклюзії: політичну критику щодо «руського мира» буде неминуче розмивати практика захисту прав «утиснутих» – прихильників російської культури та носіїв російської мови в Україні. Якщо під час війни такі «утиски» не викликають суттєвих заперечень у суспільстві, оскільки йде мова про явну і відкриту протидію воєнному російському агресору, то у повоєнний період обмеження російської мови, культури тощо можуть сприйматися як приниження переможцями переможених. Втім, основою для рівності і для порівняння тут, вочевидь, виступатимуть переважно не ідейні та політичні, а більшою мірою економічні і правові підстави.

В основі такого витлумачення справедливості лежить нерідко ідея перерозподілу соціальних благ, причому такий перерозподіл ніколи не може бути абстрактним – захист прав одних членів суспільства відкрито забезпечують за рахунок обмеження прав інших членів суспільства. Чи то податками (легітимно-примусово), чи через благодійність і меценатство забирають частину ресурсів у більш працьовитих, талановитих чи просто заможних членів суспільства для «врівноваження» шансів усіх в суспільстві мати рівні умови для життя. Цей підхід свого часу з позицій класичного лібералізму жорстко критикував Герберт Спенсер, який вбачав у створенні фондів перерозподілу матеріальних благ (особливо контрольованих державою, а не громадянським суспільством) головне джерело зловживань, махінацій і руйнування ринкових принципів функціонування економіки і загалом природної справедливості (Spencer, 1867).

За такого підходу менше питають людину, в чому вона сама для себе вбачає потребу в інклюзивності, але натомість пропонують їй заготовлений стандартний «пакет» базових соціальних благ. У цьому є свої приємності і переваги, однак в цілому такий підхід більше нагадує пансіон і більше захищає права тих, хто вже втратив спроможність самотужки здобувати суспільні блага і потребує тієї чи іншої форми опіки. Таким чином, це дискурс до певної міри утилітарний, дискурс потреб більшою мірою, аніж дискурс обов'язків. Значною мірою це предметне поле філософії марксизму, але також і католицької традиції, з якої виростає філософія субсидіарності (Гьофе, 2007), а також інших традицій філософського обґрунтування соціальних протестних рухів.

У період війни традиційні соціальні гарантії держави неминуче скорочуються, однак по деяким новим напрямкам, таким як підтримка ветеранів та сімей загиблих, вони навпаки – суттєво зростають. Більше того, держава саме у період війни має хоча би позначити ті обриси справедливості у матеріальному розрізі, які вона пропонує своїм громадянам не просто як недалеке майбутнє, а як той близький соціальний ідеал, за який вони готові віддавати свої життя. Цей ідеал має очевидно вигідно контрастувати з тим суспільним станом, який

очікує країни у жахливому і неприпустимому випадку поразки від країни-агресора: цей ідеал має бути прагматичною, а не лише ідейною альтернативою «руському миру».

Інклюзія на основі захисту автономності

І нарешті, ліберальний підхід до соціальної інклюзії орієнтує на особисті досягнення як надійну основу інклюзії – коли ані спільнота, ані держава не є головними інвесторами у добробут особистості, а лише вона сама. Цей підхід значною мірою базується на філософії стоїцизму у поєднанні з філософією протестантизму – він пропонує версію спрямованої на саму себе інклюзії. Мова йде про прийняття самого себе, яким ти є, про примирення зі своїм єством, але також і про безкомпромісну вимогу вірності цьому єству і послідовного слідування йому. Подібний підхід близький психології і різноманітним мотиваційним практикам.

Таке розуміння інклюзії значно менше формує соціальну структуру інклюзії чи соціальні мережі інклюзії, але переносить основний тягар суспільних очікувань і вимог до особистості на саму особистість. Такий «атлант» може розправити плечі, але набагато частіше, доволі швидко сягнувши «стелі» своїх можливостей, може зламати собі карк, або щонайменше втратити впевненість у майбутньому. Дійсно, неминуче приходять до кожної особистості втома і депресія на стадії гальмування, яка невідворотно змінює собою стадію ейфорії (коли людина відчувала себе «атлантом»). І якщо у такий період особистість відмовляється обпертися об плече друга, близької людини, сім'ї, громади, тоді вона стає надто вразливою і трагічно незахищеною від значно менших життєвих негараздів, аніж ті, які зовсім нещодавно з такою легкістю долала, що їй здавалося, що так буде завжди.

В межах цього підходу потрібна делікатна соціальна робота, індивідуальний підхід, який краще можуть забезпечити різні недержавні громадські організації, які пропонують особистості переключитися на ті суспільні справи, які допомагають їй відновити власний ресурс – психологічний, моральний і фізичний. У наш час це найчастіше волонтерські організації та відповідна філософія, фасилітація громадських ініціатив і обережне вибудовування і відновлення міжособистісних комунікацій – аніж пряме втручання держави чи інших традиційних інституцій у приватне життя особистості.

У період війни така позиція автономної інклюзії є основою самоврядного патріотизму і особливого особистого кодексу захисника Вітчизни. Це позиція відповідальної особистості, яка за право збереження власної автономії готова йти на граничний ризик, ціною якого цілком може виявитися її власне життя. Ця персональна етика, яка проходить загартування суворими випробуваннями воєнного часу, дуже багато важить і у повоєнному суспільстві, яке прагне позбутися корупції, несправедливості, бюрократизації, які надмірно розрослися у суспільстві довоєнному (у тому числі й стараннями держави-агресора – в режимі гібридної війни).

Повоєнне українське суспільство як очищена від багатьох наносних речей ліберальна демократія, вочевидь, потребуватиме усіх трьох згаданих вище форм соціальної інклюзії. Необхідна належна комунікативна філософія як базова для

поєднання їх сильних сторін і нейтралізації слабких місць кожної з форм соціальної інклюзії, охарактеризованих вище. Нормативність кращого майбутнього України має визначати правила соціальної комунікації українського суспільства вже сьогодні – і тоді послідовна орієнтація на бажане поступово робитиме його дійсним.

Таким чином, соціальна інклюзія є не лише метою для очікуваного майбутнього, але й дієвим засобом його досягнення, яке значною мірою здійснюється вже сьогодні. Вже сьогодні відбувається будівництво архітектури майбутнього повоєнного політичного і суспільного устрою України.

Список використаних джерел

1. Бойченко, М. (2023). Основні напрями протидії «русському миру» в Україні: завдання деколонізації. *Філософія освіти*, 29(2), 60–77. <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2023-29-2-4>
2. Гьоффе, О. (2007). Демократія в епоху глобалізації / пер. з нім. Л. Ситніченко та О. Лозінської. Київ: ППС-2002.
3. Ролз, Дж. (2001). *Теорія справедливості* / пер. з англ. О. Мокровольського. Київ: Основи.
4. Скрутон, Р. (2022). *Консерватизм. Запрошення до великої традиції* / пер. з англ. К. Дисі. Київ : Наш формат.
5. Martin, R., & Reidy, D. A. (2010). Liberalism. *INTERNATIONAL ENCYCLOPEDIA OF ETHICS*. Blackwell Publishing. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1635006>
6. Ritzer, G. (1993). *The McDonaldization of Society. An Investigation Into the Changing Character of Contemporary Social Life*. Thousand Oaks: Pine Forge Press.
7. Rothbard, M. N. (1978). *For A New Liberty*. New York: Collier.
8. Spencer, H. (1867). *First Principles*. 2nd ed. London: Williams and Norgate.

Євген БОРІНШТЕЙН,
*доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри філософії, соціології
та менеджменту соціокультурної діяльності,
Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського
(м. Одеса, Україна)*

ДОБРО І ЗЛО & МОРАЛЬ І ІММОРАЛІЗМ & СВОБОДА І РАБСТВО: ФІЛОСОФІЯ ЛЮДЯНОСТІ ЯК ОСНОВА ЖИТТЯ

Актуальність дослідження проблеми добра і зла визначається сучасним станом світу, в якому ціннісною основою життя стає моральний нігілізм, а поняття добра «розмито» до межі трактуваннями різних філософських, культурологічних і релігійних напрямків. Особливо гостро ця проблема стоїть в сучасному суспільстві, де відбувається переоцінка всіх цінностей, пов'язана з корінними трансформаціями в житті людини і суспільства. Так званий «аксіологічний поворот» пов'язаний із: зміною буття людини; науковими працями ряду вчених, які намагаються довести зміну уявлень про добро і зло; політиканством, що спирається на розуміння першорядності-переважності власних інтересів над глобальними. Як наслідок, прагнення до добра і створення

«добрих справ» представляються деяким чином абстрактними принципами, традиційно нав'язаними нормами, які невідомо ким обумовлені і для чого / кого потрібні. Тобто, ряд вчених, а слідом за ними і представників інших сфер життєдіяльності, стверджують, що в сучасному світі втрачається сенс добра і зла як морально-етичних категорій і цінностей життя. Звідси ми отримуємо даність: моральні норми, які повинні бути регуляторами поведінки, сприймаються як зайві, що обмежують особистість, і непотрібні.

Взагалі добро є однією з фундаментальних вищих цінностей буття людини, її культури. Але чи можна вважати цінністю зло? Звичайно, ні. Якщо взяти зло в широкому сенсі як всі явища, дії, процеси, негативні з точки зору ідеалів добра, справедливості, гуманізму, то виникають питання, чи відносяться вони, по-перше, до культури і, по-друге, до цінностей. Оскільки сенс у категорії «негативні цінності» практично відсутній, то тоді до світу людських цінностей їх віднести не можна. Таке рішення відповідає здоровому глузду. Жодна нормальна людина не назве крадіжку культурною цінністю. Якщо вважати, що культура являє собою в тій іншій мірі сукупність цінностей, то негативні явища слід виключити зі світу культури.

Однак культура – це все, створене людиною, значить, і негативне також. Звідси випливає, що треба або переглянути початкове визначення культури, або відмовитися від її ототожнення з сукупністю цінностей. І все ж в культурі існують негативні явища.

Людину, її моральні якості, рівень її культурного розвитку вельми точно характеризують ціннісні орієнтації, то, що вона вважає за краще, свої життєві пріоритети, шлях у своєму житті, який людина обирає. Тому проблема добра і зла тісно пов'язана з моральними цінностями людини. Цінності займають найважливіше місце в житті людини і суспільства, тому що саме цінності характеризують людський спосіб життя, рівень відмінностей світу людей і світу тварин.

Особливу значимість проблема цінностей добра і зла набуває в перехідні періоди суспільного розвитку, коли кардинальні соціальні трансформації ведуть до різкої зміни існуючих в ньому систем цінностей. Тому питання: що з себе представляють добро і зло є сьогодні життєво важливим.

Проблема добра і зла в усі віки залишалася однією з найбільш обговорюваних філософських категорій. Сократ розуміє добро як істину а зло – як результат незнання істини, добра [1]. Платон будує слідувачу антитезу, що добро – це все рятівне і корисне, а все згубне і руйнівне – це зло [2]. З точки зору Аристотеля добро і зло – це істина і брехня [3].

Звертаючись до праць зарубіжних вчених, які послужили основою для цивілізованого людства в розумінні добра і зла, виділю точки зору Т. Адорно і Дж. Мура. Так, Т. Адорно вважає, що сучасна філософія добра і зла вже не може бути єдиним і зв'язковим вченням. При цьому в основу своїх роздумів вчений поклав моральну філософію І. Канта [4]. Тобто Т. Адорно, точку зору якого я в значній мірі поділяю, показує пріоритетність добра над злом, стверджуючи, що дані поняття не тільки не рівноцінні, але і можуть бути розглянуті окремо один від одного [5].

У свою чергу, Дж. Мур, аналізуючи добро і зло, приходять до висновку, що неможливо дати однозначне визначення категорії добра [6], з чим я категорично не згоден. До речі, у сучасності деякі вчені стали «підганяти» метод деконструкції тексту Ж. Деррида під концепцію Дж. Мура. Саме веселки з невизначеністю добра і зла дозволяють творити абсолютне зло видаючи його за добро у сучасних проявах геноциду зі сторони росії чи терористичного об'єднання «хамас», чи інших імморальних організаціях подібного толку, знищуючи моральну свідомість людини як такої.

Тому реконструюємо як це виходить. По-перше необхідно дати визначення фундаментальних понять «добра» і «зла».

Добро – це універсальна морально-етична категорія, заснована на ідеалах гуманізму і людяності. Як категорія моралі добро має дві сторони: зовнішню і внутрішню. До зовнішньої сторони відноситься ставлення суспільної моралі До самого поняття добра: що вважати добром, і яке його значення для людей. Внутрішня сторона передбачає роздуми самої людини про дії, які мають категорії чесноти. Зовнішня сторона добра регулює також відносини між людьми.

Зло – це руйнування морально-етичного коду людини, спрямоване на навмисне заподіяння шкоди і / або страждання людям або всьому суцшому.

По-друге, важливо показати варіації трансформацій/флуктуацій в сучасності.

Теза 1. «Зло перемагає на коротких дистанціях, а добро-на довгих». Цитата російського письменника-опозиціонера Дмитрія Бикова. Це взагалі невірна думка, бо добро повинно перемагати завжди, коли у людства є Воля на перемогу добра. Бо коли ми будемо чекати «довгої дистанції», Україна буде знищена як держава, а українці – як народ.

Теза 2. Мораль – це основа життя людства, його непорушний закон (згідно за І. Кантом). **Імморалізм** не є принципом, а є по своїй суті запереченням або відсутністю моральних норм і принципів як таких. Імморальна «людина» заперечує існування загальноприйнятих норм поведінки і керується лише своїми особистими переконаннями і бажаннями. Росія, російське суспільство, російський шизо-фашизм – це вершина сучасної імморальності, що веде до знищення людства.

Теза 3. Менталітет свободи веде до якісного життя, менталітет раба веде до приниження себе та іншого. Основою вільної людини є інтелект, основою раба – підпорядкування і примус. З моєї точки зору, менталітет українців добре виражений у визначенні свободи прихильницею індивідуалізму Айн Ренд: «Нічого не просити. Нічого не очікувати. Ні від чого не залежати».

Перемога України важлива для захисту фундаментальних принципів цивілізованого людства: свобода, мораль, повага до іншого, абсолютна цінність життя кожної людини.

Шлях до перемоги – це **філософія людяності** як основа життя сучасної людини, яка базується на: волонтерстві; гуманістичному погляду на природу взаємодії людина – людина; свободі творчої особистості (раб по своїй суті не може бути творчою особистістю); моралі як категоричному імперативу; мультикультуралізмі; толерантності; абсолютної цінності життя особистості.

Список використаних джерел

1. Балух В.О. Історія античної цивілізації. Т. 1. Стародавня Греція: Підручник. Чернівці: Наші книги, 2007. 656 с.
2. Політичні портрети Стародавнього світу. Кн. I. Антична Греція : навч. посібник / укл.: А. О. Карасевич, К. М. Левківський, Л. С. Шачковська. Умань: ПП Жовтий О.О., 2011. 635 с.
3. Арістотель. Нікомахова етика. Київ: «Аквілон-Плюс», 2002. 480 с.
4. Кант Іммануїл. Критика чистого розуму. Київ: Юніверс, 2000. 504 с.
5. Адорно Теодор. Теорія естетики. Київ: «Основи», 2002. 518 с.
6. Moore George Edward. Principia Ethica. Cambridge University Press, 2000. 356 p.

Ольга ГЛАДУН,

*директор Черкаського обласного художнього музею,
кандидат мистецтвознавства, доцент,
заслужений діяч мистецтв України
(м. Черкаси, Україна)*

Оксана ПУШОНКОВА,

*учений секретар Черкаського обласного художнього музею,
кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії, соціальних та політичних наук,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
(м. Черкаси, Україна)*

КУЛЬТУРА ПАМ'ЯТІ У СМИСЛОВИХ КОНТЕКСТАХ ПОСТСУЧАСНОСТІ

Феномен пам'яті стає предметом дослідження філософів, істориків, мистецтвознавців, культурантропологів, психологів у буремному ХХ столітті, коли у дискурсах «кризи» та «травми» поняття «спогад», «забуття», «пригадування» розкриваються у нових реаліях та перспективах. Відбувається переосмислення методологічних засад дослідження пам'яті у процесах деонтологізації культури та невпинного прискорення часу.

Зміна підходів дослідження, що спирались здавна на мнемонічні техніки, лінійну історію та усталену модель світобудови, набула схожості з революцією у фізиці. З появою технічних оптичних медіа та відкриттям сфери несвідомого ускладнилась культура сприймання в цілому та стало очевидним, що пам'ять не є чимось усталеним, вона змінюється разом з людиною, її ідентичністю, стилем мислення, і, що особливо важливо, – разом з тими соціальними практиками і технологіями, що впливають на колективну та індивідуальну пам'ять, їх взаємодію, створення спільного символічного поля.

Внаслідок появи величезного палімпсесту накопичених культурних опосередкувань, окремої уваги потребують динамічні аспекти пам'яті та її межові феномени у розгорненні різних дискурсів: владного, релігійного, політичного, видовищно-гедоністично-рекламного, культурно-травматичного тощо.

Герменевтичний підхід до реконструкції минулого тепер має враховувати граничне розширення пам'яті на емоції, почуття, тіло, на особливості відтворення просторово-часової моделі сприймання світу у базовому наративі, в індивідуальній історії.

У концепціях пам'яті ХХ століття, згідно з характерною для модерністської свідомості бінарністю, загострюється поляризація індивідуальної і колективної пам'яті. Паралельно формується уявлення про пам'ять як конструкт, що відповідає тому або іншому «режиму історичності». Отже концепції пам'яті у міждисциплінарному вимірі її досліджень змінюються паралельно з творчим освоєнням часопростору культури та розвитком рефлексивного мислення.

Культурна пам'ять у ХХІ столітті перетворюється на динамічне фрактальне утворення: накопичується, обтяжується, стає складною, розгалуженою і непередбачуваною у своєму розвитку системою з невідпинними процесами розширення, поглиблення, раптового повернення у віддалене минуле, обнулення (забування, повного витіснення) тощо.

Зауважимо, що нині дослідження культури пам'яті є не просто комплексним та міждисциплінарним. Воно має враховувати як контексти історії, так і особливості світосприймання під впливом новітніх медіа, характер і швидкість розповсюдження інформації, репрезентаційні режими розкриття змісту тих або інших подій в актуальних наративних практиках.

Досліджуючи взаємодію індивідуальної і колективної пам'яті в синхронії та діахронії ми можемо зосередити увагу власне на межових феноменах, розкрити особливості рефлексії минулого–теперішнього–майбутнього та їх символізації у процесах культуротворчості конкретного історичного періоду.

Кирило ДЗІГОРА,
*аспірант спеціальності «Філософія»
факультету суспільно гуманітарних наук,
Київський університет імені Бориса Грінченка
(м. Київ, Україна)*

ПОЛІТИКА ПАМ'ЯТІ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ КОЛЕКТИВНОЇ ПАМ'ЯТІ

Промова режисера стрічки «20 днів в Маріуполі» Мстислава Чернова під час церемонії вручення Оскару за найкращий документальний фільм 2024 року завершується словами: «І щоб загиблі люди Маріуполя та ті, хто віддали своє життя, ніколи не були забуті. Тому що кіно формує спогади, а спогади формують історію» [1]. Цитата та контекст, в якому вона була зроблена, підкреслюють дві важливі тези. По-перше, актуальність питання стосується як індивідуальної, так і колективної пам'яті не тільки серед експертної спільноти, а і взагалі серед широкого кола митців, науковців, журналістів, політиків, тощо.

По-друге, це привертає увагу до проблем політики пам'яті під час війни та кризових явищ. Адже сучасні інформаційні війни базуються не стільки на приховуванні інформації, скільки на її викривленні та фальсифікації з метою захвати злочинні дії серед великого інформаційного галасу. Саме тому такі фільми стають важливими документами для збереження об'єктивної картини подій та протидії забуванню.

З огляду на все вище зазначене постає важливе питання розгляду ролі політики пам'яті в гуманітарному просторі країни під час війни. Почнемо з визначення, що його досить вичерпно дає дослідниця Алла Киридон в монографії присвяченій *memory studies*: «... розглянемо політику пам'яті як сукупність соціальних практик, спрямованих на репрезентацію (чи модифікацію) певних образів минулого (образів спільного минулого), актуалізованих сучасним політичним дискурсом.»[2 с.121]. Тобто можна сказати, що це сукупність політик, які направлені на те, щоб сформувати певний набір спогадів про минуле, а також розробити інструменти які б могли ці спогади закріпити та підживлювати, а також сприяти забуванню всього, що не підпадає під обрану візію минулого. Якщо дивитись на це відсторонено, то політика пам'яті виглядає складним репресивним інструментом, за допомогою якого держава може контролювати спогади спільноти. Як писав Дж. Оруелл, «Хто контролює минуле, той контролює майбутнє, а хто контролює сучасність, той всевладний над минулими». Але такий погляд на політику пам'яті буде не зовсім коректним, адже вона може бути як інструментом порозуміння та збереження, а також створення демократичних поглядів на минуле спільноти, так і бути деструктивною та навіть призводити до мнемоциду – свідомого створення таких умов, за яких небажана версія минулого була б повністю стерта із колективних спогадів спільноти. У своїй статті про політику пам'яті А. Киридон описує навіть більш значущі наслідки до яких може призвести політика пам'яті: «Через провадження політики пам'яті може бути реалізована ціла низка політичних інтересів – від консолідації суспільства на ґрунті спільного історичного минулого до його повної дезінтеграції на підставі гіперболізації певних перепитій минулого.»[2 с. 124] Розглянемо більш детально кожен із цих можливих полюсів політики пам'яті. Одною із позитивних рис політики пам'яті є процес структурування розрізнених спогадів про події, адже тільки за умови наявності певної структури або системи спогади свідків події можуть стати колективно значущими та зможуть бути використаними для створення комеморативних практик [2 с. 123]. Структурування спогадів є важливим не тільки для колективної пам'яті, воно також важливе для формування індивідуальної пам'яті людини. Мозок людини влаштований таким чином, що структурована інформація запам'ятовується краще та залишається незмінною в пам'яті людини довше[3 с. 65]. Також політика пам'яті може сприяти переживанню колективних травм, створенню відкритого дискурсивного простору, де на засадах взаємоповаги відбувається процес доповнення складних історичних подій різними поглядами та спогадами. Взагалі політика пам'яті в ідеалі повинна бути спрямована на створення інституції, яка б дозволяла вільно

переглядати минуле та зберігати від забування та знищення наразі неактуальні спогади для суспільства. Через те, що колективна пам'ять не має здатності до самоорганізації, тобто не існує якогось спільного колективного мозку який все пам'ятає, а є безліч розрізнених версій минулого, то для розвитку суспільства наявність такої інституції є необхідним кроком у гуманітарній політиці [4 с. 24]. Підсумовуючи, до позитивних функцій політики пам'яті можна віднести:

- Структурування минулого;
- Створення умов для діалогу в суспільстві;
- Збереження забутих та відновлення знищених спогадів, або версій минулого;
- Сприяння переживанню суспільної травми.
- Створення інституції пам'яті яка б забезпечувала сталий розвиток політики та суспільства.

У вище описаному варіанті, політика пам'яті виступає творчою силою, яка здатна внести важливі зміни в гуманітарне життя спільноти. Але з розумінням того, що пам'ять людини, а тим більше колективна пам'ять, є продуктом соціального конструювання, виникає велика спокуса маніпулювання спогадами задля отримання бажаного політичного результату та не тільки.

Бажання людей силоміць змінити пам'ять про власне минуле доволі часте явище, є багато прикладів таких процесів в минулому та і зараз спроби наново сконструювати колективні спогади трапляються доволі часто. Але сьогодні такі намагання можуть дозволити створити об'єктивну версію минулого, яка б враховувала не тільки великі події, але й історії пересічних людей. Так би мовити, зсув погляду з історії події на історію людини. Хоча люди займались конструюванням пам'яті вже дуже давно, наприклад, в літописах чи «Історії» Геродота, але вивчати та називати це конструюванням почали лише в середині ХХ століття [5 с. 19-22]. Тому постає важливе питання: як сьогодні можуть використовувати політику пам'яті з метою агресивного нав'язування власного бачення та впровадження забуття власного минулого? Як влучно це називає А. Ассман, створення менемоциду за допомогою політики пам'яті. На жаль, сучасність надає нам можливість для відповіді на запитання «Як виглядає мнемоцид сьогодні?». Якщо звернутись до жахливої статті, а по факту програмного документа геноциду українського народу, російського політтехнолога Тимофія Сергєйцева, що була опублікована 3 квітня 2022 року, «Що Росія повинна зробити з Україною» (рос. «Что Россия должна сделать с Украиной»), то наприкінці цієї статті ми побачимо десять пунктів які коротко описують початковий етап по «денацифікації» України. В межах даного дослідження нас цікавлять п'ять пунктів, що напряму впливають на політику пам'яті в країні, ці пункти стосуються впровадження тотальної російської пропаганди на всіх рівнях: зміна та заборона навчальних програм всіх рівнів освіти, які можуть вважатись такими, що пропагують «нацизм» (в цій статті під словом «нацизм» розуміють прагнення народу України до євроінтеграції та побудови незалежної держави); переслідування всіх хто пропагує ідеологію «нацизму»; також впровадження під керівництвом РФ інструментів для контролю «знизу» за поширенням «нацизму»; Завершує цей список створення

меморіальних пам'яток та меморіальних табличок які б увінчували пам'ять про так званих «борців з режимом» та жертв «українського нацизму» [6].

Всі ці пункти наряду з пунктами про фізичне знищення українців вказують на намагання створити зону тотального забуття, в якій на кожному рівні публічне згадування України та її особливостей може одразу призводити до репресій. Можна сказати, що в такому випадку теж створюється інституція, але вона призначена для придушення та знищення всіх альтернативних поглядів на власне минуле. Особливою частиною є створення власного меморіального простору, цей пункт вказує на те, що пам'ятники є важливою складовою для поширення пропаганди та одним із найважливіших пунктів мнемоциду. Взагалі відчувається, що вся стаття підсвідомо концентрується на страху перед незнищенністю пам'яті, а тому пропанує все більш репресивні закони. Такий великий тиск сьогодні вже відчувають українці на тимчасово окупованих територіях. Хоча незважаючи на важку ситуацію надія є, пам'ять доволі важко знищити, адже, як показують дослідження Б. Шацької, радянська пропаганда під час окупації Польщі мала незначний вплив [7 с. 389], а, не дивлячись на всі антирелігійні заходи, радянській владі так і не вдалось побороти навіть святкування Великодня[8]. Тому в інформаційну епоху повністю знищити пам'ять про щось неможливо, адже завжди може залишитися слід як фізичний (пам'ятки культури, нематеріальна спадщина, представники культури), так і цифровий.

Підводячи підсумки, можна зазначити, що відкриття того факту, що пам'ять є соціальним конструктом не призвело до створення світу який описано в антиутопії Дж. Оруелла «1984» та не призведе. Бо, хоча сучасні політики пам'яті далекі від ідеалу та нерідко можуть провокувати так звані «війни пам'яті», все ж таки наявність вільного інформаційного обміну та можливості удосконалювати власні закони дає надію, що в майбутньому пам'ять про минуле стане єдиним фактором та не буде використовуватись як інструмент впровадження тоталітаризму через існування можливості пригадати інші версії минулого.

Список використаних джерел

1. Історична перемога: "20 днів у Маріуполі" отримали "Оскар" за найкращий документальний фільм URL: <https://suspilne.media/culture/702656-20-dniv-u-mariupoli-otrimav-oskar-za-najkrasij-dokumentalnij-film/>
2. Киридон А. Гетеротопії пам'яті: Теоретико-методологічні проблеми студій пам'яті. Київ: Ніка-Центр, 2016. 320 с.
3. Дженова Ліса. Пам'ятати. Наука про спогади і мистецтво забування. Пер. з англ. Юлії Максименко. Київ : Книголав, 2023. 216 с.
4. Ассман Аляйда. Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті. Пер. з нім. К. Дмитренко, Л. Доронічева, О. Юдін. Київ: Ніка-Центр, 2014. 440 с.
5. Складні питання історичної пам'яті у парадигмі діалогічності культур. Колективна монографія. Білоруське історичне товариство, Білосток 2019. 292 с.
6. Що Росія повинна зробити з Україною URL: https://glavcom.ua/pub/pdf/49/4935/ria_ru.pdf
7. Барбара Шацька. Минуле – пам'ять – міт. Пер. з пол. Олесь Герасим, наук. ред. Андрій Павлишин. Чернівці : Книги – ХХІ, 2011. 248 с.
8. Пуківський Ю. Особливості святкування Великодня в радянський період (За матеріалами з історико-етнографічної Волині). Ю. Пуківський. Наукові зошити історичного факультету Львівського університету. 2012-2013. Вип. 13-14. С. 107-115.

Марія ДМИТРЕНКО,
*доктор філософських наук, професор,
Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету цивільного захисту України
(м. Черкаси, Україна)*

ФЕНОМЕН САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В ІНСТИТУЦІЙНИХ ВІДНОСИНАХ

Активною і діючою силою всіх видів соціальної взаємодії, виступає особистість. Це, перш за все, стосується відносин, що розвиваються в межах тих чи інших стійких і формально організованих установ або інститутів, заснованих з різними цілями і на підставі різних видів власності. Позиціонування особистості в системі такого роду відносин набуває особливої актуальності у зв'язку з розвитком ринкових відносин. Зміни в характері індивіда в більшій чи меншій мірі починають відповідати потребам суспільства. Так, здатність до самопрезентації необхідна особистості в зв'язку з тим, що їй постійно потрібно не просто виявляти свої здібності публічно, але і заявляти про те, що вона претендує на володіння ними в принципі.

Проблеми особистості традиційні в соціогуманітарному знанні. Привертають до себе увагу праці, І. В. Степаненка, С. Б. Кримського, С. В. Пролєєва, де досліджується духовний потенціал особистості, а також вплив особистості на формування цінностей культури сучасного соціуму. Сучасна особистість має широкі можливості для самореалізації в самих різних сферах соціальної діяльності. «Особистість, – згідно з роздумів Е. Муньє, – єдина реальність, яку ми пізнаємо і одночасно створюємо зсередини. Будучи всюди, вона ніде не дана заздалегідь ... Багатий досвід особистості, розлитий в світі, невпинно виражається в творчості ситуацій, правил, установок. Внутрішні ресурси особистості не зумовлені заздалегідь: те, що вона висловлює, не вичерпує її, те, що обумовлює, що не поневолює» [3]. Сукупність інтересів, життєва стратегія і креативні можливості втілюються особистістю в успіх. У смисложиттєвій програмі людини особливе місце займає прагнення являти собою той тип особистості, який заанглажований сучасною системою інституційних відносин: адаптивність, високий професіоналізм, толерантність. На думку Е. Фромма, в умовах ринку особливу роль набуває динамічний склад особистості, її здатність швидко відгукуватися на запити постійно мінливий соціально-політичних і економічних умов життя. У такій ситуації зростає роль зовнішнього вигляду людини, а відповідно, і його вміння «подавати себе», піклується про те, «наскільки приваблива його упаковка» [4].

У стратегії інституційних відносин надзвичайно важливий феномен самоідентифікації, який в першу чергу обумовлений духовними пріоритетами особистості. В духовні пріоритети включається, перш за все, система ціннісних орієнтирів і комплекс внутрішніх здібностей і якостей інтелектуально – емоційного характеру. Дотримуючись роздумів У. Джеймса, під духовною особистістю необхідно розуміти «повне об'єднання окремих станів, конкретно

взятих духовних здібностей і властивостей» [2]. Саме вони безпосередньо впливають на конструювання комунікативного простору, створення відповідних поведінкових стереотипів.

У сфері офіційних установ позначення ідентичності відбувається не «зсередини» особистості, а «ззовні», де її створює і підтримує система позначень соціуму, яка придбала символічні показники: титули, звання, місце в посадовій ієрархії. У цьому «інструментарії» особистість знаходить себе поза самої себе, позначає саму себе і робить саму себе. Знаково-символічні характеристики в позначенні її місця в інституційних відносинах сприяють формуванню або посиленню тих якостей, які відповідають статусно-рольовій реальності. Знаково-символічне різноманіття, яке використовується в оформленні зовнішніх параметрів особистості, сприяє створенню іміджу. «Речі, – пише Ж. Бодрійяр, – не просто роблять більш прийнятним наше матеріальне життя, примножуючись як споживчі блага, вони роблять дедалі прийнятнішим і наш взаємний статус один стосовно одного, утворюючи систему розпізнавальних знаків» [1].

Імідж – вигаданий штучний образ особистості; його будують і створюють спеціально, щоб інтенсифікувати роль особистості в інституційних відносинах. Важливим фактором в їх організації є предметно-речове різноманіття, що грає роль медіатора в міжособистісних контактах. Займаючи особливе місце в комунікативному просторі інститутів і установ, предметноречове оточення вимагає від особистості особливого уміння і навички позначати себе через систему показників, серед яких мова рухи тіла займає особливе місце. В історії поведінкової культури ця проблема постає через увагу до манер як особливої соціальної активності людей. Офіційний стиль поведінки пропонує особистості програму дій, вибудовану на можливих обмеженнях. Основу останніх складають зразки, моделі, дотримання яких є обов'язковою умовою життя колективу. В результаті входження особистості в організоване певним чином предметно-просторове середовище відбувається «подвоєння» світу завдяки знаково-символічному різноманіттю. З'являється образ світу, що втілюється в таких фактах поведінки, які надають спілкуванню як одиниці соціальної взаємодії стійкість, ефективність і результативність. Характеризуючи особистість в предметно-речовому полі інституційних відносин, слід уточнити, що мова тут йде, перш за все, про навички спілкування, встановлення контактів, обумовлених наміром і звичкою. В даному випадку цивілізованість виступає доповненням до культурних показників особистості. Однак на відміну від культури цивілізованість стосовно особистості, її поведінки акумулює в собі удосконалення міжособистісних відносин, створених на відповідних суспільству манерах і правилах поведінки.

Отже, в даний час змінюється характер інституційних відносин, що веде до зміни в них місця і ролі особистості, Перш за все, в інституційних відносинах в значній мірі зростає роль особистісного потенціалу їх учасників, в значній мірі актуалізуються такі елементи суспільної моралі, як відповідальність і довіра. Настільки важливий для інституціональних відносин процес самоідентифікації обумовлюється духовним потенціалом особистості. Крім того, спостерігається

звуження безпосереднього контакту суб'єктів між собою за рахунок спеціально організованого предметно-речового поля. У зв'язку з інтенсифікацією і актуалізацією знаково-символічного пізнання поведінка особистості набуває стильового, іміджевого оформлення, зростає рівень навичок і звичок до відтворення основних комунікативних практик.

Список використаних джерел

1. Бодрійяр Ж. Система речей / Jean Baudrillard Le systeme des objets, 1968 / <http://surl.li/rqoik>
2. Джеймс У. Психологія / William James "Psychology, 1980 / <http://surl.li/mkalz>
3. Мунье Е. Персоналізм / Е. Мунье // Куцепал С.В. / Французька філософія другої половини ХХ століття : дискурс з префіксом «пост-» : Монографія. К. : Вид. ПАРАПАН, 2004. / <http://surl.li/rqpdf>
4. Фромм Е. Людина для себе / Erich Fromm Man for Himself: An Inquiry Into the Psychology of Ethics (1947) / <http://surl.li/rqplu>

Наталія КОЗИРЯЦЬКА,
*викладач української мови, літератури та соціології;
спеціаліст вищої категорії, викладач-методист,
Черкаський фаховий коледж харчових технологій та бізнесу
(м. Черкаси, Україна)*

СОЦІОКУЛЬТУРНА РЕАЛЬНІСТЬ: АНГЛІЦИЗМИ В УКРАЇНОМОВНОМУ СУЧАСНОМУ ПРОСТОРИ

Для кожної епохи розвитку людства характерна певна культура, що відповідає загальнолюдським цінностям будь-якої нації. Мова є основним засобом спілкування і безпосередньо пов'язана з усіма сферами людської діяльності. Нині чітко звучить питання експансії так званої глобальної мови, роль якої на сьогодні виконує англійська, що є засобом міжнародного спілкування. На думку вчених, англійська мова буде переважати ще майже пів століття, адже нею володіє близько півтора мільярда осіб.

Актуальність обраної теми зумовлює постійне зростання наукового інтересу дослідників до аналізу активних мовних процесів, визначальною рисою яких є інтенсивне збільшення кількості англійської лексики. Значна зацікавленість науковців цим явищем викликає дискусії навколо питань, які вимагають системного й ретельного вивчення, зокрема глибокого й усебічного аналізу потребують причини потрапляння в українську мову запозиченої лексики та особливості її функціонування.

Метою дослідження є виявлення закономірностей та особливостей використання англійцизмів в україномовному просторі. Аналізовані англійські запозичення представляють інтерес як мовні засоби вираження певних комунікативних намірів та демонструють значні функційні можливості.

Основна функція запозичення – це називання нового поняття чи предмета.

Номінативна функція насамперед зумовлена потребою називати нові явища, предмети та реалії, адже в мові або з'являється щось нове, або щось уже наявне стало важливим настільки, що мова (а насправді ми самі) створює для нього нове ім'я: *селфі, твіти, сервер, стартап, аутсорсинг, лайк, тренд, репост*.

У разі найменування нового поняття чи явища з відсутнім відповідником не вимагає пояснень використання іншомовних слів. Увагу привертає те, коли мовець надає перевагу запозиченій лексемі за наявності українського слова з таким же значенням: *дедлайн* (термін), *шопер* (сумка), *колапс* (занепад, крах), *екшн* (дія, вчинок), *хейт* (ненависник), *стейкхолдер* (зацікавлена сторона), *стікер* (наліпка).

На думку О. Стишова, «потужні тенденції до глобалізації та інформатизації в українській мові початку ХХІ ст. мають і негативні наслідки. Запозичення деяких іншомовних слів із мовознавчого погляду недоречно, оскільки вони порушують закони й розхитують структуру української мови, її нормативні, стилістичні й культуромовні засади. Нерідко в певних запозиченнях-інноваціях зовсім немає потреби: іншомовні елементи лише обтяжують мову зайвими лексичними одиницями, заступаючи або й витісняючи з ужитку наявні в словнику загальноживані питомі лексеми або давно освоєні запозичення, апробовані тривалою мовною практикою» [1].

Шляхом запозичування може реалізуватися оцінювальна функція, адже саме за участі мовних знаків надається оцінка предметам, діям, висловлюванням з позитивного чи негативного боку. Англізми використовуються для самовираження й самоствердження мовця, виконуючи експресивно-стилістичну функцію. Наприклад, вираз «*VIP-біженці*» вказує на негативне ставлення автора.

Використання іншомовних слів, що позначають одне й те ж, що і їхній переклад, зумовлюється функцією орієнтації на мовну моду: *спіч, меседж*. У подібних висловлюваннях запозичення можуть сприйматися мовцями як престижніші за українські відповідники.

Іншомовні запозичення, обмежені молодіжним чи професійним сленгом, реалізують одночасно й функцію показника приналежності до певної групи мовців та функцію орієнтації на мовну моду: *батл, нонфікшн, ноу-хау, фейк*.

Зауважимо, що необхідні природні запозичення, обумовлені об'єктивними причинами, які мають заповнювати певні лексичні *лакуни* (відсутність у мові слова для позначення того чи іншого поняття). Маємо на увазі недостатність відповідних позначень (наприклад, *саміт* замість виразу *зустріч на вищому рівні*, тобто про лексику, яку прийнято називати *безеквівалентною* (це слова або сполуки, які на даному етапі розвитку мови не мають еквівалентів перекладу).

Водночас не можна не говорити про зворотний бік ситуації, якою переймаються не тільки мовознавці, а й інші діячі культури. Письменниця Ліна Костенко у творі «Записки українського самашедшого», іронізує: «Наші бренди цілком відповідають європейським трендам. Ми вже цілком глобалізувалися. ... У нас уже є маркети й супермаркети. Холдинги, лізинги й консалтинги. Рейтинги, брифінги, автобани й хабвеї. Жлоб-шоу, фастфуди і сендвич-бари.

Рейдери, трейдери, рокери, брокери, кілери, ділери, трасти і педерастри. Все як у людей», а в інших місцях робить невтішний висновок про те, що «Нація недорікувата» і взагалі про «деградацію культурного коду», а також про те, що «Моральний лепрозорій розповсюджує коросту слів» [3].

Наведений перелік можна доповнити прикладами: *кластер, постер і блістер, стейк, кейк, брейк, фейс, кейс*. Пристрої і прилади стали *девайсами*, а йолопи – *дебілами* або ж *даунами*, фанатики – *фанати й фани* тощо. Підлітки перетворюються на *тинейджерів*, няні – на *бебі-сітерів*, користувачі – на *юзерів*, невдахи – на *лузерів*, кавалери – на *бойфрендів*, заходи – на *івенти*. Утім, такі речі не обмежуються, звичайно, бізнесовою або технічною сферою, у яких відбуваються особливо інтенсивні мовні процеси, до того ж і зворотного характеру, адже швидкий прогрес у цій галузі спричинює поступовий вихід із мовного вжитку застарілих назв (*відеоплеєр, відеокасета, пейджер, дискета, магнітола, радіола*), навіть аббревіатура *ЕОМ* перетворилася вже на архаїзм, поступившись місцем комп'ютерові (або ноутбук, нетбук, лептоп, планшет).

Відбувається витіснення забутих назв у сфері обслуговування (*сервісу*), а звична колись адміністраторська стійка перетворилася на потворний *ресепш(е)н*. До цього ж ряду слід віднести й неологізми на зразок *скутер* (моторолер), *тату* (татуювання, татуаж), *мейкап* (макіяж).

У кулінарній сфері теж є тенденція до заміни запозичень із різних мов новими англomовними «ксерокопіями»: *бутерброд – сандвіч, омар – лобстер*. До інших сфер належать схожі випадки з такими словами, як *кегельбан* і (англ.) *боулінг, прейскурант* і (англ.) *прайс-лист, культуризм* і (англ.) *бодібілдинг*.

Дійсно, явища, які простежуються останні 10-15 років не зовсім добре впливають на розвиток української мови, нівелюють її індивідуально-національні риси, знижують виражальні та естетичні якості. Насамперед, викликає стурбованість процес тотального засмічення української мови англійськими словами, і це при тому, що існують українські варіанти слів для того, щоб сказати те чи інше слово: *брифінг* – зустріч; *дивідент* – прибуток; *презентація* – показ; *шоп* – магазин. Так, за частотою вживання слово *імідж* побиває всі рекорди. Передусім воно затирає наше споконвічне слово *образ*, якого майже не чути з уст сучасних українців [2].

Соціокультурна реальність постійно вимагає нових слів на позначення нових понять, тому мовознавці мають швидко реагувати на потреби, що їх диктує життя. Фактично на національному рівні має здійснюватися контроль щодо запобігання проникненню надмірної кількості іншомовних слів до мови. Тож одним із найбільш актуальних завдань не тільки для філологів чи мовознавців, а й для політиків, журналістів, артистів, «пересічних» громадян є пропагування й захист мовно-культурних норм, турбота про культуру української мови як невід'ємну частину національної ідентичності.

Список використаних джерел

1. file:///D:/!User/Downloads/stfil_2017_9_13.pdf
2. <https://bondarenkona.wixsite.com/pedblogger/single-post>
3. https://read-online.in.ua/read/zapiski_ukrajinskoho_samashedshoho/1

Валентина КРАСЮК,
*викладач-методист,
викладач української мови та літератури,
Черкаський державний бізнес-коледж
(м. Черкаси, Україна)*

Світлана ЩЕРБИНА,
*викладач-методист, викладач історії,
Черкаський державний бізнес-коледж
(м. Черкаси, Україна)*

ОЛЕНА ТЕЛІГА БОРЕЦЬ ЗА ПРАВА І СВОБОДУ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Чимало століть український народ потерпав від поневірянь та відсутності власної вільної країни, одного разу втративши усе. Згодом, об'єднавшись одним болем, ми змогли здобути незалежність. У дні, коли українців знову намагаються поневолити, ми продовжуємо плекати свою свободу. А закарбовувати нашу боротьбу допомагає, як і століття тому – українська література [1]. Серед активних діячів українського відродження слід виділити постать Олени Теліги – української поетеси, публіцистки, громадського діяча, українки за походженням, яка довгий час спілкувалась російською мовою. Вона «романтик українського націоналізму», що писала надзвичайно ліричні вірші. Мріяла жити в незалежній Україні і думала, що її поезія посяде почесне місце в українському літературному полі [2, с. 58].

Олена Теліга більшу частину свого життя прожила за межами України, але ніколи не цуралася свого українського коріння та була патріотично налаштована. Одержима ідеєю національного визволення, емігрантка О. Теліга 22 жовтня 1941 року повертається до Києва, долучається до діяльності однодумців-патріотів. Береться за організацію літературного життя. Вона стає головою Спілки українських письменників. У Києві починає виходити літературно-мистецький альманах «Літаври» як додаток до газети «Українське Слово», редагований О. Телігою. Вперше за довгі роки більшовицького поневолення у Києві відкрито почали говорити про державність, з'явилася національна символіка, в церквах українською мовою почала правитися Служба Божа [3]. Але нацистський режим не лише не дав згоди на створення української держави, але й розшматували територію України на частини і вже на початку осені розпочинаються репресії, арешти, ліквідація київської Української Національної Ради. Смертельна небезпека нависла і над Оленою Телігою та ніхто не зміг переконати її залишити Київ і тим самим врятувати своє життя. 9 лютого 1942 року О. Теліга, прийшовши до Спілки українських письменників, потрапила в засідку гестапо, а 22 лютого разом з іншими націоналістами була знищена в Бабиному Яру. Загинув також і чоловік Михайло Теліга. В боротьбі за визволення України тисячі членів ОУН стали жертвами гітлерівського терору:

*І в павутинні перехресних барв,
Я палко мрію до самого рання,
Щоб Бог зіслав мені найбільший дар:
Гарячу смерть, не зимне умирання* [6, с. 25].

Є свідчення, що у камері, де знаходилась О. Теліга, її рукою був зроблений напис: «Тут сиділа і звідси йде на розстріл Олена Теліга», зверху було викарбувано стилізований під меч тризуб [5, с. 205].

Вітчизняні науковці дослідники постаті Олени Теліги виділяють три етапи історіографії її життєвого шляху. Перший етап дослідження припадає на 1930-ті роки та початок Другої світової війни. Він визначений як прижиттєвий і розкриває період становлення Олени Теліги як громадянки і поетеси. Це був її діалог з громадськістю, донесення своїх світоглядних позицій та удосконалення поетичної майстерності. У 1928 році у журналі «Вісник» було надруковано поетичні твори «Весняне» й «Тільки вечір злітає на місто». Стаття «Трагічні оптимісти» (1936 р.) дала поштовх до осягнення творчості поетеси, визначила її пріоритетне місце в літературному процесі, зафіксувала власний шлях та окреслила світоглядні координати «трагічної оптимістки» [4, с. 178].

Другий етап розпочинається після Другої світової війни. У 1946 році вийшла друком збірка поетеси «Душа на сторожі», 1947 року – «Прапори духа». Видання поезій, які з'явилися після смерті авторки, було укладено другом і першим біографом О. Теліги Олегом Штулем (псевдонім – Жданович), очільником Культурної референтури ОУН, який зберіг копію рукописного альбому поетки. У передмові до першої збірки зазначалось «Вірші ці – відомі зі сторінок журналів – в сукупності творять певного роду підсумок мистецької та ідейної дороги поетки-революціонерки: починаючи з її молодечих поривів за далекими обр'ямами й поступового усвідомлення себе й українського світа в поезії аж до включення в організовані лави української Революції» [5, с. 159].

Різномасштабний розгляд життєвого шляху та творчої спадщини поетки розпочинається наприкінці 1980-х років (третій етап), адже Олена Теліга залишалась майже незнаною для українців. Першим правду про велику громадянку доносив у своїх публікаціях, зокрема у журналах «Україна», «Дніпро», Леонід Череватенко. За часів незалежності розпочинається глибоке осмислення творчого доробку цієї поетки, з'являються вагомні наукові дослідження, літературознавчі статті і праці [4, с. 181].

За часи незалежності нашої держави докорінно змінилось ставлення українців до своєї історії, зокрема й до історії літератури. Звернення до майстрів художнього слова, котрі своєю творчістю і життям, особистою мужністю і любов'ю до рідного краю наближали час відродження нашого народу не є випадковим. Саме література гартує національну самосвідомість українців і є голосом правди її народу. У справі відродження вільної України, на думку О. Теліги, визначальна роль належить митцям, адже справжні митці боролися за свободу, людяність і життя упродовж століть.

Олена Теліга належала до пласту інтелектуальної української еміграції, стимулом і мотивом діяльності якого стало відновлення і кристалізація національно-визвольного руху.

«Олена Теліга, як поетка і як революціонерка, як людина взагалі, і як жінка зокрема – це ціла епоха», вона «лишається провідним ідеалом для наступних поколінь» (О. Жданович). Її думки, роздуми, ідеї, настанови, виголошені в поетичних творах, публіцистиці, листах, есе свідчать про вміння Олени Теліги уважно спостерігати дійсність, критично аналізувати, виокремлювати найсуттєвіше і безкомпромісно діяти. Проблеми моральної відповідальності, послідовності у боротьбі й стурбованості майбутнім Вітчизни хвилюють Олену Телігу і визначають її принципову українськість, питомий патріотизм. Вона любила Україну, боліла нею і заповідала нам боротись за її незалежність своєю творчістю і життям.

Список використаних джерел

1. Долотова Д. Українська хроніка боротьби: як у літературі змінювався опис України та її народу, що завжди боровся за незалежність. Вікна. URL: <https://vikna.tv/styl-zhyttya/podorozhi/ukrayinska-hronika-borotby-yak-u-literaturi-zminyuvavsya-opys-ukrayiny-ta-yuyi-narodu-shho-zavzhdy-borovsya-za-nezalezhnist/> (дата звернення (02 березня 2024)).
2. Красюк В. Л., Щербина С. І. Олена Теліга як символ незламності в боротьбі за Україну. *Соціальні та гуманітарні технології: філософсько-освітній аспект*: Матеріали ІХ Всеукраїнської науково-теоретичної конференції з міжнародною участю, (Черкаси, 23-24 березня 2023 р.). Черкаси: 2023. С. 58-61.
3. Червак Б. Олена Теліга: «Життя – це боротьба, а боротьба – це справжнє життя». *Історична правда*. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2011/07/21/46382/> (дата звернення 02 березня 2024).
4. Красюк В. Л., Щербина С. І., Палієнко А. В., Голібаренко І. В. Актуальність постаті Олени Теліги та її творчості для сьогодення. *Вісник науки та освіти*. 2023. № 10 (16), С. 171-191.
5. Жданович О. На зов Києва. *Олена Теліга. Збірник*. Детройт – Нью-Йорк – Париж. 1977, с. 159-206.
6. Теліга О. Поезія. Проза та публіцистика. *Збірник*. Детройт – Нью-Йорк – Париж. 1977, с. 159-206.

Ганна ЛЕЩЕНКО,
*доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри прикладної лінгвістики та перекладу,
Черкаський державний технологічний університет
(м. Черкаси, Україна)*

ПОЛІТИЧНИЙ НАРАТИВ У ЕПОХУ ПОСТ-ПРАВДИ

У 2016 році, після президентських виборів у США та проведення у Великій Британії референдуму Брекзїт, Оксфордський словник англійської мови обрав поняття «пост-правда» (*post-truth*) словом року. І якщо у своєму первинному значенні термін «пост-правда» вживався для визначення своєрідної темпоральної величини – часового періоду після встановлення / розкриття певної істини, то сучасне вживання цього терміну передбачає врахування обставин, за яких факти набувають меншої ваги, ніж емоції й особисті переконання (*‘relating to or denoting*

circumstances in which objective facts are less influential in shaping public opinion than appeals to emotion and personal belief») [див. 1, с. 5].

Як зазначає Е. Рейнхуд [2, с. 6], префікс *post-* у слові «пост-правда» не має вводити нас в оману, оскільки він не лише не вказує на хронологічну послідовність, але і визначає феномен, який не є таким вже і новим. Як приклад, дослідниця наводить обґрунтування М. Монтенем поняття «альтруїстичної неправди» (для блага іншої людини), що, у свою чергу, базується на потрактуванні Платоном «шляхетної неправди», припустимої у сфері політики.

А от що є дійсно новим у феномені постправди, на думку Е. Рейнхуд, так це її стрімке поширення: за допомогою Інтернету та соціальних мереж (через тролів, ботів і т.п.) неправдива інформація може стати «вірусною» за лічені секунди. Звичайно, завдяки електронним ЗМІ і власне достовірна інформація стала більш доступною для користувачів, але в останні роки інформаційні онлайн-потоки зросли настільки, що стало практично неможливим відрізнити реальні факти від фейкових новин [там само].

Сьогодні феномен пост-правди актуалізується у специфічному ставленні до фактажу та використанні певних риторичних засобів, що уможлиблює вирізнення двох головних компонентів пост-правди: умисної вибірковості інформації та апатичного (поблажливого) відношення аудиторії до очевидної брехні [2, с. 6]. Особливої популярності феномен пост-правди набув у політичній сфері.

У сучасному світі пост-правди емоції перемагають логіку: саме пристрасть, а не раціональність є ефективним засобом переконання індивідів. З таких позицій створення політичного нарративу (з чітко визначеними ворогами та героями, а також історією подорожі і пошуку) виявилось одним із найефективніших способів звернутись до емоцій людей і переконати їх.

На думку Ф. Серджента, сучасний політичний нарратив будується за певними моделями [3, с. 80]. Так, в американському політичному середовищі найбільш поширеною є модель «Людина-Попелюшка» (*Cinderella Man*), що ґрунтується на автентичній історії часів Великої Депресії про боксера Джека Бреддока, американця ірландського походження, який завдяки важкій праці на рингу здобув титул абсолютного чемпіона світу у важкій вазі. У політичному контексті ця історія є втіленням так званої «американської мрії». Тому не дивно, що майже кожен кандидат, який балотувався на важливу політичну посаду в США, використовував цей нарратив: аутсайдер, який спирається лише на власні сили та моральні цінності, чесною працею досягає добробуту і поваги у суспільстві. Цим нарративом свого часу послуговувалися Джон МакКейн, Барак Обама, Дональд Трамп, Хіларі Клінтон, Руді Джуліані та ін.

Список використаних джерел

1. Hannon M. The politics of post-truth: Critical Review // Journal of Politics and Society. 2023. 35(1). P. 40-62. URL: <https://philpapers.org/archive/HANTPO-58.pdf>
2. Pace T. Political storytelling in the post-true age // Arcadia. 2022. URL: <https://www.byarcadia.org/post/political-storytelling-in-the-post-truth-age>
3. Seargeant P. The art of political storytelling: Why stories win votes in post-truth politics. NY: Bloomsbury Publishing, 2021. 280 p.

Сергій МИРОШНИЧЕНКО,
*старший викладач кафедри менеджменту
та інноваційних технологій соціокультурної діяльності,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
(м. Київ, Україна)*

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗМІСТУ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ МЕНЕДЖЕРА СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Питання компетенцій знаходиться в полі уваги багатьох міждержавних структур таких, як Міжнародна комісія з освіти для XXI століття Спеціалізованого агентства Організації Об'єднаних Націй (ООН) у галузі освіти, науки та культури (ЮНЕСКО), Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) – Проєкт DeSeCo (1997, 2002) (Definition and Selection of Competencies, Визначення і вибір компетентностей) [1], Міжнародний департамент стандартів для навчання, досягнення та освіти (International Board of Standards for Training, Performance and Instruction (IBSTPI) [2]. Також до розробки світових стандартів освіти, а отже і питань компетенцій, залучені різноманітні некомерційні міжнародні організації та фонди, наприклад, Римський Клуб з їх 43-м докладом під назвою «Давай! Капіталізм, короткозорість, населення і руйнування планети» [3], в якому в окремому розділі про освіту Ернст Вайцеккер і Андерс Війкман визначають основні вимоги до процесу й результату навчання. Також можна назвати Центр перепроєктування навчальних програм (CCR – The Center for Curriculum Redesign), Інститут ділової етики (Institute of Business Ethics or IBE), «Партнерство для навчання 21-го століття» (The Partnership For 21st Century Learning) та інші. Крім вказаних можна згадати Всесвітній економічний форум (WEF) та Світовий освітній форум (World Education Forum) як майданчики для обговорення проблем сучасної освіти та представлення результатів досліджень. Варто зазначити, що системне дослідження світового досвіду визначення компетентностей проведено С. Толочком [4].

Проблеми формування професійної компетентності містяться у працях зарубіжних науковців: Р. Бернса, Т. Грегорі, Л. Кольберга, Дж. Равена, а також сучасних вітчизняних вчених: І. Бега, І. Зязюна, В. Лугового, Н. Ничкало та інших. Питаннями формування професійної компетентності як сукупності характеристик, що визначають ефективність професійної діяльності менеджерів соціокультурної діяльності відображені у роботах таких вчених як А. Адольф, Ю. Варданян (аспекти професійної управлінської компетентності); В. Бездухов, Л. Большакова, Т. Добудько (аспекти психолого-педагогічної компетентності); М. Лук'янова, Н. Яковлева (аспекти психологічної компетентності); Н. Єршова (аспекти соціально-перцептивної компетентності); І. Котлярова (аспекти загальнокультурної компетентності); В. Кузовлев (аспекти комунікативної компетентності); І. Єрмаков, Л. Сохань (аспекти життєвої компетентності).

Так, наприклад, Н. Світайло та Т. Повалій, орієнтуючись на топ 10 ключових компетентностей, затребуваних на ринку праці попит на які буде

зростати і які визначені експертами Всесвітнього економічного форуму в Давосі, визначають такий перелік трудових компетенцій менеджера із соціокультурної діяльності:

- 1) творчість (креативність);
- 2) критичне мислення;
- 3) вирішення складних проблем;
- 4) оцінювання та ухвалення рішень;
- 5) когнітивна гнучкість;
- 6) взаємодія з іншими;
- 7) орієнтація на сервіс (орієнтація на клієнта);
- 8) управління людьми (ефективне використання персоналу);
- 9) ведення переговорів;
- 10) емоційний інтелект [5].

Вартим на увагу є також дослідження В. Локшина, присвяченого питанням формування професійної компетентності майбутніх менеджерів соціокультурної сфери у контексті модернізації вищої освіти [6]. Як зазначає дослідник: «Професійна компетентність менеджерів соціокультурної сфери є системною, багатовимірною характеристикою інваріантної вищої освіти, що охоплює змістову (когнітивну), особистісну та операційно-процесуальну складові» [6]. Автор визначає дві форми вияву професійної компетентності: статичну та динамічну. «Статична характеризує потенційний рівень сформованості принципів особистості та результат конкретної дії, а динамічна форма виявляється в умінні на основі норм професійної компетентності діяти в різних психолого-педагогічних ситуаціях, обирати оптимальні шляхи взаємодії з усіма учасниками навчально-виховного процесу» [6]. В. Локшиним розроблена також теоретична модель формування професійної управлінської компетентності майбутніх менеджерів соціокультурної сфери.

Варто зазначити, що в Україні професійна підготовка менеджерів соціокультурної діяльності здійснюється згідно Стандартів вищої освіти, розроблених відповідно для бакалаврів [7] і магістрів [8]. В цих нормативних документах визначається сукупність вимог до змісту та результатів освітньої діяльності закладів вищої освіти в межах спеціальності 028 «Менеджмент соціокультурної діяльності» галузі знань 02 «Культура і мистецтво». Цікавим, на наш погляд, є зауваження у Пояснювальній записці до Стандарту підготовки магістра, де зазначається, що «наведений в Стандарті перелік компетентностей і результатів навчання не є вичерпним. Заклади вищої освіти при формуванні освітніх програм можуть зазначати додаткові компетентності і результати навчання» [8].

Війна перекреслила сподівання на нормальне, мирне життя, визначила нові виклики до практично всіх сфер життєдіяльності. Система освіти і професійна підготовка менеджерів соціокультурної діяльності в таких умовах вже не може орієнтуватися виключно на Стандарти. Життєва ситуація потребує нових знань і навичок, здатних забезпечити виживання. І саме це, на нашу думку, – знання і навички з безпеки, що сприяють виживанню – мають стати зараз одним із ключових у змісті професійних компетенцій менеджера

соціокультурної діяльності. Основа цих нових знань і навичок є – це інформаційні білетні, що розроблені ДСНС України і які розсилаються з січня 2024 року на корпоративну пошту закладів вищої освіти, забезпечуючи викладачів саме тим науковим, методологічним і методичним інструментарієм, що сприятиме формуванню нового змісту професійної компетентності менеджера соціокультурної діяльності.

Стисло означимо Рекомендації ДСНС України як інформаційний орієнтир змісту професійної компетенції «вижити»:

1. Що робити якщо потрапили під завал.
2. Дії у разі відключення теплопостачання – як уникнути переохолодження в умовах війни.
3. Дії у разі відключення електропостачання – рекомендації щодо користування генераторами.
4. Дії у разі відключення водопостачання.
5. Що робити якщо виявили запах газу.
6. Правила поведінки під час комендантської години.
7. Що робити якщо почули сигнал повітряна тривога.
8. Як діяти при обстрілах житлових будинків – правила порятунку.
9. Зміст «тривожної валізи».
10. Що потрібно знати про небезпеку вибухонебезпечних предметів.
11. Що робити в надзвичайній ситуації або у зоні бойових дій
12. Як діяти у випадку потрапляння в стрілянину.
13. Як діяти при пожежі.
14. Дії у разі зникнення українського ефірного мовлення.
15. Як не стати жертвою дезінформації.
16. Правила поведінки учасників дорожнього руху під час війни.
17. Як пережити кризу і допомогти при агресії, панічній атаці, ступорі.
18. Перша психологічна допомога. Заходи психологічного захисту.
19. Дії при боротьбі з тероризмом.
20. Як діяти при викиді небезпечних хімічних речовин.

Таким чином, трансформація змісту професійних компетенцій менеджера соціокультурної діяльності в умовах війни має здійснюватися шляхом поєднання професійної підготовки з усвідомленим використанням «безпекових» знань.

Список використаних джерел

1. Definition and selection of competences (DeSeCo): theoretical and conceptual foundations: strategy paper. URL: <http://www.voced.edu.au/content/ngv%3A9408>
2. IBSTPI. Офіційний сайт. URL: <https://ibstpi.org>.
3. Von Weizsaecker E., Wijkman A. Come On! Capitalism, Short-termism, Population and the Destruction of the Planet. Springer, New York, NY, 2018. 220 p. URL: <https://doi.org/10.1007/978-1-4939-7419-1>
4. Толочко С. В. Структурно-системний аналіз визначення сучасних ключових компетентностей у світі. *ScienceRise. Pedagogical Education*. 2018. № 5. С. 36-42. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/texcped_2018_5_10.
5. Практикум із соціокультурної діяльності : конспект лекцій / укладачі Н. Д. Світайло, Т. Л. Повалій. Суми : Сумський державний університет, 2020. 38 с.

6. Локшин В. С. Професійна компетентність майбутніх менеджерів соціокультурної сфери в контексті модернізації вищої освіти : автореферат дис. ... докт. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2015. 42 с.
7. Стандарт вищої освіти. Перший (бакалаврський рівень) вищої освіти. Ступінь «бакалавр». Галузь знань 02 «Культура та мистецтво», спеціальність: 028 «Менеджмент соціокультурної діяльності». URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/06/25/028-menedzhment-sotsiokulturnoi-diyalnosti-bakalavr.pdf>.
8. Стандарт вищої освіти України: другий (магістерський) рівень, галузь знань 02 «Культура і мистецтво» зі спеціальності 028 «Менеджмент соціокультурної діяльності». URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2020/01/10/2020-028-menedzhment-sotsiokulturnoi-diyalnosti-magistr.pdf>

Світлана ОЗІРАН,
викладач,
Черкаський державний бізнес-коледж
(м. Черкаси, Україна)

ФОРМУВАННЯ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ У СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

У науковому вжитку протягом останніх років все частіше зустрічається поняття «резильєнтності», що трактується як здатність людини впоратись зі складними життєвими подіями, та зі здатністю психіки відновлюватися після несприятливих умов.

Відомо, що перші дослідження резильєнтності почались з виокремлення характеристик тих людей, які вижили після серйозних травм і катастроф. Завдяки дослідженням стало відомо, що деякі люди вже народжуються із природною системою супротиву негараздам, складним життєвим обставинам [1, с. 27]. Резильєнтність може бути спадковою та проявляється ще з дитинства. Деякі люди мають природну здатність переживати стрес та життєві труднощі з мінімальними негативними емоціями, швидше адаптуються до змін, легше відновлюються після травм. Однак резильєнтність може бути і набутою через життєвий досвід, взаємодію з оточуючими та постійну роботу у цьому напрямку. Працюючи над своєю самосвідомістю, емоційним інтелектом, міжособистими навичками, розвитком оптимізму та позитивного мислення людина сприяє розвитку резильєнтності.

Серед вітчизняних науковців, які розглядають резильєнтність, як здатність особистості відновлюватися після несприятливих подій у житті слід відмітити праці Г. Лазос, О. Якимець О. Коновалової, С. Бикової, О. Чиханцової, К. Гуцол, Е. Грішин, К. Балахтар та ін.

Резильєнтність освітньої системи визначається її спроможністю залишатися ефективною під впливом стресових чинників [2, с. 65]. Варто відмітити, що питання резильєнтності у теперішніх студентів стоїть дуже гостро.

На період їх навчання припали спочатку карантин з COVID-19, а тепер воєнний стан, запроваджений на території України від 24 лютого 2022 року. Умови війни, в яких ми живемо майже два роки, породжують нові виклики і диктують нові умови життя. Кожен громадянин України щодня стикається із новими жорсткими фактами. Ми всі, а молодь особливо, гостро відчуває стрес та глибокі переживання, страх, тривогу, як за себе, так і за близьких та рідних. Водночас війна значно вплинула на вміння більшості людей вирішувати проблеми, швидко реагувати і приймати рішення від яких може залежати не лише власне життя і безпека, а й оточуючих [3, с. 14]. Молодь є найбільш вразливою до прояву насильства, до негативних впливів середовища, схильною до стресу категорією населення. На думку психологів резильєнтні люди володіють такими рисами:

- адаптивність, тобто змога легко адаптуватись до змінних умов навколишнього середовища і швидко реагувати на створену ситуацію;
- здатність знаходити позитивні аспекти;
- бачити позитивне в подіях навколо і відчувають вдячність за те що мають;
- оптимізм та віра у свої сили і позитивний результат;
- здатність пробачати себе та інших за помилки, що допомагає їм швидше відновитись;
- цілеспрямованість, вміння ставити чіткі цілі та плани як досягти успіху і впевнені у своїх можливостях;
- емоційна контрольованість, що передбачає вміння ефективно керувати емоціями, не дозволяючи їм заволодіти життям.

У сучасних умовах на формування резильєнтності впливає і форма навчання та спілкування. Так останніми роками навчання проходило у більшості випадків дистанційно і вся комунікація відбувалась також дистанційно. Більшість молодих людей відчувають певні труднощі у спілкуванні, оскільки їм потрібно вирішувати проблеми з яким вони не стикались або вже давно не вирішували. Перехід на офлайн навчання спонукає їх навчатися самостійно вирішувати проблеми і не перекладати відповідальність на інших.

Варто зазначити, що формування резильєнтності значно залежить від характеру і темпераменту. Спокійно витримувати складнощі та вирішувати проблеми, розуміти тяжкість свого положення має змогу не кожна людина. І при цьому резильєнтна людина чітко усвідомлює, що вихід існує із любой ситуації, проте треба докласти певних зусиль для її вирішення. Однак резильєнтність можна також розвивати. Майже кожна людина здатна до швидкого засвоєння вмінь, які їй потрібні в першу чергу. На формування та розвиток резильєнтності найбільш мають вплив такі фактори: об'єктивна оцінка здібностей людини; комунікативні можливості особистості; наявність реалістичних планів; вміння відстояти свої позиції; існування життєвих цінностей; наявність надій щодо чогось; вміння самостійно вирішувати проблеми [3, с. 14].

Об'єктивна оцінка своїх здібностей формує вміння безболісно впоратись із складними життєвими обставинами. Людина, яка вірить в свої сили більш гнучка,

легше реагує на труднощі. З іншого боку, людина, яка немає віри в свої сили навіть після дрібної поразки формує в собі погане ставлення до самої себе і надалі налаштовує себе на негатив, навіть не намагаючись щось змінити. Особистість з розвиненою комунікативною сферою ефективно здійснює комунікацію з оточенням. Ця людина простіше переживає труднощі, не соромиться говорити про проблеми і намагається раціонально їх вирішувати. Людина, яка має в своєму житті реалістичні плани – раціонально вирішує свої проблеми. Плани її переважно поступові з прорахунком різних ситуацій, що допомагає їй рухатись до своєї мети. Вміння відстоювати свої позиції безперечно має вплив на розвиток вмінь впоратися зі складними життєвими обставинами. Зокрема, людина, що не вміє відстоювати свої позиції часто потрапляє до складних ситуацій. Людині, що має в своєму арсеналі низку моральних та етичних цінностей, яка дотримується їх, важче потрапити у неприємну ситуацію. Так, безперечно, існують випадки коли для збереження життя чи здоров'я собі або близьким необхідно поступитися принципами, проте розвинена особистість раціонально вирішить цю проблему. Наявність надій сприяє розвитку вмінь щодо вирішення проблемних ситуацій та виходу з них. Людина, що втратила віру в когось або щось не сподівається отримати позитивний результат і постійно перебуває в стресовому стані. Тривожність зменшує можливість раціонально підійти до вирішення питань, а людина вважає що все втрачено.

Вміння вирішувати проблеми самостійно одна з найважливіших якостей людини яка формує в собі навички резильєнтної поведінки. Особистість, яка має змогу сама вирішувати свої проблеми, зазвичай має кілька альтернативних та раціональних рішень для вирішення проблем. Розвиток зазначених вмінь робить студентську молодь більш конкурентоспроможною на ринку праці. Така особистість є позитивною та цілеспрямованою, а набутий досвід дозволяє значно менше потрапляти у складні життєві обставини. Резильєнтність – це динамічний процес, навички людини розвиваються та можуть змінюватись відповідно до сформованих обставин протягом життя. Зусилля особистості щодо розвитку резильєнтності матимуть накопичувальний ефект і обов'язково відіб'ються у всіх сферах життя. Резильєнтність, немов парасолька, яка захищає нас від дощу і тримає нас більш-менш сухими, хоча ми йдемо вулицею.

Психологи визначили перелік порад, що допоможуть натренувати резильєнтність:

1. Навчитися змінювати власну оцінку подій.
2. Діяти. Людина повинна дбати про себе і задовольняти природну потребу у русі, сні та здоровому харчуванні.
3. Скласти список дій, які приносять задоволення, прості можна зробити одразу, і деякі більш складні, що потребують планування.
4. Зміцнювати соціальні зв'язки. Особисте спілкування більш корисне, аніж контакти в соціальних мережах і це позитивно впливає на роботу головного мозку.
5. Розв'язувати проблеми, а не уникати їх. Що більше ми намагаємося відгородитись і уникнути рішення проблем, тим складніше їх подолати.

6. Визначити власні цінності. Скласти список особистих цінностей. Щоб зробити їх більш досяжними і конкретними необхідно їх сформулювати за допомогою дієслів. Наприклад, цінність «підключитися про себе».

7. Аналіз думок з огляду на те, чи корисні вони саме для вас.

8. Практикуватиме медитацію, йогу, гімнастику будь що, що допоможе зосередитись на відчуттях тіла, диханні та потоці думок без занурення у них.

9. Змінювати свою позицію на дружню, що зробить нас значно співчутливішими і симпатичнішими особистостями [4].

Отже, в сучасних умовах важливим для студентської молоді є уміння адаптуватися до постійних викликів і стресів та формувати і розвивати резильєнтність шляхом роботи над задоволеністю життям, задоволеністю собою, зменшенням розчарування, задоволеністю відносин із іншими а також впоратися з різними соціальними викликами у житті.

Список використаних джерел

1. Лазос Г. П. Резильєнтність: концептуалізація понять, огляд сучасних досліджень. *Актуальні проблеми психології*. Том 3.: Консультативна психологія і психотерапія. Вип. 14. 2018. С. 26– 64.
2. Куклін О. В., Азьмук Н. А., Дернова І. А. Резильєнтність національної системи вищої освіти: оцінка, напрямки посилення. *Проблеми економіки*. 2023. №2. С. 63–73.
3. Коновалова О.В., Бикова С.В. Формування резильєнтності у студентської молоді. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія*. 2023. Вип. 3. С. 13-17.
4. Цісар Т. 10 порад від психолога, які допоможуть натренувати навичку резильєнтності. URL: <https://infopodillya.km.ua/tpost/veuljigm51-10-porad-vd-psihologa-yak-dopomozhut-na> (дата звернення 29.01.2024).

Марія РИЖИК,
аспірантка кафедри філософії,
Одеський Національний Університет імені І. І. Мечнікова
(м. Одеса, Україна)

МЕТАМОРФОЗИ СУЧАСНОЇ ІНДІЙСЬКОЇ ФІЛОСОФІЇ: ОНТОЛОГІЯ БУТТЯ

Девдатт Паттанаїк – сучасний індійський письменник та міфолог. Він відомий своїми інноваційними підходами до традиційних міфологічних матеріалів та їх використанням у сучасному контексті. Під впливом глобалізації та політики мультикультуралізму, він поміщає старий міф у нові реалії. Його ідеї щодо впровадження релігійних знань у бізнес, лідерство, менеджмент та освіту популярні у сучасному індійському суспільстві. Для того, щоб зробити свою творчість більш ґрунтовною, вищезгаданий міфолог займається не лише інтерпретацією міфів, а й зачіпає основи індійської філософії.

Мета цієї роботи полягає в тому, щоб відобразити еволюцію базових принципів індійської філософії у сучасних проектах міфотворчості, на основі ідей відомого міфолога Д. Паттанаїка. Основним джерелом аналізу у цій статті є книга «Девалока з Девдаттом Паттанаїком 2» (Devlok with Devdutt Pattanaik 2) [1]. У цьому творі Д. Паттанаїк надає свою інтерпретацію персонажів індійської міфології, аналізує їхню поведінку, сюжети відомих міфів, та розмірковує щодо ключових аспектів індійської філософії.

Атман та джива. Розгляд концепцій Атмана та дживи у філософії індуїзму розкриває глибинний онтологічний аспект, який зачіпає основи осмислення буття. У звичайному європейському розумінні, термін «джива» є найбільш відповідним для поняття душі, а переклад терміна «Атман» як «душа» (англ. soul) не є коректним.

У індуїстській традиції Атман розглядається як вищий, вічний принцип, що є незмінним та нескінченним. Він вважається нествореним і трансцендентним, єдиним із найвищою реальністю – Брахманом чи Параматманом. Джива, натомість, піддається циклу перероджень і схильна до законів карми, а також обмежена часом і простором.

У «Мандук'я-упанішада» надається наступне визначення Атмана: «(Це) невидиме (жодним органом чуття), ні з чим не пов'язане, незрозуміле (розумом), немислиме, неписне, по суті має природу Свідомості, що становить Я; по суті, він має природу Свідомості, що складає лише Самість, відкидання всіх явищ, спокій, всю Блаженність та Неподвійність. Це те, що відомо як четвертий [стан Атмана] (Турія). Це Атман, і його потрібно усвідомити» [2, с. 50].

Давайте звернемося до запитання, яке поставили Д. Паттанаїку: «*Яке точне розуміння атми – душа [jīva] чи розум [manas]?*» [1, Chapter 6]. Підкреслюючи саме формулювання цього запитання, важливо відзначити, що ні манас, ні джива не є Атманами, хоча в багатьох англомовних джерелах слово «Атман» перекладається як «soul» (англ. soul). Тепер настав час проаналізувати відповідь Д. Паттанаїка.

Д. Паттанаїк вказує на те, що «*атма – це те, що робить істоту живою і здатною бути свідомою*», здійснюючи логічну інверсію [1, Chapter 6]. Правильніше говорити навпаки, що саме істота в вигляді дживи робить Атман живим і усвідомлюючим навколишню матеріальну дійсність.

Якщо Атман як початкова точка Параматмана не може бути живою, то яким чином вона може зробити істоту живою (за Д. Паттанаїком), якщо вона сама нежива? Індивідуальний Атман, як Вище духовне «Я» у вигляді дживи, завдяки перевтіленням, набуває досвіду та знань, які дозволяють йому більш ефективно рухатися та продовжувати процес реінкарнації.

Продовжуючи відповідати на питання, міфолог протиставляє поняття Атмана міркуванням, що «*будь-який матеріальний об'єкт може зруйнуватися, перебувати у певному просторі та мати певні властивості*» [1, Chapter 6]. Він також стверджує, що саме душа «*не схильна до впливу часу, простору та форми*» [1, Chapter 6]. Проте варто зауважити, що він плутає поняття дживи (душі) із поняттям Атмана (в антиматеріальній духовній точці Параматмана). Тому що не джива, а саме Атман не піддається впливу часу, простору та матеріальній трансформації.

Мокша та нирвана. Д. Паттанаїка питають: «У чому різниця між мокшею і нирваною?». Міфолог відносить термін «нірвана» до буддизму, а «мокша» – до індуїзму і пояснює: «Нирвана – це термін, який вживається у буддизмі, тоді як мокша – у індуїзмі. У буддизмі відсутня концепція атми, тому нирвана – це визволення від індивідуальності. Мокша – це визволення атми від пут матеріального світу <...>» [1, Chapter 6].

Однак термін «нірвана» використовується не тільки в буддизмі, але також і в індуїстських джерелах. У той же час і термін «мокша» (процес звільнення), хоч і рідше, ніж термін «нірвана», але зустрічається в трактатах буддистів.

Різниця між мокшею і нирваною полягає в тому, що мокша представляє собою процес звільнення з пут матеріального світу, тоді як нирвана є кінцевим результатом або наслідком цього процесу – мокшадхарми. Через стан самадхі настає повернення додому до Параматмана. Атман очищається від усіх матеріальних тіл, включаючи дживу, звільняється і повертається в лоно Параматмана, що і буде абсолютною очищеністю.

Феномен полягає в тому, що Будда інколи стверджував існування бога, а інколи – його відсутність. Отже, теоретично, Будда міг визнавати те, що поняття Атмана у тому чи іншому вигляді є у буддизмі. Чандракірті, буддійський чернець, вказував, що Будда говорив про Атман перед неосвіченими слухачами, припиняючи таким чином їхній матеріалізм. Однак він використовував термін «анатман» у розмовах з більш інтелектуальними учнями, щоб позбавити їх прихильності до особистості. Ті, хто досягали пробудження, розуміли, що Атман не є ані реальним, ані нереальним.

Висновки. Судячи з проаналізованих уривків, можна зробити висновок, що Д. Паттанаїк рідко глибоко вдається в суть індійської філософії, віддаючи перевагу спрощеному викладу та відображенню релігійних аспектів без достатнього осмислення їхнього філософського коріння. Такий підхід може призвести до симпліфікації глибоких релігійно-філософських ідей, зводячи їх до рівня «духовних продуктів».

Однією з основних неточностей Д. Паттанаїка є його інтерпретація терміна «Атман» як «душі». Однак, за умови, що в англійській літературі некоректне злиття термінів Атман і душа (англ. soul) трапляється часто, цю неточність можна пояснити недостатньою вивченістю такого поняття як Атман.

У результаті глобалізації та політики мультикультуралізму створюються сприятливі умови для більш активної взаємодії між представниками різних традицій та культур. Проникнення західної культури та цінностей у інші культурні контексти може призвести до втрати глибини та тонкощі сенсу термінів. Це ускладнює їхнє правильне та точне тлумачення як у текстах, так і в різних аспектах міжкультурної комунікації.

Список використаних джерел

1. Pattanaik, D. Devlok with Devdutt Pattanaik 2. Penguin Random House India, 2017. URL: <https://a.co/d/dNL8efT>
2. The Mandukyopanishad with Gaudapada's Karika and Sankara's Commentary. Mysore: Sri Ramakrishna Ahrama, 1949. 340 p. URL: <https://archive.org/details/MandukyaUpanishadKarikaWithShankaraBhashya-SwamiNikhilananda/page/n3/mode/2up>

Денис РОЖКОВ,
*здобувач освіти, кафедра філософських і політичних наук,
Черкаський державний технологічний університет
(м. Черкаси, Україна)*

ЕТИКА ПОМСТИ ТА ПРИНЦИПИ ВІДНОВЛЕННЯ СПРАВЕДЛИВОСТІ: РОЗДУМИ НАД НАСЛІДКАМИ ВІДПЛАТИ

У сучасному суспільстві питання про етику помсти та принципи відновлення справедливості є дуже актуальними та значущими. В даній роботі ми вивчимо різні аспекти цієї теми, проведемо аналіз природи помсти та її етичної обґрунтованості, розглянемо різноманітні підходи до принципів відновлення справедливості після конфліктів, а також розглянемо наслідки, які можуть впливати з акту відплати. Дослідження цієї теми допоможе нам глибше зрозуміти взаємозв'язок між мораллю, справедливістю та етикою в сучасному світі.

Помста – це віддання за образу чи зло, що було завдане, і часто вважається виразом негативних емоцій, до прикладу таких як: гнів, ненависть чи біль. У реальному житті ситуації з помстою можуть бути дуже складними і різноманітними. Від зради друга чи партнера, втрати рідних, звільнення з роботи, через злочин, що залишився нерозкритим та інше. Ці приклади демонструють, що помста рідко буває простою відповіддю. Вони часто тягнуть за собою складні моральні дилеми. “Принцип «око за око» зробить весь світ сліпим.” (Махатма Ганді)

Відновлення справедливості фокусується на виправленні шкоди. Мотивацією відновлення справедливості є прагнення до налагодження ситуації, виправлення помилок та запобігання подібним подіям у майбутньому. Приклади відновлення справедливості: повернення вкраденого майна, виплата грошової компенсації за завдану шкоду, принесення публічних вибачень, проходження курсів реабілітації для злочинців.

Процес відновлення справедливості може бути складним і потребувати значних зусиль. Проте, це шлях до миру та зцілення, що дає шанс на краще майбутнє.

Ключові відмінності між помстою та відновленням справедливості:

Мотивація:

Помста: гнів, ненависть, емоційна сатисфакція.

Відновлення справедливості: виправлення шкоди, справедливість, запобігання.

“У помсті людина опускається до рівня свого ворога, тоді як у прощенні він проявляє мудрість та кмітливість.” (Пауло Коельо)

Наслідки:

Помста: руйнівні, ескалація насильства.

Відновлення справедливості: зцілення, примирення.

Фокус:

Помста: покарання винних.

Відновлення справедливості: відшкодування шкоди потерпілим.

«Найкращий спосіб помститись ворогові – це не бути схожим на нього»

Августин Аврелій

Підхід:

Помста: насильство, ворожнеча.

Відновлення справедливості: мирні, конструктивні методи.

Розмежування понять "помста" та "відновлення справедливості" є ключовим для ґрунтовного та виваженого підходу до вирішення конфліктних ситуацій. Розуміння між цими двома концепціями дає можливість обрати шлях миру, зцілення та справедливості.

Висновки:

Помста не є етичним способом відновлення справедливості. Прагнення до помсти може бути зрозумілим, адже воно виникає з глибоких емоцій, таких як гнів, біль, образа. Проте, етика помсти ґрунтується на декількох хибних принципах:

- Вона не скасовує заподіяну шкоду.
- Вона шкодить помстителю.
- Вона не веде до справжньої справедливості.

Справедливість має ґрунтуватися на принципах гуманізму, співчуття та відновлення.

Справжня справедливість має на меті не лише покарання кривдника, але й відновлення шкоди, запобігання рецидивам та реінтеграцію кривдника в суспільство. Це можливо через:

- Відшкодування шкоди та реституцію. Кривдник має нести відповідальність за свої дії, максимально відшкодувати завдані збитки, й, можливо, понести справедливе покарання.
- Реабілітація та реінтеграція кривдника.
- Примирення та діалог між сторонами.

Альтернативи помсті:

- Прощення та милосердя. Прощення не означає забуття про заподіяну шкоду, але воно звільняє помстителя від гніву та емоційного тягара.
- Трансформативне правосуддя та відновні практики. Ці підходи фокусуються не на покаранні, а на відновленні миру та зціленні.

Роль етики та моралі у відновленні справедливості:

- Пошук балансу між справедливістю, милосердям та відповідальністю. Етична справедливість має враховувати всі аспекти ситуації, включаючи емоційний стан жертви, мотивацію кривдника, й можливості для відновлення.
- Розвиток емпатії та розуміння. Етика помсти ґрунтується на ворожості та знеціненні кривдника. Етика справедливості ґрунтується на емпатії та розумінні, що веде до конструктивного вирішення конфлікту.
- Створення етичних рамок для прийняття рішень. Необхідно розробити чіткі етичні принципи, які будуть використовуватися для прийняття рішень у складних ситуаціях.

Список використаних джерел

1. Лебедь О. І. Розуміння свободи в межах етики ненасильства (за вченням Махатми Ганді та Мартіна Лютера Кінга). "Чорноморські наукові студії" 2019. 220-223 с.
2. Гумін О. М. Гнів, ненависть, презирство як емоційний стан особи: кримінально-психологічний аспект. *Juris Europensis Scientia* Випуск 1/2023. 123-127 с.
3. Бежанідзе М. Теорії про цілі покарання. *Часопис Київського університету права* 2019/1. 300-303 с.

Полина САМОЙЛОВА,

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, 1-го року навчання,
спеціальність 028 «Менеджмент соціокультурної діяльності»,
соціально-гуманітарний факультет*

Науковий керівник: **Оксана ПЕТІНОВА,**

*доктор філософських наук,
професор кафедри філософії, соціології
та менеджменту соціокультурної діяльності,
Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського
(м. Одеса, Україна)*

БАЙДУЖІСТЬ – ВАДА СУСПІЛЬСТВА

(на прикладі книги «Я бачу, вас цікавить п'ятьма» І. Павлюка)

Життя кожного з нас складається з низки днів, які минають один з одним.

*Ми бредемо крізь самих себе, зустрічаючи бандитів, привидів, велетнів,
старців, юнаків, жінок, удів, побратимів. Та щоразу зустрічаємо самих себе.*

Джеймс Джойс, «Улісс» [4]

Людина, як головна таємниця сучасного світу, являє собою величезну загадку для філософського мислення. З античності й до наших днів філософи намагаються пояснити, що є людина. Однак, чи наблизилися вони до її розуміння? Мабуть, кожному з великих філософів, мислителів, видатних дослідників – Сократу, І. Канту, Г. Сковороді, Ж.-П. Сартру, З. Фрейду, М. Шелеру, В. Вернадському, Тейяру де Шардену, М. Фуко, А. Печчеї здавалося, що так. Однак із часом виявлялися нові складні проблеми: буття соціуму; вплив людини на природу; способи людського пізнання тощо. Ставало ясно: потрібні нові відповіді на питання «що є людина?» [2].

Проблема, яка глибоко постає в сучасному світі, це проблема байдужості в нашому суспільстві. Люди просто живуть своїм життям і не спроможні проявляти ініціативу чи брати на себе відповідальність за когось, або щось. І, на жаль, така поведінка сучасного суспільства стала нормою і продовжує породжувати коріння зла [1].

Для того, щоб розібратись із поняттям байдужості та надати йому оцінку у світлі подій сучасного світу, необхідно зрозуміти етимологію слова «егоїзм».

Егоїзм (від лат. ego – я) – ціннісна орієнтація суб'єкта, що характеризується домінуванням у його життєдіяльності корисливих особистих інтересів та потреб. Егоїст живе лише для себе та задоволення власних потреб, а все, що відбувається навколо нього, його не стосується. Не можна також стверджувати, що всі люди на Землі є егоїстами, адже людина, згідно релігійної концепції, – це образ і подоба Бога, а душа її безсмертна [2].

Ілларіон Павлюк народився 1980 року у місті Скадовську. Український письменник, журналіст, продюсер, документаліст. Закінчив Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля (1996–2001 роки) за спеціальністю «Журналістика». 2001 року переїхав до Києва. Починав телевізійний шлях у новинах як репортер-міжнародник, 2015 року брав участь у війні на Сході в складі добровольчого батальйону. Автор романів «Білий попіл» (2018), «Танець недоумка» (2019), «Я бачу, вас цікавить п'ятьма» (2020) [3].

«Я бачу, вас цікавить п'ятьма» — історія про непробивну людську байдужість і п'ятьму всередині нас. Про чесність із собою й ціну, яку ми готові заплатити за забуття. Про гріхи, що матеріалізуються, і спокуту, дорожку за спокій [4].

Основний сюжет бере свій початок тоді, коли жах підстерігає нікому не відоме село Буськів Сад із своїм покинутим цукровим заводом. Мешкає там божевільний серійний вбивця на ім'я Звір, який нещадно збільшував кількість своїх жертв, а жінки постійно зникали, в тому числі й маленька дівчинка з інвалідністю Надя. У цьому почав розбиратися столичний кримінальний психолог Андрій Гайстер. Це прокляте село вражає його і водночас лякає глибокою байдужістю місцевих мешканців і речами, які неможливо пояснити. Вони щоразу заважають розслідуванню і заганяють справу в глухий кут. Але незважаючи ні на що, Андрій вірить, що знайде загублену дівчину живою, навіть якщо він єдиний, хто цього хоче [4].

«Я бачу, вас цікавить п'ятьма» – це павутина, повна натяків та алюзій, які заповзають у глибокі коридори людської природи та виявляють її темряву, що вирує всередині нас. Як зазначає сам автор, метою було зробити ці натяки максимально прозорими [5].

Твір написано згідно фінської мітології, а саме концепції пекла – місця, де ми багато разів проживаємо найгірший варіант свого життя. Багато відсилок на «Божественну комедію» А. Данте, «Сяйво» та «Необхідні речі» С. Кінга, картини І. Босха, на міти інших народів, врешті решт на Біблію та багато іншого. Складається враження, що нічого в цьому творі не існує просто так. Все має свій глибокий сенс. В усьому зчитується символізм. І все з усім пов'язано [5].

Коли байдужість осідає в серці людини, вона з часом перетворюється на черству і бездушну особистість. Потім втрачає здатність відчувати, обривається контакт не тільки з душею, а й зі свідомістю. Їй недоступні яскраві моменти життя, вона не вміє проявляти співчуття і радість долі інших. Згодом вона закривається в собі, й кожен день відбувається її внутрішня і зовнішня смерть [1].

Для багатьох людей в нашому суспільстві байдужість – це вже вкорінений спосіб життя, згідно з яким не потрібно ні про що турбуватися, а повністю відокремлювати себе від негативних емоцій. Прикладом з книги є ставлення

героїв навіть до своїх же проблем. Коли кожен намагається оминати всю сірість буття, тим самим занурюючись в неї все більше і більше.

В книзі є персоніфікація майже кожного смертного гріха. Байдужість також можна вважати гріхом, що колись був притаманним Андрію Гайстеру. Саме цей гріх він починає спокутувати, потрапивши в Буськів Сад, і крізь призму саме цього гріха Андрій сприймає реальність і починає переосмислювати своє життя, зрештою, діяти. Очевидно, автор натякає, що в кожного є своє персональне пекло. Воно одночасно і породження свого мозку, і тіні всіх людей, з якими перетинався за життя, і гріхів, і дитячих комплексів. І хай би якими птахами не були описані герої Ілларіона Павлюка, люди у вирій потрапляють, а птахи відлітають, і повертаються. А отже, люди із п'їтьми не повертаються [4].

Список використаних джерел

1. Етика сьогодні: Байдужість сучасного суспільства. 2018. URL: <http://www.etica.in.ua/bajduzhist-suchasnogo-suspil-stva/>
2. Мозохіна Є., Овсянкіна Л. Філософія байдужості: сучасна позиція людини чи захисна реакція?: Матеріали наукової конференції. Київ. 17-18 травня 2018. 222с.
3. Павлюк Ілларіон Станіславович. *Вікіпедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B0%D0%B2%D0%BB%D1%8E%D0%BA_%D0%86%D0%BB%D0%BB%D0%B0%D1%80%D1%96%D0%BE%D0%BD_%D0%A1%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%96%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87
4. Павлюк І. С. Я бачу, вас цікавить п'їтьма: роман. Київ: Видавництво Старого Лева, 2020. 664 с.
5. 8 pixels. *YouTube*. *Літклуб 1991 – Літературний вечір з Ілларіоном Павлюком*. 2020. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=OLlZ8nlFkNE>

Тетяна САМОФАЛОВА,
кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри економіки та менеджменту,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
(м. Харків, Україна)

СУТНІСНІ ОЗНАКИ ПАРАДИГМИ СОЦІАЛЬНОЇ ЗГУРТОВАНOSTІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Якщо розглядати соціальну згуртованість як актуальну парадигму соціального управління під час війни і на етапі повоєнного відновлення, то найважливішим її моральним імперативом є соціальна справедливість, що втілюється в моралі і праві і є передумовою забезпечення еволюційного якісного переходу соціально-економічної системи в умовах кризи.

При виборі парадигми розвитку слід виходити із можливості підтримати еволюційний перехід суспільства у новий стан, виключаючи руйнівні революційні трансформації, які притаманні українському суспільству на тлі нездатності наявних формальних інституцій публічного управління каналізувати руйнівну енергію змін.

Характеризуючи соціальну згуртованість суспільства як зовнішній прояв соціальної солідарності, слід звернути увагу, що принцип розподілу суспільних благ, тобто спосіб вирішення проблеми природної нерівності, забезпечення соціальної справедливості через соціальні інститути є матеріальною основою парадигми соціальної згуртованості так само, як, наприклад, відповідно до ст. 13 Конституції України, національне багатство є матеріальною основою національного суверенітету.

В ідеї соціальної справедливості як однієї зі складових парадигми соціальної згуртованості можна виокремити ряд характерних рис:

1. Соціальна справедливість не існує поза історичним і культурним контекстами.

2. Соціальна справедливість розкривається в соціальному бутті людини і має не лише суто позитивний і фактичний, а й нормативний і надпозитивний сенс, що виражається у тому, що справедливості ми вимагаємо від інших на відміну від солідарності, на яку ми можемо лише сподіватись. Саме тому стан соціальної справедливості є важливою умовою соціальної солідарності в демократичних суспільствах.

3. Соціальна справедливість конкретизується як в інституційній, так і у персональній формі: завдяки своїй особистій уяві про справедливість люди визнають вимоги інституціональної справедливості [1].

Формальне інституціональне закріплення ідеї соціальної справедливості у парадигмі соціальної згуртованості – основа організації суспільного устрою демократій в еволюційному сценарії. Ціннісні імперативи соціуму і його неформальні інститути є передумовою та питомим ґрунтом творення інститутів формальних, які реалізуються відповідними технологіями, процедурами та інструментами управління. Заперечення або неврахування таких цінностей робить інститути недієвими, такими, що функціонують для каналізування соціальної енергії, якої в даному суспільстві, на даному етапі історичного розвитку не існує.

Пошук ефективних механізмів імплементації соціальної справедливості розпочинається з перебудови владних відносин так, щоб баланс інтересів і соціальна справедливість забезпечувались незалежно від індивідів, в руках яких зосереджена державна влада. Проблема полягає не в зміні владних персоналій, а в тому, за допомогою яких інструментів і технологій вона реалізується в соціальному просторі.

За М. Фуко, у постмодерні існують етапи середньовічної «державної справедливості», «територіально-адміністративної чи поліцейської держави XVI-XVII ст.», та «управлінської держави XVIII-XX століття». У своїх працях М. Фуко наголошує на виникненні нових відносин між владою та суспільством, що зумовлені економікою, яка посіла місце між етикою та політикою у системі державно-суспільних відносин. Для вирішення проблем формування ефективних механізмів господарювання в умовах сучасної економіки виникає необхідність нової моделі державно-суспільних відносин, що протистоятимуть «соціальному виключенню», десоціалізації громадян. Ця модель може розвиватись в

еволюційній парадигмі соціальної згуртованості і мусить бути високо конкурентною, оскільки саме вона буде основою повернення українських біженців після війни [2].

Виходячи з географічної теорії просторово-часової динаміки Торстена Хагерстранда, дифузія інновацій є вирішальним фактором у визначенні соціального ефекту (насамперед, міграційного), а швидкість дифузії залежить не від геометричної відстані, а від трансляційної спроможності окремих міст, через які вона здійснюється, від того, наскільки інтенсивні й ефективні там контакти між людьми [3]. Іншими словами, дифузія соціальних інновацій, що лежать в основі соціальної стабільності і забезпечують соціальний ефект, залежить від якості соціального капіталу територіальної спільноти. Соціальний капітал складає 78 % у сукупному багатстві розвинених країн, тому стає головним напрямом економічного мислення в сфері економічного розвитку і утверджується як основа наукової парадигми. Соціальний капітал продукує довіру між людьми. Разом з тим, парадигма соціального капіталу має різні характеристики і включає як позитивну, так і негативну частину соціального капіталу.

Соціальний капітал може розглядатись як :

- ресурс – сукупність реальних або потенційних ресурсів, пов'язаних з наявністю стійкої мережі відносин взаємного знайомства і визнання, яка забезпечує своїм членам опору у вигляді колективного капіталу;

- інституційне середовище – це сукупність діючих формальних і неформальних норм (правил) та організацій, які дозволяють соціальним групам і суспільству в цілому організувати своїх членів для вирішення спільних економічних (на основі ефективного використання ресурсів) і соціальних (на основі соціальної справедливості) завдань [4].

У праці «Соціальний капітал і світова економіка» Френсіс Фукуяма зазначає: «здорова капіталістична економіка спирається передусім на досить високий рівень соціального капіталу громадянського суспільства, що сприяє підвищенню самоорганізації в бізнесі, корпораціях і подібних структурах... Саме тенденція до самоорганізації життєво необхідна для ефективної діяльності демократичних політичних інститутів» [4].

Слід розуміти, що негативний соціальний капітал формується у випадку, коли держава не в змозі забезпечити побудову інституціонального середовища та застосування інструментів, що забезпечують підтримку прав людини та виключити застосування тіньових, корупційних зв'язків.

А. Селігмен зазначав, що консенсусний стан сучасного суспільства ґрунтується на взаємопов'язаній мережі довіри – серед громадян, сімей, добровільних організацій, релігійних конфесій (деномінацій), громадських асоціацій [5].

Сучасна європейська держава обумовлена існуванням діалогу, легітимізується в цьому процесі і придбаває усі сенси – соціальний, демократичний, правовий; за межами діалогу сенси не реалізуються. Публічне управління забезпечує розв'язання суперечностей через перетворення антагоністичних зовнішніх і внутрішніх протиріч розвитку соціально-

економічної системи на неантагоністичні (конкурентні) шляхом інституалізації державно-суспільного діалогу. Функція підтримання діалогу в контексті публічного управління полягає у соціальній інтеграції на основі суспільного договору, законів, цінностей. Консенсус, що виникає в результаті, підтримує солідарність і співучасть. Суспільний консенсус є природним станом європейського суспільства в парадигмі соціальної згуртованості на основі позитивного соціального капіталу, який солідаризується навколо ідеї соціальної справедливості і якості життя.

В Україні за роки незалежності сформовано альтернативний, тіньовий соціальний капітал, який каналізує суспільні зв'язки, засновані на суперечностях функціональної матриці публічного управління. Зміна його якісних характеристик може відбутися в умовах оновленої соціально-економічної парадигми шляхом формування нових соціальних практик, освіти, публічного управління.

Зазначимо, що створення та провадження новітньої парадигми інклюзивного соціально-освітнього середовища є однією із складових нової парадигми соціальної справедливості, відповідальності та соціальної згуртованості громадян України в умовах сучасних викликів [6].

Таким чином, парадигма соціальної згуртованості володіє наступними сутнісними ознаками:

- 1) має міждисциплінарний характер і включає категорії цілепокладання: соціальний капітал, соціальна солідарність, соціальна справедливість, соціальна відповідальність;
- 2) її матеріальною основою є забезпечення соціальної справедливості через соціальні інститути;
- 3) підтримує еволюційний сценарій розвитку соціальної системи на відміну від руйнівного;
- 4) забезпечує суспільний консенсус на основі діалогу соціальних акторів як природний стан суспільства;
- 5) солідаризує соціальний капітал навколо ідеї соціальної справедливості.

Список використаних джерел

1. Кузнецов А. О. Експлікація ідеї соціальної справедливості у творах соціалістів-утопістів. *Актуальні проблеми державного управління*. 2013. № 1(43). С. 26-33.
2. Самофалова Т. О. Конкурентна політика і публічний менеджмент в умовах війни і повоєнного відновлення в Україні. *Наукові інновації і передові технології*. 2024. 3 (31) С. 289-301. URL: <https://mail.google.com/mail/u/0?ui=2&ik=951f10a5da&attid=0.1&permmmsgid=msg-f:1793132568957447413&th=18e27c922fe46cf5&view=att&disp=safe>
3. Відомі географи, географічні персоналії, Торстен Хагерstrand. URL: <http://www.geograf.com.ua/famousgeographers/31-zarubizhni-geografi/369-khagerstrand-torsten>].
4. Буркинський Б. В., Горячук В. Ф. Соціальний капітал: сутність, джерела та структура, оцінка. *Економіка України*. 2013. № 1. С. 67-81.
5. Fukuyama F. Social Capital and Global Economy *Foreign Affairs*. Volume 75, September-October, 1995. P. 89-103.
6. Супрун Д.М. Імплементация парадигмы инклюзивного социально-образовательного окружения. Diss. НПУ імені МП Драгоманова, 2022. С. 111-114. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/36744/Suprun.pdf?sequence=1>

Світлана ХОМЕНКО,
старший викладач
відокремленого структурного підрозділу
«Канівський фаховий коледж культури і мистецтв
Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини»
(м. Канів, Україна)

ХУДОЖНЯ ЛІТЕРАТУРА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОГО СВІТУ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Художня література має великий вплив на формування світогляду сучасної молоді, закликає до підняття національної самосвідомості, до виховання справжнього громадянина України. Ці твердження є складовими таких понять як духовні цінності, духовність, духовні орієнтири. Нині питання пошуку шляхів формування у студентської молоді духовних орієнтирів є практичною необхідністю. Якщо виховувати людину інноваційної доби, дбати про її правильні духовні орієнтири, то ми отримуємо свідому, сильну молодь, яка шанує свою країну, своїх батьків, історію та традиції.

Саме на уроках літератури є можливість якнайглибше вразити молоду душу, показати їй усю красу слова і культури, формувати такі важливі риси характеру, як сила волі, мужність і відвага, честь і гідність, любов і уміння дружити.

«Людина, яка не читає, розраховується за це своїм життям; нація, яка не читає, розраховується за це своєю історією», – зазначав Вольтер. У сучасному світі кожній людині і народові потрібно навчитися жити не тільки з урахуванням загальних інтересів, а й зберігати національні традиції, ідентичність. У зв'язку з цим зарубіжна література як сукупність літератур різних народів, що мають подібні закономірності розвитку та водночас зберігають самобутність, може стати прикладом того, як «загальне» не підкоряє, а узгоджується з «національним», підкреслює неповторність кожного народу. Література кожного народу є не тільки його власним надбанням. До скарбниці світової культури ввійшли найкращі твори національних літератур, які стали загальним надбанням.

Нажаль, книги у сучасному житті вже не відіграють таку важливу роль, як колись, оскільки сучасні технології можуть їх повністю замінити. Гаджети, телебачення, світова мережа заповнили весь час кожної людини: можна подивитися фільм, почитати аудіокнигу. Проекцією на наше XXI століття став роман Рея Бредбері «451 градус за Фаренгейтом». Американський письменник – фантаст спробував змалювати таке суспільство, в якому книги, які змушують замислюватися над проблемами життя, підлягають спаленню, а зберігання книг є злочином. Власники книг, ті, хто здатні критично мислити, виявлялися поза законом, підлягали арешту, потрапляли до психіатричної лікарні.

Якими ж у результаті, на думку письменника – фантаста, стали люди, які визнали книги суцільним злом? Вони втратили зв'язок один з одним, з

інтелектуальним спадком людства, з природою. Не кажуть про те, що думають, що відчувають. Їх цікавлять тільки матеріальні цінності. Свій вільний час вони заповнюють переглядами нескінченних і безглузвих серіалів.

В результаті, благополучна, на перший погляд, держава знаходиться на порозі тотальної руйнівної війни. Роман-пересторога Рея Бредбері «451 градус по Фаренгейту» застерігає людство про втрату духовності, духовних орієнтирів.

Нині Україна потребує освіченої молоді, і літературна освіта повинна сприяти такому самоусвідомленню особистості. Доцільно звернути увагу на деякі дослідження щодо читання. Англійські дослідники науково довели, що читання книжок здатне виліковувати, так звана «бібліотерапія». Читання класичної літератури допомагає при стресах, а детективи і пригодницька література тренують пам'ять відволікають від сумних думок.

Канадські вчені – психологи довели, що читання фантастичних творів сприяє здатності краще розуміти інших людей, уважно поставитися до їхніх проблем.

Італійські економісти обґрунтували зв'язок між читанням у дитинстві й матеріальним статком в дорослому житті. Психологи це пояснюють тим, що від кількості прочитаних книжок залежить здатність до логічного мислення.

«Нікого не можна примусити читати, – зазначає французький письменник Д. Пеннак, – але можна знайти в читанні художньої літератури особливий смисл і величезну радість». Тому, спілкуючись зі студентами, закликаємо їх читати скрізь, де б вони не були! Читайте вдома, в навчальному закладі, на вулиці, у транспорті. Перечитуйте улюблені книги, діліться своєю радістю від читання зі своїми друзями!

Отже, на думку відомого шотландського реформатора, письменника, автора морально-філософських праць Семюеля Смайлса: «Книги – найкращі товариші старості, в той же час вони кращі керівники юності».

Марина ЦИБЕНКО,

*аспірантка кафедри філософських і політичних наук,
Черкаський державний технологічний університет
(м. Черкаси, Україна)*

АМБІВАЛЕНТНІСТЬ ПАМ'ЯТІ ТА ЗАБУТТЯ ЯК ФОРМА ВИРІШЕННЯ ФЕНОМЕНОЛОГІЧНО-ТРАНСЦЕНДЕНТНОЇ СУПЕРЕЧНОСТІ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ

У ХХ столітті в світовій науковій думці синергетизувалося дослідницьке поле щодо питань колективної пам'яті. Було напрацьовано компедіум ідей, поглядів і концепцій стосовно цієї філософемі. Ці напрацювання склали напрямок студій пам'яті, що неупинно розвивається і має незмінний інтерес науковців.

Науковий інтерес дослідників був прикутий до процесів, названих амнезією, амністією, забуттям та витісненням. Окрему філософську проблему становить питання амбівалентної сутності пам'яті і забуття. Витіснення як форму захисного механізму психіки означив Зигмунд Фройд. У той час як забуття є більш багатограним явищем, важливим на рівні з соціокультурним феноменом суспільної пам'яті. Можна означити, що пам'ятання і забування – це два взаємопов'язані механізми пам'яті, функцією якої є збереження, накопичення і відтворення актів свідомості (переживань, вражень тощо).

З точки зору феноменологічного дискурсу, пам'ять відіграє важливу роль у феноменологічній редукції, що, згідно вчення Едмунда Гуссерля, у вирішенні трансцендентної суперечності людського буття висуває на перший план смисловий зв'язок свідомості та світу. Потік чистої свідомості, вмістом якої є безпосередні переживання, конститує феномени. Пам'ять безпосередньо впливає на сприйняття та інтерпретацію цих переживань. Хоча феноменологічна редукція намагається відокремити цей вплив пам'яті та досвіду від самого акту сприйняття, наші попередні досвіди та спогади можуть впливати на те, як ми сприймаємо та об'єктивуємо нові переживання.

Минуле та пам'ять також можуть бути об'єктом аналізу під час феноменологічної редукції. Саме завдяки пам'яті феномени закріплюються у свідомості. Розуміння досвіду людських переживань, збережених в спогадах, може дати відповіді про те, у який спосіб свідомість відображує дійсність та конститує феномени.

Прослідковуючи амбівалентний зв'язок пам'яті і забуття, слід відзначити, що забуття як важлива складова феноменологічно-трансцендентного буття також впливає на спосіб, яким ми сприймаємо та інтерпретуємо свій досвід. З феноменологічної точки зору, забуття можна розглядати як втрату усвідомлення чи інтенціональності свідомості до певних подій, історії, досвідів чи переживань, що виникли у їх результаті. Така втрата («стирання пам'яті») може бути актом епохе, тобто відмовою від певних аспектів минулого чи досвіду. Пам'ять як особливий зв'язок минулого, теперішнього і майбутнього має амбівалентну кореляцію із забуттям, адже пам'ять може містити як корисні досвіди, знання, що ставатимуть фактором сили й гідності особистості, так і травматичні спогади, що можуть впливати на людське буття, мотиви та переконання, заважаючи продуктивності чи маючи асоціальну мотивацію. Звільнення свідомості від негативних, травматичних чи болісних переживань може дозволити інтенціонуватися на теперішньому моменті та тих переживаннях, що він несе. З психоаналітичної точки зору, людина має пройти шлях забуття і прощення, бо інакше спогади можуть мати повторно травматичний характер, витіснятися чи заподіювати ноогенні неврози. У екзистенційно-трансцендентній суперечності «людина і світ» забуття є формою звільнення від болю і негативу задля майбутніх вражень і сподівань.

Пам'ять і забуття є соціальними явищами, що залежать від комунікації та взаємодії в суспільстві. Засновник теорії травми, польський соціолог Пйотер Штомпка висуває положення про необхідність зміни культурної спадщини поколінь задля подолання культурної травми, що він називає процесом

культурної реконструкції, яка є сприятливим способом такого подолання, на відміну від непродуктивного способу подолання, пов'язаного з культивуванням нав'язливих спогадів (Sztompka, 2000, p. 460).

Про забуття як репресивне «стирання» пам'яті, пов'язане із замовчуванням (амнезію), постулюють багато українських учених у дослідженнях, що можна віднести до напрямків постколоніальних або постгеноцидних студій. У запропонованій відомій концепції німецької дослідниці Аляйди Ассман, що виокремлює комунікативну й культурну пам'ять, вона наголошує на потребі розрізняти амністію, як шлях спокути політичної провини, і амнезію – «аморфне, несвідоме й недовиконане забування» (Ассман, 2014, с. 78). Амністія звільняє від «тюрми пам'яті», чим, за означенням З. Фрейда, є нав'язливі, болісні й витіснені спогади, амнезія ж – позбавляє досвіду людських переживань, збереженого в спогадах.

Список використаних джерел

1. Sztompka P. Cultural Trauma: The Other Face of Social Change. The European Journal of Social Theory. 2000. 3 (4). pp. 449-466.
2. Ассман А. Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті ; пер. з нім. К. Дмитренко, Л. Доронічева, О. Юдін. К.: Ніка-Центр, 2014. 440 с.

Марина ЧЕВЕЛЬЧА,

*здобувачка освіти, кафедра філософських і політичних наук,
Черкаський державний технологічний університет
(м. Черкаси, Україна)*

ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО В УКРАЇНІ

В останні роки проблема домашнього насильства все більше привертає увагу фахівців. Хоча в Україні протягом тривалого часу вона не була предметом спеціальних наукових досліджень, нею займалися, переважно, криміналісти при вивченні злочинів, які вчинялися в сімейно-побутовій сфері.

Домашнє насильство – протиправні дії або бездіяльність (а також погрози їх вчинення) у формі фізичного, сексуального, психологічного, економічного насильства, що вчиняються у визначеному колі осіб, незалежно від місця їх проживання [1]. Раніше домашнім насильством вважались інциденти між подружжям, а тепер коло осіб розширюється. До них відносять колишнього чоловіка/дружину, людей, які перебувають у так званому «громадянському шлюбі» тощо. Постраждалими від домашнього насильства можуть бути різні люди: подружжя, колишнє подружжя, батьки, діти, брати та сестри, мачуха/вітчим тощо, але найчастіше постраждалими від домашнього насильства є жінки та діти, а насильниками – чоловіки. Розширилось і коло осіб, які є кривдниками: прийомні батьки; особи, які спільно проживають чи проживали в одній родині; рідні брати, сестри тощо.

Питання домашнього насильства хвилювало людей з давніх-давен. Досить розповсюдженим воно є і в сучасному світі. На жаль, статистика випадків

домашнього насильства з кожним роком зростає все більше і більше. Не всі люди готові боротися з ним та часто закривають очі, звикають до нього. Нас змалечку привчають до того, що проблеми в сім'ї не потрібно виносити за межі родини, тому про випадки домашнього насильства часто ніхто не знає.

Одним із витоків домашнього насильства є пережитки патріархальної свідомості у сучасному суспільстві. У патріархальному суспільстві абсолютно домінуючою була постать чоловіка, який був зобов'язаний забезпечувати сім'ю всіма необхідними для життя ресурсами, а також захищати її від будь-якої зовнішньої небезпеки. При цьому жінки й діти були абсолютно безправними і повністю підпорядкованими чоловікові – голові сім'ї. Влада чоловіка підтримувалась за допомогою жорстокого насильства. Культурна традиція, підтримувана релігією, не просто виправдовувала насильство у сім'ї, а нерідко робила його обов'язковим елементом життя. В Україні тривалий час чоловіка, який побив дружину, картали, того, який вбив, – засуджували, а дружину, яка вбила чоловіка, живцем закопували у землю. Лише в 70-тих роках ХХ століття проблема насильства в сім'ї стала суспільно значущою, а подружнє насильство визнали неприпустимим на Заході. У Радянському Союзі насильства в сім'ї офіційно «не існувало» [2]. Українська ж влада зацікавлена в тому, щоб випадків домашнього насильства ставало менше, тому 7 грудня 2017 року було прийнято Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [3].

Домашнє насильство проявляється у різних формах. Найбільш розповсюдженими є фізичне, психологічне, сексуальне та економічне насильство в сім'ї.

Фізичне насильство – форма домашнього насильства, що включає ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру.

Психологічне насильство – форма домашнього насильства, під час якого людину словесно ображають, погрожують, принижують, переслідують, залякують та роблять інші дії спрямовані на обмеження її волевиявлення.

Сексуальне насильство – форма домашнього насильства, де присутні дії сексуального характеру, вчинені стосовно дорослої людини без її згоди або стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини. До цього також відноситься примушування до статевого акту з третьою особою, а також інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості людини.

Економічне насильство – форма домашнього насильства, коли людину обмежують у доступі до грошей чи забороняють використовувати кошти так, як вона бажає. До нього також слід віднести пошкодження майна, перешкоджання в доступі до їжі, житла, майна, обмеження в можливості працевлаштування чи навчання, змушення до жебрацтва та шантажування [4].

За даними правоохоронців, упродовж минулого року було відкрито 3622 кримінальні провадження за статтею про домашнє насильство та виявлено понад

дві тисячі людей (2053), які вчиняли домашнє насильство. У попередні роки громадян, які вчиняли подібні кримінальні правопорушення, було виявлено менше. Зокрема, у 2022 році – 1116 осіб, які вчиняли домашнє насильство, а у 2021-му – 1870. При цьому у більшості випадків домашнє насильство скоювали чоловіки. Так, у 2023 році з 2053 осіб, які вчиняли домашнє насильство, було лише 85 жінок. У 2022 році домашнє насильство вчиняли 36 жінок з 1116, а у 2021 – 68 з 1870.

У листопаді 2023-го голова Національної поліції України Іван Вигівський повідомляв, що 76,5% звернень правоохоронці отримали від жінок. 20% звернень надходили від чоловіків, а ще понад 3% – від дітей. «Війна, безумовно, вплинула на всіх громадян. Постійне напруження, стрес спричиняють агресію та конфлікти, а відтак ці фактори – серед тих, що зумовлюють домашнє насильство» –прокоментував ситуацію з домашнім насильством в Україні очільник Нацполіції [5].

Список використаних джерел

1. Протидія та запобігання домашньому насильству : портал МВС : веб-сайт. URL: <http://surl.li/rggtq> (дата звернення: 03.03.2024).
2. Баран А. В. Домашнє насильство: історичні аспекти. *Європейські перспективи* : науково-практичний журнал. 2021. №4. С. 138–141. DOI: 10.32782/EP.2021.4.21.
3. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення: 09.03.2024).
4. Домашнє насильство: як його розпізнати та що робити, якщо твоя близька людина – ворог? : веб-сайт. URL: <http://surl.li/ezovt> (дата звернення: 04.03.2024).
5. Статистика 2023 року: українська поліція розпочала 3622 кримінальні провадження за фактами домашнього насильства : веб-сайт. URL: <http://surl.li/rggui> (дата звернення: 05.03.2024).

Юлія ШАБАНОВА,

*доктор філософських наук, професор,
професор кафедри музикознавства, композиції
та виконавської майстерності,
директор Науково-дослідницького центру «Інституту світової культури»
КЗВО «Дніпровська академія музики» ДОР»
(м. Дніпро, Україна)*

ПОСТПРАВДА В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ МЕТАМОДЕРНОЇ ДІЙСНОСТІ

Феномен постправди, що формується ще з середини ХХ століття в межах постмодерного світогляду, в сучасну добу метамодерну виходить на лідируючі позиції в просторі маніпуляційних наративів російсько-української війни. Якщо в постмодерні постправда здійснювала функцію неґації, скепсису та іронії по відношенню до оптимістичних очікувань модерну, то метамодерн, з характерною для нього осциляцією між цінностями модерну та відмовою від

них постмодерном, створює хитке за смисловими вимірами, середовище, допускаючи двоякість та неоднозначність прочитання наративів, що поширюються в інформаційному просторі. Так феномен «постправди», який розквітає в першій чверті 21 століття, став поширеним конструктом здійснення інформаційного простору та інструментом формування «необхідної» ідеологічної позиції обивателя, що з часом виправдовує агресію. Постправа, як одна з характерних рис метамодерну, представляється небезпечним явищем, яке не тільки впливає на кардинальні зміни в світогляді, а через специфіку розповсюдження інформації в добу діджиталізації, виконує функцію маніпулювання масовою свідомістю та стає домінуючою зброєю в розпалюванні конфліктів від внутрішньо-соціальних до міждержавних агресій.

Виходячи з вищенаведеного виникає необхідність філософського осмислення феномену постправди та формування змістовного контенту відповідного поняття. Шляхи з'ясування наданої проблеми полягають у вирішенні протиріччя між напрацьованим філософським досвідом прагнення до істини та явищем постправди, яке відсторонено від істинності набуває в масовій свідомості хибні ознаки «правди» та керує маніпуляційними процесами на різних рівнях соціального буття.

Одним з ключових інструментів маніпулювання масовою свідомістю в добу метамодерну виступає емоціогени, які й формують осцилятивний світоглядний простір, завдяки чому виникає можливість хитання суспільної думки та індивідуального судження між наративами, що провокують конфлікти. В цьому хитанні перемагає не об'єктивна точка зору, а більш емоційна подача напівправди, на бік якої й схиляється переважна кількість споживачів інформації. Завдяки емоціогенів надається приховане оцінювання або ідеологічно обумовлене ставлення щодо певної події або явища на кшталт: «депутати щиро та сердечно вітали прийняття важливого для країни закону». Замість: «депутати прийняли новий закон». Характеристики «щиро», «сердечно», «важливий» на рівні емоціогенів несуть оціночне судження, що сприймається вже більшістю пересічних громадян як безперечна істина або імператив та позбавляє критичного мислення реципієнтів інформації.

Треба зазначити, що єдиної думки щодо змістовного наповнення поняття «постправди» та узагальненого визначення натепер в дослідницькому просторі не існує, а сам термін перебуває в стані становлення та потребує наукового осмислення. З 2016 року, коли термін «постправа» представлено в Оксфордському словнику англійської мови [7], цей феномен стає предметом осмислення зарубіжних та вітчизняних науковців, таких як Л. Макінтайр [2], А. Рабин-Хавт [8], Д. Робертс [9], В. Дж. Харсін [5], В. Ю. Крикун [1], Н. Я. Саноцька [3] та інші.

За думкою більшості, представлених вище, дослідників постправа визначається як аналог напівправди із емоціогенною акцентуацією або фрагментарним судженням, що уводить від істини. Інформація, що сприйнята споживачем на емоційному пориві, поступово перетворюється на аналог «правди», як версії інформаційної конструкції «тексту», що несе певну акцентуацію – необхідну для «правильного» її прочитання. Так в добу

метамодерну, який на антропологічному рівні маніфестує себе через концепт дивідуальності, як розмиті ідентичності, коливання між істиною та правдою, призводить до заміщення правди постправдою. Медіареальність як найбільш широкий інформаційний простір, тримається на симулякрах та симуляції [4], які свідомо підробляють інформаційну реальність. Симулякр як копія бажаного займає місце оригіналу, якого не існує. Стан політичної культури, коли «істина» втратила роль першооснови пізнання, характеризується вибухом перетворених інформаційних феноменів (фейків).

Виходячи з вищенаведеного зазначимо: Постправда – поширене явище інформаційного простору метамодерну, що позиціонує новий тип подачі викривленої інформації з емоційною акцентуацією, однозначно не являється ані правдою, ані неправдою в неупередженому вигляді. Одним з дієвих кроків подолання негативного впливу постправди як способу формування необ'єктивного ракурсу масової та індивідуальної свідомості є підсилення морального аспекту відповідальності кожного, за чистоту інформаційного середовища та формування культури критичного мислення всіх реципієнтів метамодерного простору соціокультурної комунікації. Протистоянням розповсюдження постправди може бути усвідомлений метарівень моделювання спільного майбутнього, в якому єдність суспільства або нації відтворюється не тільки на історичній ретроспекції та глибинних архетипах, а на спільному проєкті перспектив розвитку, на що слушно вказував ще Ортега-і-Гасет [6].

Список використаних джерел

1. Крикун В. Постправда: сутність та перспективи / Людинознавчі студії. Серія «Філософія». Випуск 41. 2020. С. 213-227.
2. Макінтайр Л. Постправда. Київ : ArtHuss, 2021. 208 с.
3. Саноцька Н. Контури постправди в інформаційному суспільстві. / Актуальні проблеми філософії та соціології. Вип. 20. 2017. С. 108–111
4. Baudrillard J. Simulacra and Simulation. – University of Michigan Press, 1994.
5. Harsin J. Regimes of Posttruth, Postpolitics and Attention Economies in: Communication / Culture & Critique. 8 (2). 2015. P. 327–333
6. Ortega y Gasset J. The Revolt of the Masses London: ImprintRoutledge, 2021 DOI <https://doi.org/10.4324/9781003188124>
7. Oxford Dictionary of English. 2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://en.oxforddictionaries.com/definition/post-truth>
8. Rabin-Havt A. Lies, Incorporated: The World of Post-Truth Politics. 2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.amazon.com/Lies-Incorporated-World-Post-Truth-Politics/dp/0307279596>
9. Roberts D. Post-truth politics in: «Grist», 2010. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://grist.org/article/2010-03-30-post-truth-politics/>

ЛЮДИНА ІННОВАЦІЙНОЇ ДОБИ: НОВІ КОНЦЕПТИ ТА СУЧАСНІ РІШЕННЯ

Олена БАЛАЛАЄВА,
*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри філософії та міжнародної комунікації,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України
(м. Київ, Україна)*

СИСТЕМНЕ МИСЛЕННЯ У СУЧАСНОМУ ДИЗАЙНІ

Усвідомлення специфіки буття людини в сучасному світі й осмислення перспектив розвитку людства призвели до значного посилення уваги до етичного компонента в різних видах соціальної діяльності. Питання застосування етичних принципів у дизайні не є новим, проте особливої актуальності воно набуло саме з розвитком цифрових технологій, зростанням ризиків їх використання і потенційних негативних впливів для людини, соціум, довкілля [1].

Починаючи із 1987 р. щороку організація «Глобальна мережа екологічного сліду» визначає день екологічного боргу. Він настає, коли кількість використаних ресурсів перевищує обсяг, який Земля здатна відновити за рік. Вперше екологічний борг був зафіксований 29 грудня 1970 р. Дедалі наставав усе раніше, у 2020 р. – 22 серпня, у 2021 р. – 29 липня, 2022 р. – 28 липня, а у 2023 р. – 2 серпня. Це є наслідком дегенеративної невідновлюваної лінійної моделі економіки, як базується на експлуатації природних ресурсів, що призвело до їх вичерпання, змін клімату, скорочення біорізноманіття та інших глобальних екологічних проблем. На зміну цій моделі має прийти кругова економіка.

Кругова економіка базується на трьох принципах: проектування без відходів та забруднення, забезпечення довготривалого використання продуктів та матеріалів, збереження природних систем. Прикладом етичної тенденції дизайну, спрямованої на сталість, є круговий дизайн, який використовує стратегію дизайну із замкнутим циклом, коли ресурси постійно змінюються. На думку дослідників, саме дизайн є основою кругової економіки і ключем до її першого принципу. Адже вплив продукту на довкілля на 80 % визначається на стадії дизайну. Круговий дизайн пропонує переосмислити процес створення продукту від початку до завершення терміну експлуатації, а також враховувати, що відбуватиметься з ним потім. За принципами кругової економіки, продукт повинен мати регенеративний

життєвий цикл, тобто бути багаторазового використання, підлягати ремонту, повторно використовуватись, перероблятись або перетворюватись [3].

В рамках програми «Культура для змін» поширюються ідеї кругового дизайну на прикладі конкретних кейсів. Її автори переконані, що дизайнери відповідають не лише за зручність, доступність, естетичний вигляд і комфортність свого об'єкту проектування, але й за весь його життєвий цикл. Від ідеї, способу використання, до закінчення терміну експлуатації й подальшого шляху (переробки, перевикористання, переосмислення) [3].

А. Мартиненко стверджує, що кругова економіка потребує не лише сталого розвитку – це пошук шляхів захисту систем, які підтримують життя на землі, одночасно відновлюючи та надаючи позитивний вплив. Для переходу до кругової економіки потрібне системне мислення – важливо розуміти, як різні екосистеми перетинаються з промисловими та соціальними системами, частиною яких ми є. Круговий дизайн дозволяє не просто забирати у природи, а використовувати силу кругообігу ресурсів, щоб додавати цінності, коли ми створюємо речі для забезпечення наших потреб [2]. Кругова економіка та дизайн покликані за допомогою творчих підходів знайти шляхи забезпечення функціональності для задоволення наших потреб в сталий спосіб – без утворення відходів, забруднення та інших негативних наслідків.

На думку дослідників, майбутнє, яке ми проектуємо, має бути таким, де топологія суспільства і топологія технологій розподілені в природі [1]. Отже, новим пріоритетом дизайну є врахування етичного складника в процесі створення продуктів і послуг, переосмислення їх соціального, культурного, екологічного впливу.

Список використаних джерел

1. Балалаєва О.Ю. Етичний дизайн і цифрове суспільство: рефлексія діяльності людини в сучасному світі. Гуманітарні студії: педагогіка, психологія, філософія. 2023. Вип. 14 (1). С. 8-15.
2. Мартиненко А. Основи кругового дизайну: посібник. PPV. 2021. URL: https://www.ppv.net.ua/uploads/work_attachments/The_Circular_Design_Basics_Guide_PPV_2021_UA.pdf (дата звернення: 25.03.2023).
3. Чи впливають дизайнери на глобальні екологічні виклики. Telegraf.design. 2021. 30 серпня. URL: <https://telegraf.design/chy-vplyvayut-dyzajnery-na-globalni-ekologichni-vyklyky/> (дата звернення: 20.02.2023).

Тетяна БОРОВИК,
*старша викладачка кафедри економіки,
управління та адміністрування,
Черкаський державний бізнес-коледж
(м. Черкаси, Україна)*

Світлана УСТИЧЕНКО,
*виконавча директорка Мовного центру «LinguaHub»,
Черкаський державний бізнес-коледж
(м. Черкаси, Україна)*

LIFE TA SOFT SKILLS У КОНТЕКСТІ КАР'ЄРНОГО ЗРОСТАННЯ

Сучасна освіта має глибокий європейський та глобальний контекст, що зумовлено в першу чергу економічними та геополітичними тенденціями, цифровізацією суспільства, інтеграцією вітчизняної освіти в європейський та світовий простір тощо. Сучасні виклики у всіх сферах людського життя посилюють вимоги до ринку праці, формують фахівця нового покоління, адже все більше потенційні претенденти на робоче місце та роботодавці наголошують про важливість soft та hard skills для побудови успішної кар'єри [1, с. 19]. Розглядаючи soft skills у контексті кар'єрного зростання, слід виділити наступні навички: професіоналізм на робочому місці, управління часом, вербальна комунікації, письмове спілкування. А для побудови успішної кар'єри в майбутньому необхідно оволодіти ключовими навичками: професіоналізм, нетворкінг, тайм-менеджмент, самоменеджмент, лідерство [1, с. 18; 2].

Важливим інструментом підготовки конкурентоспроможного фахівця, що відповідає принципам закладеним у Законі України «Про освіту», зокрема «інтеграція з ринком праці» та «свобода у виборі видів, форм і темпу здобуття освіти, освітньої програми, закладу освіти, інших суб'єктів освітньої діяльності», є міжнародна освіта. Практична реалізація зазначених принципів – це надання можливостей здобувачам освіти інтегрувати в європейський та глобальний освітній простір шляхом участі у грантових програмах, освітніх проектах, програмах академічної мобільності тощо [3]. На думку американських експертів – доктора Фанта Ав, генерального директора NAFSA: Асоціації міжнародної освіти, та Мелісси А. Торрес, президента і генерального директора Форуму з освіти за кордоном «досвід навчання за кордоном є обов'язковим як на індивідуальному, так і на суспільному рівні з багатьох причин. Насамперед, це дає змогу студентам розвивати важливі навички, необхідні для конкуренції в сучасній глобальній економіці, включаючи вільне володіння іноземною мовою, сильну здатність розв'язувати проблеми та аналітичні здібності, толерантність до двозначності та навички міжкультурного спілкування та розуміння» [4]. Погоджуємося з думкою

авторів та вважаємо, що саме ці life skills користуються все більшим попитом серед роботодавців у глобалізованому середовищі.

Всесвітнім економічним форумом було визначено, що до 2025 року потенційний фахівець перспективної компанії повинен володіти наступними навичками: критичне мислення та аналіз; креативність, оригінальність та ініціативність; комплексне вирішення проблем; аналітичне мислення та інноваційність; лідерство та соціальний вплив; стресостійкість та гнучкість; вміння аргументувати, вирішувати проблеми та формувати ідеї; використання технологій, моніторинг та контроль; активне стратегічне навчання; технологічний дизайн та програмування [5]. На думку фахівців компанії Microsoft ключовими компетентностями, затребуваними на сучасному ринку праці, є крос-дисциплінарні знання (уміння розуміти та застосовувати знання з різних дисциплін); колаборація (уміння продуктивно працювати в команді); навички планування та організації; вміння вирішувати складні завдання, що базуються не тільки на професійних навиках, а й на інтелекті та життєвому досвіді; критичне мислення; емоційний інтелект» [6, с. 33]. В опитуванні Job Outlook 2024 роботодавці серед найкращих навичок потенційних фахівців називають вміння розв'язувати проблеми, працювати в команді та гнучкість/адаптивність [7]. Набуття зазначених life, soft, hard skills відбувається протягом усього свідомого життя людини та фахівця у професійній сфері та особистому житті.

Отже, інтеграція українського суспільства в європейський та глобальний економічний, науковий, освітній простір сприяє формуванню фахівця, уміння та навички якого відповідають сучасним вимогам інноваційного та технічного розвитку суспільства. Зростаючі вимоги до майбутніх фахівців на ринку праці акцентують увагу на важливості як soft, так і hard skills для успішної кар'єри. Soft skills, такі як управління часом та комунікаційні навички, є ключовими для розвитку кар'єри. Міжнародна освіта виступає важливим інструментом для підготовки конкурентоспроможних фахівців, забезпечуючи їм можливість інтеграції в глобальний освітній простір. Враховуючи прогнози щодо майбутнього ринку праці, важливим стає розвиток навичок критичного мислення, комунікаційних здібностей та стресостійкості, які забезпечать успішну кар'єру у сучасній глобалізованій економіці.

Список використаних джерел

1. Боровик Т.М., Устиченко С.В. Формування careerskills в умовах сучасних викликів. *Соціальні та гуманітарні технології: філософсько-освітній аспект*: Матеріали IX Всеукраїнської науково-теоретичної конференції з міжнародною участю, (Черкаси, 23-24 березня 2023 р.). Черкаси: 2023. С.18-20.
2. Що таке hardskills і softskills: як нас оцінює роботодавець. *Освітній хаб міста Києва*. URL: <https://eduhub.in.ua/about> (дата звернення 01.03.2024).
3. Про освіту. Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII, дата оновлення 04.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення 01.03.2024).

4. Fanta Aw and Melissa A. Torres. US college students need to go away: Why study abroad is essential to our future. *The Hill*. URL: https://thehill.com/opinion/4490110-us-college-students-need-to-go-away-why-study-abroad-is-essential-to-our-future/?fbclid=IwAR0-OpOXAJ94wZFnQA4ME1d7PTHBCp-vGnQiLrq_9esExL2hXucYiLUN074 (дата звернення 01.03.2024).
5. Top 10 skills of 2025. *World Economic Forum*. URL: <https://www.weforum.org/publications/the-future-of-jobs-report-2020/in-full/infographics-e4e69e4de7/> (дата звернення 01.03.2024).
6. Боровик Т. М., Устиченко С. В., Кравченко Л. В. Неформальна освіта дорослих як складової концепції «освіта впродовж всього життя». *Вісник Черкаського університету. Педагогічні науки*. 2020. № 1. С. 32-36. DOI: 10.31651/2524-2660-2020-1-32-36
7. Job Outlook 2024. *National Association of Colleges and Employers*. URL: <https://www.nacweb.org/store/2023/job-outlook-2024> (дата звернення 01.03.2024).

Алла ДІДЕНКО,
викладач,
Черкаський державний бізнес-коледж
(м. Черкаси, Україна)

ЕВОЛЮЦІЯ ВИХОВАННЯ: ВІД ТРАДИЦІЙНИХ ПІДХОДІВ ДО СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ

Одним із важливих питань на сьогодні є виховання підростаючого покоління. Зокрема, першоосновою розвитку особистості дитини є виховання в сім'ї [1]. Тобто, виховання – процес залучення особистості до засвоєння вироблених людством цінностей, створення сприятливих умов для реалізації нею свого природного потенціалу та творчого ставлення до життя, спрямований на утвердження суспільно значущих норм і правил поведінки особистості [2]. А Стратегією національно-патріотичного виховання передбачено «формування національно-культурної громадянської ідентичності, національно-патріотичного світогляду, збереження та розвитку суспільно-державницьких та духовно-моральних цінностей Українського народу» [3]. Питання виховання є наріжним каменем державної політики.

На кожному конкретному етапі розвитку суспільства домінують певні орієнтири, які задають напрям у розв'язанні проблем виховання підростаючого покоління [4]. Звідси, виховання є процесом формування особистості, цінностей та навичок у людини, здійснюваний через взаємодію з оточенням, суспільством та особистим досвідом. Дуже часто ми чуємо, що зараз виховують не так, як колись. Тому ми задумуємося, а як колись? В минулому виховання базувалось на кількох принципах, зокрема:

- авторитет батьків та старших, де батьки та старші члени родини володіли великим авторитетом, і їх вказівки (прохання) слідувало виконувати беззаперечно;
- традиції та цінності – виховання спиралося на передачу традицій, моральних норм і цінностей через покоління. Збереження культурної спадщини вважалося важливим завданням;
- суспільно прийняті ролі – існували чітко визначені ролі в сім'ї та суспільстві, і виховання спрямовувалося на відповідність цим ролям;
- фізичне покарання – в деяких випадках виховання включало фізичне покарання, як засіб впорядкування поведінки дітей.

Педагоги минулого, зокрема у XIX та на початку XX століття, вважали, що фізичне та моральне страждання може зміцнити характер та виховати справжню особистість. Вони вірили у суворий авторитет вчителя чи батьків, вважаючи його необхідним для збереження порядку та виховання дисципліни. Освіта була формалізованою, з великим акцентом на меморизацію фактів та слідування стандартам.

Виховання в минулому та сьогодні визначається соціокультурним контекстом. Вчені висловлювали різноманітні погляди на виховання: Альберт Ейнштейн зазначав, що «виховання – це те, що залишається після того, як забуто все те, що тобі навчили»; Марія Монтесорі наголошувала «дайте дитині можливість самостійно вчитися, і вона здивує вас більше, ніж ви можете собі уявити»; Джон Дьюї стверджував «мета виховання – не зробити з ростущого дерева велике дерево, а зробити з нього вільне і повноцінне рости́ння»; Б. Ф. Скіннер приходить до думки, що «виховання – це та діяльність, яка призводить до змін в поведінці, які можуть бути збережені впродовж тривалого періоду часу та які є здатними адаптуватися до нових ситуацій» [5]. Ці цитати відображають різні аспекти виховання та підкреслюють важливість розвитку особистості, самостійності та мудрості у вихованні дітей. Тому сучасне виховання орієнтується на індивідуальність, самовизначення та гнучкі підходи, враховуючи різноманіття суспільства. Важливість освіти та розвитку особистості стала пріоритетом. Змінюючи підходи до виховання від авторитарних до партнерських.

Виховання стає спільною відповідальністю батьків, вчителів і суспільства, де акцент робиться на взаємодії та розумінні. Враховуються індивідуальні потреби, здібності та різноманіття дітей для створення середовища. Великий акцент йде на розвиток навичок критичного мислення та самостійності, щоб діти могли аналізувати інформацію, робити обґрунтовані висновки та приймати відповідальні рішення, а не лише запам'ятовувати факти. Саме ці засадничі поняття закладено у Законі України «Про освіту» [6]. Сучасне виховання повинно спрямовуватися на розвиток емоційного інтелекту та надання дітям навичок управління стресом, щоб краще розуміти себе та встановлювати здорові міжособистісні стосунки. В освітньому процесі присутня також інтеграція сучасних технологій, включаючи гаджети та онлайн-

ресурси, для покращення доступу до інформації та розвитку цифрової грамотності. Суспільство відкривається для різноманіття ролей, в тому числі гендерних, сприяючи рівноправ'ю та вільному вибору.

Значна увага сучасної концепції виховання приділяється розвитку навичок спілкування, співпраці та емпатії, що є важливими для формування сильних міжособистісних зв'язків. Збереження здоров'я та розвиток фізичних навичок здійснюється через спорт та рухові ігри. Розвивається уява, розширюється словник за допомогою читацьких навичок та літературну культуру, а також відбувається розвиток творчих здібностей через музику, малювання, театр. Зосередженість на цінностях співпраці та толерантності, виховує в молоді вміння конструктивно співпрацювати та поважати інших, відповідати перед суспільством, навчає соціальній справедливості та активній громадській позиції.

Отже, сучасне виховання спрямоване готувати молодь до викликів сучасного світу, забезпечуючи їхній повноцінний розвиток та формування необхідних навичок для успішного життя. Лише взаємодія всіх сторін може забезпечити підростаючому поколінню потрібні знання, навички та цінності.

Список використаних джерел:

1. Про охорону дитинства. Закон України від 26 квіт. 2001 р. № 2402-III. Дата оновлення: 05.10.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14?find=1&text=%D0%B2%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F#Text> (дата звернення 01.02.2024).
2. Стратегія національно-патріотичного виховання. Указ Президента України від 18.05.2019 р. № 286/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019#Text> (дата звернення 01.02.2024).
3. Бауер М.Й. Про виховання дітей та молоді. Проект Закону України. URL: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjUwtyn3o6EAxU4QPEDHZCLCa4QFnoECBUQAQ&url=https%3A%2F%2Fw1.c1.rada.gov.ua%2Fpls%2Fzweb2%2Fwebproc34%3Fid%3D%26pf3511%3D24076%26pf35401%3D68387&usg=AOvVaw09BAknLBSHgWgYBm7iImGU&opi=89978449> (дата звернення 01.02.2024).
4. Моляко В. О. Концепція виховання творчої особистості. *Всеукраїнський науково-практичний журнал «Директор школи, ліцею, гімназії»*. 2020. №21 (1). С. 50–55. URL: <https://www.director.npu.edu.ua/index.php/dslg/article/view/247> (дата звернення 01.02.2024).
5. Цитати, прислів'я, приказки, загадки. *Бібліотека Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. URL: <https://library.vspu.edu.ua/inform/cit.htm> (дата звернення 01.02.2024).
6. Про освіту. Закон України 05.09.2017 р. № 2145-VIII. Дата оновлення 04.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення 01.02.2024).

Світлана КАБАНЮК,
викладач вищої категорії,
Черкаський державний бізнес-коледж
(м. Черкаси, Україна)

КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ ЯК ОДНА З НАВИЧОК МАЙБУТНЬОГО

Останнє десятиліття засвідчує особливу увагу до розвитку таких якісних компетенцій, за допомогою яких творчі, самостійні та вільні особистості могли б застосовувати теоретичні знання на практиці, швидко вирішувати проблеми, адаптуватися у новому професійному та життєвому оточенні, самоудосконалюватися та самореалізовуватися протягом життя.

Ці вимоги забезпечують передусім «м'які», «гнучкі» навички, або «softs kills», серед яких виокремимо вміння критично мислити як одну із найважливіших у процесах сучасної глобалізації, інформатизації та війни в нашій країні.

Значна кількість наукових досліджень представників різних галузей (філософії, психології, літературознавства тощо) останніх років присвячена розвитку критичного мислення студентів, а також розвитку цієї навички у процесі вивчення окремих дисциплін, зокрема інформатики, іноземної мови, природничих дисциплін тощо. Осмислення різних аспектів процесу критичного мислення свідчить про феномен цього поняття.

Однак зазначимо, що критичне мислення є невід'ємною складовою процесу освіти в цілому і сприяє розвитку креативності, аналітичних та проблемно-орієнтованих навичок у студентів будь-якої спеціальності, адже «критичне мислення передовсім повинно бути спрямоване на себе та свою діяльність з метою її вдосконалення відповідно до динаміки світу, що швидко змінюється».[2, с. 26]

Дослідження не дають єдиного визначення поняття «критичне мислення», оскільки виокремлюють два напрями розуміння цього поняття: філософський підхід – визначає критичне мислення як сукупність засобів пошуку істини й орієнтується на навчання методам раціонального міркування; педагогічний підхід – розглядає критичне мислення як прояв рис особистості та наполягає на вихованні відповідних характеристик [1].

Критично мислити для сучасної молоді людини – це усвідомлено оцінювати, міркувати, тобто проявляти особистістю різні види активності (психічну, емоційну, пізнавальну), що повинні бути спрямовані на виявлення істини, вирішення проблеми та розуміння різноманітності з метою усвідомити прогалини в фактичному, концептуальному та процедурному знанні й, відповідно, докладати зусиль для набуття та побудови нового знання.

Студенти щодня потребують аналізу, синтезу та критичного оцінювання великих обсягів інформації, що стосується вирішення різноманітних проблем як їх обраного фаху: аналіз сучасного ринку та діяльність конкурентів для

розуміння тенденцій, потреб споживачів та конкурентних переваг; аналіз економічних проблем; аналіз ефективності рекламних кампаній та інших маркетингових заходів; вирішення питань у процесі розробки нових технологій у інженерії; оцінка створення новаторських рішень та продуктів у дизайні; врахування потреб та побажань своєї цільової аудиторії, а також розробка стратегії маркетингу та комунікації, що ефективно взаємодіють зі споживачами та ін., – так і житейських та особистих у цілому.

Саме критичне мислення допомагає майбутнім фахівцям чітко розуміти потреби та очікування користувачів, аналізувати конкурентні переваги та недоліки, розробляти інноваційні рішення, що відповідають вимогам сучасного ринку, уникнути труднощів у вирішенні завдань, розвинути самостійність, яка передбачає творчий підхід до пізнання дійсності, вироблення вміння ставити нові завдання й розв'язувати їх без використання інших людей, забезпечує вільну діяльність людини, яка усвідомлює необхідність цілеспрямованої зміни обставин, своїх способів діяльності, своїх знань, умінь і навичок, потреб і здібностей [2, с. 59].

Крім того, використовуючи інформацію із різних джерел, студенти мають вміти її критично оцінювати, відділяти факти від спекуляцій та аналізувати різні точки зору. Для цього можна запропонувати використання методу проєктів, дискусії, які стимулюють вирішувати проблеми та завдання; організувати діалоги та дебати, де студенти аргументують свої погляди, слухають думки інших та аналізують їхні аргументи; застосовувати в навчальному процесі завдання, що вимагають використання критичного аналізу інформації; стимулювання саморефлексії; проходження курсів із критичного мислення з метою сприяння систематичному та цілеспрямованому розвитку критичних навичок.

Інтенсивні процеси глобалізації й інформатизації вимагають удосконалення в навчально-виховному процесі розвитку критичного мислення з метою підготовки сучасного студента закладу вищої освіти нового типу мислення, здатного аналізувати складні проблеми, приймати обґрунтовані рішення, ефективно обмінюватися своїми ідеями та думками для успішної кар'єри у своїй галузі, аналізувати реальні життєві ситуації. Розвиток критичного мислення не лише сприятиме особистому та професійному зростанню студентів, а й розвитку суспільства як цілісної системи, яка базується на здатності аналізувати, критично оцінювати та раціонально вирішувати проблеми.

Список використаних джерел

1. Розвиток критичного мислення студентів. http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/25938/1/Radchenko_Vukhor.pdf (дата звернення: 05.03.2024)
2. Терно С. Критичне мислення та філософське усвідомлення світу : посібник для підготовки докторів філософії. – Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2021. 107 с.

Ганна КАРЛОВСЬКА,
*викладач кафедри іноземних мов та міжнародної комунікації,
Черкаський державний технологічний університет
(м. Черкаси, Україна)*

ВИХОВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОСТІ ПРИ ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ЗВО УКРАЇНИ

Громадянське виховання сучасної молоді є одна із низки педагогічних проблем, яка актуалізувалась й загострилась у зв'язку із військовою агресією сусідньої держави та війною, що триває в Україні. Адже, щоб перемогти духовно, ментально, інформаційно, а також утвердити свою цивілізаційну перемогу завдяки високому рівню моральності, освіченості, національної свідомості українських громадян, особливо молодого покоління, в умовах війни та в післявоєнний період Україні знадобляться величезні зусилля.

Україна конституційно закріпила за собою статус демократичної, соціальної, правової держави, яка у своєму перспективному розвитку орієнтується на розбудову громадянського суспільства. Тому формування у студентів ЗВО України громадянських цінностей особистості, розвиток їх здібностей і обдарувань, наукового світогляду – це одна з найактуальніших проблем, що стоїть перед сучасною незалежною державою.

Змістові характеристики освітніх предметів, що сприяють оволодінню системою знань про людину і суспільство, визначають напрямок громадянського виховання у студентів ЗВО. Форми та методи організації процесу впливають на його ефективність. Особлива роль тут належить не лише предметам соціально-гуманітарного циклу, а й художньо-естетичного, зокрема іноземній мові .

У процесі навчання іноземної мови при визначенні моральних і духовних цінностей відбувається діалог культур, таким чином формується духовна людина. Маючи вже накопичений досвід та враховуючи свій менталітет, студент, знайомлячись з культурою іншої країни, з іншою мовою, може краще пізнати власну культуру, побачити її у новому ракурсі. Це порівняння сприяє усвідомленню себе частиною певної національної спільноти та викликає бажання пишатися історичною спадщиною свого народу, поважати його національні звичаї та традиції.

Вільно спілкуючись мовою іншої країни, у молоді є можливість розповісти іноземцям про досягнення своєї Батьківщини, її історію, національні особливості, рідне місто, село, родину тощо. Цю інформацію вони можуть отримувати на заняттях з іноземної мови. Так, наприклад, при вивченні англійської теми „UkraineisOurMotherland” викладач дає студентам завдання підготувати іноземною мовою презентацію про видатних українців, про історію своєї країни, зокрема рідної Черкащини. Інноваційні підходи при вивченні іноземних мов у ЗВО України, а саме, інтерактивні методики, мультимедійні технології, різноманітні форми та методи викладання (бесіди, диспути, рольові

ігри, презентації, конкурси, круглі столи, вікторини, перегляд фільмів тощо) сприяють позитивній динаміці при засвоєнні нового матеріалу.

Під час заняття процес громадянського виховання студентів не може бути опрацьований у повному обсязі, тому велике значення має приділятися позааудиторній виховній роботі. Це можуть бути різноманітні форми та методи громадянського спрямування (тематичні вечори, зустрічі, екскурсії, конференції, змагання, конкурси, виставки, проектна діяльність тощо), застосування яких дасть можливість молоді набувати необхідних навичок громадянської активності та соціальної взаємодії.

Спільна діяльність викладача зі студентами, індивідуальна робота, доброзичливість, взаєморозуміння та взаємозацікавленість є необхідними умовами розвитку не лише особистісних, але й загальнолюдських соціально важливих якостей, серед яких громадянськість має вагоме значення.

Наталія КРОХМАЛЬ,
*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії, соціології та політології,
Держаний торговельно-економічний університет
(м. Київ, Україна)*

КАПІТАЛ ЛЮДИНИ ІННОВАЦІЙНОЇ ДОБИ

Сучасне суспільство, що характеризується інноваційністю, вимагає від людини постійного розвитку, самовдосконалення, руху вперед. Все це вимагає від людини концентрації зусиль, об'єднання в одну систему усіх можливостей людини, її здібностей, умінь тощо. Також системою стає капітал людини, як «накопичена праця» (П. Бурд'є), як сукупність різних капіталів, що формує людина протягом свого життя. На нашу думку, це інтегроване поняття, що включає різні види капіталу людини, зокрема людський, соціальний, економічний, культурний тощо.

Основою капіталу людини є її людський капітал, що на особистісному рівні включає фізичні (здоров'я), психічні і психологічні (інтелект, природні здібності, мотивація), освітні і соціальні (знання, навички, уміння, здобуті у процесі навчання, освіти, кваліфікацію, сформовані компетентності, якість життя) та економічні (праця, якість життя) характеристики людини. Він є стартовим капіталом людини у процесі її життєдіяльності, основою її конкурентних переваг на ринку праці, чи на робочому місці. Він «створює вартість більшу, ніж та, яка була в нього інвестована» [3] і є основою росту продуктивності праці людини і як результат впливає на зростання доходів останньої.

До людського капіталу як основи капіталу людини можна додати ще кілька видів. Так П. Бурд'є вважає, що «Капітал може представляти себе в трьох основних формах: як *економічний капітал*, який негайно і безпосередньо конвертується в гроші та може бути інституціоналізований у формі прав власності; як *культурний капітал*, який за певних умов перетворюється на економічний капітал і може бути інституціоналізований у формі освітніх кваліфікацій; і як *соціальний капітал*, що складається із соціальних зобов'язань («зв'язків»), який за певних умов перетворюється на економічний капітал і може бути інституціоналізований у формі дворянського титулу» [4, с. 242].

Соціальний капітал, що формує людина, є ресурсом, завдяки якому вона отримує певні переваги, у тому числі і конкурентні, нові можливості завдяки формуванню та розвитку власне соціальних зв'язків. В умовах віртуалізації соціального життя людини, сучасний соціальний капітал збагачується і соціальними зв'язками у віртуальному середовищі, мережевому просторі, створює підґрунтя для розширення такого роду зв'язків. З іншого боку, частина соціальних зв'язків людини у соціальній реальності може зникнути за умови, що людина більшу частину таких зв'язків формує саме у мережі. Причинами цього процесу може бути пандемія КОВІД-19 та, наприклад, війна.

Наступний вид капіталу людини – інтелектуальний, який має два напрями дослідження – відносно людини і відносно організації. Саме з позиції людини його можна тлумачити як «вартісне відображення ефективності використання і розвитку інтелектуального потенціалу» [1, с. 38], тобто максимальне використання інтелектуальних здібностей. Особливо це важливо в сучасних умовах, де людина для забезпечення певного рівня та якості свого життя повинна формувати конкурентні переваги.

У сучасних умовах господарювання науковці виділяють ще один вид капіталу людини, який притаманний певній професійній групі, а саме менеджерам – управлінський капітал. Хоча щодо його виділення одностайності у науковців ще немає, проте його вважають специфічним проявом людського капіталу і визначають «його основні властивості: (1) він є невід'ємним від самого керівника; (2) його формування та розвиток неможливо без додаткових зусиль індивідуума; (3) може бути реалізований тільки через працю свого носія та створення якісної системи управління компанії у сукупності; (4) забезпечує організації приріст прибутку за рахунок підвищення продуктивності праці, ефективності та результативності управління організацією, тобто він є одним з факторів підвищення економічної безпеки організації» [2, с. 133].

Окремо сьогодні виділяють емоційний інтелект людини, що можна включити в її людський капітал. Він представляє собою здатність людини усвідомлювати та управляти не лише своїми емоціями, мотивацією, володіти емпатією і на їх основі поведінкою, а й емоціями, мотивацією, емпатією та поведінкою інших людей, у тому числі і у процесі спільної діяльності. Сьогодні цей вид «капіталу» активно досліджується та впроваджується в організаціях, задля ефективнішого використання людських ресурсів, поліпшення соціальних навичок

та зв'язків. Адже працівник, який уміє управляти своїми емоціями на робочому місці, «читати» емоції колег, співпереживати їм, помічати їх актуальні потреби та інтереси, бути емпатійним, працює ефективніше, результативніше, збільшуючи прибутки організації і свої доходи. Також розвиток емоційного інтелекту працівників сприяє згуртованості колективу, налагодженню та покращенню соціальних зв'язків та соціальних навичок, розвитку організаційної культури, частково може вирішити актуальне питання відсутності чи малої «прив'язаності» молоді до організації, в якій вона працює, що викликає велику плінність кадрів і занепокоєність з боку роботодавців.

Отже, капітал людини інноваційної доби має сукупність капіталів, частина яких (людський, економічний, соціальний, культурний) збагачується новими характеристиками за рахунок отримання людиною більших можливостей у сучасному світі, а також збагачується новими видами, на кшталт, інтелектуального, управлінського капіталу чи емоційного інтелекту, поява яких пов'язана як зі змінами у розвитку суспільства в цілому, так і зі змінами у формах господарювання та економічних процесах, соціальних зв'язках, розвитку фізичних, психічних та психологічних здібностей тощо.

Список використаних джерел

1. Антохов А. А. Регіональна економіка та інтелектуалізація суспільства: інноваційні аспекти взаєморозвитку: монографія. Львів : ПП «Видавництво «БОНА», 2016. 420 с.
2. Борщ В. І. Економічна еволюція управлінського капіталу. *Інфраструктура ринку: електронний науково-практичний журнал*. 2017. Випуск 9. С. 129-138. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/http://www.market-infr.od.ua/journals/2017/9_2017_ukr/24.pdf (дата звернення: 12.03.2024).
3. Саричев В. І. Імперативи людського розвитку в теорії формування людського капіталу. *Ефективна економіка: електронний журнал*. 2011. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1304> (дата звернення: 12.03.2024).
4. Bourdieu P. The forms of capital. In J. Richardson (Ed.) *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. New York, Greenwood. 1986. PP. 241-258.

Оксана МЕЛКОВА,

*аспірантка кафедри філософських і політичних наук,
Черкаський державний технологічний університет
(м. Черкаси, Україна)*

КОРЕЛЯЦІЯ ПОВЕДІНКОВИХ ТРЕНДІВ СУСПІЛЬСТВА З ЦІННОСТЯМИ ПЕВНОЇ СТРАТИ

Останнім часом значно зросла швидкість змін у суспільстві і їх непередбачуваність. Кожну таку зміну ми можемо розглядати як кризу для індивіда. Є суспільний запит на формування і реалізацію проектів, що спрямовані на швидке і якісне реагування суспільства з метою забезпечення

стійкості, адаптації індивіда до викликів та розвитку в нових умовах; для визначення, планування можливих напрямів, шляхів і змісту нових проектів, суть яких полягає в формуванні таких оточуючих змін для індивіда, щоб він міг привести свою поведінку, власні життєві норми у відповідність до нових вимог.

Для цього, на нашу думку, ми маємо фокусуватися на детальному дослідженні моделей поведінки в кризовій ситуації кожної окремо взятої страти суспільства. Знаючи прогнозовані тренди у суспільстві, ми, з великою долею вірогідності, зможемо розробляти якісно корисніші навчальні програми, інноваційні продукти що сприятимуть позитивному розвитку суспільства.

На наш погляд, ключовим фактором стабілізації, успішного функціонування суспільства є рівень розвитку науки. Саме через наукові дослідження ведеться перевірка гіпотез і зберігається певна послідовність думок крізь тисячоліття. Якщо певна гіпотеза пройшла крізь численні сита суб'єктивних думок дослідників, крізь їх ціннісні парадигми і залишилася актуальною в наш час, то такі гіпотези можуть слугувати фундаментом і стабілізатором змін.

Збільшуючи кількість і глибину наукових досліджень (читай перевірку нових змін-припущень), розширюється розуміння світу навколо нас, знаходяться нові методи захисту від загроз, підвищується продуктивність і забезпечується економічне зростання. Якщо метою є країна з інноваційною економікою, то маємо збільшувати наукоємність ВВП.

На наш погляд, найбільш доречно вести дослідження гіпотез реагування суспільства на виклики через призму цінностей кожної окремо взятої страти суспільства. Припустимо, що ієрархічність стратифікації дозволить нам глибше дослідити їхні потреби, проблеми й межі стабільності патерів поведінки кожної окремо взятої страти. Це значить, що ми матимемо можливість чіткіше виявити поведінкові тренди, прогнозувати подальший розвиток подій і, відповідно до цього, розробити найбільш пристосовані рішення, що максимально адаптують їх становище до прийдешніх змін. Застосування методу моделювання зміни поведінки кожної окремо взятої страти суспільства в залежності від сили впливу на її ціннісний набір, дозволить побудувати математичну модель, при якій буде збережена стабільність суспільства як певної системи цінностей. Ми вважаємо, що вертикальні зв'язки-передача інноваційних рішень стануть, у такому випадку, тією канвою/каркасом що підтримуватиме досліджуване суспільство. Вертикальними зв'язками, з нашого погляду, мають бути саме освітньо-професійні програми, які спрямовані на розвиток нових навичок для кар'єрного зростання, формування критичного мислення та сприяння соціальній інтеграції.

Завдяки керуванню цими потоками рішень у вигляді програмних продуктів, що складатимуть максимально ефективну соціальну політику, можна спрямовувати ті чи інші прогнозовані поведінкові тренди в конструктивний бік.

Підхід керування впливами на прогнозовані поведінкові тренди страт дозволить мінімізувати негативні системні наслідки кризових ситуацій і покращить резильєнтність страт суспільства.

На нашу точку зору, для сучасного світу важливими та актуальними для вивчення й глибокого дослідження стають принципи Фрайбурзької школи неокантіанства. Ціннісний підхід у взаємодії спільнот може забезпечити вертикальну прошивку суспільства принципом справедливості та забезпечити цілісність суспільства в державі. Індивідуальний, суб'єктивний спосіб пізнання дійсності через фільтри ключових цінностей, дозволить обирати те, що якнайсильніше корелюється з актуальним суспільним запитом – саме це транслиували прихильники Баденської школи понад сторіччя тому. Сьогодні ми є свідками того, як цей підхід ефективно працює на практиці так в Європі ще в 1948 році Декларацією з прав людини був закладений фундамент універсальних загальнолюдських цінностей. Маємо віру що і Україна зможе розвиватися таким шляхом.

Список використаних джерел

1. Федіна Н. В. Сучасне розуміння справедливості в діяльності органів внутрішніх справ: теоретико-правове дослідження: монографія [Електронний ресурс] / Н. В. Федіна. – 2014.
2. Ситнік С. В. КОНФЛІКТНА ПОВЕДІНКА У ОСІБ З РІЗНИМ ЛОКУСОМ КОНТРОЛЮ [Електронний ресурс] / С. В. Ситнік. – 2022. – Режим доступу до ресурсу: <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2021.4.13>.
3. Антонійчук Н.В. Конфліктна поведінка особистості як результат впливу об'єктивних та суб'єктивних чинників. Вісник Львівського університету. Серія: Психологічні науки. 2019. Вип. 5. С. 3–8. DOI: <https://doi.org/10.30970/2522-1876-2019-5-1>.

Liudmyla POTAPENKO,

PhD, Associate Professor

Cherkasy State Technological University

(Cherkasy, Ukraine)

Larysa CHABAK,

Senior Lecturer

Cherkasy State Technological University

(Cherkasy, Ukraine)

IMAGIOLOGY IN THE PARADIGM OF COMPARATIVE LITERATURE

Modern literary imagology is aimed at researching the problems of cultural identity, international perception and national images in literary discourse. In the period of postcolonialism, the imagological problem of interliterary communication

was first considered not as the influence of "strong", developed national literatures on "underdeveloped", marginal literatures of the "Third World" or ways of enriching the latter with motives, themes, images, artistic means borrowed from the colonizers, but as the problem of mutual penetration, mutual understanding, mutual dialogue, and therefore mutual enrichment.

In general, imagology is interpreted as the reception and representation of another culture. It is considered in the paradigm of intercultural communication. Imageology as an interdisciplinary scientific direction is mainly associated with cultural studies. But the "doctrine of images" is also significant for literary studies. It is precisely in this field that it has long and very productive traditions. Fiction, without any doubt, plays an important role, firstly, in forming a certain image of the people and the country that created this literature, secondly, it acts as a channel of artistic communication, introducing its people to other ethnic groups. Therefore, imagology is an interdisciplinary science, the basis of which is cultural science, with its interest in foreign cultures, national characters, the desire for national generalizations, and literary studies. It is fiction that most fully reflects the language, relationships, mentality formed in one or another social environment [1, 105].

The problems of imagology are constantly researched by foreign (J. Learssen, M. Beller, K. William, P. Ricker) and Ukrainian scientists (S. Andrusiv, M. Bratska, V. Budny, M. Ilnytskyi, I. Limborskyi, D. Nalyvaiko).

Imageology, as a separate branch of comparative literature, combining philological and cultural orientation, deals with the analysis of the image of a foreign culture or other nation in fiction or in the work of a specific writer. Imagology studies the reception of a country (people) by other people, distinguishing true and falsified ideas about it [2, 27].

Imagological problems include the study of images of foreigners created by word artists, the analysis of national and ethnic stereotypes, foreign mentality, clichés and myths [3, 14]. Imageology has brought to the fore the problems of scientific research of ethnic self-awareness in folklore and literature.

Imageology has significant scientific potential developing along with the general processes of globalization of the modern world. It meets the urgent need for mutual understanding of peoples, so it is sometimes ideological by the definition. Artistic images also contain an ideological component - a system of views and ideas of the society to which scientists or writers belong, even if they are in confrontation with it [4, 120].

Interest in imagology in the second half of the 20th century was caused by political processes (the collapse of the USSR, the integration movement in Europe). As a result, the problems of understanding between ethno and cultural communities became relevant. The specificity of literary imagology consists in highlighting the cultural, mental and figurative perception of certain countries and their ethnic representatives, formed in the author's mind.

The final task of imagology is to highlight mental stereotypes in the paradigm of geopolitical, historical and philosophical, concrete socio and political picture of the world.

Thus, imagology raises the problem of multiculturalism and international space, especially acutely expressed in the second half of the 20th century. Those national literatures that have been on the margins of the national space for a long time in the international dimension fall into the field of view of researchers. Imageology allows to analyze the dialogue of cultures in the comparison of individual national literatures, to reveal the richness and uniqueness of each literature.

References

1. Beller M. *Imagology: the Cultural Construction and Literary Representation of National Characters: a Critical Survey*. Amsterdam – New York. Rodopi, 2007. 476 p.
2. Наливайко Д. С. Літературознавча імагологія: Предмет і стратегії. *Літературна компаративістика*. Вип. 1. Київ. 2005. С. 27. Передрук. у вид.: Наливайко Д. *Теорія літератури й компаративістика*. Київ. Вид. дім «Києво-Могилянська академія». 2006. 347 с. С. 91.
3. Потапенко Л. В. Постколоніалізм як феномен літературознавчого дискурсу: теоретичні та компаративні проєкції. *Гуманітарний вісник*. Черкаси, 2009. Сер. Іноземна філологія. С. 13–16.
4. Потапенко Л. В. Імагологічні проблеми національної ідентичності та репрезентації «Іншого» в праці Е. Саїда «Культура й імперіалізм» (компаративний аспект). *Новітня філологія*. №13 (33). Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. С. 117–126.

Леся САЛО,

*кандидат педагогічних наук, викладач,
голова циклової комісії загальноосвітніх
та соціально-економічних дисциплін
Відокремленого структурного підрозділу
«Канівський фаховий коледж
культури і мистецтв Уманського державного
педагогічного університету імені Павла Тичини»
(м. Канів, Україна)*

ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДОБИ: СПРИЯННЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ ОСВІТИ

У світі, де швидкі технологічні зміни, соціальні трансформації та новітні підходи в освіті стають нормою, підготовка вчителя стає надзвичайно важливою. Вимоги до вчителя сьогодення значно відрізняються від тих, що існували декілька десятиліть тому. Сучасний вчитель перетворюється з простого передавача знань у творчого лідера, який вміє навчати, навчається сам та

постійно шукає нові шляхи розвитку. Лише такого вчителя можна назвати «вчителем інноваційної доби».

Освітні установи та програми підготовки вчителів повинні адаптуватися до цих нових вимог, щоб надати вчителям необхідні навички та знання для успішного функціонування в інноваційному середовищі. Ось деякі ключові аспекти підготовки вчителя інноваційної доби:

Розвиток технологічних навичок: Вчителі повинні мати глибоке розуміння технологій, які можуть підтримати навчання та сприяти активній участі учнів. Програми підготовки вчителів повинні включати навчання використанню цифрових інструментів, веб-ресурсів, програмного забезпечення та інтерактивних технологій..

Стимулювання креативності: Вчителі інноваційної доби повинні бути здатні до розробки цікавих та захоплюючих уроків, які стимулюють творчість та розвиток критичного мислення учнів. Вони повинні бачити можливості для інновацій у всьому, що роблять. Програми підготовки вчителів повинні включати методики та практичні вправи, спрямовані на розвиток креативності вчителів.

Педагогічна інновація: Вчителі повинні бути готові до впровадження нових педагогічних підходів та методик, які відповідають потребам сучасної освіти. Вони повинні бути в курсі останніх трендів у сфері освіти та вміти адаптувати їх до своєї практики. Програми підготовки вчителів повинні сприяти ознайомленню з інноваційними методами навчання, такими як зворотний клас, проектне навчання, ігрові методи тощо.

Здатність до адаптації та вдосконалення: Оскільки сучасна освіта постійно змінюється, вчителі повинні бути готові до постійного самовдосконалення та адаптації до нових тенденцій. Програми підготовки вчителів повинні сприяти розвитку здатності до самостійного навчання та постійного професійного зростання.

Підтримка та співпраця: Вчителі повинні мати можливість отримувати підтримку та співпрацювати з колегами, адміністрацією школи та іншими освітніми спеціалістами. Програми підготовки вчителів повинні сприяти створенню сприятливого середовища для обміну досвідом та співпраці в колективі.

Таким чином, підготовка вчителя інноваційної доби вимагає комплексного підходу та поєднання різноманітних стратегій, спрямованих на розвиток технологічних, креативних та педагогічних навичок. Тільки тоді вчителі зможуть ефективно впроваджувати інновації у навчальний процес та сприяти трансформації освіти в сучасному світі.

Вікторія ФІНИК,
*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
1-го року навчання,
спеціальність 028 «Менеджмент соціокультурної діяльності»,
соціально-гуманітарний факультет*
Науковий керівник: Оксана Петінова,
*доктор філософських наук,
професор кафедри філософії, соціології
та менеджменту соціокультурної діяльності,
Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського
(м. Одеса, Україна)*

ФІЛОСОФІЯ ТАНЦЮ: СУЧАСНИЙ ПАТРІОТИЗМ

*«Танець – це жива мова тіла, що висловлює найглибші емоції
за допомогою ритмічних рухів...»*

Танець розглядається з філософської точки зору як вираз мови тіла, спосіб комунікації, форма самовираження, а також як мистецтво, що має важливе значення для культури та суспільства. Філософи досліджують танець як феномен, що може відкривати нові шляхи розуміння людської природи, спілкування та взаємодії. Один із найяскравіших описів танцю, як атрибута найвищої думки, належить саме Ніцше. Він захоплювався тим фактом, що тіло в танці є художнім твором і висловлює ідею або думку також, як показує нам скульптура або картина. У своєму творі «Народження трагедії з духу музики» письменник створює справжню оду танцю: «... у людини в танці ... є готовність злетіти у повітряні висоти. Тілесні рухи говорять магією. ... Він (людина) відчувається Богом.» (Ф. Ніцше) [4].

Танець супроводжує людство з давніх часів. Наведемо уривок з твору Лукіана «Трактат про танець – Ма праумателаруеткахороб», який поділений на певні розділи і концептуальні висновки з теорії танцю. Лукіан доводить, що танець виник у глибоку давнину, у часи створення Всесвіту, разом з давніми Еросами. Він бачив ознаки оригінальності танцю в колі зірок, небесних світил космосу, їх гармонійний спіралевидний рух у величі Всесвіту. Цитуючи Сократа, Лукіан стверджував, що мистецтво танцю є гідним і почесним для людини, яка через нього навчається впевненості, витонченості, її рухи стають шляхетнішими та гармонійними. Побутові, ритуальні, сценічні танці всіх народів світу донині мають глибоке сакральне значення. Танець може поєднати людей разом, незалежно від їх культурних, соціальних чи мовних різниць, філософія танцю вважає, що через рух та

енергію тіла людина може отримати нові знання про себе, про світ навколо себе та про взаємодію з іншими [2].

Філософія досліджує естетичні аспекти танцю, його красу, грацію та виразність. Танець може бути джерелом натхнення для митця та глядача, викликаючи естетичне задоволення та розширюючи свідомість.

Отже, сучасний патріотизм в танці, патріотичне виховання підростаючого покоління – основа стабільного розвитку країни в майбутньому. Видатний український педагог В. О. Сухомлинський у книзі «Народження громадянина» писав: «Домогтися того, щоб вихованця вже з дитинства хвилювало теперішнє та майбутнє Вітчизни, – одна з найважливіших передумов запобігання моральним зривам у дитячі роки. Патріотичні думки, почуття, тривоги, патріотичний обов'язок, громадянська відповідальність – це основа почуття людської гідності. Той, у кому ви сформували ці якості душі, ніколи не виявить себе в чомусь поганому, навпаки – він прагнутиме виявляти себе тільки в доброму, гідному наших ідей, нашого суспільства» [7].

Кожен народ має свою систему виховання, яка відповідає його характерним рисам. «Виховання, створене самим народом, має виховну силу, якої немає в найкращих системах, що ґрунтуються на абстрактних ідеях чи запозичені в іншого народу»[8], – підкреслював К. Д. Ушинський.

Особливо на сьогоднішній день, патріотизм є надзвичайно важливим для України та всього народу. Патріотизм допомагає українцям зберегти свою національну ідентичність, утверджувати свої права та свободу. Він сприяє розвитку громадської свідомості, вихованню та відповідальності перед своєю країною. Патріотичне виховання несе в собі підтримку культурно-національній спадщині, розвиток громадської позиції та демократії. Сучасне розуміння патріотизму характеризується різноманітністю і неоднозначністю. Нині проблема патріотичного виховання загострюється, багато в чому воно пояснюється російсько-українською війною. Крім того, проблема патріотизму розглядається різними дослідниками в різних історичних, соціально-економічних і політичних умовах, залежно від особистої позиції, відношення до своєї Вітчизни, від використання різних сфер знань та інше [3].

Ні в якому разі не можна забувати танець, джерелом якого є народна творчість, який пройшов довгий і складний шлях розвитку, опрацьований поколіннями талановитих балетмейстерів. Народний танець є найдавнішим мистецтвом, в якому рухи були цілком природними, панувала гармонія і задушевність, відчувалася енергія і наснага народу. Танець відображав життя і побут народу. Патріотичне виховання в танці сприяє формуванню почуття гордості за свою країну, розвиває патріотичні цінності, сприяє єднанню людей навколо спільних ідей та цілей. Також це допомагає учасникам розвивати емоційну інтелектуальну сферу, виховувати дисциплінованість та витримку.

Суть народного традиційного мистецтва полягає в спадкоємності, безперервності існування у часі. Воно тісно пов'язане з життям та побутом людей, їхніми звичаями, природою. Українська народна творчість виникла і збагачувалася одночасно з історичним розвитком українського народу. Вона є тою вихідною точкою, з якої починається історія української культури, а отже – й історія українського танцю. Виховна цінність народного танцювального мистецтва полягає в тому, що формування і розвиток особистості відбуваються невимушено і природно, в контексті життя народу, сім'ї, так що дитина навіть не відчуває, що вона залучена до виховного процесу. Таким чином, активне залучення дітей до творчої діяльності на заняттях народним танцем, вдосконалення їх навчально-виховного процесу, спрямованого на виховання патріотизму молоді, сприятиме не лише особистісному розвитку дитини, а й значно розширить можливості та перспективи виховання патріотизму у підростаючого покоління [6]. На сучасному етапі розвитку України, коли існує пряма загроза денаціоналізації, втрати державної незалежності та потрапляння у сферу впливу іншої держави, виникає нагальна необхідність переосмислення зробленого і здійснення системних заходів, спрямованих на посилення національно-патріотичного виховання дітей та молоді – формування нового українця.

Важливого виховного значення народному хореографічному мистецтву надавав В. М. Верховинець. Досліджуючи народні танці, він помітив, що одні з них «легкі і милі», інші – «шумні й бурхливі», а деякі – «грізні, войовничі». Таке розмаїття настроїв передається, зауважує педагог, за допомогою «особливої мови українського танцю, яка завжди свіжа, нова і мила», «мальовничих і широкої, нічим не обмеженої фантазії думок». Народний танець відноситься до найефективніших засобів формування національної культури молоді [1].

Національно-патріотичне виховання в системі освіти впроваджується шляхом реалізації Стратегії національно-патріотичного виховання, затвердженої Указом Президента України від 18 травня 2019 року № 286/2019, плану дій щодо реалізації Стратегії, державних цільових програм з питань з національно-патріотичного виховання (або програм, що пов'язані з національно-патріотичним вихованням), обласних, місцевих цільових програм з національно-патріотичного виховання (або програм, що пов'язані з національно-патріотичним вихованням) проведення Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання [5].

Окремими напрямками реалізації цієї Концепції є:

- створення сприятливих умов, встановлених на законодавчому рівні, для діяльності молодіжних організацій, насамперед для розвитку пластового руху в Україні та Спілки Української Молоді, що відновили свою діяльність в Україні із здобуттям незалежності;

- реалізація положення про Всеукраїнську дитячо-юнацьку військово-патріотичну гру «Сокіл» («Джура») та плану заходів з його реалізації;

- впровадження громадянської освіти в Україні у відповідності до Концепції розвитку громадянської освіти в Україні, інших документів з розвитку громадянської освіти [5].

У травні 2023 року, ми разом зі шкільною командою «Гайдамацька Січ» брали участь у «Всеукраїнській дитячо-юнацькій військово-патріотичній грі «Сокіл» («Джура»)). Скажу точно, що команда стала дисциплінованіша та витриваліша, розвинули себе емоційно та інтелектуально, зрозуміли як це через біль та втому іти до кінця. Стосовно патріотичного танцю, – це навички чіткості, конкретності та синхронності, яка і виховала, і змінила на краще. Ми відчули велику гордість, за себе та за свою країну. Набули патріотичних цінностей, ми з'єднались в одне ціле та діяли як великий механізм задля перемоги! Віримо, що наша країна, як маленький механізм через біль і втому іде до перемоги!

Отже, філософія танцю є чудовим способом об'єднання людей, особливо в нинішні часи, коли відстань і розділеність стали нормою. Танець дозволяє виразити емоції, відчуття і спільно насолоджуватися музикою. Це може створити почуття спільності та злагоди серед учасників і створити позитивний настрій, участь у патріотичних танцювальних проєктах стає чудовим способом для молодих людей виявити свою творчу індивідуальність, розвинути свої таланти та навички, а також зробити важливий внесок у патріотичне виховання суспільства. Танець – це мова, яка не потребує перекладу, але здатна об'єднати серця і душі українських патріотів в єдиному ритмі національної гідності.

Список використаної літератури:

1. Верховинець В. М. Весняночка. К. : Музична Україна, 1979. 339 с.
2. Лосев А. Ф. Історія античної естетики. Елліністична естетика II-I століть; [під заг. ред. Тахо-Годі А. А., Троїцький В. П.]. М.: Думка, 2002. С. 5-84. – Том V, кн. II: Аовкаво. Міапрачцатеаоруєтікхорой. Лукіан про танцювальне мистецтво.
3. Народний танець як засіб патріотичного виховання дітей. URL: https://studwood.net/1542546/pedagogika/spisok_vokoristanih_dzherel
4. Наталія Білоус. Танець як творчий інструмент розвитку. URL: [URL:https://academy-expert.com/uk/filosofiya-tantsyu-fridrikha-nitsshe](https://academy-expert.com/uk/filosofiya-tantsyu-fridrikha-nitsshe)
5. Про національно-патріотичне виховання у закладах освіти: наказ Міністерства освіти і науки від 18.05.2019 р. №286. Офіційний вісник України. 2019. № 258.
6. Стельмахович М. Г. Українська народна педагогіка. К., 1997.
7. Сухомлинський В. О. Народження громадянина. Вибрані твори. Т.3. К.: Рад.шк., 1976. 332 с.
8. Ушинський К. Д. Людина як предмет виховання. Спроба педагогічних антропологів. К: Рад.шк.,1952. Т.1. Передмова, 230 с.

Марія ЧЕРЕС,
*викладач циклової комісії «Інформаційна,
бібліотечна та архівна справа»
Відокремленого структурного підрозділу
«Канівський фаховий коледж культури і мистецтв
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини»
(м. Канів, Україна)*

ІННОВАЦІЙНІ ФОРМИ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК

На сучасному етапі розвитку суспільства є потреба у модернізації діяльності бібліотек різних видів, поліпшенні якості бібліотечно-інформаційних послуг та підходів до організації соціокультурної діяльності. Сучасна бібліотека повинна спрямовувати свою діяльність в усіх напрямках соціокультурної комунікації.

Бібліотечна практика вимагає розробки та впровадження якісно нових технологій, сервісів, інших форм і методів задоволення інформаційних потреб читачів. Тобто інноваційної діяльності, спрямованої на пошук нових методів роботи й організацію обслуговування користувачів відповідно до змін їхніх запитів.

Сьогодні бібліотека не просто забезпечує доступ до необхідної інформації – це важливий соціокультурний інститут, серед основних завдань якого є формування світогляду, сприяння інтелектуальному та морально естетичному зростанню суспільства та врешті підвищення рівня життя представників різних соціальних груп [1].

Соціокультурна діяльність бібліотеки спрямована, таким чином, на залучення кожної окремої особистості до створення загальнолюдських культурних цінностей.

Умова успішної соціокультурної діяльності бібліотеки – її готовність до інновацій. Що ж таке інновація? Найбільш відповідним та адекватним сьогоденню представляється наступне визначення: інновація – це впроваджений зразок діяльності, продукції, послуг, що має якісною характеристикою абсолютну або відносну новизну; виходить за межі засвоєних традицій; виводить професійну діяльність на принципово поліпшений або якісно новий рівень. В бібліотеках також розпочався інноваційний рух, сутність якого є оновлення змісту й методів роботи та управління, що дозволило зробити прорив до нових технологій, нової якості бібліотечної справи.

Інновації у бібліотеці – це інновації соціально-культурного типу, що це такі оригінальні нестандартні ідеї, методики, проекти, що виходять за межі традиційних форм і, головне, відповідають очікуванням користувачів.

Метою впровадження інновацій є покращення обслуговування користувачів, створення комфортних умов для якісного задоволення читацьких запитів, а також забезпечення розумного балансу між збереженням цінних бібліотечних традицій і необхідністю змін в організації роботи закладу відповідно до викликів часу.

Головними різновидами інновацій залежно від об'єкта змін називають:

- продуктові та сервісні (послуги та продукція);
- технологічні (процеси бібліотечної технології);
- організаційні – структурні зміни, реорганізація відділів, створення нових;
- соціальні – оновлення методів управління бібліотечним персоналом, формування колективу та інших соціальних аспектів [2].

Завдання бібліотек сьогодні – стати відкритим простором для освіти, спілкування і дозвілля, щоб кожний користувач відчув себе учасником живого творчого процесу. А стратегічним завданням бібліотеки стає створення комфортних умов для читачів, атмосфери неформального спілкування за рахунок значного зниження рівня офіційності та збільшення ступеня довіри у взаємовідносинах.

Інноваційні форми соціокультурної діяльності бібліотеки визначають обличчя бібліотеки, сприяють формуванню її позитивного іміджу. При цьому бібліотека все частіше виходить за межі винятково книжних форм діяльності, встановлюючи тісні культурні зв'язки з іншими галузями (мультикультуралізм).

Характерною рисою розвитку бібліотеки як соціокультурного центру є орієнтація та інтегративні форми роботи, використання варіативних моделей бібліотечного обслуговування дозвіллевих потреб користувачів.

Соціокультурна діяльність бібліотек на сучасному етапі вирізняється різноманітністю застосування форм та засобів. На практиці під цим здебільшого розуміють форми індивідуальної та масової роботи з користувачами: виставкову діяльність, організацію тематичних вечорів, зустрічі з діячами культури. Характерним є застосування розмаїття форм (диспути, читацькі конференції, презентації книг за участю їх авторів, усні журнали, вечори запитань і відповідей, години цікавих повідомлень, поетичні колажі, бібліоінформини, екологічні ігри, виставкові проекти, спільна діяльність бібліотек із музеями, архівами, видавництвами, краєзнавча діяльність, вебінари, літературні бібліоквести, буккросинги, флешмоби тощо). До блоку цих форм часто включають і зв'язки з громадськістю та рекламування бібліотеки. Проте за всіх умов ефективність соціокультурної діяльності бібліотек можлива за умови цілеспрямованої роботи з формування і розкриття (популяризації) бібліотечних фондів.

Соціокультурна діяльність бібліотек передбачає наступні інноваційні форми: відеолекторії, електронні виставки, інтерактивні форми – поліфонічні мозаїки нової літератури, періодичних видань, бліц-інтерв'ю, дебати, книжкові композиції, анонси ювілеїв на наступний місяць, афіши визначних дат,

фестивалі юнацької літератури, паради суперкниги, театралізації літератури, усні журнали, літературні карнавали, тижні літератури, літературні брейн-ринги, літературні посиденьки, поетичні альбоми, літературні портрети, виставки-вікторини, уроки-дослідження, уроки-ігри, уроки-салони, літературні аукціони, уроки-телемости, літературно-історичні композиції, вечори любовної лірики, цикли вечорів-портретів, літературні ігри, театралізовані екскурси у світ зарубіжної літератури, літературні марафони, літературні маскаради тощо.

Таким чином, в останні роки за бібліотекою в Україні поступово все більше закріплюється статус соціального, освітнього, інформаційно-культурного закладу, центру міжособистісного спілкування і змістового проведення дозвілля.

Бібліотеки – це поліфункціональні заклади, їх повноцінний розвиток як соціокультурного феномену визначається багатством напрямків діяльності. Прогнозуючи майбутнє бібліотеки, передбачаємо її розвиток як соціокультурного, дозвіллевого центру, що організовує неформальне спілкування користувачів, зустрічі з цікавими людьми, інформує користувачів про літературно-художні новинки, публіцистику, у процесі бібліотечного обслуговування формує у користувачів уявлення про бібліотеку як соціокультурний центр. Розвиваючись, трансформуючись і адаптуючись, бібліотека залишається культурно-цивілізаційним феноменом з функціями суспільного інституту, що володіє універсальною компетенцією, яка включає всі досягнення культури та цивілізації.

Список використаних джерел

1. Матвійчук О. Є. Бібліотека як соціокультурний інститут : освітньо-виховна місія / О. Є. Матвійчук // Вісник Національного авіаційного університету. Сер. : Філософія. Культурологія. 2010. № 2. С. 155-160.
2. Матвійчук О. Є. Закономірності розвитку бібліотек як соціокультурних центрів в Україні [Електронний ресурс] / О. Є. Матвійчук. – Режим доступу: <http://www.info-library.com.ua/libs/stattya/283-zakonomirnosti-rozvitku-bibliotek-jak-sotsiokulturnih-tsentriv-v-ukrayini.html>.

СУСПІЛЬНІ НАУКИ ТА ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ: ПОШУКИ, ДОСЯГНЕННЯ, ПРОЕКТИ, ГІПОТЕЗИ

Ірина БАГАЧ,
*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри іноземних мов та міжнародної комунікації,
Черкаський державний технологічний університет
(м. Черкаси, Україна)*

ЛІНГВІСТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ НІМЕЦЬКОМОВНИХ ТЕКСТІВ ФІЛОСОФСЬКОЇ ТЕМАТИКИ

Переклад філософських текстів – унікально складне завдання навіть для професіоналів. Філософські концепції – це широкий набір понять, здебільшого авторських, які не можуть бути відображені в повсякденній мові. Аристотель скаржився, що в його рідній мові бракує «зручних» слів для того, щоб передати певні поняття, і що філософам доводиться займатися процесом словотворчості [1, с. 48]. Під час перекладу філософських текстів, які вважаються інформативними, перекладачі часто стикаються здебільшого з лінгвістичними проблемами, зумовленими відмінностями в семантичній структурі та використанням двох мов у процесі комунікації. Мовна специфіка філософського матеріалу орієнтована на повідомлення певної інформації. Філософський текст відповідає вимогам стилю наукової прози (підтвердження гіпотез, створення нових понять, розкриття внутрішніх законів буття, розвиток і зв'язки між різноманітними явищами тощо) [2, с. 130]. Під час перекладу філософської німецької літератури важливо досягти еквівалентності, що задовольняє бажаний вплив автора на українського реципієнта. Ступінь такого впливу залежить як від лексичних і граматичних особливостей вихідного тексту, так і від їхнього можливого співвідношення під час перекладу українською мовою. Процес і результати перекладу багато в чому залежать від того, які спільні та відмінні лінгвістичні риси мають подібні типи матеріалу в українській і німецькій мовах. Переклад філософських текстів цікавить багатьох науковців у різних аспектах [1; 2]. Попри низку розвідок, присвячених особливостям відтворення творів німецьких філософів різними мовами, відсутні роботи, які вивчають специфіку перекладу цих текстів українською мовою, що зумовило тему нашого дослідження.

Зокрема, серед багатьох важких для перекладу філософів Мартін Гайдеггер вважається одним із лідерів. Йому було цікавим саме завдання перекладу, оскільки він займався інтерпретацією античних філософських учень і, зокрема, філософії Аристотеля. Завдяки цим дослідженням М. Гайдеггер знайшов

особливий спосіб вираження власних ідей, які, як правило, знаходилися між межами поезії та філософії, так само, як у античних авторів, які визнавали обидві форми рівноправними. Випадок М. Гайдеггера унікальний тим, що в його філософії відкрито обговорюється природа мови, але не так, як у філософських працях його сучасників. Порівняння термінології М. Гайдеггера з термінологією класичних філософів «лінгвістичного повороту», безумовно, покаже, наскільки різними можуть бути відповіді на одне й те саме теоретичне питання [3].

Інтерес до філософії М. Гайдеггера в академічному світі засвідчує, що зацікавленість цим феноменом не є вичерпаною. М. Гайдеггер володіє таким знанням мови, до якого міг наблизитися тільки він сам і тільки його власний теоретичний апарат. Нас цікавить М. Гайдеггера як феномен перекладацької практики, свого роду «сингулярний» міф про максимальну складність семантики та неперекладність [1, с. 42]. Ключовим поняттям усієї теорії М. Гайдеггера є «Dasein». На тлі використання Кантом і Гегелем терміна «Dasein» перекладач має прецедент, який він може залишити у своєму перекладі [3]. Таким чином, з'явилася перша версія перекладу «наявне буття». Далі варто відзначити деякі комбіновані терміни, які використовує М. Гайдеггер: такі вирази, як «Zu-sein», «Weg-sein», «Mit-sein», просто «Sein» і навіть «Sein des Dasein» [3]. Тут уже важко продовжувати логіку, що передбачає прикметник, придатний для перекладу «наявне буття», і доводиться вдаватися до калькування. Так утворюється переклад «тут-буття» (Da – тут, Sein – буття). Запропоновані вище два кроки для розв'язання проблеми перекладу поняття Dasein не настільки очевидні, і сьогодні ще можна побачити інші переклади, наприклад, транслітерацію «Dasein». Однак М. Гайдеггер не обмежується тут концепцією існування. У його працях є обговорення німецького неозначено-особового займенника «man» з артиклем «das Man», а також багатьох інших слів, таких як Unverborgenheit (неприйнятність) і Bodenlosigkeit (безпідставність) [3]. Слід також згадати назву збірки «Holzwege», що перекладається різними мовами як «Дорога, що веде в нікуди», «Лісова дорога» та, зрештою, «Щебінь» [2]. М. Гайдеггер пояснив цю назву тільки в особистій бесіді з другом.

З огляду на це, можна дійти висновку, що такий переклад термінології був би неможливий без надбудови власної філософської системи перекладача поверх оригіналу М. Гайдеггера. Первісно задуманий як переклад, текст здатний породити новий текст – полісемічний і не суворо аналітичний, тобто такий, що має потенціал трансформації мови, яку шукав філософ.

Список використаних джерел

1. Heidegger, M. Sein und Zeit. URL: https://taradajko.org/get/books/sein_und_zeit.pdf
2. Heidegger, Martin; (Übersetzer)Šarinić Hrvoje (1985): Bitak i vrijeme. naprijed: Zagreb.
3. Schneider Ulrich Johannes. Zur Geschichte und zur Kritik philosophischer Übersetzungen. In: Abel, Günter (Hrsg.): Das Problem der Übersetzung. Le probleme de la traduction. Berlin Verlag Arno Spitz GmbH, 1999. S. 127–149.

Яна БАРИНОВА,
Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова,
Université Paris 1 Panthéon Sorbonne
(м. Одеса, Україна)

СВІТОВА ПРАКТИКА СТВОРЕННЯ НОВОЇ МИСТЕЦЬКОЇ МОВИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ТРАГЕДІЙ МИНУЛОГО: ФІЛОСОФСЬКО-ОСВІТНІ АКЦЕНТИ

Світовий художній досвід освоєння трагедій пов'язаний насамперед із трагедією Голокосту. І в політичному, і в художньому відношенні осмислення цієї трагедії виявилось рубіконом, який необхідно було перейти, щоби просто бачити перспективу майбутнього.

Спершу немислимий характер цих подій підштовхував до думки, що для меморіалізації трагедії Голокосту потрібна принципово нова мова, якої поки що не винайдено. Для сучасної людини пам'ять про Голокост у багатьох випадках перетворюється на «постпам'ять» (поняття, введене Маріанною Хірш) [1]. Так само працює пам'ять і про інші трагедії ХХ століття, наприклад, про ГУЛАГ. Серед художніх висловлювань, спрямованих на пошук нової мови проговорювання трагедії минулого, можна назвати роботу Збігнева Лібери «Лего. Концентраційний табір» (1996). Робота належить до так званого жанру *toy art*, який використовує зовні невинні дитячі іграшки або ігри, але має прихований потенціал, щоб викрити світ дорослих і його стандарти. Після показу роботи на *Mirroring Evil: Nazi Imagery / Recent Art (2002)* у Нью-Йорку «Лего. Концентраційний табір» придбав Нью-Йоркський єврейський музей у свою колекцію.

У цьому контексті хотілося б згадати критичний погляд польського художника Мирослава Балки. У 2010 році Балка запропонував роботу «Аушвіцвелічка». Це бетонний тунель у Кракові на вулиці, що веде до Музею сучасного мистецтва. Це була реакція художника на пропоновані турагентствами програми відвідування пам'яток, коли тобі пропонували за один день оглянути місця, які жодним чином не надаються до поєднання: концентраційний табір Аушвіц і соляні копальні «Велічка» неподалік. Згадані мистецькі проекти спрямовані на осмислення комерціалізації трагічної пам'яті, на протест проти туристичного освоєння найстрашніших місць людської історії.

Повернімося від художніх пошуків осмислення пам'яті про Голокост до проблеми меморіалізації трагедії. До 1980-х років проекти меморіалізації Голокосту шукали способів висловити кошмар того, що сталося, переважно через зображення виснажених людей і великі композиції у просторі, покликані показати масштаб цієї події у світовій історії. У 1980-ті роки з'являються приклади зовсім іншого способу проговорити цей кошмар. Важливий момент нової мови меморіалу – глядач включається в роботу пам'яті не примусово, а в

міру своєї готовності. Не знаючи, що то за об'єкт перед тобою, можна просто пройти поруч. Сучасна мова меморіалізації націлена на співучасть глядача, на спрямованість у майбутнє, бажання не порушувати звичний перебіг життя. Місця пам'яті не повинні ставати мертвим місцем, де немає місця життю і повсякденності. Люди не повинні почуватися вирваними зі звичайної течії свого життя, вони мають відчувати, що отримали додатковий спосіб підключитися до простору смислів.

Гранично лаконічний і при цьому максимально емоційний пам'ятник Голокосту в Будапешті, створений у 2005 році. Це шість десятків пар взуття, залишеного на набережній Дунаю. Меморіал відсилає до практики нацистів у Будапешті, коли зв'язаних євреїв ставили на набережній і розстрілювали через одного – убиті тягли за собою у воду живих. Перед розстрілом жертвам наказували зняти взуття. Ефект максимального співпереживання досягається надзвичайно простими засобами. Щоб зрозуміти, що це за старе бронзове взуття на набережній, перехожому доводиться зупинитися і пошукати відповідь – поруч з меморіалом є невелика табличка з описом тематики.

Такий посил можливий лише в просторі, де травму проговорено. Нагадаємо численні роздуми про причини провалу пам'ятання політичних репресій у сучасній Росії: одну з причин відсутності соціальної згоди стосовно репресій аналітики вбачають в мінімалістичному рішенні меморіалів наприклад, «Соловецьких каменів», де відсутній інформаційний супровід. Ця інформаційна мінімалістичність дає можливість людині проходити повз, не включаючи свідомість. Суперечка про вплив меморіалів на колективну пам'ять чудово ілюструється цим прикладом: не меморіали відповідають за якість колективної пам'яті, хоч саме меморіали закріплюють роботу політики пам'яті, яка реалізується на у різних соціокультурних просторах. Саме тут ми фіксуємо потребу формування культури пам'яті, практик коммеморації в освітньому просторі, в структурі філософської освіти. Бо саме філософська аналітика і глибоке концептуальне осмислення трагічних подій минулого і сучасності – це інтелектуальний та громадський обов'язок інтелектуала, філософа, відповідального за культуру раціонального та етично навантаженого мислення в сучасних цивілізаційних умовах.

Моя власна дослідницька і практична робота, багаторічний досвід виконання обов'язків директора меморіального центру «Бабин Яр», керівництво Департаментом культури Києва, участь в численних міжнародних проектах з відповідної тематики, дозволили мені підготувати монографію «New Media Art. Пам'ять. Простір» (2023) [2]. Маю надію, що всі свої теоретичні і практичні напрацювання зможу у найближчій час реалізувати в публічному і академічному освітньому просторі України і Європи.

Список використаних джерел

1. Hirsch M. The Generation of Postmemory. *Poetics Today*, 29, 2008, p. 103–128.
2. Барінова Я. New Media Art. Пам'ять. Простір. Київ: Лабораторія, 2023. 176 с.

Анна БАХМАЧ,
*аспірантка кафедри філософських і політичних наук,
Черкаський державний технологічний університет
(м. Черкаси, Україна)*

ГЕНДЕРНИЙ АНАЛІЗ У ФІЛОСОФСЬКОМУ КОНТЕКСТІ: ПОРІВНЯННЯ ЄВРОСОЮЗУ ТА УКРАЇНИ

Філософський аналіз гендеру почав розвиватися у другій половині ХХ-го століття, коли феміністичні дослідження стали активно досліджувати гендерні ролі, стереотипи та нерівності в суспільстві. Перші філософські праці, що порушували гендерні питання, виникли в рамках фемінізму другої хвилі у 1960-1970-х роках. Поступово ця тематика стала однією з ключових у філософії, викликаючи широкий обговорення та аналіз з різних перспектив. У філософському аналізі гендерної проблематики порівнюються Євросоюз та Україна з метою розкриття сутності, особливостей і викликів, які стосуються гендерної рівності в цих контекстах. Аналіз проводиться через призму філософських концепцій, що дозволяє глибше розуміти основи і механізми гендерних відносин, а також виявляти філософські підґрунтя різниць у сприйнятті гендерних ролей та ідентичності в обох контекстах. Виділяючи ключові аспекти гендерної проблематики, враховуючи філософські та культурні особливості України та Європи. Через призму філософських концепцій вчені і філософи аналізують різноманітні аспекти гендерної дискримінації, рівності та ідентичності у сучасному суспільстві. Глибоке розуміння гендерної проблематики сприяє розгортанню дискусії про шляхи досягнення більшої гендерної рівності у Євросоюзі та Україні. Аналіз включає розгляд різноманітних аспектів гендерної дискримінації, рівності, ідентичності та влади, які можуть бути розглянуті з філософської точки зору. Також досліджуються етичні, соціокультурні та історичні контексти, що впливають на формування гендерних норм і цінностей в суспільствах Євросоюзу та України. Це допоможе розкрити глибинні причини гендерних проблем і збагатити розуміння шляхів досягнення справедливих гендерних відносин у сучасному світі.

В сучасному суспільстві гендерні питання стають все більш актуальними і обговорюваними. Розуміння гендерних нерівностей виявляється важливим завданням для налагодження справедливих та рівноправних відносин між чоловіками та жінками. Філософський аналіз гендеру у контексті порівняння різних культурних та політичних систем, таких як Євросоюз та Україна, дозволяє краще зрозуміти глибинні причини та особливості гендерних динамік цих суспільств. У цьому контексті порівняння стає ключовим інструментом для аналізу гендерних тенденцій, виявлення відмінностей та спільних рис у сприйнятті гендерних ролей та ідентичності. Далі в цій статті буде проведений філософський аналіз гендерних аспектів у контексті Євросоюзу та України для висвітлення їхньої взаємодії та впливу на сучасне суспільство.

Гендерний аналіз – якісний та кількісний аналіз будь-якої інформації, що має гендерну цінність, мета якого – визначити присутність у відносинах, що вивчаються, невідповідності, нерівності та встановити межі гендерної

дискримінації. Він включає збирання деталізованої гендерної інформації, яка стає основою політичного планування, встановлення міри вливу гендерних програм планів на гендерну нерівність. Він також засвідчує як гендерні нерівності відносини можуть впливати на досягнення та цілі гендерної політики, включаючи гендерну рівність [1].

Основна мета гендерного аналізу – виявлення гендерних стереотипів, нерівностей та дискримінації, що може існувати у різних аспектах життя, таких як освіта, праця, сім'я, політика та культура. Гендерний аналіз дозволяє виявляти соціокультурні та інституційні чинники, які впливають на формування гендерних норм і стереотипів, а також на утворення гендерної ідентичності. Він допомагає розкрити складність і різноманітність гендерних досвідів та перспектив, забезпечуючи більш глибоке розуміння ролі статі в суспільстві. Основними методами гендерного аналізу є вивчення гендерних ролей та ідентичностей, аналіз законодавства та політик, врахування гендерних аспектів у дослідженнях та проектах, а також використання гендерної чутливості у всіх сферах діяльності. Гендерний аналіз ставить під сумнів встановлені гендерні ролі та стереотипи, досліджуючи їх походження та вплив на суспільство. Однак філософський аналіз глибше розкриває фундаментальні принципи, що лежать в основі гендерних норм, і викликає до переосмислення традиційних уявлень про гендер та сексуальну ідентичність.

Філософія гендеру підносить запитання про природу статі, ідентичності та соціальних ролей, спрямовуючи наше уявлення про ці поняття. Вона пропонує глибинний аналіз гендерних нерівностей, викликаючи до рефлексії над культурними, історичними та соціальними факторами, що впливають на формування гендерних ідентичностей та ролей у суспільстві. Україна, подібно до інших країн, може скористатися філософським підходом до гендеру для визначення свого шляху до гендерної рівності. Це вимагає критичного мислення та переосмислення традиційних уявлень про гендер та статеву ідентичність, щоб створити більш справедливе та рівноправне суспільство для всіх його членів. Філософський аналіз гендеру Євросоюзу та України спрямований на вивчення філософських основ гендерних норм, ролей та ідентичності в цих двох контекстах. Він допомагає розкрити основні філософські концепції, що визначають уявлення про гендер в суспільствах Євросоюзу та України, такі як лібералізм, фемінізм, конструктивізм та інші. Аналіз включає розгляд філософських підходів до поняття статі та гендеру, їхнього взаємозв'язку та впливу на формування гендерних ролей та ідентичності. Також він досліджує етичні аспекти гендерної проблематики, такі як справедливість, рівноправ'я та права людини, через призму філософських теорій. Цей аналіз допомагає виявити спільні та відмінні риси гендерних досвідів та перспектив в Євросоюзі та Україні, а також встановити можливості та обмеження для розвитку гендерної рівності в цих країнах. Він є важливим інструментом для формулювання стратегій та політик у галузі гендерної рівності та розширення філософського розуміння гендерних проблем у сучасному світі. Завдяки гендерному аналізу можна ефективніше виявляти та вирішувати проблеми гендерної нерівності, сприяти створенню більш справедливого та рівноправного суспільства, а також підвищувати гендерну свідомість та усвідомлення в суспільстві. Тема інтеграції

Україні до Європейського Союзу не лише актуалізує питання політики та економіки, але й викликає обговорення щодо можливого впливу гендерного режиму ЄС на Україну. Деякі активісти та активістки бачать у цьому об'єднанні приклад для України, сподіваючись на застосування прогресивних гендерних політик, а інші вбачають у цьому потенційну загрозу консервативним цінностям. Наприклад, у своїх інтерв'ю Мікі Верлоу зазначала проблеми, пов'язані з гендерним режимом ЄС, що стають об'єктом уваги для громадського обговорення [2]. Мікі Верлоу – видатна професорка порівняльної політології та експертка з питань нерівності в університеті Радбауд у Неймегені, Нідерланди, а також активний учасник Інституту гуманітарних наук (IMW). Її наукова діяльність зосереджена на дослідженні політик, спрямованих на забезпечення рівності, використанні феміністичної методології та аналізі суспільних рухів. Мікі Верлоу відома як авторка численних книг, серед яких виділяється «Багатозначність гендерної рівності: Критичний погляд на гендерні політики у Європі». Її досвід та дослідження можуть бути корисними для України у контексті розвитку гендерної рівності, але варто також враховувати специфічність українського суспільства, його культурні особливості та історичний контекст. Перспектива гендерної рівності у світі залишається віддаленою, за словами генсека ООН Антоніу Гутеріша, на її досягнення може знадобитися близько 300 років [3]. Серед негативних тенденцій, що сповільнюють прогрес, варто відзначити обмеження прав жінок в країнах, таких як Афганістан та Іран, насильство у зонах воєнних конфліктів, зокрема в Україні, а також обмеження репродуктивних прав. Крім того, за даними ООН, у світі все ще існує високий рівень материнської смертності та ранніх шлюбів. Важливо усвідомлювати, що гендерна рівність є не лише ключем до гармонії в суспільстві та реалізації потенціалу всіх людей, а й важливим чинником для сталого економічного розвитку країн.

Висновки. Гендерний аналіз та філософський аналіз гендеру сприяють розумінню та рефлексії над гендерними нерівностями та їх філософськими основами. Важливість філософського підходу полягає у розкритті фундаментальних принципів, що визначають гендерні норми та ролі, а також у виклику до переосмислення традиційних уявлень про гендер та статеву ідентичність. Україна може скористатися філософським аналізом гендеру для визначення свого шляху до гендерної рівності, сприяючи розвитку критичного мислення та переосмисленню гендерних норм у суспільстві. Необхідно брати приклад з країн Євросоюзу, сприяти обміну думками між філософами, активістами та політиками з метою створення більш справедливого та рівноправного суспільства для всіх його членів.

Список використаних джерел

1. Гендерний підхід у державному управлінні. Глосарій [Електронний ресурс] / Центр політичних студій та аналітики. – Київ, 2018. – Режим доступу: <http://cppk.cv.ua/61.php> (дата звернення: 2023-11-16). <http://cppk.cv.ua/61.php>
2. Проблеми гендерного режиму ЄС: інтерв'ю з Мікі Верлоу [Електронний ресурс] / «Спільне». Київ, 2015. Режим доступу: <https://commons.com.ua/uk/problemi-gendernogo-rezhimu-yes-interv-yu-z-miki-verlou/> (дата звернення: 2023-11-16).
3. Вечірній Київ [Електронний ресурс]. Київ, 2023. Режим доступу: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/79690/> (дата звернення: 2023-11-16).

Віолета БЕЗПАЛЬЧЕНКО,
*кандидат хімічних наук,
доцент кафедри загальноосвітніх гуманітарних
та природничих дисциплін секції хімії,
екології та безпеки життєдіяльності,
Херсонський національний технічний університет
(м. Хмельницьк, Україна)*

Оксана СЕМЕНЧЕНКО,
*кандидат технічних наук,
доцент кафедри загальноосвітніх гуманітарних
та природничих дисциплін секції хімії,
екології та безпеки життєдіяльності,
Херсонський національний технічний університет
(м. Хмельницьк, Україна)*

ЗАБРУДНЕННЯ ПОВІТРЯ АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМА СУЧАСНОСТІ

Однією з найактуальніших проблем сучасності – є проблема забруднення повітря, яке впливає на людей, тварин і рослинність, завдає шкоди народному господарству, викликає глибокі зміни у біосфері. Господарська діяльність людини все частіше стає основним джерелом забруднення атмосфери. Різні хімічні речовини, що знаходяться у відходах, потрапляючи до ґрунту, повітря або воду, переходять по екологічним ланкам з одного ланцюга в інший, потрапляючи врешті-решт до організму людини. Забруднення атмосферного повітря за ступенем хімічної небезпеки для людини посідає перше місце. Це обумовлено тим, що забруднюючі речовини з атмосферного повітря мають найширше розповсюдження. Речовини, що забруднюють природне середовище, дуже різноманітні. Залежно від своєї природи, концентрації, часу дії на організм людини вони можуть викликати різні несприятливі наслідки. Короткочасна дія невеликих концентрацій таких речовин може викликати запаморочення, нудоту, печію в горлі, кашель. Потрапляння до організму людини великих концентрацій токсичних речовин може привести до втрати свідомості, гострого отруєння і навіть смерті. Прикладом подібної дії можуть бути смоги, що утворюються у великих містах в безвітряну погоду, або аварійні викиди токсичних речовин промисловими підприємствами в атмосферне повітря.

Особливе місце у забрудненні повітря займає проблема парникового ефекту, озонового екрану, аерозолів та смогу. До основних парникових газів в атмосфері Землі відносяться пари води, вуглекислий газ, оксид нітрогену (I), метан, озон, гексафторид сульфуру, гідрофторвуглецеві сполуки і перфторвуглецеві сполуки. Конвенція про транскордонне забруднення повітря на великі відстані вимагає від сторін здійснення обміну наявною інформацією

про викиди забруднювачів повітря, що були здійснені з площ, дані про потоки забруднювачів повітря через національні кордони і узгоджені періоди.

За останні роки спостерігається зростання кількості автотранспорту та, як наслідок цього, – збільшення кількості викидів, що робить дослідження динаміки викидів актуальним завданням. До відпрацьованих газів входить більше тисячі різних шкідливих речовин, які чинять негативний вплив на людину і довкілля, але тільки двісті з них розпізнано та вивчено. Основними є оксид вуглецю, вуглеводні, оксиди азоту, альдегіди, сполуки сірки, тверді частинки, канцерогенні речовини. Їх дія на організм людини і навколишнє середовище негативна.

Втрата озонового шару стратосфери, який захищає усе живе на планеті від згубної дії ультрафіолетового випромінювання сонця, вважається однією з головних глобальних екологічних проблем, з якими світова спільнота увійшла у нове тисячоліття. З метою регулювання речовин, що руйнують озоновий шар у 1989 році набув чинності Монреальський протокол «Про речовини, що руйнують озоновий шар». Протоколом визначений перелік регульованих речовин, до якого відносяться хлорфторвуглеводні, галогени, гідрохлорфторвуглеводні. На виконання вимог Монреальського протоколу Постановою КМУ за №256 від 04.03.2004 р. затверджена «Програма припинення виробництва та використання озоноруйнівних речовин на 2004-2030 роки в Україні». У процес забезпечення регульованого переходу підприємств на використання озонобезпечних замінників і технологій враховуються світові тенденції у цій сфері, технічна та економічна доступність альтернативних речовин або технологій, а також зміни, що вносяться до Монреальського протоколу. Програмою було передбачено припинення використання хлорфторвуглеводнів до 2014 р., галогенів – до 2030 р. та припинення споживання гідрохлорфторвуглеводнів до 2030 р [1].

Реакція організму на забруднення залежить від індивідуальних особливостей: віку, статі, стану здоров'я. Як правило, більш уразливі діти, хворі та люди похилого віку. При систематичному або періодичному надходженні до організму порівняно невеликих кількостей токсичних речовин відбувається хронічне отруєння. Ознаками хронічного отруєння є порушення нормальної поведінки, звичок, а також нейропсихічного відхилення: швидке стомлення або відчуття постійної втоми, сонливість або, навпаки, безсоння, апатія, ослаблення уваги, неухважність, забудькуватість, сильні коливання настрою. При хронічному отруєнні одні і ті ж речовини у різних людей можуть викликати різні ураження нирок, кровотворних органів, нервової системи, печінки.

Шкідливі речовини, що містяться в атмосфері, впливають на людський організм при контакті з поверхнею шкіри або слизовою оболонкою. Впливаючи на слизову оболонку гортані забруднювачі можуть викликати спазми голосових зв'язок. Тверді і рідкі частинки розмірами 0,6-1,0 мкм, що потрапляють з повітрям у дихальні шляхи, досягають альвеол і абсорбуються в крові, деякі накопичуються в лімфатичних вузлах. Забруднене повітря негативно впливає переважно на дихальні шляхи, викликаючи бронхіт, емфізему, астму. Тканина

легень замінюється сполучною тканиною і ці ділянки перестають функціонувати. Ознаки і наслідки дії забруднювачів повітря на організм людини виявляються переважно у погіршенні загального стану здоров'я: з'являються головні болі, нудота, відчуття слабкості, знижується або втрачається працездатність. У 2013 році забруднення атмосферного повітря та тверді частинки були класифіковані Міжнародним агентством ВООЗ з вивчення раку (IARC) як канцерогенні [2].

Стан повітря в Україні погіршується через бойові дії: детонування снарядів, використання артилерійської зброї та авіабомб, пожежі в екосистемах, вибухи нафтобаз, атаки на промислові об'єкти та склади небезпечних відходів.

Заходи щодо запобігання, зниження або ліквідації забруднення атмосферного повітря повинні передбачати впровадження сучасних рішень планувального характеру, а також враховувати можливість здійснення ефективних рішень технологічного, санітарно-технічного та організаційного характеру, позитивний вітчизняний та зарубіжний досвід їх використання, включаючи застосування маловідходних технологій, комплексного використання природних ресурсів, споруд та пристроїв для ефективного вловлювання, знешкодження та утилізації шкідливих речовин і приладів для контролю вмісту їх у викидах та атмосферному повітрі.

Однією з найважливіших умов успішної боротьби із забрудненням повітря (в тому числі транскордонним) є наявність достовірної і повної інформації про стан навколишнього середовища і руху потоків забруднювачів. В Україні спостереження за якістю повітря займається Український гідрометеорологічний центр. Перевірка повітря здійснюється на вміст пилю, діоксиду сульфуру, оксиду карбону, діоксиду азоту та свинцю, причому проби відбирають в ручному режимі, що небезпечно під час війни. Альтернативою стаціонарним постам Укргідрометцентру є автономні системи стеження за якістю повітря.

Основними шляхами зниження забруднення атмосфери є: розробка й впровадження ефективних очисних фільтрів; застосування екологічно безпечних джерел енергії; заборона застосування етилованого бензину; використання нейтралізаторів токсичних вихлопів; впровадження маловідходних технологій виробництва; створення газуловлювальних установок та пристроїв для технологічних систем та вентиляції; розробка технологічного устаткування для нейтралізації вихлопів двигунів внутрішнього згорання; створення відповідних санітарно-захисних зон; підвищення рівня озеленення урбоекосистеми.

Список використаних джерел

1. Постанова КМУ № 256 від 4 березня 2004 р. Про затвердження програми припинення виробництва та використання озоноруйнівних речовин на 2004-2030 роки. // Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/256-2004-%D0%BF>.
2. Нові глобальні рекомендації ВООЗ щодо якості повітря мають на меті врятувати мільйони життів від забруднення повітря, 2021 // Режим доступу: <https://www.who.int/news/item/22-09-2021-new-who-global-air-quality-guidelines-aim-to-save-millions-of-lives-from-air-pollution>.

Ольга ГОРПИНІЧ,
*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії, соціології та політології,
Державний торговельно-економічний університет
(м. Київ, Україна)*

СОЦІОЛОГІЧНА КОМПАРАТИВІСТИКА: ДО ОЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ

Поняття «компаративістика» довгий час застосовувалось лише для характеристики порівнянь у традиціях гуманітарних дисциплін. Використати його в соціології стали відносно недавно.

Для характеристики порівняльних методів соціології поняття «компаративістика» почали використовувати лише у 1980-ті роки. У книзі І. М. Вайль «Право і боротьба ідей у світі» [4] компаративістика («західна компаративістика») означає порівняльні дослідження права. На початку 1990-х років цей термін переважно продовжував позначати порівняльне мовознавство, але став переноситися й інші галузі знання. Йдеться про компаративістику в політології (1992), філософську компаративістику (1992), юридичну компаративістику (1993), компаративістику в економіці (1993), релігійну економічну компаративістику (1992). У середині 1990-х з'являються вирази «історична компаративістика» (1995), «культур-філософська компаративістика» (1995), «міжкультурна компаративістика» (1995), а також «історико-соціологічна компаративістика» (1996). Очевидно, що до середини 1990-х років оформлялося нове значення даного поняття. Компаративістика у широкому сенсі розглядається як порівняння культур і цивілізацій в історичному, культурологічному, філософському знанні. Розвиток компаративістських досліджень культур та цивілізацій відбувався як своєрідна протиположна формаційному підходу, що переважав у радянському варіанті марксизму. Крім того, у 1990-ті роки стають більш уживаними поняття «компаративістика в політології», «міждержавна компаративістика», мається на увазі порівняльні дослідження держав [1, с. 54].

Таким чином, до середини 1990-х років склалося сучасне тлумачення поняття «компаративістика».

Поняття «соціологічна компаративістика» синонімічно поняттям «порівняльні дослідження», «порівняльна соціальна наука», може бути віднесено на рахунок різноманітності порівнюваних об'єктів [2]. Насправді, якщо в лінгвістиці, юриспруденції, культурології та політології об'єкти порівняння визначені специфікою дисциплін (це, відповідно, мовні та правові системи, культури та держави), то в соціології можна виділити безліч потенційних об'єктів порівняння на різних рівнях аналізу. Можна порівнювати повсякденні взаємодії, організації, формальні та неформальні інститути, суспільства, культури, регіони, а також усі ці об'єкти на різних етапах їхнього історичного розвитку. Саме така різноманітність об'єктів порівняння в соціології, очевидно, не дозволяє закріпити за «соціологічною компаративістикою» спеціальне значення.

Поняття «компаративістика» у принципі вказує лише на загальну орієнтацію дослідника на порівняння. Однак у класичній вітчизняній соціологічній традиції цей термін не висловлює нічого специфічного. Звісно ж, використання поняття «компаративістика» стосовно соціології є зайвим і насправді «затемняє» різноманіття методів, рівнів і логік порівняння у соціологічному дослідженні [3]. Соціологи потребують набагато більш детального опису порівнянь на різних етапах та рівнях дослідження.

Компаративістика (лат. *comparativus* «порівняльний») – поняття застосовується у двох різних значеннях: як порівняльно-історичний метод і як самостійна наукова дисципліна. Під компаративним методом розуміється спосіб пізнання навколишнього світу, основу якого застосування порівняльно-історичного методу, методу аналогії [1, с. 24].

Компаративістика в найбільш загальному сенсі є комплексом соціальних, гуманітарних і природних дисциплін, основним методом і формою існування яких є порівняння.

Більшість вчених-компаративістів виділяють ключове завдання цього напрямку – «виявляти загальне та особливе в досліджуваних явищах, а також причини цих подібностей та відмінностей, висувати загальні теоретичні гіпотези та їх емпіричні підтвердження» [1, с. 54].

Представники різних наукових напрямів, зазвичай, під компаративістикою розуміють саме обраний ними напрям. Найбільш загальним всім зазначених напрямів виступає філософська компаративістика, яка визначає змістовну складову порівняльного підходу та її методологічне наповнення.

Сучасна компаративістика більшою мірою розвивається у межах окремих напрямів; разом з тим, досягнуті у цих напрямках результати достатні для доктринального наповнення компаративістики як соціології загалом.

Методу компаративістики, як будь-якого іншого наукового методу, властива своя структура. В основу проведення порівняльного дослідження включається три складові: об'єкт та предмет – явища, які зіставляються; метод порівняння та аналітичні процедури; компаративний опис.

Загалом компаративістика має великий потенціал і як методологічна основа досліджень у межах окремих наукових напрямів, і як універсальний та ефективний метод наукового пізнання в цілому, що дає можливість тісної взаємодії між науками та зміцнення міждисциплінарних зв'язків.

Список використаних джерел

1. Бровко О. О. Основи компаративістики: навч.-метод. посіб. Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2012. 214 с.
2. Комплексні вимірjувальні інструменти в соціологічних дослідженнях: розроблення, адаптація, обґрунтування достовірності. За наук. ред. Є. Головахи та С. Дембiцького. Київ: Інститут соціології НАН України, 2022. 405 с.
3. Палагін О., Кургаєв О. Міждисциплінарні наукові дослідження: оптимізація системно-інформаційної підтримки. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/3466/st3-statta.pdf?sequence=1>
4. Weil "Law and the struggle of ideas in the world" URL: <https://plato.stanford.edu/entries/simone-weil/>

Дарина КОЛЕСНИК,
*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов та міжнародної комунікації,
Черкаський державний технологічний університет
(м. Черкаси, Україна)*

Дмитро ПІДЛАСИЙ,
*асистент кафедри іноземних мов та міжнародної комунікації,
Черкаський державний технологічний університет
(м. Черкаси, Україна)*

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ФІЛОСОФСЬКИХ ТЕКСТІВ

Філософський текст – специфічний тип тексту, що має яскраву своєрідність, і як спосіб нестандартного мислення потребує спеціально створеної мови. Це обумовлено тим, що кожен філософ має своє світобачення, свій стиль написання.

Мова філософії – це абстрактна мова, її не існує в чистому вигляді (повністю унормованої, раціональної, універсальної). Базові концепції філософських текстів та напрямів завжди вбудовані в систему мовних значень та обумовлені типом культури. Тому, найважливішим завданням при перекладі філософських текстів є розуміння того, що хоче передати автор.

Переклад займає вагоме місце в житті сучасного суспільства. Переклад – це особливий вид міжмовної комунікації, що допомагає людям, які говорять різними мовами, розуміти один одного. Переклад - перехід від тексту оригіналу до тексту перекладу. Головним при перекладі є цілісна і точна передача змісту й форми оригіналу засобами іншої мови зі збереженням його експресивно-стилістичних ознак. Це складний процес, адже перекладаючи потрібно зрозуміти внутрішню систему мови, структуру, контекстуальну систему, що впливають на читача.

При перекладі філософських творів, особливим завданням є збереження особистого стилю автора та найбільш точна передача філософського образу, створеного автором тексту.

Для того, щоб переклад був точним та адекватним, перекладачі використовують різні перекладацькі трансформації. Перекладацькі трансформації – перебудови, за допомогою яких відбувається перехід від одиниць мови оригіналу до одиниць мови перекладу. Перекладач використовує трансформації в тих випадках, коли при перекладі відсутні необхідні відповідники, чи вони не можуть бути використаними в умовах певного контексту.

Багато науковців займалося вивченням перекладацьких трансформацій, але й досі не існує єдиної системи класифікації перекладацьких трансформацій. Поділити їх можна на: лексико-семантичні, граматичні, стилістичні та лексико-

граматичні трансформації. Також можна виділити основні перетворення: додавання, вилучення, лексичне згортання, лексичне розгортання, стилістична нейтралізація, стилістична спеціалізація, генералізація, конкретизація, логічний розвиток, антонімічний переклад, конверсивна заміна, цілісне перетворення.

Говорячи про переклад філософських текстів, особливу увагу слід звернути на переклад термінів, адже такі тексти насичені великою кількістю складних термінів, які можуть становити головну складність для перекладача. Переклад філософського тексту як і художньої праці не є механічною справою. Перекладач повинен розуміти зміст тексту, тому що для якісного перекладу не достатньо знання тільки мови. При перекладі філософських текстів використовуються прийоми: інтерпретація, калькування, додавання, вилучення, заміна образу.

Основними мотивами використання перекладацьких трансформацій є прагнення уникнути буквального перекладу; використати більш вживані вирази або конструкції у певних контекстах мови перекладу; уникнути словотворчих моделей, які не характерні для мови перекладу; уникнути неприродності, неестетичності, нелогічності, неясності деяких повторів; донести до читача найважливішу фонову інформацію або зняти непотрібну; до більш компактного варіанту перекладу; відтворити гру слів, образність та стилістичні фігури.

Існує декілька проблем, що виникають при перекладі філософського тексту:

1. Проблема «внутрішньої» та «зовнішньої» форм мови. Внутрішня форма мови – це спосіб вираження певної мови для речей та думок, це не тільки сполучення слів чи словотвір, це щось значно більше. Зовнішня – це граматична форма.

2. Проблема розбіжностей між картинами світу різних народів. Кожен народ має власну картину світу, існують історичні, побутові, культурні реалії, що наявні в одній мові, але не мають відповідника в іншій.

3. Проблема відсутності об'єктивного «затексту». Перекладач повинен правильно зрозуміти та осмислити ту думку, яку хотів передати автор оригіналу.

4. Проблема передачі філософської думки. Філософські тексти не стосуються об'єктивної дійсності, перекладач може додавати до перекладу емоційне забарвлення чи експресію, ці тексти не можуть бути перекладені однозначно, а завжди містять момент невизначеності.

5. Проблема співвідношення мовної форми та смислу при перекладі. Між окремими мовами існують відмінності на рівні мовних систем: фонетичному, синтаксичному, морфологічному, лексичному. Перекладач повинен професійно знайти спосіб передачі тексту мовою оригіналу на мову перекладу.

6. Проблема перекладу стилістичних засобів, а саме метафор, в філософських текстах. Метафори викликають найбільше труднощів при перекладі. Метафора містить в собі певний образ, який перекладач повинен передати, але при перекладі часто втрачаються тонкощі оригіналу.

Ми маємо три основні принципи перекладу метафор:

- 1) калькування – збереження образу, коли це можливо;
- 2) інтерпретація, коли образ оригіналу неможливо перенести в переклад через неадекватність його сприйняття реципієнтом перекладу;
- 3) заміна образу – щоб передати ту думку, яка закодована в авторській метафорі.

Перекладаючи метафори, перекладач повинен зберігати метафоричний образ, який створив автор.

Павло КРЕТОВ,

*кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії, соціальних та політичних наук,
ННІ міжнародних відносин, історії і філософії,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
(м. Черкаси, Україна)*

Олена КРЕТОВА,

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри слов'янської філології,
зарубіжної літератури та методики навчання,
ННІ іноземних мов,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
(м. Черкаси, Україна)*

ПЕРФОРМАТИВНИЙ НАРАТИВ ТА АНТИКОРЕЛЯЦІОНІЗМ

У контексті відомих міркувань М. Мамардашвілі щодо складності утримання себе в думці («Естетика мислення» 2000) зауважимо, що позірна антиномічність і парадоксальність словосполучення «думки поза мисленням», на нашу думку, є перформативною конструкцією та функціонує як автосугестія і запрошення до певного типу філософування (наприклад, радикального фізикалізму у філософії свідомості, або практики себе (М. Фуко), чи, наприклад, лаканівського психоаналізу). Видається важливим, що постантропоцен, який постулює кластер антикореляціонізму, насправді все одно залишається на рівні дискурсу та наративу радикалізованим і нігілістичним антропоценом, на що вказує хоча б метафоричність дискурсів Мейясу та Гармана. Оскільки метафоричність, «поняттева образність» і утворює структуру поза структурою наративу, водночас фіксує плуралізм сутнісно недоступних об'єктів і їх перетин у площині їхніх якостей і властивостей, які людина дискурсивно збирає до купи в дискурсі, будуючи наратив і картину світу. Наразі антикореляціонізм постулює думку не поза мисленням, а, послуговуючись метафорою, на численних межах мислення як гранях діаманта, який має їх безкінечну кількість,

і цей діамант символізує людину. Підкреслимо, що лише концептуальний стрій семіотичного коду мови та внутрішня структура дискурсу і наративу уможливають подібну ситуацію, і це не зміна типу раціональності, а лише її корекція. Констатації сучасних дослідників щодо перформативної суперечності, в яку потрапляють філософи-антикореляціоністи, коли говорять про «нульову особу» як спосіб осягнення сутності речей поза будь-яким доступом до них [1], а також щодо контрверсійного характеру ООО для ідеологічних проектів та етики назагал [2] свідчать, що межа «надриву» та «підриву» об'єкта фіксується в реальності, яка репрезентується в уяві як чиста спекуляція, довербальна і певною мірою дологічна. Інша справа, що референціальне оформлення та концептуалізація такої реальності неминуче повертає нас до наративу, здійснюється дискурсивно і функціонує як перформативна конструкція.

Від об'єкта як майже неосяжної посткантіанської речі-у-собі та речі-для-інших-речей до концепту чи категорії в межах поняттєвої системи та дискурсу перехід відбувається простою зміною фокусування дискурсу, за Вітгенштайном, – мовної гри, в яку грає наратор. Власне кажучи, ще класична стаття Т. Нагеля «Як воно – бути кажаном?» (1974) ставить питання про межі онтологізації реальності в мисленні, що пов'язані не так з феноменологією чуттєвого, як вербалізацією, наративом і описом, тобто семіотичним кодом мови. В опорі на Г. Хармана Т. Мортон пропонує власну концепцію гіпероб'єкта, визначальними якостями якого є в'язкість, нелокальність та ін. «Гіпероб'єкти поширені в часі і просторі таким чином, що вони ніколи цілком не доступні або не можуть бути мислені у всій їх повноті» [3], як-от: можна сприйняти вітер чи краплі дощу, але не погоду загалом. З іншого боку в межах кореляціонізму, в традиції культурної герменевтики існує епістемологічна модель, яка водночас постає підґрунтям нової онтології, що її можна визначити як наративну. Таким чином співставляється реальність сприйманого «об'єктного» світу та реальність сюжету в його фабульному та мовленнєвому вимірах. Очевидна схематичність такої моделі знімається за рахунок інтуїції щодо того, що ці різноскеровані рухи мають загальну тенденцію до злиття, – ілюстрацією цього є класична метафора «смужки Мебіуса», котра є прямою апеляцією до алгебраїчної та геометричної топології і демонструє розімкненість, відкритість і децентрованість як визначальні риси проекту наративної онтології. Зауважимо суголосність такого розуміння модусу існуванню об'єктів в ООО Г. Гармана.

Можемо припустити, що керуючись прагматичними міркуваннями, представники розвитку семантики більше не зациклюються на вивченні лише фактотвірної функції мови, не протиставляють жорстко смисл і логічну істинність; особливо це стосується перформативного висловлювання, оскільки після аналізу теорії мовного акту Дж. Остіна та Дж. Серля, а також її критики у постструктуралізмі з точки зору властивого перформативу універсалізму (завдяки його ітерабельності – повторюваності) теорія референції приходить до відмови від жорсткого розрізнення текстової і позатекстової реальності, відбувається перехід у перформативний простір дискурсу, що відкриває парадокс референціальності: оповідь про те, чого ще не існує, але що

народжується тільки в процесі оповіді. Наративний дискурс не просто констатує про буття і не тільки конструює буття, але й постійно виробляє і відтворює його в акті нарації. Отже, будь-який опис і фундована на ньому картина світу гранично наближаються до наративу. Ще Вітгенштайнові спроби вибудувати граматику опису реальності, що обумовили постання теорії мовного акту, вже латентно утримували в собі певний момент міфологізму як гіпостазованої нарації. Причому зазначені міркування стосуються як гуманітаристики, так і мови науки назагал, оскільки в опорі на таке розуміння мовлення фундується цілісна модель опису-розуміння-переживання світу людиною, а також можливість формування як автономних, так і гетерономних варіантів етики як практичної філософії, як стверджують сучасні дослідники [4; 5]. Звісно, розглядати сучасну фундаментальну та прикладну науку як опис, принагідно до матеріального світу без деякого сповзання в оксюморон навряд чи можливо, оскільки постнекласична парадигма у фундаментальних точних і природничих науках з необхідністю передбачає не просто існування спостерігача, але і всі прагматичні аспекти цього існування, що знаходять вираз у мові та мовленні і можуть бути розглянуті як елемент наративу. Питання наразі можна поставити так: чи можливо розглядати що-небудь саме по собі, наділяючи це що-небудь предикатом об'єктивності? Чи не передбачає науковий аналіз (від якого з необхідністю переходимо до лінгвістичного) не просто розкладання суцього на складники, але й іманентної цьому аналізу проблеми людини, її мови та діяльності? Як бути в такому разі з маніфестованою антикореляціонізмом відмовою від людських смислів та нонантропоцентричною настановою? «Нульова особа» Гармана, як і свого часу «нульове письмо» Р. Барта функціонує як розімкнутий концепт в межах перформативу як онтологізованого наративу. Це свідчить про внутрішню суперечливість подібної настанови, що не виключає при цьому її евристичного потенціалу. Водночас нонантропоцентричний та антиметафізичний інтенціонал КА вказує на його концептуальну спорідненість з традицією антиесенціалізму, антилогофоноцентризму та спротив філософії присутності, пов'язаної з філософською парадигмою постмодерну.

Підсумовуючи: кластер антикореляціонізму (Г. Гарман, Р. Брасьє, К. Мейясу та ін.) для сучасної філософії спекулятивного реалізму (постконтинентальної філософії) відіграє роль теоретико-ідеологічного підґрунтя. Неоднорідна та аморфна група мисленників завдяки настанові антикореляціонізму виходить за межі власне онтології та епістемології до ідеологічних (онтикологія Л. Браянта, радикальна секуляризація Й. Рєгева)) та соціокультурних (М. Деланда) узагальнень, суттєво впливаючи на проблемне поле та горизонти смислів сучасної філософії. При цьому базова настанова антикореляціонізму видається внутрішньо антиномічною. Настанова антикореляціонізму виступає як репрезентація нонантропоцентричної тенденції в сучасному філософуванні і експлікується як специфічний модус мислення, колізійний для базової моделі раціональності постнекласичної науки. Проект створення нереляційної нонантропоцентричної метафізики заперечує саму концепцію кореляції між мисленням та буттям та філософії привілейованого

доступу як такі що є антропоцентричними. При цьому елементи цієї нової метафізики розглядаються як такі, що мають бути прийняті людиною і лягти в основу не лише науки (Р. Брасьє) але і громадської релігії оновленого людства (К. Мейясу). Таким чином антикореляціонізм постає філософською підставою трансгуманізму. Антикореляціонізм фіксує тенденцію до абсолютизації об'єктів (Г. Гарман), гіперхаосу та стохастики (К. Мейясу), трансцендентального нігілізму (Р. Брасьє), «безосновності» (Й. Грант), об'єднуючи нові евристичні пізнавальні стратегії і моделі та імпліцитно світоглядні філософські практики себе, при цьому піддаючи критиці антропний принцип у науці, культурі та назагал антропоцентризм науки та цивілізації з позицій екофілософії. Подібний підхід гранично проблематизує систему ціннісних орієнтацій на цивілізаційному рівні. Антикореляціонізм, формалізуючись та в процесі трансляції, спирається на дискурсивні мовні практики та створення нового онтологізованого нарративу, що має присутні ознаки перформативності. Перформатив функціонує як модель мовного та мовленнєвого смислоутворення які онтологізують реальність людських свідомості, досвіду та мислення. Таким чином, настанова антикореляціонізму, репрезентована в текстах представників кластера функціонує в дискурсі як перформативна програма нарративізації, побудови нової картини світу. Парадоксальність цього феномену полягає в тому, що адресатом в семіотичному трикутнику є людська свідомість та її формальний вираз – суб'єкт. Фундаментальну кореляцію та суб'єкта не вдається остаточно елімінувати, оскільки заперечити людське мислення засобами людської мови як універсального семіотичного коду можливо лише на межі раціонального та іманентного (Ж. Дельоз), перетині смислових одиниць, використовуючи метафорику та символіку як вказування на дискурсивні розриви як точки сингулярності мислення чи тексту. Тому антикореляціонізм може бути розглянутий в межах парадигми нарративної онтології і водночас перформатив, дія-заклик, результат ресентименту кризового ХХ ст. у колективній свідомості та уяві (Ч. Тейлор) людства.

Список використаних джерел

1. Moriceau J.-L. Object Oriented Ontology's Performativity Paradox : writing from a zero-person perspective. CCSD 2017 : The 10th Critical Management Studies Conference. "Time for another revolution?", Jul 2017. Liverpool, United Kingdom. URL: <https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-01570967/>
2. Harmon J. L. Excessive Materialism and the Metaphysical Basis of an Object-Oriented Ethics. *Philosophy Today*. Vol. 63. Iss. 1. Winter 2019. Pp. 101-124. URL: https://www.pdcnet.org/philtoday/content/philtoday_2019_0063_0001_0101_0124 \
3. Morton T. *Philosophy and Ecology after the End of the World*. Mn : University of Minnesota Press, 2013. 233 p.
4. Meretoja H. *Narrative and Human Existence : Ontology, Epistemology, and Ethics*. *New Literary History*. Vol. 45. The Johns Hopkins University Press, 2014. No 1. Pp. 89–109.
5. Longo F., Padovano A., Umbrello S. *Value-Oriented and Ethical Technology Engineering in Industry 5.0 : A Human-Centric Perspective for the Design of the Factory of the Future*. MDPI. 18 June 2020. URL: <https://www.mdpi.com/2076-3417/10/12/4182>

Сергій КУЗНЄЦОВ,
*кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри загальноосвітніх гуманітарних
та природничих дисциплін,
Херсонський національний технічний університет
(м. Херсон, Україна)*

Олена ВЕНГЕР,
*кандидат технічних наук, доцент,
в. о. завідувача кафедри загальноосвітніх гуманітарних
та природничих дисциплін,
Херсонський національний технічний університет
(м. Херсон, Україна)*

Маргарита ФРОЛОВА,
*старший викладач кафедри загальноосвітніх гуманітарних
та природничих дисциплін,
Херсонський національний технічний університет
(м. Херсон, Україна)*

НАУКА ЕКОЛОГІЯ У ВИЩИХ ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Підготовка фахівців для різних галузей народного господарства передбачає набуття студентами під час навчання в університеті знань, які формують їх професійну підготовку та суспільний світогляд.

Особливе місце при цьому приділяється придбанню екологічних знань. Кожен студент за час навчання в університеті повинен не тільки отримати мінімум екологічних знань, а й вміти застосувати їх на практиці при виконанні дипломного проекту і далі в своїй виробничій діяльності.

Базова наука екологія вивчає кілька аспектів. Головними з них є: біологічний, юридичний, технічний соціальний та економічний. Технічна (промислова) екологія, яка викладається в технічних вузах вивчає негативний вплив діяльності підприємств на довкілля, та можливості зменшення цього впливу шляхом удосконалення технологій та очисних споруд.

Концепція підготовки кадрів у вищих навчальних закладах України передбачає організацію безперервної екологічної освіти і виховання студентів протягом усього періоду навчання. У кожного випускника вузу за період навчання має бути сформовано екологічне мислення.

Спеціаліст, в розпорядженні якого сьогодні знаходиться потужна сучасна техніка, який не володіє екологічними знаннями, не тільки не принесе користь виробництву і суспільству, але, навпаки, своїми неправильними діями може завдати шкоди природі і людині. Більш того, екологічні знання потрібні сучасній людині, як елемент загальної гуманітарної та естетичної освіти. Людина, позбавлена моральних цінностей, виявляється нездатною приймати правильні

екологічні рішення, що може призвести до трагічних наслідків. Її мало хвилюють всі ті негативні зміни в природі, які з'явилися прямим наслідком неправильних дій. Така людина діє з позицій сьогочасної вигоди, не піклуючись про те, що дістанеться прийдешнім поколінням. Чи не тому в останні роки допущено багато великих і дрібних екологічних прорахунків, в результаті чого завдано непоправної шкоди природі в регіональних і глобальних масштабах.

Відомо, що через недосконалість технології в навколишнє середовище щорічно викидаються мільйони тонн рідких, твердих і газоподібних відходів. За підрахунками фахівців через нераціональну діяльність людини на Землі вже втрачено понад півмільярда гектарів ріллі, дві третини лісів, понад 250 видів тварин і птахів. Ще 600 видів тварин занесені до Червоної книги. Від 500 тисяч до 1 мільйона видів живих організмів, що населяють планету, загрожує повне зникнення.

Кількість кисню, що витрачається людиною для технічних потреб, стало порівняним з його відтворенням на нашій планеті. А промисловість таких країн як США, Китай і Японія, в даний час вже споживають кисню на 40% більше, ніж відтворюється природним шляхом зеленою рослинністю на території цих країн. Такий розвиток технології в кінцевому підсумку може призвести до зниження концентрації кисню в атмосферному повітрі, що загрожує катастрофічними наслідками. Економічні збитки народному господарству від забруднення навколишнього середовища в нашій країні обчислюється мільярдами гривень на рік. Головне ж полягає в тому, що забруднення навколишнього середовища завдає непоправної шкоди здоров'ю людини.

Забруднення навколишнього середовища чинить негативний вплив не тільки на нині живучих людей, а й завдає шкоди майбутнім поколінням. Серед безлічі забруднюючих природне середовище речовин є активні мутагенні агенти, які, потрапляючи в організм людини, призводять до зміни спадкового матеріалу на хромосомному і генному рівнях, що в кінцевому підсумку призводить до зростання генетичних аномалій (вроджених вад) серед новонароджених.

Відносини людини з природою не обмежуються лише матеріальної і виробничої областю. Постійне зростання культурного рівня людини все більше перетворює природу в джерело задоволення духовних потреб, чинник благотворного психофізіологічного впливу. У зв'язку з цим вирішення екологічних завдань слід розглядати одночасно і як вирішення першочергових соціальних проблем.

У той же час слід враховувати, що прогрес людства неможливий без впливу на природу, без використання її ресурсів. Для здійснення програм економічного і соціального розвитку країни, необхідно збільшити виробництво електроенергії, видобуток нафти, газу, вугілля, виплавку чавуну, сталі, виробництва кольорових металів, штучних волокон, барвників, засобів захисту рослин, продуктів сільського господарства, товарів народного споживання та інших видів продукції.

Реалізація таких програм вимагає залучення у виробництво величезних сировинних, паливно-енергетичних та інших природних ресурсів, що неминуче

приведе до забруднення навколишнього природного середовища. Завдання полягає в тому, щоб одночасно із зростанням промислового виробництва зберегти і поліпшити якість навколишнього середовища. Це завдання може бути успішно вирішене при раціональному використанні природних ресурсів із застосуванням ефективних заходів захисту навколишнього середовища. Тому будь-яке виробництво, будь-яка продукція, будь-який технологічний процес, конвеєр або окремих агрегат повинен оцінюватися не тільки критеріями технічної досконалості і економічними показниками щодо кінцевого цільового продукту, але, перш за все екологічним впливом виробництва на навколишнє природне середовище. Справді досконаліми в сучасному розумінні цих слів, можуть бути визнані тільки такі технології і таке обладнання, яке має високі техніко-економічні показники і не чине негативного, шкідливого впливу на навколишнє середовище.

Проблема забруднення навколишнього середовища виникла в зв'язку з поглибленням протиріччя між зростаючою творчою діяльністю людини і можливістю природного самовідновлення природи. Людина досягла найвищого рівня розвитку, спираючись на цілющу силу природи, використовуючи її закони і ресурси. В сучасних умовах, коли масштаби природокористування досягли величезних розмірів, залежність людини від природи ще більше зросла.

У вересні 2021р. Всесвітня організація охорони здоров'я ООН оприлюднила нові рекомендації до якості повітря, що надають чіткі докази шкоди, яку забруднене повітря завдає здоров'ю людей, навіть у менших концентраціях, ніж вважалося раніше. За оцінками експертів ВООЗ, щороку забруднення повітря обумовлює до 7 мільйонів передчасних смертей і призводить до втрати мільйонів здорових років життя.

У нашому суспільстві є дуже багато людей, які не знають і не розуміють де їх підстерігає небезпека. Наприклад, з яких газів має складатися чисте повітря яким ми дихаємо, які небезпечні домішки можуть потрапляти у повітря, які існують джерела забруднень атмосфери і що треба робити, щоб захиститися від них.

Забруднена вода теж уявляє велику проблему. Які домішки можуть бути у воді і як її можна очистити. Все це повинен знати фахівець.

Нажаль, керівники деяких кафедр нашого вузу недооцінюють важливості екології у навчальному процесі. Дуже прикро що вони не розуміють важливості цієї дисципліни і відносяться до неї як до другорядної виключаючи з навчального процесу. Думка, що існують види діяльності людини, які не забруднюють (іноді опосередковано) навколишнє середовище є хибною. На сьогоднішній день не існує технологій і підприємств, які можна було б назвати на сто відсотків екологічно чистими.

Людина з вищою освітою, якщо вона не вивчала екологію не може вважатися повноцінним фахівцем, бо вона не знає де знаходиться небезпека і як захистити від неї себе і тим паче оточуючих.

У зв'язку з вище викладеним, а також відповідно до директивних документів Міністерства освіти України в дипломні проекти студентів технічних ВНЗ пропонується ввести розділ «Інженерна екологія» або «Технічна екологія».

Таким чином, треба передбачати екологізацію всіх навчальних предметів. Сьогодні в більшості ВНЗ основне навантаження з екологічної освіти лягає на гуманітарні науки (біологію, географію, природознавство). Екологічну освіту слід включити у процес викладання всіх дисциплін. Потрібна інтеграція всіх навчальних предметів. І у кожному з них закладено свій екологічний потенціал.

Список використаних джерел

1. <https://ecolog-ua.com/news/oon-zabrudnennya-dovkilliya-vbylo-bilshe-lyudey-nizh-covid-19>
2. Методики розрахунку розмірів відшкодування збитків, які заподіяні державі в результаті наднормативних викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря. Міністерство юстиції України 07 травня 2020 р. № 414/34697
3. Методика оцінки ефективності реалізації регіональних природоохоронних та державних (загальнодержавних) цільових екологічних програм. Міністерство юстиції України 25 грудня 2012 р. № 2146/22458
4. Програма автоматизованого розрахунку розсіювання забруднюючих речовин в атмосферному повітрі «ОПОС» Херсон, 2023р.
5. https://ab.uu.edu.ua/upload/shkolyaram/statti_pro_specialnosti/Ecology/Ecologichne%20vihovannya%20u%20VNZ.doc

Катерина МІХЕЙЦЕВА-ЦІНГРОШ,
*аспірантка кафедри філософії,
Одеський національний університет імені І. І. Мечнікова
(м. Одеса, Україна)*

ТРАНСФОРМАЦІЯ КОНЦЕПТУ КУЛЬТУРНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В АСПЕКТІ РОЗВИТКУ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ПОЛЯ

Серед досліджень процесів трансформацій соціокультурної реальності значуще місце займають наукові розробки у сферах гуманітаристики, які присвячені аналізу викликів, ризиків та перспектив розвитку державних політик. У цьому контексті, культурна політика є одним з найбільш перспективних та вагомих напрямів діяльності держави, який б був спрямований на комплексне формування соціокультурного «портрета» нації. Одним з головних аспектів, що регламентують формування та творення політики у сфері культури, є нормативно-правове поле держави, завданням якого, серед іншого, є адаптація наявного суспільного запиту у юридичну площину. Через надзвичайно змінну та динамічну природу культурного поля що безперервно розвивається і трансформується, відображаючи духовні, творчі, та ціннісні аспекти людського існування, втілення потреб громадськості у державне законодавство демонструє сповільненість та асинхронність. Відсутність саме філософського підходу у аналітиці зазначеної проблеми ускладнює розробку ефективних державних стратегій у культурному секторі та веде до розриву між очікуваннями суспільства та нормативно фіксованими ціннісними орієнтаціями.

Задля кращого розуміння асинхронності між законодавчими змінами та суспільними потребами пропонується проаналізувати еволюцію відповідного

законодавства та виділити ключові етапи його розвитку. Для підтвердження гіпотези про етапність нормативних трансформацій, які лежать в основі культурної політики, пропонується застосовувати хронологічно-дискурсивний підхід для глибшого усвідомлення розриву між змінами в законодавстві та потребами громадськості.

У результаті проведеного аналізу нормативно-правової бази та її хронологічних трансформацій вдалося виокремити характерні риси кожного з трьох основних етапів.

Етап 1 (1992-2010 рр.) – Формувальний. З моменту здобуття незалежності, Україна почала розробляти своє власне бачення на творення культурної політики. Було сформовано законодавчу базу, яка проголошувала свободу творчості та соціальну рівність. У цей період фіксується активна залученість до міжнародного контексту. Україна стала підписантом 3 міжнародних конвенцій, які пов'язані з розвитком, збереженням та охороною культурної спадщини та культурного різноманіття тощо. Незважаючи на появу в Основах законодавства про культуру України ключових термінів, що описують культурну сферу, вони не були інтегровані в чітку термінологічну систему, про що свідчить відсутність узгодженого тезаурусу. Це призвело до певного «тіньового» статусу культурної діяльності в правовому полі, доводять події у мистецьких практиках того часу.

Етап 2 (2010-2014) – Тезаурусний. На цьому етапі законодавство зазнало якісних змін з прийняттям Закону «Про культуру». Він містив окрему статтю з визначеннями термінів, що свідчило про зростаючу увагу держави до культурної сфери. Законодавство зазнало модифікацій, які сприяли зближенню сфер культури та економіки. Було впроваджено закони щодо приватизації та благодійності, що значно розширило можливості культурних установ залучати фінансування, а також надали митцям більше свобод у використанні своїх творів. Однак цей етап супроводжувався централізацією управління, а термін «культурна політика» був замінений на «державна політика у сфері культури», що свідчило про етатичний підхід до культурної політики.

Етап 3 (2014-2022 рр.) – Концептуальний. Реформи, які було започатковано внаслідок Революції Гідності, були спрямовані на децентралізацію управління та інтеграцію культури в сектор економіки. Їх аналіз свідчить про посилення взаємодії між державою, митцями та суспільством. Велика увага приділяється розвитку національної культурної ідентичності та впровадженню сучасних методів аналітики, фінансування (створення УКФ) тощо. На цьому етапі фіксується формування розвиненого та порівняно більш реактивного понятійного апарату, що свідчить про зусилля правової системи адаптуватися до швидкозмінних соціальних, культурних та економічних умов, але й підкреслює її спроможність відповідати на потреби суспільства.

Наше дослідження трансформації культурної політики в Україні дозволяє визначити умовні три періоди: починаючи з встановлення фундаментальних принципів культурної діяльності після отримання незалежності, продовжуючи розробкою та узгодженням специфічної термінології в правовому полі, і завершуючи злиттям культури з економічним розвитком країни та реалізацією масштабних реформ після Революції Гідності. Ця динаміка підкреслює еволюцію від початкового закладення культурних відправних точок до

комплексної і взаємопов'язаної системи культурної політики. Поточний момент характеризується необхідністю переходу від простого набору термінів до розроблення концептуальної основи, при цьому спостерігається відставання в оновленні правових текстів відповідно до сучасних вимог суспільства. Отже, висунута нами гіпотеза, щодо запізнювального характеру текстологічного наповнення нормативно-правових документів та їх асинхронність суспільному запиту у принциповому відношенні була підтверджена.

Проведений аналіз еволюції та трансформації вітчизняного нормативно-правового поля, підкреслює необхідність постійної адаптації та рефлексії суб'єкта держави в аспекті своєї законотворчої діяльності у сприянні культурній політиці, яка резонує з динамічною сутністю самої культури, забезпечуючи її актуальність та ефективність у підтримці сталого соціокультурного розвитку нації.

Олена ПОГОДІНА,

викладач історії,

*Черкаський фаховий коледж харчових технологій та бізнесу
(м. Черкаси, Україна)*

ЗНИЩЕННЯ ІСТОРИЧНИХ ТА КУЛЬТУРНИХ ОБ'ЄКТІВ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 2014-2024 р.

Руйнування пам'яток, удари по закладах освіти і культури, пограбування музеїв – це далеко не повний перелік злочинів. Їхня кількість та свідчення співробітників установ, що постраждали, доводять: йдеться не про окремі ексцеси, а про системну та цілеспрямовану політику.

Культурна спадщина опинилася під прицілом окупантів не випадково, а через їх бажання знищити українську ідентичність. Дії агресора можна розглядати як складову злочину геноциду проти українського народу.

За 2 роки повномасштабної війни руйнувань зазнали 1332 об'єкти культурної інфраструктури: театри, філармонії, музеї, галереї, бібліотеки, клуби. Понад третина з них – зруйновані. Станом на кінець 2023 року список знищених пам'яток культури та об'єктів культурної спадщини налічував понад 620 позиції. Найбільше постраждали Донецька, Луганська, Харківська, Сумська, Чернігівська, Київська, Миколаївська, Херсонська та Запорізька області. Внаслідок подриву російськими окупантами Каховської ГЕС під водою опинилися майже півтори сотні пам'яток архітектури та археології, музеї Півдня України.

«Культурні пам'ятки України мають надзвичайне значення для національної свідомості перш за все і національних почуттів, усвідомлення себе як українця. І культурна спадщина має бути матеріально присутньою в повсякденному житті і навколишньому середовищі – це один із дуже важливих аспектів», – розповідає історик Олександр Охріменко [1,1].

На жаль, ми бачимо повне або часткове руйнування архітектурних, історичних, художніх та культурних пам'яток протягом всіх 10 років війни з

росіянами. Країна-агресор має на меті знищення нашої культурної та національної ідентичності через руйнування або присвоєння, викрадання історичних або культурних цінностей, артефактів.

Ось далеко не повний перелік руйнувань історичних та культурних пам'яток: знищення музеїв М. Приймаченко на Київщині, Г. Сковороди на Харківщині, А. Куїнджі в Маріуполі, Р. Шухевича на Львівщині, вивезення музейних пам'яток з Херсонського обласного художнього музею імені Олексія Шовкуненка (окупанти вивезли до окупованого Криму понад 11 тисяч експонатів: колекції іконопису XVII-XX століть, українського живопису XIX-XX століть, роботи сучасних митців).

Під фізичне знищення потрапляють архітектурні пам'ятки та церкви, церковні храми та лаври.

Про трагедію Донецького академічного обласного драматичного театру в Маріуполі, де перехувалися понад тисячу людей, знають всі. Театр також є пам'яткою архітектури, історії та монументального мистецтва. Його збудували в 1956-1960 роках. 16 березня 2022 в театр влучила російська бомба, практично повністю його зруйнувавши. Під його руїнами загинули сотні маріупольців. Зараз залишки театру окупаційна «влада» прикрила банерами з портретами російських письменників, сподіваючись приховати за ними сліди власних злочинів.

2 липня 2024 р. під ракетну атаку потрапив Спасо-Преображенський собор у Одесі, який є об'єктом спадщини ЮНЕСКО. В 2022 році на Донеччині була пошкоджена Святогірська Свято-Успенська Лавра, 7 березня 2022 року російські окупанти ударом артилерії знищили старовинну Георгіївську церкву на Київщині. Зазнали руйнувань Свято-Успенський собор та Хоральна синагога на Харківщині.

Постраждали будинок «Слово», історична будівля Харківської обласної державної адміністрації, будівля економічного факультету Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна, Харківська обласна філармонія.

1 травня 2022р. після прицільного обстрілу російськими військами почалася пожежа в 100-річній Лисичанській гімназії. Будівля гімназії входить до ансамблю Бельгійської архітектурної спадщини Лисичанська, її збудували наприкінці XIX століття. Гімназія, яка до війни входила до 100 найкращих шкіл країни, пережила дві світові війни та бої за місто у 2014 році, однак російське воєнне вторгнення 2022 року стало для пам'ятки архітектури фатальним.

Звичайно це далеко не повний перелік знищених та пошкоджених культурних пам'яток, але ми повинні пам'ятати, що війна триває, тому ми кожного дня фіксуємо нові руйнування. І, на жаль, кожна втрата кожної нашої культурної пам'ятки – це втрата для світового надбання.

«Пам'ять про історію, яка є ось в таких матеріальних втіленнях – рухомих, нерухомих пам'ятках, – є важливою в першу чергу для того, щоб народом, який є таким певним зберігачем й охоронцем цих пам'яток, розвиватися, пам'ятаючи про минуле, і про загрози, які в собі несуть в тому числі і сусідні народи, які велику частину історії могли бути поневолювачем. Я зараз, звичайно, кажу про РФ», – підсумовує кандидат історичних наук Оксана Ліфантій [2, 2].

Станом на сьогодні Україна може лише фіксувати пошкоджені історичні та архітектурні пам'ятки. Обстежувати та максимально документувати всі руйнування та збитки. Розраховувати вартості відбудови. Залучати у ці процеси міжнародні організації та закордонних партнерів.

А ще – голосно говорити про всі ті злочини, які чинить на українській землі кремлівський режим. Світ повинен розуміти, що любов росії до культури та духовності – це міф. Систематичне знищення культурних пам'яток російськими окупантами свідчить – Україна воює з країною варварів.

Попри все ми маємо зберегти якомога більше для своїх нащадків. У жодному разі не відступати та не нехтувати своєю свободою, адже країна, що не матиме своєї історії та культури приречена на знищення.

Список використаних джерел

1. Війна Росії проти культурної спадщини України. URL: https://ukraine.europarl.europa.eu/cmsdata/250651/0133_1258078_EPRS-AaG-729377-Russias-war-Ukraine-cultural-heritage-FINAL-ForTrad.pdf. (дата звернення 10.04.23).
2. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну: історичний контекст. URL: <https://uinp.gov.ua/aktualni-temy/povnomasshtabne-vtorgnennya-rosiyi-v-ukrayinu-istorychnyy-kontekst>. (дата звернення 10.04.23).
3. Американські та польські організації допомагають рятувати українську культурну спадщину. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/dopomoha-spadshchyna-viyna-kultura/32291369.html>. (дата звернення 10.04.23).

Olena PCHELINTSEVA,
*Johannes Gutenberg University
Cherkasy State Technological University*

Olha IHNATYEVA,
*Technische Universität Dresden
Cherkasy State Technological University*

THE INFLUENCE OF SOCIOCULTURAL CONTEXT ON UKRAINIAN STUDIES WORLDWIDE SINCE FEBRUARY 24, 2022

Despite three decades of independence, the status of the Ukrainian language in the world remained peripheral until February 24, 2022. The expansion of the communicative space of the Ukrainian language progressed slowly. The demand for learning Ukrainian among foreigners was very low: foreign students willing to pursue higher education in Ukraine had to study Ukrainian, and in various countries of the world, mainly only the diaspora was interested in preserving the language for their descendants.

Abroad, studying Ukrainian as a foreign language was also of little interest, as mostly Ukrainian immigrants studied Ukrainian. Although, by 2020, Ukrainian language instruction was available at 69 faculties in 25 countries, only 5 of these faculties offered Ukrainian as a language of study, while elsewhere it served as a second or third foreign language, often as an elective. At that time, only six countries

offered Ukrainian language courses (Shvets 2021: 40–43). In the academic environment abroad, Ukrainian studies were, for the most part, categorized under "Russian studies" (Perspektyvy vykladannia 2020).

Furthermore, the absence of an internationally recognized Ukrainian language certification exam (like English TOIFL or IELTS) exacerbated the issue. Remarkably, in Europe, only Ukrainian and Belarusian languages lacked such certification exams.

After the outbreak of war Ukrainian language became a global trend in a few weeks. The events of the end of February 2022 and subsequent months sparked a tremendous increase in interest in the Ukrainian language abroad across various demographics and countries. Several evident reasons account for this: expression of solidarity with the people bravely defending their freedom, interest in the language, and political considerations. Additionally, pragmatic factors such as the need to communicate with Ukrainian refugees and assist Ukrainian children attending European schools in adapting have played a role. Europeans aspire to greet Ukrainians in their native language, understand and answer basic questions, demonstrating compassion and respect for those fleeing war. "Learning the language is one way to say "I consider the language distinct"" (Pearce 2022).

According to Olena Barsukova, six months after the invasion, the number of people learning Ukrainian on the Duolingo platform increased by 2229% in Ireland; 1651% in Germany; 1615% in Poland; 1590% in the Netherlands; and 1515% in the Czech Republic. Thus, Ukrainian became the 15th most popular language among the 40 languages available on Duolingo (compared to 36th in 2021). Even in the United States, the ranking of the Ukrainian language on Duolingo rose from 36th to 22nd place in 2022 (Barsukova 2022). Harvard University's website reported that "Mondly has seen a 900% increase in users trying to learn Ukrainian" through the Duolingo platform (A New Era for Ukrainian 2022).

Given these circumstances, there is an urgent need to develop new educational materials grounded in the following principles:

- immersion in the language through the information environment of Ukrainian culture;
- intensive presentation of information, necessitating the use of an intermediary language (typically, English, but the choice depends on the teaching environment);
- emphasis on the communicative aspect, considering the lexical essentials of spoken language and recent language developments;
- active integration of visual information (e.g., infographics, videos);
- minimum necessary grammatical information, reflecting the frequency of grammatical forms.

Our new manuals "Welcome to Ukraine: Intensive language course: [textbook for foreign students]" (edited by Piatkovska L., Pchelintseva O., Denga O., Isaienko T., published in 2023) and "Easy Ukrainian Everyday" (by Ihnatyeva O., Pchelintseva O., being slated for publication in the near future) are based exactly on the stated principles.

Currently, under the uncertain situation in Ukraine, we cannot predict the future place of the Ukrainian language among European languages: whether there will be demand for Ukrainian and whether Ukrainian will be among the languages actively

studied in the European Union. However, our present strategic goal is to provide everyone with the opportunity of effectively learn Ukrainian and spread knowledge about Ukraine, its cultural past, and present.

References

1. A New Era for Ukrainian Language Learning. 2022. April 1, 2022. URL: <https://huri.harvard.edu/news/were-business-now-new-era-ukrainian-language-learning> (accessed 13 February 2024).
2. Barsukova, Olena. 2022. 1,3 mln liudej pochaly vchyty ukrajins'ku: jaki movy byly populiarni v Duolingo tsiohorich [1.3 million people started learning Ukrainian: which languages were popular on Duolingo this year] 10.12.2022 URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2022/12/10/251781/> (accessed 13 February 2024).
3. Pearce, Matt. 2022. For centuries, the Ukrainian language was overshadowed by its Russian cousin. That's changing. 30.03.2022. URL: <https://www.latimes.com/entertainment-arts/story/2022-03-30/la-ent-ukrainian-language> (accessed 2 February 2024).
4. Perspektyvy vykladannia ta vyvchennia ukrainskoi movy yak inozemnoi. 2020. Press conference 30.09.2020. Ukraine Crisis Media Center. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=L-BzZUMO2CE> (accessed 2 February 2024).
5. Shvets, Hanna. 2021. *Teoretyko-metodychni zasady navchannia ukrainskoi movy inozemnykh studentiv humanitarnykh spetsialnostei*. Dissertation for a Doctor Habil. degree in pedagogy: 13.00.02 – Theory and teaching methods (Ukrainian). Kyiv.

Віолета СВІТЛИЦЬКА,
*здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
ОНП «Філософія», спеціальність 033 «Філософія»,
Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського
(м. Одеса, Україна)*

Оксана ПЕТІНОВА,
*докторка філософських наук,
професорка кафедри філософії, соціології
та менеджменту соціокультурної діяльності,
Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського
(м. Одеса, Україна)*

ФЕНОМЕН ЖІНКИ У ФІЛОСОФСЬКОМУ ДИСКУРСІ: ЖІНОЧЕ НАЧАЛО В КОСМОГОНІЧНИХ УЯВЛЕННЯХ СЛОВ'ЯН ТА У СХІДНІЙ ФІЛОСОФІЇ

Нинішнє століття ознаменувалося активним виходом жінки «з патріархальних сутінків». Необхідність утвердження рівності статей, подолання женонависницьких поглядів спонукає до переосмислення глибинних пластів культури – навіть повернення до її джерел. Уявлення про виникнення і розвиток Всесвіту посідають центральне місце в міфологічній спадщині всіх народів. Вони

цікаві як продукт колективної свідомості людства на певному історичному етапі, а також як вагомий чинник, що вплинув на подальше соціокультурне життя спільноти, її ціннісні орієнтації. Космогонічні міфи є результатом дослідження таких сторін буття, як світобудова та зв'язок між його частинами (синхронічний підхід) і процес виникнення всього суцього (діахронічний підхід). Осягнення складних речей відбувалося через використання звичних людству категорій і культурних феноменів, зокрема, дихотомії чоловічого і жіночого начал.

Початок Всесвіту в архаїчних космологічних уявленнях пов'язують з перетворенням яйцеподібної хаотичної маси в організований космос. Відповідні міфи існували в усіх трьох культурах. Важливу роль у побудові картини світу відіграло поняття андрогінності. По-перше, воно втілювалося в образах людських прототипів, завдяки самопожертві яких сформувалися астральні тіла і земний ландшафт (Пуруша, Пангу). По-друге, через репрезентацію деміургів в образах досконалих андрогінних божеств, внаслідок чого виникло розділення неба і землі, часу і простору. Прикладом такої персоніфікації є ведичні божества Прітхві та Дьявус. Первісна андрогінність визначала рівноправність чоловічого і жіночого начал, вони доповнювали одне одного, їх сутність повністю розкривалася лише у взаємодії. Особливістю космогенезу за китайською версією є відсутність діаметризації «чоловічого» і «жіночого». Світ утворився не в результаті протиріччя між принципами, а в результаті самостійного розгортання хаотичної сутності в упорядкований космос. Першою подружньою парою серед богів є Нуйва і Фусі, схожі за формою і напрямком діяльності.

В космічних процесах і могутніх силах природи люди бачили нерозривну гармонію чоловічого і жіночого начал, де чоловіча енергія полягає в ідеї запліднення, а жіноча – в народженні і творенні. У кожній міфологічній системі присутній персонаж Богині-Матері, яка виступає співтворцем світу і живих істот (іноді її функції дублюються декількома богинями). Крім того, вона є покровителькою людей, тварин і рослин.

Жіночому і чоловічому началам відповідають певні подвійні начала:

- баланс між інь і ян у китайській філософії;
- асоціація жіночого начала зі стихіями води та землі, а чоловічого – з небом, вітром, енергією вогню (винятком може бути вогняна жіноча енергія анангу в брахманській традиції);
- взаємодія космічної свідомості Пуруші та матерії Пракриті;
- поділ світового яйця на білок, який утворив небо, і жовток, який став землею.

З аналізу космогонічних міфів випливає, що жодне з вчень не наполягало на тому, що жінка має нижчу природу. Проте з утвердженням патріархату міфологічна парадигма почала зазнавати змін. Чоловічим божествам відводилися головні ролі, жіноче начало позиціонувалося як другорядне і залежне, подекуди повністю витіснялося з процесу світотворення. Цей зсув вплинув на соціальне становище жінки в майбутньому, адже стосунки між богами вважалися зразком, якого повинні наслідувати люди. За жінками та чоловіками закріплювалися окремі сфери діяльності та бажані моделі поведінки,

звужувалася гендерна роль жінки. Образно кажучи, протягом всієї історії людства жінка сходила з п'єдесталу, на який вона була піднесена як Велика Богиня, рівна за силою і святістю своєму Богу-супутнику, відображеному в архетипі Великої Матері, і стала покірною виконавицею. волі не тільки Божої, а й людської. Варто визнати, що стародавня племінна культура, яка базувалася на логіці природи, підтримці світу в єдності та рівновазі протилежностей, була набагато більш прихильною до жінки, ніж монотеїстичні релігії, які стверджували гріховну природу жінки.

Список використаних джерел

1. Petinova O., Svitlytska V. Feminine Origin in the Cosmogonic Ideas of the Slavic and Eastern Philosophy: a Comparative Analysis. *Philosophy and Cosmology*, Volume 31, 2023. P. 96-107. <https://doi.org/10.29202/phil-cosm/31/8>

Вікторія СИЧОВА,

*докторка наук з державного управління, професорка,
професорка кафедри соціології управління та соціальної роботи,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
(м. Харків, Україна)*

ГЕНДЕРНИЙ ПРОФІЛЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГУМАНІТАРНОЇ БЕЗПЕКИ В ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Широкомасштабна агресія Росії проти України з 2022 року спричинила нову хвилю внутрішнього вимушеного переміщення, *еміграцію дівчат і жінок у країни Європи, надсмертність чоловіків призовного віку. За цих умов з урахуванням дефіциту місцевих і державного бюджетів гостро постає проблема забезпечення гуманітарної безпеки в територіальних громадах України*

Гуманітарну безпеку ми розглядаємо як людську безпеку – складову національної безпеки України. У контексті неоліберальної концепції М. Воротнюк визначає людську безпеку як «захист базових потреб, а також уповноваження індивідуумів» – посилення статусу індивідуумів (збільшення суб'єктності людей), які самі в змозі визначати свою безпеку та забезпечувати її [1, с. 3]. Застосування зазначеного підходу дозволяє визначати гуманітарну безпеку як *задоволення потреб мешканців територіальних громад, міст, сіл, внутрішньо переміщених осіб, які оселилися в них.*

Забезпечення доступу до освіти та захисту здоров'я, забезпечення кожному індивідууму можливості та вибору використовувати свій потенціал є безпекою людини в широкому сенсі слова. Сучасна ідея безпеки людини вперше була сформована радою безпеки ООН і генеральним секретарем ООН у 1992 р., а у 1993 р. Програма розвитку ООН (ПРООН) представила її як самостійну концепцію, а потім повністю сформулювала в доповіді ПРООН із людського розвитку. У 1994 році було визначено, що загрози безпеці людині не обов'язково пов'язані з міжнародними війнами й не обов'язково виникають під час збройних

конфліктів. Вони охоплюють і ті, що призводять до голоду, хвороб, переслідувань. Увага зосереджувалася на окремій людині, а не на державі. У Доповіді ПРООН було запропоновано, що вважати «звичайними» і «надзвичайними» загрозливими подіями. Обґрунтовано підкреслювалось, що «для більшості людей почуття незахищеності виникає здебільшого через щоденні турботи, ніж через страх перед катастрофічними подіями у світі» [3, с. 13].

Класичні уявлення про безпеку були зосереджені на зовнішніх військових загрозах державі. Проте концепція індивідуальної безпеки базується на гендерному підході. Гендерний підхід традиційно фокусується на безпеці людини, а не держави; базується на дотриманні прав людини. У широкому сенсі безпека визначається як звільнення окремих осіб і груп, особливо жінок і дівчат, від соціальних, фізичних, економічних, культурних і політичних обмежень, які заважають їм жити й реалізовувати автономний життєвий проєкт [3, с. 13]. Концепція індивідуальної безпеки надала можливість для рівного вирішення проблем безпеки як жінок, так і чоловіків, що особливо загострюються для жінок в умовах вимушеного переміщення в умовах війни. Такий підхід дозволяє формувати уявлення про загрози для безпеки «знизу вгору», а не навпаки.

Виявлення проблем, задоволення інтересів і потреб мешканців територіальних громад, які відрізняються у жінок і чоловіків, можливо за наявності достовірних обґрунтованих демографічних, соціально-економічних даних із розподілом за ознакою статі та іншими ознаками. Саме такі дані містить гендерний профіль, що дає можливість отримати інформацію, зокрема, про безпекову ситуацію в громаді з розподілом за статтю та іншими ознаками, необхідними для прийняття виважених рішень формування місцевої політики, яка б задовольняла інтереси та потреби жінок, чоловіків та/або їх груп, що проживають на території громади [5, с. 3]. Гендерний профіль – гендерно-розподілені офіційні статистичні дані щодо демографічної ситуації, соціально-економічних показників становища жінок і чоловіків, представництва жінок і чоловіків в органах державної влади та органах місцевого самоврядування, зайнятості та безробіття серед жінок і чоловіків, стану здоров'я жінок та чоловіків, фізичної культури та спорту, освіти і науки, сімейної політики, показників рівня злочинності і насильства в сім'ї.

Метою складання гендерного профілю є «виявлення відмінностей рівнів участі жінок і чоловіків, реалізації їхніх прав та можливостей у тій чи іншій сфері життєдіяльності суспільства, їх доступу до ресурсів для використання при розробленні та реалізації гендерно чутливих програм розвитку та формуванні бюджетних програм» [4, п. 2.2.1]. Гендерний профіль також використовується для запровадження гендерно-орієнтованого бюджетування, особливо за обмеженості ресурсів в умовах війни, а також для розробки програм розвитку територіальної громади, що ґрунтуються на підході щодо дотримання прав людини. Основні розділи (групи показників) гендерного профілю села, міста чи регіону: населення (його чисельність та склад з розподілом за ознаками статі та віку); державна соціальна допомога, якою скористалися різні групи жінок і чоловіків; доступ до послуг у розрізі основних галузей (освіта, охорона здоров'я, соціальний захист, культура та мистецтво, фізична культура та спорт, житлово-комунальні послуги,

пасажирські перевезення, правова допомога, адміністративні послуги); економічний розвиток громади (зайнятість, безробіття, рівень освіти, середньомісячна заробітна плата жінок і чоловіків та розриви у заробітній платі в різних сферах економічної діяльності, міграція); стан забезпечення безпеки та охорони правопорядку, зокрема, щодо боротьби зі злочинністю, протидії торгівлі людьми, домашньому насильству, насильству за ознакою статі, у тому числі сексуальному насильству, пов'язаному з конфліктом; участь у прийнятті рішень (представництво жінок і чоловіків, зокрема з числа вразливих груп, у депутатському корпусі, постійних комісіях, виконавчих органах рад, інформація про громадські об'єднання, які працюють у сфері забезпечення прав людини, рівних прав та можливостей жінок і чоловіків (співпрацюють з органами місцевого самоврядування), а також представництво жінок і чоловіків у складі консультативно-дорадчих органів); інституційне та ресурсне забезпечення реалізації політики забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків (наявність відповідних документів, реалізація проектів міжнародних організацій з питань гендерної рівності на території громади, наявність відповідальних осіб та радників з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, запобігання та протидії насильству за ознакою статі, відповідних експертних рад та робочих груп, зокрема, з питань розгляду звернень за фактами дискримінації за ознакою статі, застосування гендерно орієнтованого підходу в бюджетному процесі тощо) [5, с. 9-10]. На жаль, в Україні на 2020 рік гендерний профіль громади має лише 60 з 839 опитаних (7%) територіальних громад: 30 міст, 13 селищ, 17 сіл [2].

Під впливом євроінтеграції, на підставі індикаторів гендерної рівності бази даних Європейської економічної комісії ООН, Євростату, глобальних та національних індикаторів Цілей сталого розвитку до 2030 року в Україні був сформований Перелік із 226 індикаторів. Це дасть можливість зібрати гендерно чутливі показники для складання гендерних профілів задля забезпечення гуманітарної безпеки територіальної громади. Тож гендерний профіль можна вважати інструментом забезпечення гуманітарної безпеки в територіальних громадах України, особливо в умовах російсько-української війни.

Список використаних джерел

1. Воротнюк М., Сушко О. Людська безпека як імператив сучасної епохи: переніс фокусу з держави на людину. Б.м.: Фонд ім. Фрідріха Еберта: представництво в Україні. 18 с. URL : <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/07749.pdf>
2. Гендерна політика на місцевому рівні-2020: результати опитування 839 місцевих громад України. URL : https://gender.auc.org.ua/wp-content/uploads/2021/01/genderna_polityka_na_miscevomu_rivni2020.pdf
3. Гендерний вимір внутрішнього переміщення: світовий досвід і ситуація в Україні / Метод. кер-во: О. Уварова, М. Ясеновська. Харків, 2020. 76 с.
4. Методичні рекомендації з реалізації гендерного підходу та підходу, що базується на дотриманні прав людини, на рівні територіальних громад: затверджено Наказом Міністерства соціальної політики України № 359 від 27 грудня 2022 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0359739-22#Text>
5. Посібник з розробки та використання гендерного профілю громади при формуванні публічної політики на місцевому рівні. Київ, 2023. 54 с.

Вікторія СОКОЛОВА,
*магістрантка Навчально-наукового інституту іноземних мов,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
(м. Черкаси, Україна)*

ТЕКСТ І КОНТЕКСТ: В ПОШУКАХ НОВОГО ОСМИСЛЕННЯ

Ставити питання щодо історії філософії – це те ж саме, що ставити питання про те, чим є філософія, а ще точніше, що таке філософський текст. Ці питання особливо важливі у той час, коли статус філософії та її зв'язок з іншими формами знань проблематизуються в сучасних суспільних науках.

Чим філософський текст відрізняється від інших текстів? Чи відноситься він виключно до філології, а далі – історичної дисципліни? Чи навпаки, його дійсний, власне філософський зміст відкривається лише тоді, коли він потрапляє в поле зору філософії?

Об'єктом історії філософії є минуле філософії, яка розкривається через філософські тексти з минулого. Це твердження не настільки тавтологічно, як здається спочатку. Для історії філософія – це насамперед тексти, що призводять до інших текстів. Ставити питання про історію філософії – означає запитувати про конкретний статус філософського тексту, в якому розкривається думка чи думки філософа. Подібні питання потрібні, щоб з'ясувати чи є філософський текст лише одним серед багатьох інших текстів, чи ми повинні приписати йому якийсь особливий статус. Адже літературознавець як історик певного роману також може поставити таке питання про статус художнього тексту.

У певному сенсі відповідь на це питання повинна бути позитивною: філософський текст немає привілейованого статусу щодо інших текстів (белетристика, поезія, історія тощо). Як і будь-який інший текст, він створюється у якийсь момент людської історії, у конкретному суспільстві, що стикається з конкретними проблемами. До того ж, філософські думки не приходять зі світу ідей, які байдужі до подій людського світу. А значить, що ці думки ще й ціннісно забарвлені.

Філософський текст, щоб він став зрозумілим, слід помістити в контекст, в якому він був написаний. Деякі аспекти його статусу залежать, часто безпосередньо, від знання полеміки, відносин влади та інституційних питань, а також від позиції інших філософів або рівня розвитку науки на той час. У зв'язку з цим використання контексту є необхідним і законним. Однак, тут, на нашу думку, потрібно мати на увазі три пункти.

По-перше, контекст ніколи не буває простим. Він у собі містить різні виміри, серед яких зазвичай вирізняють економічний, соціальний, політичний, інституційний. Це вводить до контекстуальної «гри» багато чого, але, насамперед, відносини влади, і навіть переслідування незалежної думки. Контекст також включає в себе різне інтелектуальне і доктринальне оточення, яке може бути близьким філософу або настільки ж далеким йому як у часі, так і в просторі [1, с. 62-64]. Тут важливо виставити ці контекстні виміри в деяку ієрархію, щоб визначити цей комплексний контекст саме філософської думки.

По-друге, контекст завжди необхідно реконструювати. Він ніколи не даний. Іншими словами, контекст не простіший за текст. Так само, якщо текст має бути інтерпретований, то контекст має бути реконструйований. Найкращий спосіб продемонструвати це – сказати, що інтерпретація тексту (або деяких з його елементів) та історична реконструкція контексту взаємодіють між собою.

По-третє, в різних ситуаціях навички історика та філософа виявляються у різних пропорціях. Звісно, ці пропорції варіюються в залежності від мети дослідження та галузі філософії. Історія філософії може вивчатися або заради історичного розуміння, або заради філософської просвіти. Основний же інтерес, на нашу думку, повинен проявлятися в дотриманні балансу розуміння і суспільної освіти.

Таким чином, продовжуючи міркування Л. Штрауса (викладені ним в глибокому аналізі «Переслідування і мистецтво письма» [2]), можна стверджувати, що відносини між контекстом і текстом потрібно дешифрувати одночасно. Проте той факт, що певна філософія була вироблена в певний момент історії та в конкретному суспільстві, не означає, що зміст цієї філософії є простим виразом цього історичного моменту. Сенс філософії не може бути настільки просто прив'язаний до часу, коли і в якому вона з'явилася.

Список використаних джерел

1. П'янзін С.Д. Основи соціальної філософії. Черкаси : видавець Чабаненко Ю. А., 2014. 152 с.
2. Strauss L. Persecution and the art of writing. URL : <https://democracy.missouri.edu/wp-content/uploads/2022/07/SOF-Reading-Hernandez.pdf>

Олександр ТАТАРЧЕНКО,
*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри загальноосвітніх гуманітарних
та природничих дисциплін,
Херсонський національний технічний університет
(м. Херсон, Україна)*

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ У ТЕХНІЧНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Актуальність викладання історії України, історії українського державотворення та історії української культури у закладах вищої освіти в Україні залишається дуже актуальною. Адже українці, які зараз борються за свою свободу і територіальну цілісність нашої держави, повинні знати за що вони б'ються.

Останнім часом праці, присвячені методиці викладання історії України у ЗВО, підготували такі українські науковці як: М. Будзар, П. Горохівський, Т. Грушева, Ю. Косенко, С. Костилева, С. Кульчицький, О. Пилипенко,

С. Терно, О. Удод, В. Ціватий, Т. Янченко та ін.. Проте, для актуалізації цієї проблеми пропонуємо викласти свої думки, щодо особливостей викладання історії України у ЗВО технічного спрямування.

Серед загальних компетенцій, засвоєння яких передбачено всіма освітньо-професійними програмами всіх спеціальностей, які викладаються в Херсонському національному технічному університеті, зазначається здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії.

Окрім патріотичного виховання, формування національної пам'яті та засвоєння фактичного матеріалу з історії України, значна увага приділяється методам, які допомагають зацікавити студентів технічних спеціальностей вивчати історію рідної держави. Для досягнення цієї мети використовується індивідуальний підхід до студентів різних освітньо-професійних програм.

Зокрема, під час викладання історії України студентам інженерних спеціальностей, особлива увага звертається на розвиток ремесел, створення цехів, мануфактур, фабрик, заводів і сучасних корпорацій. Аналізуються наслідки промислового перевороту та науково-технічних революцій. Підкреслюється, що кожен технологію обслуговують люди конкретної спеціальності, які утворюють окрему соціальну групу, яка, у свою чергу, змінює соціальну структуру суспільства і стає причиною значних соціально-політичних змін.

Під час аудиторної роботи з майбутніми менеджерами акцентується увага на особливостях географічного положення України, на історії торговельних шляхів, які проходили через територію України, на традиційних торговельних партнерах та політичних союзниках України. Підкреслюється, що під час переговорів з іноземними партнерами слід звертати увагу на те, що нас об'єднує, на спільні традиції та цінності.

Зі студентами спеціальності технічний переклад більше часу відводиться на вивчення історії перекладної літератури в Україні, розвитку книгодрукування, полемічної літератури, самвидаву та тамвидаву в радянський період. Підкреслюється важливість перекладу сучасної наукової літератури, щоб українці долучалися до актуальних знань і завжди були у тренді.

Для студентів спеціальності дизайн більше часу відводиться на вивчення об'єктів культурної спадщини та здобутків у мистецтві. Наголошується важливість зберігати українські національні стилі у мистецтві та адаптовувати їх до сучасних умов. Україна завжди використовує можливість актуалізувати різні види народного мистецтва, що було зроблено на Євро-2012, яке проходило в Україні та Польщі. Зокрема для створення логотипу Чемпіонату Європи з футболу була використана витинанка, яка являє собою візерунки флори та фауни характерні для сільської місцевості організаторок чемпіонату.

Під час роботи зі студентами туристичних спеціальностей особлива увага звертається на історичні та архітектурні пам'ятки України, музеї, фортеці, місця баталій тощо. Тобто все те, що може бути використане для створення туристичних маршрутів та розроблення екскурсій. Окрема увага студентів

привертається до пам'яток Херсонщини, таких як: курган Огуз, Башта Вітовта, катакомби Херсону та Генічеську, Кам'янська та Олешківська січі, Асканія-Нова, споруди збудовані земствами, Антонівський міст і т. ін.

Отже, історія залишається і завжди буде мистецтвом пам'яті і ця її особливість має і світоглядне і практичне значення. В першу чергу, історична пам'ять дозволяє виховувати свідомих, патріотичних громадян, які є відповідальними творцями своєї та національної долі. По-друге, історична пам'ять допомагає використовувати досвід наших предків у професійній діяльності, спиратися на традиції, використовувати наші переваги і долати недоліки. Це, у свою чергу, допомагає студентам будувати успішну траєкторію професійної кар'єри, розкриватися як фахівці, вдало реалізовувати свої проекти і досягати успіху.

Наталія ШАКУН,
*кандидат філософських наук, доцент,
завідувач кафедри філософії і суспільних наук,
Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)*

СТРАТЕГІЇ СУСПІЛЬНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОСОФІЇ

Актуальність теми суспільних перетворень зумовлена низкою факторів, серед яких – потреба визначення світоглядно-методологічних підстав дослідження культурно-етнографічної своєрідності українського народу, обґрунтування права українців на власну мову, історію, вільний розвиток серед народів світу.

Аналіз особливостей суспільних перетворень на сучасному етапі потребує окреслення стану наукової розробки теми, визначення теоретико-методологічного підґрунтя їх дослідження. Теоретико-методологічним орієнтиром авторці при цьому слугують праці вітчизняних та зарубіжних науковців, які звертаються до теми суспільних перетворень.

Так, в українському соціально-філософському дискурсі аналіз основних тенденцій трансформації українського суспільства здійснили В. Андрущенко, О. Білорус, А. Колодій, В. Кремень, М. Михальченко, В. Ткаченко, З. Самчук, Н. Хамітов, В. Шевченко. Важливі соціально-філософські ідеї для визначення стратегій суспільного поступу в контексті викликів часу містять роботи таких західноєвропейських мислителів, як Дж. Александер, У. Бек, Е. Дюркгейм, М. Кастельс, Н. Луман, Е. Тоффлер та ін.

Відтак, метою нашого дослідження є аналіз ключових теоретико-методологічних підходів до тлумачення суспільних перетворень в контексті вітчизняної філософії та визначення на їх підставі стратегій сучасного поступу України.

Зауважимо, що практичні спроби розпочати процес активних суспільних перетворень в Україні мали місце одразу після здобуття нею незалежності. Українське суспільство, як постколоніальне, вимагало більш комплексних перетворень, порівняно з соціальними змінами, які відбувались в інших регіонах світу. Причини цього крились у незрілій політичній культурі, браку нової та пануванні «старорежимної» еліти, відсутності довіри до держави, ідеологічному та моральному вакуумі. «Ризикогенність» українського суспільства посилювалась на тлі невдалих реформ всіх сфер суспільного буття. Спроби створення вільного ринку в Україні призвели до корумпованої економіки, негативних змін в організації праці та рівні життя індивідів.

Проблематичним, принаймні в перші десятиліття після проголошення Україною незалежності, виявився і процес розбудови в ній громадянського суспільства. Суттєвим ризиком на шляху демократичних перетворень став низький рівень соціальної довіри українців, що виявлявся у недовірі до правової системи, державних інституцій, системи освіти, національної валюти тощо.

Перед нашою державою, як і перед іншими країнами-колишніми радянськими республіками, постали основні завдання: демократизація, перехід до ринкової економіки, державне будівництво та розбудова громадянського суспільства. Українське суспільство опинилося у стані, влучно охарактеризованому вітчизняними суспільствознавцями як «трансформаційний», що виявлялось у «динамічності модернізацій економічних (виробничих), політичних та соціокультурних реалій, невизначеності стратегій розвитку, періодичності зміни керівних еліт та домінуванні «псевдо-еліти», орієнтації на різних стратегічних партнерів (російську федерацію або США), конфронтаційному співіснуванні різноякісних оцінок (як на рівні еліт, так і серед громадян), розпорошеності цінностей, постійний пошук та інноваційна діяльність одних і блокування прогресивних змін з боку інших, відсутності комфорту [1, с. 14-16].

Викликом для суспільствознавства виявилась і потреба світоглядно-методологічного забезпечення суспільних перетворень та визначення їх стратегій. Зауважимо, що в радянські часи розвідки у напрямку визначення стратегій суспільних перетворень пов'язувались з марксистсько-ленінською філософією. Йшлося про визнання матеріалістичної основи суспільних перетворень, відстоювання ідеї злиття націй в єдиний радянський народ, визначення суспільної перспективи як встановлення диктатури пролетаріату тощо. Такий підхід виключає врахування основних методологічних принципів української філософії – антропо і етноцентризм, світоглядну автохтонність, кордоцентризм тощо.

Слід підкреслити, що тема суспільних перетворень в українській філософії розглядалась у різні періоди історії. Як зазначає знаний дослідник вітчизняної філософії В.Шевченко, українські мислителі розуміли «перетворення» як «спонтанну зміну якихось речей без втручання людей (самоперетворення) чи фізично-трудова вплив людини, знову-таки, на певні фізично присутні у світі речі та їхні зв'язки» [5, с. 221].

Власні версії інтерпретації змісту і методів суспільних перетворень представлені у творах митрополита Іларіона, Ю. Дрогобича, Ст. Оріховського-

Роксолана, Г. Сковороди та ін., однак, ґрунтовний аналіз проблеми містять праці вітчизняних мислителів кінця XIX – початку XX ст. – М. Костомарова, І. Франка, М. Драгоманова, В. Винниченка, М. Грушевського, М. Хвильового та ін.

Аналіз провідних ідей суспільних перетворень, викладених у творах українських філософів, дозволяє констатувати, що розуміння суспільного буття, його умов та чинників у творах цих мислителів здійснювалось з позицій антропо- та етноцентризму. Виразно ці тенденції спостерігаємо у філософії Кирило-Мефодіївського товариства з кін. 40-х рр. XIX ст. Його діячі акцентували правові і культурно-історичні проблеми суспільних перетворень, обґрунтовуючи ідею рівноправності народів, необхідності вільного розвитку українців серед інших народів світу.

Такий підхід тривалий час зберігав свою актуальність і використовувався як методологія дослідження культурно-етнографічної своєрідності українського народу, обґрунтування його прав на власну мову та історію. Однак в умовах загострення практичного питання відновлення української незалежності і державності з кінця XIX ст. потреба у якісно новому баченні суспільних перетворень актуалізується. Причому поетизації минувшини вже виявилось недостатньо, як і ідеї культурно-етнографічної окремішності українців.

Завдяки М. Драгоманову на зміну вищезгаданім тенденціям приходить ідея прав людини, яка стає методологічним чинником обґрунтування змісту та напрямку осмислення перетворень українського суспільства. М. Драгоманов підкреслював «нерівномірність поступу різних народів, та, навіть, різних прошарків одного й того ж народу» [2, 70], визнавав первинність антропоцентричної світоорієнтації та прав людини і нації.

Від опетизації минувшини до свідомого розгляду суспільних перетворень з позицій економічного, соціологічного, політичного, культурологічного, геополітичного, автохтонного та інших дослідницько-методологічних підходів переходить П.Куліш. При аналізі суспільних явищ філософ відмовляється від їх поділу на «значні» та «незначні», єдиним критерієм суспільної значущості визнаючи тільки таку реальну природну силу, що «уособлює життєвість, а життєвість означає право на життя, – отже – непорушну правду» [3, 371-372].

І. Франко для характеристики суспільних перетворень вживає термін «поступ», надаючи йому значення принципово відмінне від еволюції, розвитку, прогресу. У своїй теорії суспільних перетворень філософ висновує, що поступ народу має нелінійний характер, оскільки це «не рух по шаблях «від нижчого до вищого», а простування, за якого люди «знаходять по дорозі все щось нового, але часто й гублять не одно таке, за чим пізніше мусять жалувати» [4, 304].

Привертає увагу і той факт, що стратегії суспільного поступу українські мислителі (І. Франко, М. Драгоманов, М. Грушевський) пов'язували з найефективнішою та традиційною для нашого народу формою суспільних перетворень – громадою. В контексті української філософії, отже, визнається, що саме громадівський самодіяльний порядок здатний упорядкувати поступ суспільних перетворень в Україні.

Подальшому окресленню стратегій сучасних суспільних перетворень України, на нашу думку, сприятиме 1) вивчення нелінійності як концептуальної

соціально-філософської ідеї, 2) ґрунтовне осмислення специфіки соціокультурного становлення українців, переосмислення історії України в контексті світової історії; 3) розкриття теоретико-методологічного потенціалу вітчизняних теорій суспільних перетворень, 4) дослідження вчення про поступ як способу суспільних перетворень, 5) аналіз «громадократії» як інструмента забезпечення правової рівності та свободи.

Список використаних джерел

1. Губерський Л. Філософія як теорія та методологія розвитку освіти. / Губерський Л., Андрущенко В. К.: «МП Леся», 2008. 516 с.
2. Драгоманов М.П. Вибране. / Упоряд. та прим. Р. Міщука, В. Шандри. К.: Либідь, 1991. 682 [3] с.
3. Кулиш П. Історія возсоединенія Руси. СПб.: Общественная польза, 1874. Т. 2. 456 с.
4. Франко І.Я. Твори: У 50 т. К.: Наукова думка, 1986. Т. 45. 574 с.
5. Шевченко В. Українська філософія в системі українознавства : Теорет.-метод. комент. до курсу філос. у вищ. навч. закл. К.: ДП «Видавничий дім «Персонал», 2008. 240 с.

Зоя ШЕВЧЕНКО,

*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії, соціальних та політичних наук,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
(м. Черкаси, Україна)*

АНТИДИСКРИМІНАЦІЙНА ЕКСПЕРТИЗА ТЕКСТОВОГО ТА ВІЗУАЛЬНОГО КОНТЕНТУ В ОСВІТІ: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ

Антидискримінаційна експертиза освітнього контенту покликана боротися з усіма видами дискримінації за ознакою раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мови та ін. відповідно до законів України, зокрема, статті 1 Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» [1]. Крім цього, антидискримінаційна експертиза освітнього контенту спрямована на виявлення та усунення упередженого (стереотипного) ставлення до людей, ситуацій, історичних подій тощо, яке є суб'єктивною думкою авторського колективу та подається учнівству (студентству) як єдино вірна, безальтернативна думка.

З 2017 року підручники в Україні проходять разом із предметною антидискримінаційну експертизу. Гендерний компонент антидискримінаційної експертизи покликаний показати учнівству та студентству, що суспільство і культура, з якими вони знайомляться в предметній галузі тієї чи іншої науки, набагато різноманітніші та складніші, ніж картина світу, що нав'язується системою традиційних стереотипів; що ідентичність індивіда є множинною та плинною [2].

Антидискримінаційна експертиза текстового та візуального контенту ґрунтується на європейських цінностях та здійснюється за допомогою контент-аналізу [3].

Логічна матриця гендерного експертування освітнього контенту [4] була розроблена на основі вітчизняних досліджень та міжнародних звітів UNICEF про випадки дискримінації у підручниках різних країн світу [5] та спрямована на відновлення гендерного паритету у візуальному та текстовому контенті, боротьбу з гендерними стереотипами, у тому числі гендерною сегрегацією та поляризацією; уявленням людини виключно через образ чоловіка; використанням мовного андроцентризму.

Однією з основних проблем сучасних навчальних матеріалів, як текстових, так й ілюстративних, є гінопія (жіноча невидимість). Жіноча невидимість – це штучне явище, невід’ємна властивість патріархатної культури. Традиційне замовчування жіночих імен переноситься на сторінки сучасних підручників, які, у свою чергу, продовжують транслювати спотворену стереотипами картину світу. Паритетна представленість жіночих та чоловічих особистостей і персонажів у навчальному контенті знімає зазначену проблему.

Гінопія також характерна для сучасної української мови (мовний андроцентризм). Іменники чоловічого роду часто використовуються для позначення соціальних груп та спільнот, що складаються з осіб обох статей (наприклад, «семикласники», «учні», «школярі», «пасажери», «водії» та ін.). Таке використання іменників є дискримінаційним, оскільки підтримує та транслює гендерну сліпоту по відношенню до жінок у мові. Для боротьби з мовним андроцентризмом рекомендовано використовувати в текстах навчальної літератури фемінітиви (окремо або в парі з маскулінітивами), чергуючи їх із нейтральними узагальненнями (наприклад, «учениці та учні»/«учнівство»).

На особливу увагу заслуговує зміст діяльності та поведінкові особливості героїнь та героїв освітнього контенту. Найчастіше на сторінках навчальної літератури зображуються ситуації, які транслюють гендерні стереотипи і поляризують людей за ознакою статі одночасно. Так, хлопці та чоловіки частіше виступають порушниками дисципліни, демонструють активну, подекуди агресивну, ризиковану поведінку. Їхня діяльність, як правило, розгортається поза домом і орієнтована на обмін діями з іншими героями та навколишнім середовищем. Наприклад, вони займаються активними видами спорту, порушують правила дорожнього руху, хворіють через недотримання правил особистої гігієни, воюють, подорожують тощо. Діяльність дівчат і жінок часто обмежується будинком та прибудинковою територією. Вони займаються домашнім господарством, допомагають старшим та опікуються літніми людьми, проводять час за розмовами з подругами, займаються садом, читають книжки, малюють, плетуть, ходять в магазини тощо. Жіночі персонажі менше порушують правила та норми, їх ігри більш пасивні, а діяльність орієнтована на міжособистісну комунікацію, підтримання чистоти та затишку, турботу про ближніх.

Така гендерна поляризація за ознакою статі часто супроводжується яскраво вираженою гендерною сегрегацією, зокрема гендерною сегрегацією праці [6]. На сторінках навчальної літератури чоловіки, як правило, зображуються творцями соціокультурної реальності, а жінки – обслуговуючим персоналом. Так, жінки переважно постають у деперсоніфікованих образах матері, домогосподарки, вчительки, медсестри, продавчині тощо. Варіативність чоловічої професійної представленості не лише набагато ширша, вона найчастіше персоніфікована в особах знаменитих історичних постатей, культурних діячів, видатних вчених та їх цитат.

Щоб уникнути зазначених вище видів дискримінації, доцільно зображати і жінок, і чоловіків у різних ситуаціях, що діють разом, представниками та представницями ширшого кола професій, а не лише у стереотипних ролях. Через освітній контент учнівство та студентство мають усвідомлювати, що людина здатна самореалізовуватись незалежно від своєї статевої приналежності чи гендерної ідентичності. Такий гендерночутливий підхід у створенні навчальних матеріалів сприяє розкриттю нових можливостей для особистості у соціальному просторі, позбавляючи її стереотипних обмежень.

Список використаних джерел

1. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України № 1263-VII від 13.05.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5207-17>
2. Шевченко З. В. Плинна ідентичність і множинна ідентичність: спільне і відмінне у сучасній соціальній ідентифікації // *Evropskýfilozofický a historickýdiskurz*. 2019. 5(4). С. 130–134.
3. Шевченко З. В. Етапи антидискримінаційної експертизи текстового та візуального контенту // *Наукові інновації та передові технології*. Випуск № 6 (20). Київ, 2023.
4. Експертиза шкільних підручників: інструктивно-методичні матеріали для експертів щодо здійснення антидискримінаційної експертизи електронних версій проектів підручників, поданих на конкурсний відбір проектів підручників для 5 та 10 класів закладів загальної середньої освіти; за заг. ред. О. А. Малахової. К.: 39 с.
5. МОН пояснює, для чого потрібна антидискримінаційна експертиза підручників [Електронний ресурс]. – Міністерство освіти і науки України. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/mon-poyasnyuye-dlya-chogo-potribna-antidiskriminacijna-ekspertiza-pidruchnikiv>
6. Словник гендерних термінів / Укладач З. В. Шевченко. – Черкаси: видавець Чабаненко Ю., 2016.– 336 с.

СУЧАСНА ПОЛІТИЧНА ФІЛОСОФІЯ

Ярослав БІЛИК,
*доктор філософії,
старший викладач кафедри загальноосвітніх
гуманітарних та природничих дисциплін,
Херсонський національний технічний університет
(м. Хмельницький, Україна)*

ПОПУЛІЗМ І ДЕМАГОГІЯ ЯК ПРОЯВИ КРИЗИ СУЧАСНОЇ ПОЛІТИКИ

Політика все більше апелює до емоцій людини, застосовуючи демагогію і популістські заяви з метою маніпулювання свідомістю суспільства. Нескінчений потік інформації, новин породжує «політиків-аніматорів», які солодкими, шокуючими, революційними заявами розважають суспільство споживання.

Політичний процес втрачає професійних політиків, лідерів, особистостей. У політичному процесі все більше стає акторів, спортсменів, співаків, блогерів, що використовують медійну впізнаваність для отримання влади й акумулювання її у прибуток. Шоу, яке створюється навколо політики, приваблює масову аудиторію, а політик, як вмілий актор, вдає неправду за правду, що стає складовою політичної гри, а мистецтво самообману допомагає позбавляти докори сумління і допомагає завоювати симпатії навіть обізнаних людей [1, с. 16]. Самообман у політиці, невизнання реалій і створення райдужного світу, небезпечний як для політика, який втрачає зв'язок з реальністю, так і для глядача, який всім серцем сподівається і вболіває за головного героя цієї політичної вистави.

Людині притаманно керуватися своїми почуттями і головну роль у цьому бере серце. Доктор філософських наук, професор Ігор Захара, приділяючи увагу дослідженню філософії серця, писав, що кордоцентризм зводиться до того, що саме серце є центром духовного життя, глибинною основою людської природи й морально духовним джерелом діяльності душі [2, с. 184].

В умовах сьогодення протистояння демократії з тоталітарним світом криза «фальшу» відчувається в рази гостріше. Інформаційна боротьба набирає обертів, а страх осуду, відповідальності робить політику заручником суспільних очікувань і мрій. Криза демократії створює підґрунтя до появи радикальних правих сил, які жорстокі, але справедливі і відверті з собою і своїми виборцями.

Для пострадянських країн важливо подолати кланово-олігархічну систему та забезпечити дійсність основних прав і свобод, а країнам з розвинутою політичною культурою не втратити досягнення багатьох поколінь

боротьби за ці ідеали. Американський соціолог Чарльз Райт Міллсон зазначав, що у розвинених країнах знаряддя влади і насильства стають тотальними щодо проникнення в усі сфери життя суспільства і бюрократичними за формою [3, с. 9]

Демократія в сучасних умовах повинна набути концептуальної певності, а не перетворюватися в суто ідеологічне змагання чи маніпулятивні стратегії медіа-публічності. Народ є владою і головною дієвою особою «народу відповідають три практики демократичного урядування: нагляд, протидія та судження/вердикт» [4, с. 228]. Отже, суспільство уважно стежить, має право вето реально блокувати владні рішення, а в кінці повноважень влади, народ постає «суддею», надаючи легітимності на продовження повноважень або полишає на узбіччі історії.

Список використаних джерел

1. Барнич М. Майстерність актора: техніка «обману». Київ: Видавництво Ліра-К, 2016. 304 с.
2. Захара І. Поєднання раціоналізму та кордоцентризму як передумови ментальності об'єднаної Європи. *Postawa uniwerslistyczna przeslanki, zasady, formy, wartosci i organiczenia* : Materialy X Miedzynarodowej Konferencji PTU. Warszawa, 2007. С. 184–187.
3. Mills, C. W. *The sociological imagination*. Oxford University Press. 2000.
4. Шамрай В. Криза демократії і сингулярність. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені ГС Сковороди. Філософія*. 2016. № 1. С. 223-235.

Інна БРАЦУН,
кандидат філософських наук,
Керівник Центру суспільних проєктів
(м. Черкаси, Україна)

СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ПРОБЛЕМАТИКА В ПОЛІТИЧНІЙ ФІЛОСОФІЇ

Протягом історії політична думка зверталася до таких питань, як можливість побудови ідеальної держави, прав і свобод громадян, справедливості законів, легітимності влади тощо. Невід'ємною частиною будь-якого суспільства є влада. Незалежно від того, дві людини чи мільйони складають соціум, в ній завжди присутня влада, виразом якої є відносини управління та підпорядкування.

Одне з головних питань, яке лежить в площині політичної філософії, – це *природа та типологія влади*. У науковий обіг поняття легітимності ввів німецький соціолог, філософ М. Вебер, який розрізняв владу, що відповідає формальним законам, юридичним нормам права, є законною та легальною. На його думку, влада – це комплекс ідей та соціальних відносин, які ґрунтуються на легітимній загрозі застосування сили. М. Вебер виділив три типи легітимної влади, а саме традиційну, харизматичну та раціонально-легальну. В

реальному політичному житті визначені М. Вебером ідеальні типи легітимності в чистому виді не існують. Кожний з них є поєднанням різних типів з превалюванням якогось одного.

У тій або іншій політичній системі завжди існують кілька типів політичного панування влади з перевагою того чи іншого конкретного виду легітимності. В демократичних країнах основний тип легітимного політичного панування базується на раціонально-легальній основі, що полягає у дотриманні певного набору інституціональних правил, установлених відповідно до прийнятих норм.

Подібний тип легітимності проявляється у процедурі загальнонаціональних виборів.

Наступна ключова тема – *походження та роль держави*. Класики політичної думки, розглядаючи питання про суспільство та легітимність, по-різному розв'язували проблему політичної влади, або були прихильниками суспільного договору, або природної нерівності людей. Закономірності розвитку суспільства є закономірностями людської діяльності. Різні погляди на концепції походження держави та суспільства є суб'єктивним поглядом людської думки на процеси об'єктивного порядку. Виникнення, функціонування та розвиток держави можливий на основі інтеграції наукових зусиль різних напрямків, що займаються питаннями походження та ролі держави.

Сучасні дослідники акцентують значення держави як інституту вирішення конфліктів у суспільстві. На думку Р. Дарендорфа: «Будь-яке суспільство зазнає соціальних змін і внаслідок цього щоразу переживає соціальні конфлікти». Соціальні конфлікти присутні у будь-якій сучасній державі, вони тісно пов'язані з політикою держави і виникають як результат порушення прав і гарантій громадян. Держава відіграє провідну роль у врегулюванні соціальних конфліктів.

На сьогодні не менш важлива *проблематика прав людини*, яка загострилася в ХХ столітті. Людина є вищою соціальною та політичною цінністю. Саме тому правова держава передбачає дотримання правопорядку і принципу законності. Оскільки в правовій державі права людини оцінюються вище, ніж владні прерогативи. Окреслюючи політичну філософію як наукову теорію, яка займається осмисленням політичного світу та досліджує політичну спільноту, саме вона дає можливі шляхи реалізації політики та допомагає зрозуміти, як керувати суспільством, які принципи та цінності слід дотримуватися. Політична філософія шукає баланс між універсальними правами особистості та культурним різноманіттям людства.

Список використаних джерел

1. Основи демократії: навч. посібник / М. Бессонова, О. Бірюков, С. Бондарук та ін.; за заг. ред. А. Колодій. – МОН України, Ін-т вищої освіти АПН України. К. : Ай-Бі, 2002, 684 с.

Анна КЕЛЕБЕРДА,
*здобувачка освіти,
кафедра філософських і політичних наук,
Черкаський державний технологічний університет
(м. Черкаси, Україна)*

КОСМОПОЛІТИЧНА ДЕМОКРАТІЯ ТА СВІТОВЕ ГРОМАДЯНСТВО

Світова економічна та політична інтеграція, зростання міграційного руху, формування інформаційного суспільства та нових засобів комунікації роблять питання космополітизму все більш актуальним. Існуючий життєустрій вичерпав себе і потребує трансформацій на всіх рівнях самореалізації соціальної системи.

Поступове стирання кордонів між державами, переосмислення поняття громадянства і держави свідчать про еволюцію до космополітичного суспільства. Цей процес має як позитивні, так і негативні сторони.

Слово «космополіт», яке походить від грецького слова *kosmopolitēs* («громадянин світу»), використовувалося для опису широкого спектру важливих поглядів у моральній та соціально-політичній філософії.

Туманною суттю всіх космополітичних поглядів є ідея про те, що всі люди, незалежно від їхньої політичної приналежності, є (або можуть і повинні бути) громадянами єдиної спільноти. Різні версії космополітизму бачать цю спільноту по-різному, одні зосереджуються на політичних інститутах, інші на моральних нормах чи стосунках, а треті зосереджуються на спільних ринках чи формах культурного вираження.

У більшості версій космополітизму універсальна спільнота громадян світу функціонує як позитивний ідеал, який слід культивувати, але існує кілька версій, у яких вона слугує передусім підставою для заперечення існування спеціальних зобов'язань перед місцевими формами політичних організацій. Версії космополітизму також відрізняються залежно від поняття громадянства, яке вони використовують, зокрема від того, чи використовують вони поняття «світове громадянство» буквально чи метафорично. Філософський інтерес до космополітизму полягає в його виклику загально визнаній прихильності до співгромадян, місцевої держави, парафіяльних культур тощо.

З одного боку, космополітизм може призвести до кращого розуміння та співпраці між різними культурами, а також до більш справедливого розподілу ресурсів. З іншого боку, він може нести загрозу для національних ідентичностей і культур.

Важливо знайти баланс між збереженням кращих традицій національних культур і прийняттям нових глобальних цінностей.

Еволюція до космополітичного суспільства – це складний і багатогранний процес, який потребує ретельного вивчення та обговорення.

Відповідно до космополітичної парадигми, сучасне суспільство вступило у процес формування єдиної планетарної цивілізації, де окремі народи і країни втрачають статус автономних самодостатніх одиниць.

Основні ідеї космополітичної демократії:

1. Глобалізація демократії: Демократія повинна поширюватися на всі країни світу.
2. Демократизація глобалізації: Глобалізація повинна відбуватися демократичним шляхом, з урахуванням інтересів усіх людей.
3. Влада народу: Народ має право на самовизначення та участь у прийнятті рішень на всіх рівнях – від місцевого до глобального.
4. Права людини: Права людини є універсальними та непорушними.
5. Справедливість: Світове співтовариство повинне прагнути до справедливості та рівності для всіх людей.

Космополітична демократія – це амбітна та складна концепція, яка потребує подальшого розвитку та обговорення. Її реалізація потребуватиме значних зусиль з боку людей та організацій по всьому світу.

Список використаних джерел

1. Stanford Encyclopedia of Philosophy, website, URL: <https://plato.stanford.edu/entries/cosmopolitanism/>
2. The University of St Andrews Centre for Cosmopolitan Studies, website, URL: <https://ccs.wp.st-andrews.ac.uk/>
3. Лариса Саракун. КОСМОПОЛІТИЗМ: СВИТОГЛЯДНІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ФЕНОМЕНА. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Збірник наук. праць. Вип. 756–757. С. 103–106. URL: http://en.chnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/06/2015_HPhilos_756-757_19_L.Sarakun.pdf
4. Мироненко О. М. КАНТ Іммануїл [Електронний ресурс] // *Енциклопедія історії України* : Т. 4: Ка-Ком / Редкол. : В. А. Смолій (гол.) та ін. НАН України. Інститут історії України. - К. : В-во «Наукова думка», 2007. - 528 с. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=DOP&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Kant_I
5. Козуб О. О. КОСМОПОЛІС ЯК АБСОЛЮТНА МЕТА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ КОСМОПОЛІТИЗМУ. *Нова парадигма, Філософія*, вип. 101. С. 34–40. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/9350/Kozub%20O..pdf;jsessionid=0FA3A51D62B8AA208C47EC93A5B3B18E?sequence=1>

Олексій КОЛЄВАТОВ,

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри філософії і суспільних наук,

Національний університет «Чернігівська політехніка»

(м. Чернігів, Україна)

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ДУМКА ПРО СИСТЕМУ ВІЙСЬКОВИХ ПОСЕЛЕНЬ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТ.

Інститут військових поселень, що був створений за часів імператора Олександра I і який проіснував до кінця 1850-х рр., привертав увагу як урядів, так і окремих представників громадськості ряду європейських держав. Така

кардинальна зміна у спрямуванні внутрішньої політики російської держави, як введення військових поселень, була комплексною реформою, адже зачепила багато аспектів життя російського суспільства і не могла залишитись непоміченою іноземцями, не викликати жвавого інтересу з їхнього боку.

Військові поселення, облаштовані в 1810-30-х рр. на значній території російської імперії (Новгородська, Могильовська, Вітебська, Слобідсько-Українська, Херсонська, Київська та Подільська губернії, окремі регіону Кавказу), розглядалися європейцями, в першу чергу, з точки зору зростання військової могутності країни та бажання ще більше зміцнити свої позиції на континенті. Іноземні уряди і громадськість Західної Європи очікували певних змін у житті російського суспільства та намагалися спрогнозувати наслідки, які відбудуться у державі після організації військовопоселенної системи.

Закритість системи ретельно зберігалась у всі часи її існування. Відвідування території округів військових поселень навіть для російських підданих було можливо тільки з дозволу імператора. 1824 р. був розісланий відповідний циркуляр. Іноземцям доводилося здійснювати значну роботу, щоб зібрати необхідну інформацію, а також вони були змушені аналізувати різноманітні джерела інформації. Щоб мати достатньо цілісну картину, вони намагались легально або нелегально проникнути в поселенні округи, отримати документи з перших рук, тобто від людей, які були безпосередньо пов'язані з військовими поселеннями.

Французьке міністерство закордонних справ у 1818 р. отримало від свого представника в росії один з основних законодавчих актів – «Проект учредження о военном поселении регулярной кавалерии» (1817 р.) французькою мовою. Статистичне бюро французького представництва в Петербурзі постійно направляло своєму міністру інформацію, пов'язану з законодавством, статистичними і економічними характеристиками системи військових поселень в російській імперії.

У 1824 р. в Лондоні була опублікована книга англійського лікаря і мандрівника Р.Лайелля, що отримала назву «Доповідь про організацію, адміністрацію та справжнє становище військових поселень у росії з додатком, що містить статистичні таблиці». Праця була написана на основі особистих вражень автора від мандрювання по росії у 1822 р., та інформації, отриманої від осіб, що його супроводжували. У тому ж році паризький журнал «Загальний бюлетень науки і промисловості» опублікував записку офіцера однієї з німецьких держав під назвою «Нові розвідки про військові поселення в росії». Праця була підготовлена на підставі вивчення двох поселених полків у Новгородській губернії і звіту про поселення за 1822 р., котрий автору передали офіцери поселених округів.

У 1826 р. МЗС Франції отримав від свого дипломатичного агента Дрезе-Брезе документ під назвою «Відомості, отримані в жовтні 1826 р. про військові поселення кавалерії, влаштовані на півдні росії». Автор записки, яка містила 30 сторінок, відвідав перед поверненням на батьківщину військові поселення у Херсонській губернії, отримавши офіційний дозвіл. У 1840 р. побачив світ

переклад першого тому «Записок» відомого французького воєначальника, маршала О. Ф. Мармона, який відвідав Херсонські військові поселення у 1834 р.

У наступні роки з'явилися записки прусського економіста і юриста А. Гакстгаузена, де знайшли відображення сюжети про систему військових поселень. Його нариси, як і записки О. Ф. Мармона, були складені на підставі особистих вражень і ознайомлення з матеріалами, представленими керівництвом поселень, розміщених в Україні. У 1847 р. в Парижі була опублікована книга К. Підоля про поселення в Росії. Автор побудував свою роботу на підставі порівняльного аналізу двох систем: російської загальновійськової і австрійської прикордонної.

Спочатку Європа була буквально шокована тим, що російський імператор почав активно здійснювати на практиці ідею переведення армії на стан військовопоселених частин, і що в перспективі це призвело б до значного зростання збройних сил Росії і створення єдиного поясу військових поселень від Балтики до Чорного моря. Однак, після детального ознайомлення з досвідом організації системи військових поселень окремі автори відмовились від думки, що російські військові поселення представляють значну загрозу для Європи. Вже у 1824-25 рр. французький військовий спеціаліст Феррі, аналізуючи роботу Р. Лайелля, відкидає його думку про російські військові поселення як про значний військово-політичний фактор в Європі.

Багато уваги в своїх роботах іноземні сучасники приділяли питанню сприйняття російським суспільством нової військово-економічної системи. Д. Брезе, здійснюючи подорож по Херсонських поселеннях, відзначав «сумні і похмурі обличчя селян, які не можуть звикнути до свого нового стану». На це вказував і прусський генерал Натцмерь, який супроводжував восени 1817 р. принца Вільгельма до Москви. Він відзначав «невдоволення новою установою повсюдно». На думку іноземних авторів, не задоволені своїм становищем були і офіцери, які служили в поселених округах.

Значна увага у західноєвропейській суспільній думці приділялась питанню соціокультурного розвитку системи військових поселень. Як позитивний момент організації військових поселень, іноземці виділяли плани уряду щодо виховання і навчання юнацтва та їхню практичну реалізацію. Школи і шпиталі в поселених округах доводили їхню перевагу і справляли на іноземних відвідувачів позитивне враження.

Усі автори-іноземці одноставно відзначали і такий позитивний момент в організації військових поселень, як зміну зовнішнього вигляду тих місцевостей, де влаштовувались поселення, а також зразковий порядок в них. Французький повірений в справах Буа-ле-Конте у своєму донесенні повідомляв, що «загальний вигляд військових поселень відрізняється сильно на краще від загального виду цієї похмурої місцевості; у шпиталях та казармах панує чистота, порядок та благоустрій, деяким дефектом їх є велика одноманітність будівель». На думку багатьох європейців, поселення виглядали як упорядковані центри, які значно відрізнялися від сусідніх територій.

Європейські представники відзначали великі зміни, викликані організацією військових поселень у плані соціокультурного розвитку. Система

військових поселень в російській імперії першої половини XIX ст. розглядалась ними як значний фактор цивілізації країни, що на їхню думку, повинно було сприяти зближенню її з Європою.

Список використаних джерел

1. Багалея-Татарінова О.Д. Французские дипломаты и публицисты о русских и украинских поселениях первой половины XIX ст. *Наукові записки науково-дослідної кафедри історії європейської культури*. Вип. 3. Харків, 1929. С. 113-131.
2. Богданович М.И. История царствования императора Александра I и России в его время. В 6 т. Т. VI. СПб.: Типография Сущинского, 1871. 475 с.
3. Давыдов Б.Б. Документы ЦГВИА о путешествии маршала О.Ф.Мармона по военным поселениям. *Советские архивы*. 1989. № 6. С. 79-80.
4. Шильдер Н.К. Император Александр I, его жизнь и царствование. В 4 т. Т. IV. СПб.: Изд-во А.С.Суворина, 1898. 651 с.

Наталія РЄЗАНОВА,
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри політології та загально-правових дисциплін,
Національний університет «Запорізька політехніка»
(м. Запоріжжя, Україна)

ПОЛІТИЧНА СВІДОМІСТЬ ГРОМАДЯНИНА: ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКИХ ЯКОСТЕЙ ТА ЇХ ТРАНСФОРМАЦІЯ

Феномен політичної свідомості є однією з базових та соціально значущих умов ефективності функціонування держави та стабільності суспільства. Він перетворюється на життєво необхідний в період побудови модерної національної держави та стає запорукою непохитності й послідовності у захисті національних інтересів та загальнодержавного стратегічного курсу розвитку. Не випадково, що в епоху значних соціально-політичних зрушень інтерес дослідників прикутий до осмислення поняття «політична свідомість», яке збагачується новими семантичними смислами, усвідомленням важливості процесу формування громадянської свідомості та політичної культури. Громадянська відповідальність за долю країни, політична активність та єдність стає чи найважливішим ресурсом у подоланні внутрішніх та зовнішніх загроз, стійкості держави та її політичних інституцій. З'ясування сутнісних основ категорії «політична свідомість» в сучасних наукових дослідженнях в контексті складного мінливого світу, допоможе чіткіше орієнтуватися в перспективах стратегії громадянської соціалізації. В даному контексті проблема формування громадянськості як унікальної якості постмодерністської епохи входить в коло системоутворюючих завдань української державності.

Громадянська освіта стає важливою складовою внутрішньої політики більшості сучасних держав, котрі фокусують свою увагу на демократичній

громадянськості, а саме формуванні у населення соціальної відповідальності, активної громадянської позиції, знанні прав та вмінні їх реалізовувати та захищати. В Україні пріоритетність громадянського виховання визначена в нормативно-правових документах в галузі освіти та виховання. Громадянські та соціальні компетентності визначаються як ті, що пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей [3, с.105].

Поняття «політична свідомість» є тим герменевтичним фокусом на якому зосереджуються різні парадигми політичної соціалізації особистості. Чільне місце у змісті останньої посідає моральність та активність, без яких політична свідомість перетворюється на формальну характеристику приналежності людини до будь-якого співтовариства. Розвиток політичної свідомості як ідеї і особливого виду практики пов'язана з раціоналізацією і формалізацією стосунків між державою суспільством та особистістю.

Останнім часом все голосніше лунає думка про кризу демократії та її інституцій. Вражаючим елементом занепаду є посилення антидемократичних тенденцій у світі, що може мати суттєві негативні наслідки для особистих прав та свобод людей та створювати ризики для їх економічної та політичної безпеки. Така ситуація загрожує самому змісту громадянськості, підриває довіру до держави, дискредитує почуття патріотизму, відповідальності, громадянського обов'язку.

Тому у сфері громадянської освіти країн Західної Європи відбуваються зміни, покликані запобігти занепаду демократичної культури молодого покоління. Розроблені програми з громадянського виховання, що передбачають імплементацію основ громадянськості у зміст шкільної освіти або у вигляді обов'язкового шкільного предмета, або елективного курсу і факультативу. Так, в британських школах це «базовий курс», у німецьких гімназіях – «політика», у французьких освітніх закладах – «громадянство», у японських школах – «особлива діяльність». Спільною рисою формування громадянськості залишається орієнтація на ідеологію гуманізму відродження духовного і морального потенціалу будь-якої нації і виховання вільного громадянина в умовах відкритого і вільного суспільства.

Політична філософія зазначає, що формування громадянських якостей – це рівень розвитку демократичної свідомості, прийняття громадянами демократичних цінностей, досвіду демократичних відносин, та визначає принципи, норми соціально-правової взаємодії держави і політичної влади з інститутами громадянського суспільства та окремими громадянами. Культурологи виділяються сутнісні характеристики громадянськості як співвідношення зовнішньої і внутрішньої громадянської культури людини у суспільстві з приводу політичної влади. Наука соціологія громадянськість визначає як сукупність певних соціально-політичних якостей людини, що формуються в процесі становлення та розвитку громадських відносин, прав і обов'язків, визначають її рольовий набір та статусний профіль у суспільстві.

Онтологічне буття громадянських якостей потребує розвиненості соціальних відносин та зокрема відносин пов'язаних з політичними функціями, тобто здатності бути включеним в складну систему суб'єкт-об'єктних відносин з приводу влади, коли виникає «здатність до взаємодії з іншими заради спільних цілей, уміння підпорядковувати приватні інтереси загальним.

Процес набуття громадянських якостей має сенс розглядати в умовах соціокультурного контексту, коли прояви індивідуальної поведінки виявляються як взаємодія суб'єктивних та об'єктивних факторів. Є небезпека, що «покладання на національно-патріотичні виховання як інструмент забезпечення національної єдності у політичному вимірі втрачає свою ефективність під впливом глобалізації». За таких обставин реалізація у життєвій практиці принципів «патріотизму солідарності», передбачає посилення впливу держави на роботу системи освіти заради легітимізації соціальних та моральних передумов політичної солідарності й лояльності [1, с. 47, 48].

Неможливо формувати політичну свідомість поза соціальних умов, з одного боку, і неподільності індивідуального й соціального – з іншого. Така дихотомія обумовлює необхідність пошуку основ узгодження особистих і суспільних інтересів, знаходження балансу суб'єкт-об'єктних відносин громадянина і держави для досягнення ефективності громадянських якостей.

Частіше впроваджують в процес громадянської соціалізації такі якості як громадянська відповідальність, що включає вміння та бажання оцінювати свої дії з точки зору користі чи шкоди для суспільства, порівнювати свої вчинки із загально визнаними вимогами, нормами, законами, співвідносити потреби з реальними можливостями, керуючись соціальною доцільністю; громадянський обов'язок як усвідомлена система вимог суспільства і держави, викликаних цілями і завданнями історичного етапу розвитку та потребами соціальної необхідності; розуміння своїх прав, свобод та вміння ними користуватися; критичне та дієве ставлення до соціальної реальності на основі знань, переконань, ідеалів та суверенітету народу по відношенню до влади; здатність вести конструктивний діалог з державою та іншими громадянами; усвідомлення своєї громадянської ідентичності, як приналежності до держави, культури, мови.

Формування громадянських якостей передбачає інтеріоризацію ціннісно-культурних здобутків суспільства, активізацію особистісних креативно-пізнавальних ресурсів та перетворюючих можливостей. Активна громадянська позиція передбачає високий рівень громадянської свідомості та політичної культури. В цілому, громадянськість визначається як базова соціальна установка, суть якої полягає у готовності особистості свідомо приймати, а також відповідально і добровільно виконувати закони та вимоги своєї держави.

Громадянські якості – це складна інтегративна форма, яка реалізується через розуміння громадянами цінності своїх прав, свобод, обов'язків, що відбивають запити суспільства. В наукових дослідженнях громадянськість має різне семантичне забарвлення, трактується як показник зрілості суспільства і людини, суть якого – у причетності кожного громадянина до здобутків своєї держави; як відчуття національної гідності; як сукупність моральних якостей

суб'єкта, що передбачають високу ступінь розвиненості політичної та правової свідомості [3, с.122] та ін. Але будь-яка дефініція «громадянськості» містить вказівку на певну розвиненість громадянських властивостей та характеристик. Інтегрованість та багатоаспектність даного феномену дозволяє казати про цілий комплекс структурних компонентів громадянськості.

Формування громадянських якостей має причинно-наслідковий зв'язок з об'єктивним розвитком демократії, свободи, гуманності та станом освіти в суспільстві. Останнє формує громадянськість – як одну з ключових компетентностей сучасної людини, що визначається широким спектром особистісних характеристик та дозволяє розглядати даний феномен як властивість соціально активної та самодостатньої особистості, котра усвідомлює свою відповідальність, місце і роль у суспільстві.

Список використаних джерел

1. Култаєва М. Політичні імплікації філософської педагогіки. *Філософія освіти*. 24(1), 2021, С. 32-51.
2. Політологічний енциклопедичний словник / Урядник В.П. Горбатенко; За ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. 2-е вид., доп. і перероб. Київ: Генеза, 2004. 736 с
3. Чиркова Н. О. Громадянська освіта як імператив розвитку громадянського суспільства // *Public Administration: Theory and Practice*, № 2, 2017. С.105–113.

ГУМАНІТАРНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ

Світлана БУГЛАК,
здобувачка вищої освіти

Науковий керівник: **Наталія ШАКУН,**
кандидат філософських наук, доцент,
завідувач кафедри філософії і суспільних наук,
Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)

КУЛЬТУРА ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ ГУМАНІТАРНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

В умовах російської агресії та її руйнівних наслідків, що позначаються на всіх сферах суспільного життя, тема гуманітарної безпеки України належить до вкрай актуальних. Важливим, на наш погляд, є аналіз ролі культури у формуванні гуманітарної безпеки, оскільки саме культура сприяє забезпеченню національної ідентичності та соціального порозуміння.

Питання гуманітарної безпеки України стали предметом уваги С. Здіорука, С. Зубченка, В. Пироженка, В. Трощинського, Л. Чупрія. Тему співвідношення культурної та гуманітарної політики досліджували такі вчені, як О. Валевський, Ю. Каплан, Л. Сінайко, Ю. Тищенко, О. Михайлова. Попри значний дослідницький інтерес до вищезгаданих питань, роль культури як фактора гуманітарної безпеки України малодосліджена. Тому мета нашої розвідки – визначити роль культури у формуванні гуманітарної безпеки України.

Українська держава наразі зіштовхується не тільки з військовою агресією і окупацією, а також з російською культурною експансією та намаганням знищити українську історію, культурну спадщину та, загалом, державу. У контексті проблем, з якими стикається Україна, виникає необхідність пошуку дієвих стратегій, форм, методів протидії деструктивним впливам ворога і збереження власної ідентичності. В умовах інформаційної реальності неправдиві наративи ворога, спотворене трактування ним історичних подій, експансія в культурній сфері створює неабиякі загрози гуманітарній безпеці нашої держави.

Підтримуємо думку вітчизняних науковців, що «гуманітарна безпека – це розгалужене поняття, що охоплює різні аспекти суспільного, політичного та національного захисту і збереження добробуту в межах держави для людей. Вона покликана для захисту інтересів, цінностей і традиції; поглядів та культури громадян певної держави» [1].

В умовах сучасних загроз захист культурної сфери стає надзвичайно важливою складовою реалізації гуманітарної політики держави. Розбудова національного культурного простору, убезпечення його від впливів ворога, сприяє формуванню відчуття приналежності до певної нації, її історії, традицій і цінностей, що сприяє сталому розвитку країни.

В умовах екзистенціальної загрози перед українським народом постає необхідність застосування ефективних заходів для захисту та підтримки культурних цінностей, традицій і мовної спадщини. Розвиток культурних програм, підтримка мистецтва, літератури та мовної освіти можуть допомогти у виконанні цього завдання. На думку авторів аналітичної доповіді «Гуманітарна політика в Україні: виклики та перспективи» (2020), «культурна політика – не лише складова частина гуманітарної політики держави, це – її квінтесенція, візитівка. У сфері культури задаються змістовно-тематичні рамки публічного дискурсу. Значною є роль культурного чинника в реалізації завдань консолідації суспільства, у розвиткові людського потенціалу та креативності, у впровадженні інновацій, у налагодженні продуктивного, змістовного суспільного діалогу» [2].

Враховуємо, що «культуротворення характерне автохтонністю, яка зумовлена геополітично, пластичністю та безперервністю народотворення на даній території» [3, с. 272-273]. Культура якраз і забезпечує суспільний діалог, транслює спільну національну ідею, сприяє осмисленню власної ідентичності та збереженню історичної пам'яті. На думку вітчизняної дослідниці І. Чернікової, «особистість, суспільство і держава для свого самозбереження повинні актуалізувати гуманістичні принципи і тиражувати систему цінностей безпеки» [4, с. 376]. Погоджуємось з даним твердженням та вважаємо, що функції актуалізації гуманістичних принципів та трансляції цінностей безпеки виконує саме культура.

В умовах панування цифрової реальності змінюється і сама культура. Поширювання культурних ідей, цінностей та норм в медіа й Інтернеті може мати як позитивний вплив, так і негативний вплив на державу, тому важливо вдосконалювати медіаграмотність суспільства, розвивати інноваційні системи моніторингу цифрового простору.

Важливе значення мають і цифрові культурні продукти, які породжуються креативними індустріями. Шляхом створення різноманітних музеїв, меморіалів пам'яті та інших сучасних культурних ініціатив ми забезпечимо майбутнім поколінням можливість зберегти свою історичну пам'ять, укріпити єдність та стійку гуманітарну безпеку на майбутнє.

Отже, культура виступає ключовим фактором формування гуманітарної безпеки держави. Усвідомлення цього факту, розуміння важливості розвитку та збереження культури, на наш погляд, сприятиме забезпеченню гуманітарної безпеки України в контексті викликів сучасної доби.

Список використаних джерел

1. Баюк М. І. Гуманітарна складова політики державної безпеки: поняття, принципи. Університетські наукові записки. 2018. № 1. С. 186-199. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2018_1_18
2. Гуманітарна політика в Україні: виклики та перспективи (Біла книга) : аналіт. доп. / [Сінайко О. О. (кер. авт. кол.), Тищенко Ю. А., Каплан Ю. Б., Михайлова О. Ю., Валуєвський О. Л. та ін.]; за заг. ред. Ю. Б. Каплан, Ю.А. Тищенко. Київ : НІСД, 2020. 126 с. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-12/bila-knyga.pdf>

3. Історія української культури: навч.-метод. посіб. Вид. друге, виправл. та доповн. / О. А. Любич, В. В. Співак, О. І. Олійник, С. О. Чебоненко, Н. Д. Ковальчук, Н. В. Шакур. Чернігів : ФОП «Баликіна С. М.», 2019. 540 с.
4. Чернікова І. Д. Формування гуманітарної культури як запорука духовної безпеки. Духовність особистості: методологія, теорія і практика. 2021. № 3. С. 371-380. URL: https://journals.snu.edu.ua/index.php/DOMTP_SNU/article/view/89/78

Павло ВАЛЕНЧУК,
*аспірант кафедри філософських і політичних наук,
Черкаський державний технологічний університет
(м. Черкаси, Україна)*

ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ПІДХОДІВ ДО ФОРМУВАННЯ ІНТЕГРУЮЧОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ З ПОЗИЦІЙ ТРАНСМОДЕРНІЗМУ

Події останніх років – економічні потрясіння, пандемія, повномасштабне військове вторгнення російської федерації в Україну – та масштабний вплив цих подій на світ вказують, з одного боку, на масштаб глобалізації сучасного світу, а з іншого – свідчать про те, що подолання подібних глобальних криз потребує глобального співробітництва. Подолання пандемії чи фінансової кризи вимагає консолідованих дій національних систем охорони здоров'я/фінансових систем та міжнародних інституцій відповідного спрямування. Протистояння Україною збройній агресії було б значно менш ефективним, якщо взагалі можливим, без підтримки країн-партнерів та міжнародної спільноти.

Глобальне співробітництво неможливе без побудови когерентного міжнародного суспільства. Необхідність протистояння зовнішнім загрозам, як то військова агресія РФ, а також спроби розколоти українське суспільство зсередини, роблять актуальним, наряду з необхідністю глибшої інтеграції України в міжнародні структури та поглибленням міжнародної співпраці, також питання побудови когерентного українського суспільства і більшої інтегрованості самої країни. Розробка та запровадження спільних з іншими державами безпекових стратегій є необхідним чинником подолання викликів в сфері національної безпеки. Але подолання безпекових викликів так само неможливе без проведення ефективних внутрішніх реформ, які мають на меті зміцнення суспільства та забезпечення єдності.

Також варто відзначити, що інтеграція України в європейську спільноту та міжнародні союзи й блоки передбачає і низку потенційних проблем, на чому наголошують євроскептики. Окрім очевидних викликів фінансового та економічного характеру, зважаючи на стан української економіки, яка суттєво постраждала внаслідок війни, та здатності українських компаній конкурувати з європейськими, одним з ризиків є ризик певного розмиття культурної ідентичності, залежність від європейських політик та втрата політичної

суб'єктності. Сумнівно, що Україна має потенціал стати одним з ключових гравців в європейському співтоваристві, принаймні – в короткій перспективі. Культурні відмінності, різність традицій та потенційні зміни в цій сфері говорять і про ризики соціально-культурного характеру. Також ми не можемо не визнати, що Україна є мультикультурною, багатомовною та соціально різноманітною країною. При цьому окремі з вищеперерахованих груп зовнішні політичні сили намагаються використовувати в якості платформ для просування (з більшим чи меншим успіхом) дезінтегруючих наративів всередині українського суспільства.

Все це говорить про важливість об'єднуючої національної ідеї, інтегративної ідеї, яка має не лише консолідувати й зміцнити українське суспільство, а й посилити позиції України в процесах міжнародної інтеграції, не стаючи перепоною для них.

Трансmodернізм, як суспільно-політичний, культурний та філософський рух може стати відповіддю на такий запит. Ключовою постаттю трансmodернового напрямку в сфері історично-філософської, політичної та теологічної думки є аргентинець Еріке Дюссель (Dussel) (1934-2023), котрий по смерті удостоївся від колег-латиноамериканських філософів почесного епітета «Койаоканського Гегеля». [1]

Запропонований Дюсселем трансmodерновий підхід, розвиток якого багато в чому пов'язаний саме з процесами глобалізації в світі, є протилежним до modернового метанаративу, але в той же час претендує на більш широке охоплення, яке включає в себе modерність (зокрема європейську та європоцентричну modерність) та Іншого (або навіть багатьох Інших) з його культурою, світоглядом та запитамі – ставить в основу можливість взаємного порозуміння і діалогу. [2, 61; 3, 27]

Реалізація «проекту трансmodернізму» передбачає подолання modреності, яка розуміється значною мірою, як панування філософських, культурних та соціально-політичних ідей, котрі коріняться в європейській (раніше середземноморській) інтелектуальній історії. Такий підхід (європоцентризм) передбачає розуміння світу, суспільного та політичного устрою в з позицій західноєвропейського світогляду, який залишає поза увагою інші культури, традиції та світогляди, тим самим виключаючи, відсторонюючи або приховуючи (*encubierto*) [4, 118] Іншого.

Дюссель розглядає modерновий європоцентризм в контексті колоніального минулого Латинської Америки і пригнічення латиноамериканських культур та ідентичностей. Питання, в якій саме частині та якою мірою цей підхід можна перенести на сьогоденні реалії України, яка одночасно намагається сформулювати і ствердити власну національну ідентичність (що є культурою Іншого з позицій євроцентризму) та водночас свою європейську ідентичність, заслуговує окремого вивчення .

Варто зазначити, що Дюссель, як представник латиноамериканської філософської думки мало приділяв уваги іншим «колоніальним наративам». Але радянське колоніальне минуле України та очевидні намагання держави-агресора

не визнавати жодним чином іншість української культури та соціально-політичного устрою, тим самим не визнаючи права на існування України, як держави, намагання (за допомогою політичних інструментів та воєнної агресії) включити і «сховати» Україну в російськоцентричній моделі «руського міра» є таким самим колоніальним нарративом, що ще раз свідчить про актуальність трансмодерного підходу до цього питання та необхідності його подальшого вивчення.

Цікавим є те, що окремі відголоски саме латиноамериканського погляду на колоніалізм відчуваються в Україні з досить неочікуваної сторони. Заяви Папи Римського Франциска, в яких він прирівнює Україну-жертву агресії та росію-агресора, закликає Україну «підняти білий прапор» [5; 6] є очевидним відголоском постколоніального світогляду Папи та постмодерновим підходом до інтерпретації ідеї включення Іншого. Бачимо критичне сприйняття ним європейської та американської політики, зумовлене тим самим «колоніальним нарративом» та теологією звільнення, нерозуміння політики й історії росії, а також, з тих самих позицій, сприйняття України, як лише об'єкта європейсько-американської політики [7].

Трансмодерновий підхід до культурних та соціально-політичних питань включає основні ідеї модерності (європейської модерності), але з урахуванням, включенням, розкриттям (*des-cubierto*) Іншого чи Інших [4, 35].

Говорячи про інтегруючий суспільний нарратив Дюссель розглядає питання національної ідентичності, як таке, що є частиною модерного нарративу, коли «люди, народи, етнічні та соціальні групи, що проживали на одній території під інституційною організацією політичного суспільства (держави) традиційно визначались, як члени монокультурної політичної тотальності» [8, 120].

В той же час, жодна з найбільш політично значущих держав модерності (Сполучені Штати Америки, Велика Британія, Китай, Франція тощо) не є за великим рахунком моноетнічним чи монокультурним суспільством. Ці державні утворення ввібрали в себе різні культури, етноси, мови, релігійні традиції та історичний контекст, і в реальності є мультикультурними утвореннями. Таким чином визначення національної ідентичності, як культурної єдності сучасної (модерної) держави, і, певною мірою, саму національну ідентичність як таку Дюссель вважає «фікцією» [8, 120]. В той же самий час залишається можливість для єдності політичної.

Підсумовуючи вищесказане, можна припустити, що відправною точкою суспільно-політичного діалогу може стати визнання «мультикультурного характеру політичного суспільства» [8, 87], таким чином об'єднуюча ідея має формуватись скоріше в політико-економічному вимірі, ніж в культурно-етнічному.

Наступні пункти можна сформулювати таким чином:

- ігнорування культурних, етнічних та соціальних груп, їх виключення та відсторонення в процесі формування інтегруючої ідеї потенційно створює виклики національній безпеці (створює додаткові лінії розколу в суспільстві та можливість використання цих ліній розколу зовнішніми силами);

- беззастережне прийняття культур (що є постмодерновою реакцією на модерновий метанаратив) так само створює потенційні загрози для національної безпеки (зважаючи на те, що завдяки цьому окремі групи можуть використовуватись для легітимізації в суспільстві ідей, які мають на меті його роз'єднання);

- ототожнення політичної та культурної (релігійної) єдності може призвести до придушення окремих культур та груп і штучної уніфікації (ствердження згаданої вище монокультурної тотальності), що теж не сприятиме інтеграції суспільства;

- мультикультурний діалог з метою суспільної інтеграції має базуватись на тому, що культурні, етнічні чи соціальні та релігійні групи мають в першу чергу сприймати та ідентифікувати себе, як відмінні одна від одної групи саме українського суспільства;

- політико-економічний устрій та свободи, колективна безпека є основою інтеграції України в міжнародні структури, в той же час, культурні, етнічні та соціо-політичні групи всередині країни, за умови успішного мультикультурного діалогу можуть стати інструментом більш ефективного відстоювання та просування інтересів України на міжнародній арені (що є суттєво складнішим за умови виключення цих культур).

Список використаних джерел

1. Guardiola-Rivera, O. The Hegel of Coyoacán: In Memoriam, Enrique Dussel [Електронний ресурс] / O. Guardiola-Rivera // *Critical Legal Thinking*, 2023. – Режим доступу: <https://criticallegalthinking.com/2023/11/13/the-hegel-of-coyoacan-in-memoriam-enrique-dussel/>
2. Martín Alcoff, L. Enrique Dussel's Transmodernism. [Електронний ресурс] / Martín Alcoff, L. // *TRANSMODERNITY: Journal of Peripheral Cultural Production of the Luso-Hispanic World*, 2012. No. 1(3), с. 60-68. – Режим доступу: <http://dx.doi.org/10.5070/T413012882>
3. Piccoli, S. Road Towards Transmodernity - Five Lost Centuries. [Електронний ресурс] / S. Piccoli. *Road Towards Transmodernity - Five Lost Centuries*, 2022. – Режим доступу: https://www.academia.edu/88341846/Road_Towards_Transmodernity_Five_Lost_Centuries
4. Dussel, E.D. *The invention of the Americas: eclipse of "the other" and the myth of modernity.* / E. Dussel; translated by M.D. Barber. – New York: The Continuum Publishing Company, 1995. 224 с.
5. Ерман, Г. Чому папа Франциск робить суперечливі заяви про війну Росії проти України. [Електронний ресурс] / Г. Ерман // *BBC News Україна*, 2023. – Режим доступу: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c88eqvglqjqo>
6. Гірник, К. Папа Римський заявив, що Україні час "викинути білий прапор" і почати переговори з РФ. [Електронний ресурс] / К. Гірник // УНІАН, 2023. – Режим доступу: <https://www.unian.ua/world/papa-rimskiy-zayaviv-shcho-ukrajini-chas-vikinuti-biliy-prapor-i-pochati-peregovori-z-rf-12568383.html>
7. Тарасов О. «У нього обмежені знання про Росію». Як проросійське лобі у Ватикані «торпедує» миротворчі ініціативи Папи Римського – інтерв'ю. [Електронний ресурс] / О.Тарасов // *NV*, 2023. – Режим доступу: <https://nv.ua/ukr/world/countries/papa-rimskiy-rosiya-yak-manipulyaciji-obmezheni-znannya-i-prorosiyiske-lobbi-viznachayut-zayavi-vatikanu-50350090.html>
8. Dussel, E. *Twenty theses on politics.* / E. Dussel; translated by G. Ciccariello-Maher. – Durham and London: Duke University Press, 2008. – 160 с.

Дар'я ГОЛІК,
*здобувач освіти, факультет технологій будівництва
та раціонального природокористування,
Черкаський державний технологічний університет
(м. Черкаси, Україна)*

ГУМАНІТАРНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ

Гуманітарна безпека держави – це концепція, яка важливо відрізняється від гуманітарної безпеки у загальному розумінні. Гуманітарна безпека держави не тотожна гуманітарній безпеці, яка часто асоціюється з міжнародними гуманітарними діями в умовах війни, кризи або надзвичайних ситуацій. Замість цього, гуманітарна безпека держави відноситься до внутрішньої стабільності та благополуччя в межах конкретної країни. Ця концепція охоплює широкий спектр заходів, спрямованих на забезпечення гідних умов життя для громадян, захист їхніх прав і свобод, а також попередження гуманітарних криз і конфліктів та загалом безпеку громадян і країн у можливості вибрати майбутнє. Гуманітарна безпека держави також включає в себе заходи з попередження міжетнічних, релігійних та соціальних конфліктів, а також забезпечення участі громадян у прийнятті рішень і розвитку демократії.

Отже, гуманітарна сфера держави сьогодні – це сукупність невинних соціально орієнтованих галузей, що сприяють задоволенню духовного рівня, забезпеченню гарантованих державою прав і свобод людини шляхом надання освітянських, культурних, медичних, інформаційних послуг громадянам [1, с. 5].

Гуманітарна безпека держави тісно пов'язана з національною безпекою, оскільки обидві концепції спрямовані на забезпечення захисту та благополуччя її громадян. Національна безпека, в основному, визначається як стан захищеності країни від зовнішніх та внутрішніх загроз, таких як військові конфлікти, тероризм, кібератаки та інші форми загроз. Гуманітарна безпека, з іншого боку, зосереджена на захисті прав людини, забезпеченні гідних умов життя та попередженні гуманітарних криз і конфліктів в межах самої країни. Обидві концепції взаємопов'язані, оскільки стабільна та процвітаюча суспільна система, яка забезпечує гарантований захист прав і потреб своїх громадян, є ключовим елементом для зміцнення національної безпеки. Таким чином, гуманітарна безпека держави є невід'ємною складовою національної безпеки, адже лише за умови забезпечення гідних умов життя для всіх громадян можна досягти стійкого розвитку та міцності країни в цілому.

Л. Чупрій, досліджуючи концептуальні засади політики безпеки в гуманітарній сфері, вважає її як вагому складову національної безпеки і запропонував характеризувати в інституційному та функціональному аспектах. У першому аспекті політика безпеки в гуманітарній сфері – це діяльність суб'єктів національної безпеки – державних органів, громадських організацій, управлінців, об'єднаних метою і завданнями щодо захисту прав і свобод

людини, цінностей громадянського суспільства, національних інтересів держави в гуманітарній сфері. У другому аспекті вона спрямована на забезпечення захищеності культурних, освітніх, наукових, духовно-релігійних та інших життєво важливих інтересів українського народу в гуманітарній сфері від внутрішніх загроз і зовнішнього втручання.

На мою думку, політика безпеки в гуманітарній сфері часто має недостатню увагу через ряд внутрішніх причин та зовнішніх чинників. По-перше, уряд часто акцентує увагу на вирішенні економічних та військових питань, вважаючи їх нагальними та важливими для національної безпеки. У зв'язку з цим, розвиток культури, науки, освіти та історичної пам'яті може залишатися на другому плані. Також може відбуватися недооцінка важливості гуманітарних аспектів безпеки через брак розуміння їхнього впливу на загальну стабільність та процвітання суспільства. Відсутність належної уваги до гуманітарних питань може призвести до загрози демократії, прав людини та соціального розвитку. Таким чином, важливо, щоб уряд приділяв достатню увагу гуманітарним аспектам безпеки, враховуючи їхню важливість для стабільності, безпеки та процвітання суспільства в цілому.

Відсутність належної уваги з боку влади до гуманітарної безпеки у минулому мала невід'ємні наслідки для сучасності. Це можна побачити на прикладі потужної гуманітарної експансії з боку Російської федерації.

Колосальний досвід сучасності переконливо доводить, що за допомогою маніпуляцій сенсами та масовою свідомістю можна досягти більш істотних результатів, аніж вдаючись до застосування найновіших озброєнь. Задля підтвердження сказаного достатньо поглянути, наскільки масштабно в арсеналі російської геополітики використовуються політико-ідеологічні конструкції на кшталт «русского мира», духовний потенціал православної церкви, мовно-освітні та культурні інтервенції. Відповідний інструментарій у дії уже призвів до трагічних для України наслідків. [2, с. 6]

У висновку анексія Криму РФ та окупація частини Донецької та Луганської областей у 2014 році. Під час повномасштабного вторгнення, яке відбулося у 2022 році, ситуація стала ще більш напруженою та критичною. Збройні сили окупанта розширили свої операції та контроль над територіями, що призвело до масштабних бойових дій та жертв серед мирного населення. На сьогоднішній день, 15 березня 2024 року, від початку повномасштабного вторгнення пройшло 750 днів. Цей тривалий період військової агресії призвів до глибоких гуманітарних трагедій, масових порушень прав людини та безпеки мирного населення. Ситуація залишається напруженою та нестабільною, а міжнародна спільнота продовжує шукати способи мирного врегулювання конфлікту та забезпечення захисту прав та безпеки всіх зацікавлених сторін. Ці події є важливим нагадуванням про те, як важливо враховувати гуманітарні аспекти безпеки та діяти на попередження конфліктів та захист прав людини для забезпечення миру та стабільності в сучасному світі.

До основних принципів гуманітарної складової політики державної безпеки України варто віднести принципи пріоритетності національних інтересів,

національних цінностей; захисту конституційних прав і свобод громадянина в гуманітарній сфері; верховенство права; демократичності, прозорості у вирішенні проблем, загроз гуманітарної сфери; об'єктивності в оцінюванні та прогнозуванні розвитку складових гуманітарної сфери; цілісності, збалансованості інтересів людини – суспільства – держави; упередженості, вчасності реагування на загрози в гуманітарній сфері; професіоналізму, патріотизму в реалізації політики безпеки в гуманітарній сфері; оптимізації, інтегрованості в співпраці органів влади та громадськості. [1, с. 9]

Оскільки гуманітарна сфера сьогодні стає системоутворюючим і стратегічно важливим чинником розвитку держави та забезпечення її національної безпеки, вироблення та реалізація державної політики безпеки в гуманітарній сфері має велике значення. При цьому необхідно постійно дотримуватися запропонованих принципів та враховувати різні аспекти. Зокрема, важливо звертати увагу на рівень довіри чи відчуження населення щодо влади, розвиток політичної та правової свідомості громадян, а також національний та демографічний чинник суспільного розвитку. Крім того, необхідно враховувати реальну міжнародну ситуацію та активно співпрацювати з іншими країнами та міжнародними організаціями для досягнення спільних цілей забезпечення гуманітарної безпеки та стабільності у всьому світі.

Андрій ГОЛЬЦОВ,
*доктор політичних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України
(м. Київ, Україна)*

РОСІЙСЬКА ГЕОПОЛІТИЧНА ІДЕОЛОГІЯ ЯК ЗАГРОЗА ДЛЯ ГУМАНІТАРНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

В умовах війни захист національної безпеки України відбувається, передусім, у процесі ведення ЗСУ воєнних дій проти військ агресора. Водночас, вельми актуальні завдання постають у сфері захисту гуманітарної безпеки України. Захист людини, її життя та здоров'я, честі та гідності, – були і залишаються пріоритетними в безпековій політиці нашої держави. Дуже важливо також забезпечити збереження духовних та моральних цінностей українського суспільства, життєздатної культурної сфери, повноцінного функціонування освітнього та наукового середовища тощо. Геополітичний вимір національної безпеки полягає в цілеспрямованій діяльності органів влади держави щодо захисту її геопростору від геополітичних впливів та загроз. Державні інститути, навіть за умов війни, повинні забезпечувати сталі функціонування всіх підсистем державної геопросторової суспільної системи. При цьому надзвичайно актуальним завданням є виявлення викликів та загроз

для ідеологічної сфери життя українського суспільства. За сучасних умов потребують ретельного врахування загрози з боку російської геополітичної ідеології для всієї багатоаспектної гуманітарної безпеки України.

Росія намагається нав'язати населенню власної держави та інших країн свою геополітичну ідеологію. Останню доцільно трактувати як впорядковану сукупність ідей, поглядів, уявлень, що формується в інтересах певного геополітичного актора (передусім, держави) і має на меті укорінення в суспільній свідомості потрібних йому переконань щодо політичної організації геопростору та відповідних напрямів геополітики. Геополітичній ідеології належить роль консолідації всього суспільства задля досягнення головних стратегічних цілей розвитку держави, навіть її елементарного збереження. Внутрішньо стійкими є такі держави, в яких сформовані достатньо міцні геополітичні ідеологічні засади організації та функціонування державної політичної системи. Шляхом застосування медіа та інших засобів влада може маніпулювати геополітичною свідомістю населення країни. За умов сталого існування суспільства геополітична свідомість формується під впливом історичної пам'яті, укоріненої у фольклорі, художній літературі, історичних працях тощо, ідеологічних, політичних, соціальних, культурних, інформаційних та інших факторів. Саме за допомогою медіа правлячі еліти нав'язують населенню основи домінантної геополітичної ідеології з метою укорінення їх у суспільній свідомості.

Російська геополітична ідеологія є еклектичною, у ній парадоксальним чином поєднуються ідеї «суверенної демократії», великодержавності, імперського націоналізму та неоєвразійства. Для ідеологічного обґрунтування експансії на пострадянському просторі використовується також православний фундаменталізм – клерикалізм. Наголошується на унікальності духовних, моральних та культурних цінностей російської цивілізації, які нібито треба захищати від зовнішніх вторгнень, насамперед, з боку експансіоністської та аморальної «західної» цивілізації. Але російська влада неспроможна запропонувати світу якусь альтернативну західному лібералізму (неолібералізму) ідеологію, привабливу для інших країн та народів світу.

Ще в 1990-х роках відбувалося відродження російської імперської ідеології, з позицій якої, незалежна Україна поставала наче геополітичний «нонсенс». І нині правлячий неоімперський режим у своїй геополітичній ідеології заперечує правомочність виникнення та існування України як держави (путінські ідеологічні кліше щодо «західних» проєктів української державності, так званих територіальних «подарунків» В. Леніна, Й. Сталіна та М. Хрущова тощо).

В Україні як сучасній демократичній державі, геополітична ідеологія повинна не лише відповідати цілям та інтересам власного суспільства, а й мати свого роду «легітимність» для суспільств багатьох інших країн світу. Звісно, йдеться, передусім, про демократичні країни. Після здобуття Україною незалежності правляча еліта не приділяла належної уваги питанню вироблення власної державної ідеології. Лише в період президентства В. Ющенка формування національно-державницької ідеології отримало певний імпульс для

розвитку. Лише в 2014 році за умов російської експансії, окупації та незаконної анексії Криму та початку «гібридної» війни на Донбасі, вироблення власної ідеології (з геополітичними аспектами) стало вельми актуальним завданням. Проте воно так і не було належним чином вирішено. Сучасна війна диктує нові умови існування українського суспільства, зокрема, і в ідеологічній площині. Приєднання до «західної» цивілізації з відповідними ліберально-демократичними ідейними настановами має поєднуватися з власними ідейно-політичними та духовно-культурними засадами українського суспільства.

Варто згадати про події 2014 р., коли активна російська ідейна пропаганда на Сході України та, особливо, у Криму, де вона цілеспрямовано проводилася російськими ЗМІ, проросійськими політичними силами та «агентами впливу», виявилася підґрунтям для результативної чужоземної експансії. На окупованих тоді територіях України вже понад 10 років спостерігається активне насаджування ідейних, духовних та культурних цінностей сучасного російського суспільства. На інших тимчасово окупованих у 2022 році землях України жорстокий російський режим через підконтрольні ЗМІ, освітні та культурні заклади намагається укорінювати серед місцевого населення основні міфи, образи та символи своєї геополітичної ідеології.

Експансія російської геополітичної ідеології є вельми актуальною загрозою для гуманітарної безпеки України. Особливо злободенною залишається загроза впливу російської геополітичної ідеології на свідомість населення тимчасово окупованих територій. Вироблення політичною елітою та суспільством України власної геополітичної ідеології постає в якості актуального завдання для зміцнення нашої Держави та захисту її безпеки.

Ілля ГРИЗУНОВ,
*здобувач освіти, кафедра філософських і політичних наук,
Черкаський державний технологічний університет
(м. Черкаси, Україна)*

ЕВОЛЮЦІЯ ФІЛОСОФІЇ ТЕРОРУ

Філософія завжди цікавилась нестандартними й актуальними для людства питаннями, намагаючись пояснити світ навколо нас та людину яка в ньому живе. Однією з таких вічно актуальних тем, яка, втім, не так широко розкрита в класичній та популярній філософії, є страх, горор і терор. Важливо буде сказати, що це близькі за об'єктом дослідження теми, але з зовсім різним поглядом на проблему.

Філософія страху, а коректніше буде сказати, *жах філософії* – це філософська проблематика, яку розробляв відомий американський дослідник Юджин Такер у тритомній праці «Філософія горору» [1]. Автор досліджує філософські аспекти страху та його вплив на наше розуміння реальності.

Поняття «жах», яке розкриває Такер, – це не емоційний стан, а специфічний філософський феномен, який пронизує наш світ і свідомість. У центрі уваги – людський і нелюдський світи, їхні стосунки та проблеми сприйняття. Такер пропонує нам новий погляд на реальність навколо нас, показуючи, що світ не обмежується людським досвідом. Він розкриває нам глибину нелюдських аспектів існування за межами нашого повсякденного розуміння.

Ключову роль у цьому процесі, на думку автора, відіграє страх. Він не тільки відображає наші внутрішні тривоги і хвилювання, але й вказує на щось більше – на наше нескінченно невідоме й абсурдне ставлення до світу. Страх – це реакція на те, чого ми не можемо зрозуміти, на темні й незбагненні частини реальності, які завжди перебувають за межами нашого розуміння.

Через аналіз страху та його філософський підхід Такер запрошує нас зрозуміти наше місце у світі та зрозуміти його нескінченну таємницю. Це спонукає нас задуматися про те, як ми сприймаємо навколишню реальність і які обмеження ми створюємо в нашому сприйнятті. Таким чином, книга стає не лише захоплюючою подорожжю у світ філософії жахливого, а й запрошенням до нових філософських роздумів про природу буття.

Інший шлях – розглядати страх як невід’ємну частину людської діяльності й політики. Тема *терору* як інструменту політики стала актуальною для ХХІ століття, через низку терористичних атак, серед яких події 11 вересня як каталізатор «війни проти тероризму» та яскравий маркер нової епохи. Про це розмірковує Корі Робін у книзі «Страх: історія політичної ідеї» [2]. Цей твір є важливим дослідженням еволюції поняття страху в політичній філософії. Наскрізна тема роботи – це те, як страх впливає на формування соціально-політичних ідей і рішень.

Головний аргумент книги полягає в тому, що страх є ключовим елементом політичної культури і може бути використаний для маніпулювання суспільством. Робін аналізує різні історичні приклади використання страху політичними лідерами для зміцнення влади та контролю над своїм народом.

Автор також розглядає поняття жаху та його зв’язок зі страхом. Він досліджує, як політичні режими використовують терор для придушення опозиції та забезпечення її існування. Аналізуючи історичні та сучасні приклади, Робін показує, що страх і терор є потужними інструментами політичної влади. Їх можна використовувати для маніпулювання натовпом і формування політичних угод.

Робін стверджує, що політичні лідери та режими використовують страх як інструмент для зміцнення своєї влади та контролю над суспільством. Наприклад, диктатори можуть створювати страх перед зовнішніми загрозами або внутрішнім розбратом, щоб утримати владу в своїх руках. Прикладів можна навести безліч з історії та сучасності: від найдавніших імперій до війни Російської Федерації (країни-агресора) проти України.

Серед інших ідей – те, що терор є способом залякування опозиції та забезпечення підтримки політичного режиму. Тоталітарні режими неодноразово використовувати масовий терор для підтримки своєї влади, зробивши цей кривавий злочин своєю візитівкою. Хочу додати, що в сучасному світі з

наявністю різноманітних, а головне доступних кожному медіа, аби залякати народ та опозицію зовсім не обов'язково робити саме масові репресії, для того щоб мільйони людей відчували жах і небезпеку потрібно жорстоко, а головне показово застосовувати вибірковий терор. Адже закатована одна конкретна людина, а не одиниця зі статистики, може справити велике враження на мільйони людей, якщо це було зроблено показово і поширено багатьма медіа. Однак завжди треба пам'ятати, що суспільство, яке здатне до об'єднання і самоорганізації, може замість страху навіть створити екзистенційну загрозу самому режиму.

Інша цікава теза, яку висвітлює автор, це, як політичні режими та лідери можуть маніпулювати масами за допомогою страху та терору. Вони можуть створювати штучні кризи або підносити страх перед невідомим, щоб отримати підтримку населення. Ідея внутрішнього або зовнішнього ворога зовсім не нова, адже вона є надзвичайно зручним інструментом у об'єднанні народу навколо себе і збереження влади.

Про це писав ще Нікколо Макіавеллі у своєму творі «Державець». Він зазначає, що володар повинен бути здатний викликати в своїх підданих певний ступінь страху, аби забезпечити стабільність свого правління. Саме він виразив відому ідею, що краще бути страшним, аніж бути любленим, оскільки страх веде до покори і слухняності. Макіавеллі рекомендує, щоб володар мав репутацію жорстокого, але також відзначає важливість уникнення надмірної жорстокості, яка може призвести до повстання.

Тема терору часто буде пов'язана з революціями, адже це важкі часи для держави, коли терор може бути застосований до цілих груп населення. Під час Великої французької революції терор став важливою частиною революційних подій. Якобінці, політична фракція, що об'єднувала радикальних революціонерів, впровадили терор як інструмент для забезпечення своєї влади та підтримки революційних ідеалів. Вони створили Комітет громадського порятунку та Комітет загальної безпеки, які мали на меті придушити будь-які прояви контрреволюційних настроїв.

Максиміліан Робесп'єр, як лідер якобінців та один із головних архітекторів терору, відомий своєю роллю у період «Великого терору». Він провів ряд політичних репресій, в результаті яких тисячі людей були ув'язнені або запідозрені у контрреволюційній діяльності. Робесп'єр вважав терор необхідним для захисту революції та її ідеалів, але його методи стали причиною значної критики та спричинили його падіння під кінець революції. Ось одна з його відомих цитат:

«Терор – єдина справедливість: швидка, сувора й непохитна; Це еманация чесноти; це не стільки окремих принцип, скільки природний наслідок загального принципу демократії, застосованого до найнагальніших потреб країни». [Цит. за: 3]

Рухаючись далі у ХІХ ст., ми бачимо як стають популярними ідеї Карла Маркса про комунізм та червону революцію пролетаріату. Диктатура пролетаріату є ключовим поняттям в комуністичній ідеології, терор

виправдовується як необхідний засіб для забезпечення перемоги пролетарського класу над буржуазією та побудови соціалістичного суспільства. Згідно з марксистським трактуванням, диктатура пролетаріату передбачає тимчасове встановлення режиму, де робітничий клас (пролетаріат) здійснює диктатуру над буржуазією, яка вважається класом, що протистоїть інтересам пролетаріату. Такий режим виправдовує застосування різних форм терору, включаючи політичні репресії та масові каральні заходи, як засіб боротьби з опонентами революції та забезпечення стабільності в перехідний період до соціалізму. Такий підхід передбачає використання терору як засобу зміни соціального устрою та підтримки ідеологічної чистоти революційного процесу.

Повертаючись до праці Корі Робіна, ми бачимо, що терор – це важливий елемент сучасної політики. Аналізуючи еволюцію поняття страху в політичній філософії, він висвітлює очевидний взаємозв'язок між політичним терором та тероризмом, який став надзвичайно актуальним після терористичних атак 11 вересня. Ці події стали символом великомасштабного впливу страху на політичну атмосферу, це стало наслідком для розгортання «війни з тероризмом», яка в свою чергу сприяла зміцненню влади та прийняттю обмежувальних політичних заходів у багатьох країнах. Таким чином, Робін показує, що терор у політиці та війна з тероризмом стають не лише інструментами забезпечення безпеки, але й способами маніпуляції страхом для досягнення політичних цілей.

Корі Робін висловив цікаву думку про те, що багато наших страхів з побутового життя пов'язані з політикою, хоч і опосередковано. Наприклад, страх найманого робітника перед начальником, може бути, зумовлений історією і політикою, де власники капіталів і виробничих потужностей експлуатували робітників, які не мали можливості захистити свої права та інтереси. А також страх жінки перед чоловіком, бо багатодітні традиції та закони зумовлювали менше прав та нижче соціальне становище для неї.

Роблячи висновки з теми, ми можемо сказати, що політика завжди буде пов'язана зі страхом, терором і примусом. Досить часто ці явища є штучними інструментами для збереження влади й об'єднання народу проти уявного ворога. Книга Корі Робіна робить важливий внесок у вивчення політичної філософії та допомагає краще зрозуміти вплив страху на суспільство та політику. Страх як політичне явище може бути наслідком реальних подій або медійно створеною ілюзією. Розуміння цього не повинно привести нас до акцептації жаху і насилля як легітимного методу влади, але може нас убезпечити від моральної паніки, що захоплює суспільства під час терористичних атак і надзвичайних подій.

Список використаних джерел

1. Thacker, Eugene. *In the Dust of This Planet (Horror of Philosophy Vol. 1)*. Zero Books, 2011; *Starry Speculative Corpse (Horror of Philosophy Vol. 2)*. Zero Books, 2015; *Tentacles Longer Than Night (Horror of Philosophy Vol. 3)*. Zero Books, 2015.
2. Robin, Corey. *Fear: The History of a Political Idea*. Oxford University Press, 2006.
3. Schmid, Alex P., *Defining Terrorism*, March 2024, ICCT Report, doi: 10.19165/2023.3.01.

Вікторія ДАЦЕНКО,
*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософських і політичних наук,
Черкаський державний технологічний університет
(м. Черкаси, Україна)*

ОСВІТНІЙ ВИРАЗ БЕЗПЕКОВОГО МИСТЕЦТВА

Наш естетичний досвід є об'єктивно-суб'єктивним феноменом. Коли людина володіє естетичним почуттям, то їй наявне і моральне почуття. Досліджуючи особливості феномену мистецтва і символіки, М. Г. Мурашкін вказує, що «мистецтво знімає розрив між «природним» та «розумним» існуванням людини в процесі її ігрової діяльності. При цій грі проявляється істинна сутність людини, як вільної духовної істоти» [1; 13]. А гра є невід'ємною частиною освітньої складової. Граючись, людина досягає внутрішньої свободи, розкриває свої пізнавальні здібності та розширює свою уяву.

Розділяємо думку О. В. Наконечної щодо тлумачення сучасного мистецтва, що є формою прояву сучасної світової соціокультурної ситуації. Нові можливості поєднуються з новими технологіями і вибудовують нові, змінені формати мистецтва. Звісно, таким же є і безпекове мистецтво. Воно потужно втілює підсумки пізнання людини та дає оцінку людській діяльності і передає інформацію, і це все характеризує знакову природу мистецтва.

Безпекове мистецтво поєднало в собі досвід творчих особистостей, талант цих особистостей і допомагає розкрити їх творчий потенціал. Безпекове мистецтво надало можливості перенести цінності в життєдіяльний процес в тому числі і через сферу освіти.

Вища освіта будучи гарантом розвитку особистості, підсилює її особистий інтелектуальний, духовний й виробничий потенціал. Науковці довели, що ми сприймаємо демонстраційні матеріали майже в шістьдесят тисяч раз швидше, чим друкований текст. Сьогодні вища освіта залежить від потужної мотивації здобувачів освітніх послуг до якісних знань. Сучасні креативні викладачі застосовують активні методи навчання, які сприяють творчості, самостійному мисленні, ініціативі. Інновації, що використовуються для творення безпекового мистецтва, дають перспективу підняття процесів і практики навчання та освіти на якісно нові щаблі. Інновації перетворюються не просто в суспільну вимогу, а й стають аксіологічним дороговказом сучасної людини. Беззаперечно все нове, що ввійшло до суспільної практики нами розглядається як наші досягнення, як наш успіх. Цілком логічно, що це вибудовує та конструює соціальну ідентичність особистості, яка впроваджує інновації, і змінює суспільну діяльність. В освіті інновації можуть привести до покращення діяльності освітньої системи і до її стійкого функціонування.

Безпекове мистецтво може перерости у вигідні проекти, які в свою чергу мають економічне і політичне значення у нашому суспільстві. За допомогою

освіти безпекове мистецтво, являючись пріоритетною сферою діяльності людей, стало генератором потужних сучасних ідей, формою їх кодування, вираження і передачі.

Список використаних джерел

1. Мурашкін М. Г. Естетика і символіка : монографія. / М. Г. Мурашкін Дніпро : ДДУВС; Монолит, 2020. 240 с.

Каріна КОВАЛЕНКО,
здобувачка вищої освіти

Науковий керівник – Наталія ШАКУН,
кандидат філософських наук, доцент,
Національний університет «Чернігівська політехніка»
(м. Чернігів, Україна)

ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА: ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Сучасна інформаційна епоха відкриває перед вітчизняним суспільством значні можливості у плані комунікації, обміну інформацією, поширення нових знань. Одночасно, соціальна реальність нового типу породжує нові загрози, серед яких – небачені раніше масштаби та форми протистояння в інформаційному просторі. Тому актуальним авторці видається аналіз основних викликів для України в контексті посилення інформаційного широкомасштабного протистояння.

Тема впливу на викликів інформаційної доби досліджувалась такими вітчизняними дослідниками, як В. Горбулін, М. Ожеван, Г. Почепцов, І. Шаравов. Висвітлювались питання інформаційних воєн і у працях зарубіжних вчених – Е. Гольштейна, П. Померанцева, Т. Снайдера. Разом з тим, виклики для України в умовах інформаційної війни, проаналізовані недостатньо. Урахування праць вищевказаних науковців робить можливим досягнення мети дослідження – здійснити філософський аналіз феномену інформаційної війни та визначити виклики, які постають у контексті її розгортання для України.

Зазначимо, що до наукового обігу поняття «інформаційна війна» ввів американський дослідник М. Маклюен, який дійшов висновку, що «істинно тотальна війна – це війна за допомогою інформації» [3]. Вчений звернув увагу на той факт, що матеріальна зброя відходить на другий план, натомість інформація починає завдавати неабиякого впливу на суспільство, трансформувати всі його сфери.

В сучасній науковій думці поширеним є трактування інформаційної війни як «широкомасштабної боротьби в інформаційному просторі із застосуванням методів, прийомів, способів, каналів і засобів маніпуляції психікою людей, у першу чергу їх індивідуальною і суспільною свідомістю та колективним

несвідомим, з метою досягнення цілей і вирішення завдань суб'єкту впливу шляхом трансформації світогляду мас» [1].

В умовах інформаційного суспільства застосування засобів масової інформації для поширення фейків, дезінформації створює суттєві переваги у протиборстві та спричиняє психологічно-емоційний тиск на ворога. Дослідниця І. Патлашинська, зазначає, що панування в інформаційному просторі конкретної сторони забезпечується шляхом проходження чотирьох етапів інформаційної війни:

Перший етап: опонент, який чинить інформаційну атаку починає стрімко поширювати інформацію в соцмережах, ЗМІ та інших каналах споживання інформації.

Другий етап характерний пошуком аудиторії, яка стане основним споживачем неправдивої інформації та її маніпуляцій.

Третій етап – це насиченість інформаційними відомостями, широкий потік інформації для все більшого охоплення читачів.

Четвертий етап – реакція аудиторії, котра формується під впливом ворожої інформаційної війни [6, с. 85].

Відтак, основною ціллю інформаційної війни є ослаблення та пригнічення морального духу населення шляхом надмірного інформаційного тиску чи поширення інформації, яка дезорієнтує. В інформаційному полі ворог ставить також і такі завдання, як ослаблення національно-патріотичного духу українців, вплив на власний народ та створення умов для підтримки ним агресивної політики.

Отже, інформаційна війна передбачає цілеспрямоване використання опонентом пропаганди для прямого впливу на погляди суспільних мас. Тому основні завдання інформаційної війни характерні внесенням у суспільство свідомості елементу ворожих поглядів та ідей. Зробити суспільство дезорієнтованим та розгубленим у власних намірах суспільства супротивника. Ослабити національно-патріотичний дух та застосовувати метод «залякування» до власного народу «образом ворога». Причому цілями інформаційної війни, на думку В. В. Антонюка, можуть виступати «попередження можливого військового конфлікту; ослаблення морального духу особового складу збройних сил і цивільного населення супротивника; внесення в суспільну свідомість й індивідуальну свідомість ворожих, шкідливих ідей і поглядів; дезорієнтація та дезорганізація мас, внесення безладу в інформаційну мережу супротивника; ослаблення патріотичних переконань і національних традицій; провокування і спонукання до відмови від участі в бойових діях; залякування супротивника своєю могутністю; створення передумов для досягнення намічених воєнно-політичних цілей з мінімальними людськими втратами та матеріальними витратами» [1].

З початком російського повномасштабного вторгнення в Україну починає стрімко поширюватися інформаційний вплив на всі сфери життя, зокрема і політичну. І тому головною метою ворожої сторони є подача інформації у неправдивому контексті для дестабілізації політичної ситуації, впливу на процес прийняття рішень як в Україні, так і на міжнародній арені. Поширення

дезінформації постає викликом для військового фронту з метою підірвати довіру до демократичних інституцій та може призвести до «в результаті призводить аж до виникнення збройних конфліктів і втрати національного інформаційного суверенітету країни»[4, с. 864].

Протидіяти пропаганді та маніпуляціям, з погляду вітчизняної дослідниці Т. Матичак, необхідно в такий спосіб:

1) застосовувати метод фактчекінгу – комплексного процесу, що являє собою перевірку фактів у відкритих джерелах інформації;

2) перевіряти джерело отриманої інформації на правдивість та офіційність;

3) обирати авторитетні джерела, котрі є перевіреними та слугують авторитетом у мережі;

4) не забувати, що факт і особиста думка є різні речі, адже факт можна перевірити, довести або спростувати, а думка є суб'єктивною;

5) не реагувати надто емоційно на гучні заголовки, адже вони створені з метою привернути увагу аудиторії;

6) читати новини з різних джерел від різних фахівців та уточнюйте дані на офіційних джерелах;

7) не варто одразу надсилати інформацію знайомим та сіяти паніку, адже хиткий емоційний стан читачів для ворога найліпша перевага;

8) ставитися до інформації з обережністю та завжди мати здоровий глузд [5].

Погоджуємось із думкою сучасних науковців, що «уміння критично мислити не можна вважати «абсолютною зброєю», однак без цих навичок ми стаємо практично беззахисними перед витонченою брехнею та маніпулятивними технологіями численних недостовірних мас-медіа, які часто ґрунтуються на напівправді» [2, с. 338-339.]

Аналіз подій двох років повномасштабної війни дає можливість визначити основні виклики для України в контексті загрози її інформаційній безпеці:

- неефективно вибудована комунікація з громадянами України на тимчасово окупованих територіях;

- поширення російської пропаганди у світі, що активно формує негативний імідж української держави та дискредитує її в очах іноземців;

- реакція на загрозливі наративи російської пропаганди в Україні, яка може впливати на процес прийняття рішень всередині країни та викликати недовіру української спільноти до демократичних інституцій;

- брак стратегії комунікації з російською аудиторією, потреба формування якої зумовлена необхідністю викриття «слабких місць» наративів ворога.

Для того, щоб запобігти проникненню російської пропаганди у наш інформаційний простір, варто щоденно зміцнювати системи інформаційної координації та ускладнювати поширення дезінформації ворогу. Інформаційна війна – це цілеспрямований тиск ворога, який передбачає застосування широкого спектру засобів, форм та каналів впливу і забезпечує дестабілізацію суспільства без кровопролиття, а за допомогою інформаційних ресурсів. Тому відповіді на виклики, породжені інформаційною війною, вочевидь, варто шукати

у різних площинах – геополітичній, історичній, морально-психологічній, технологічній.

Подальше дослідження цього питання, на нашу думку, є важливим у плані визначення ефективних шляхів протидії інформаційній війні.

Список використаних джерел

1. Антонюк В. В. Інформаційна війна в структурі сучасного геополітичного протиборства: нові контексти та інтерпретації. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2021. № 7. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/7_2021/35.pdf.
2. Лабенко О. В., Шакун Н. В., Заїка Т. П. Критичне мислення та медіаграмотність у цифрову епоху: виклики та можливості для української освіти. Перспективи та інновації науки. 2023. №12. (30). С. 338-339.
3. Маклюэн М. Понимание медиа: Внешние расширения человека / пер. с англ. В. Николаева ; Закл. Ст. М. Вавилова. М. : Гиперборей, 2007. 464 с.
4. Малик Я. Й. Інформаційна війна і Україна. Демократичне врядування. 2015. Вип. 15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2015_15_3, с.864.
5. Матичак Т. Усе що потрібно знати про інформаційну гігієну: поради від експертки. TEXTY.ORG.UA. 2022. URL: <https://texty.org.ua/fragments/107390/use-sho-potribno-znaty-pro-informacijnu-hihiyenu-porady-vid-ekspertky/>
6. Патлашинська І. В. Сучасна російсько-українська інформаційна війна: завдання, методи та особливості використання. 2022. Вип. 28. С. 84-87. URL: <http://www.regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/28/15.pdf>, с. 85

Олександр ЛИТВИН,

*здобувач освіти, кафедра філософських і політичних наук,
Черкаський державний технологічний університет,
(м. Черкаси, Україна)*

FAILED STATE

Два роки повномасштабної російсько-української війни показали світові хибні уявлення, ніби росія є цілісною державою (або ж вони мали принаймні звернути на це увагу). Макс Вебер запропонував визначення неспроможної держави (*failed state*), характерні риси якої ми можемо побачити в московії сьогодні. Вагома ознака *failed state* – неможливість держави гарантувати головні свої функції – суверенітет території та монополію на насильство. Це проявилось у нагромадженні приватних військових корпорацій, яких влада рф активно використовує з 2013 року. Протягом років для росії значно зросла роль ПВК. Їхня актуалізація зумовлена можливістю діяти поза кордонами рф, і, в разі чого, росія не несла відповідальності за ці військові підрозділи. Апогеєм ПВК став невдалий заколот Прігожина, але водночас він показав усім, що влада кремля значно ослабла. Рано чи пізно кожна імперія колапсує – це аксіома; і розпад російської імперії неминучий, однак в інтересах української держави – прискорити цей процес і починати вже зараз осмислювати «наше майбутнє без росії». Демонтаж російської імперії має починатися з чіткого усвідомлення, що будь-яка російська

«опозиція» чи «влада» може піти тільки на тактичні відступи у своїй національній політиці щодо колонізованих територій або народів, бо такі відступи дозволяв генерал Корнілов, Владімір Ленін чи Борис Єльцин.

Що більше українські речники та партнери публічно говоритимуть про неприпустимість статус-кво для російської імперії, а також шукатимуть тимчасових або постійних союзників з-поміж колонізованих регіонів та народів, то ймовірнішим є викриття агентів російської імперії на Заході й наближення часу, коли ідея розподілу росії стане справжньою формулою перемоги України та її союзників.

російська держава жорстко контролює будь-які прояви громадянської активності. Більшість організацій залежать від державного фінансування і повинні проходити процедуру офіційної реєстрації, а отримування коштів з-за кордону ставить на них клеймо іноземних агентів. Особливо потерпають національні групи, для яких передбачені лише символічні права на культурне самовизначення. Історично відсутність місцевої самоорганізації підвищує ризик хаосу на місцях у разі послаблення центральної влади. Якби умовний «бунт Пригожина» підірвав авторитет кремлівського уряду, ймовірно, провінція недовго зберігала б йому вірність. Дії російського уряду створюють «мовчазну більшість», реакцію якої на соціально-економічні негаразди складно передбачити. Варто пам'ятати, що однією з причин розвалу СРСР була гонка озброєнь, в рамках якої Москва суттєво збільшила воєнний бюджет, нехтуючи внутрішніми потребами. Нині ж росія щороку в разі збільшує [3] витрати на війну, що на тлі санкцій і фактичного переведення економіки на воєнні рейки означає погіршення економічних умов для населення. Згідно з Конституцією, росія є федеративною державою, однак з початку XXI століття суб'єкти федерації поступово втрачали навіть ілюзію свого самоврядування. Про це свідчать як описані вище фінансові особливості, так і політичні: наприклад, у 2004 р. кремль скасував прямі вибори місцевих губернаторів, а в певних містах і вибори міських голів [4].

Без сумніву, мобілізація стала одним з тих чинників, які наближають російську економіку до стану вільного падіння. По всій країні скорочується ділова активність, що поглиблює і так значну різницю в економічному розвитку між регіонами росії. Якщо потерпають навіть розвинені області європейської частини московії, то території, населені переважно поневоленими народами, зазнають важкого удару, наслідком якого буде багаторічний економічний занепад. Єдиною надією цих народів є звільнення від московського рабства, що стане запорукою і економічного процвітання в майбутньому.

Україна має стати стратегічним гравцем за умови, коли візьме на себе тягар відповідальності за розподіл росії, а також зможе перетворити дискусію про майбутнє постросії на повноцінний міжнародний процес, який набуватиме значення та сили з кожним місяцем російсько-української війни і навіть після неї.

Протягом років, що передували повномасштабному вторгненню росії, Україна змогла сформувану свою, хай і недосконалу, економіку. Нас прямо не визискували імперські центри, натомість ми отримали контроль над своїми

ресурсами: землею, капіталом і робочою силою. Якою б великою нині не була зовнішня допомога, українська економіка змогла встояти тільки завдяки механізмам, всупереч усьому налагодженим протягом попередніх десятиліть. Україні в 1991 р. вдалося визволитися і за цей час побудувати відносно небідну економіку з відносно ефективним державним апаратом.

Це повинно слугувати яскравим прикладом для поневолених народів росії. У складі московської імперії перебуває 21 національна республіка і понад 100 корінних народів. Деякі з них ще недавно боролися за незалежність (Чеченська Республіка Ічкерія) і оголошували державний суверенітет (Татарстан). У багатьох діють збройні чи культурні рухи спротиву окупантам. На територіях, де мешкають ці народи, часто розташовані поклади природних ресурсів, які імперський центр визискує для свого збагачення. У розмірах території, наявності природних і людських ресурсів – сила росії. Але національна різноманітність – її слабе місце і ключ до забезпечення миру для Європи й Азії. Традиційно Москва намагається компенсувати свої внутрішні слабкості економічними важелями, підтримуючи видимість балансу між імперським центром і поневоленими народами. Завдання українців – зрозуміти і показати згубність колоніальної економічної політики кремля.

З цього природу слушно зазначив політичний діяч і мислитель часів УНР Роман Бжеський: «Коли б Захід звільнився від ілюзій та оман, коли б поборов силу інерції – зрозумів би, що для Заходу, для врятування західної цивілізації, – коли б не було сепаратизму поневолених московинами народів, – то треба б було його вигадати!» [1, с. 81].

Враховуючи нагромадження соціально-економічних проблем, мобілізацію, визиск природних ресурсів і культурний тиск, окуповані росією нації отримують унікальну можливість здобути власну державність і стати господарями свого багатства. За свідченням представників народів росії, війна та мобілізація завдають їм значних людських втрат. Калмики, інгуші, татари та інші не розуміють, чому вони змушені віддавати тисячі своїх синів на фронт, де на них чекає загибель. Тож до економічних негараздів додається нагнітання напруги, що створює передумови для соціального вибуху.

Значна проблема сьогодні – небажання країн Заходу бачити росію дезінтегрованою. Як і у 1991 р., коли президент Буш з трибуни Верховної Ради закликав українців не допускати розвалу ССРСР, нині наші західні союзники так само бояться нестабільності у рф.

Варто згадати думку Дмитра Донцова: «Головне, що Захід залишив поза увагою національний момент, національні лінії поділу російської імперії, в які можна було б найлегше увігнати клин задля її розколу» [2].

Найбільші економічні втрати росії завдають західні санкції, пов'язані з нафтогазовим сектором. Враховуючи інтерес росії до подальшого постачання нафти, що забезпечує наповнення державного бюджету та можливість здійснення військових витрат, потрібно порушувати це питання із західними партнерами України, зокрема щодо зниження цінової стелі на російську нафту. Необхідно розширити перелік товарів і секторів економіки, які підпадатимуть під санкції, зокрема через галузі, що демонструють економічне зростання й

пов'язані з війною рф проти України; запровадити заборону на імпорту російських діамантів та алмазної сировини. Україна та її партнери мають докласти максимальних зусиль до правового врегулювання питань щодо використання заморожених активів російських олігархів та конфіскації пов'язаних з російською державою активів для відбудови України, розроблення міжнародного механізму компенсації збитків, завданих Україні російською військовою агресією.

Необхідно домагатися довгострокових санкцій проти рф навіть після закінчення війни. Від країн-партнерів маємо добиватися того, щоб країна-агресор за рік-два не стала знову повноцінним учасником міжнародних об'єднань. Агресор має сплатити надвисоку ціну на все, що накоїв. Необхідно заборонити мінімум на 20 років постачання комплектуючих для озброєння в рф. Для того, щоб досягти максимальної технологічної відсталості росії, надовго виснажити рф і не дати можливості надалі проводити військові операції. Це призведе до деградації технологій Росії та створить передумови для її розпаду.

Зі свого боку, Україна повинна проводити максимальну підтримку національно-визвольних рухів на території рф, насамперед на Кавказі, і стимулювати розвиток громадянської війни, щоб домогтися економічної та політичної деградації росії.

Список використаних джерел

1. Бжеський Р. Росія без маски. Київ : Українська видавнича справа, 2023.
2. Донцов Д. Дух росії. Київ: Українська видавнича спілка ім. Ю. Липи. С. 102.
3. Прасад А. Росія збільшує видатки у бюджеті на цей рік на 537 млрд через війну. *Forbes*. 10 листопада 2023 р. URL: <https://forbes.ua/news/rosiya-zbilshue-vidatki-u-byudzheti-na-tsey-rik-na-37-mlrd-cherez-viynu-10112023-17175>
4. Democracy is not worthy: why direct elections of mayors are canceled in Russian cities. *Newizv*. February 8, 2023. URL: <https://en.newizv.ru/news/2023-02-08/democracy-is-not-worthy-why-direct-elections-of-mayors-are-canceled-in-russian-cities-3965>

Анна МІЩЕНКО,
*студентка факультету гуманітарних технологій,
Черкаський державний технологічний університет
(м. Черкаси, Україна)*

ВИКЛИКИ ГУМАНІТАРНОЇ КРИЗИ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЇ В УКРАЇНУ

На сьогоднішній день міжнародна спільнота не дійшла згоди щодо правового визначення гуманітарної кризи. Зазвичай вживають такі пояснення, як «складні ситуації» або «складні гуманітарні надзвичайні ситуації». Проаналізувавши низку авторських визначень, зокрема роботи Шевченко О., Гудмена Р., Сахарової К., Липовської Н. та слова Зелліка Р. під час брифінгу у Вашингтоні у 2009 році, можна зробити висновок, що гуманітарна криза – це

порушення функціонування певної громади, найчастіше внаслідок воєнних дій, що призводить до масштабних людських, матеріальних, економічних та екологічних втрат, які перевищують здатність постраждалого населеного пункту самостійно впоратися з негативними наслідками [1; 10; 7].

У своєму дослідженні А. Націос навів ознаки гуманітарної кризи, а саме: погіршення або повний крах центральної влади, збройні конфлікти на території, епізодична відсутність продовольчої безпеки, гіперінфляція, масове безробіття, масові переміщення (хвилі переселенців) [9].

Негативні тенденції, що проявляються в ході гуманітарної кризи, можуть мати катастрофічні наслідки.

Одним із таких викликів для України стали масові хвилі внутрішньо-переміщених осіб (ВПО). Людям цієї категорії часто складно отримати доступ до базових державних послуг [3]. Втрата документів більшістю з них унаслідок повномасштабного вторгнення росії в Україну ускладнює їхні спроби отримати належну допомогу, соціальні виплати, медичне обслуговування, освіту. Ці проблеми ще більше загострюються, коли йдеться про людей з інвалідністю, осіб пенсійного віку та дітей.

Другим викликом, що стосується ВПО, є забезпечення цієї категорії громадян житлом. Часто вони змушені оселятися у місцях, що не пристосовані для довготривалого проживання. Наприклад, у дитячих садках, школах, санаторіях та гуртожитках [4].

Третім викликом є втрата роботи цими людьми. Більшість з них у найближчому майбутньому це призведе до неминучої нестачі засобів для існування.

Четвертим викликом, який стосується ВПО, є ускладнений доступ до освіти, що ставить під загрозу майбутнє дітей із цієї вразливої категорії [5].

Також, гуманітарна криза характеризується особливими викликами що стосуються жінок. Вони можуть зазнавати домагань, сексуального насильства та інших видів гендерно-зумовленого насилля, дискримінації в отриманні допомоги тощо. В сукупності це призводить до того, що жінки втрачають доступ до різноманітних послуг, займають пасивну позицію в навчанні, роботі, громадському житті.

Гуманітарна криза надзвичайно негативно впливає на дітей, які вже в ранньому віці зазнають серйозних психологічних травм, що вплине на їхнє майбутнє. Часто вони страждають через відсутність вчасного надання якісних медичних послуг та мають труднощі через вимушені перерви у навчанні.

Люди похилого віку та особи з інвалідністю через воєнні дії часто не можуть самостійно вести повноцінне життя, мають обмежений доступ до медичних послуг та якісного харчування. Відсутність соціального захисту підвищує вразливість цієї категорії населення до насилля, зловживань та експлуатації [1].

Крім того, сама гуманітарна криза в Україні є викликом для міжнародної громадськості, оскільки країна є одним із лідерів у експорті пшениці, соняшникової олії та кукурудзи. У ході воєнних дій виникають зміни у врожайності зерна, його

логістиці, що впливає на економіку й інших країн. Повномасштабне вторгнення росії в Україні негативно впливає на продовольчу безпеку, енергетику і транспорт у країнах Близького Сходу. У країнах Африки, що страждають на посуху вже чотири десятиліття, посилюється дефіцит продовольства.

Крім того, гуманітарна криза може поглиблюватися, оскільки існують певні проблеми та виклики, які перешкоджають її вирішенню у зонах проведення бойових дій та наближених регіонах, а саме: 1) пошкоджені дорожні покриття, зруйновані мости, відсутність дороги як такої; 2) численні екологічні кризи (пожежі, пошкодження водогонів, газогонів, трубопроводів зі шкідливими речовинами); 3) ризики, пов'язані з вибухонебезпечними предметами; 4) непрогнозованість часу, що може бути витрачений на один виїзд; 5) погодні умови (суворі зимові умови, літня спека).

Обмежений доступ до східних областей України ускладнює надання допомоги людям і постраждалим у найвразливіших ситуаціях. Дана проблема існує тому, що багато гуманітарних організацій, які хочуть надати допомогу, не можуть отримати безпечний доступ до цих регіонів та належним чином забезпечитися вже там. Йдеться не лише про персонал гуманітарних місій, а й про працівників органів місцевого самоврядування. Їхній захист – це не тільки відсутність обстрілів, а й належне навчання, забезпечення необхідними ресурсами (у тому числі засобами оборони), створення механізмів реагування на випадки чи спроби насильства, переслідування персоналу, що надає допомогу [8].

Найчастіше міжнародні організації допомагають у розв'язанні цієї кризи тим, що постачають гуманітарну допомогу: їжу, ліки, бутильовану воду, засоби особистої гігієни, а на території своїх держав інколи надають безкоштовно і притулок [6]. Проте, ефективність подібних заходів є недостатньою через низку чинників: в Україні є декілька зон гуманітарної кризи із різною безпековою ситуацією, через що, організації не встигають належним чином оцінити її, тому в окремі регіони допомога надходить із запізненням. Місцеві громадські організації мають змогу швидше реагувати, однак вони мають значно меншу кількість ресурсів. Також, викликом для міжнародних організацій є надання допомоги у міських громадах через нестачу досвіду роботи у такому контексті. На перегляд своїх практик, розробку нових та навчання, їм теж потрібен час.

Важливо забезпечувати ефективну комунікацію та співпрацю усіх членів гуманітарних організацій, щоб не виникало дублювання діяльності чи недостатньої активності під час реалізації програм, неякісної систематизації. Складні організаційні бюрократичні та непрозорі ланцюги постачання гуманітарної допомоги, призводять до того, що постачальники та донори, з більшою ймовірністю співпрацюватимуть із неурядовими організаціями та волонтерськими ініціативами.

Також, для посилення довіри, запобігання майбутніх конфліктів, захисту прав людини важливо забезпечити прозорість в розподілі гуманітарних ресурсів. На сьогоднішній день, ситуація в Україні є недостатньо відкритою, тому існують випадки продажу гуманітарної допомоги та випадки, коли найбільш вразливі категорії населення не отримують допомоги через певні бюрократичні махінації.

Гуманітарна криза в Україні, яка спричинена воєнними діями, поступово поглиблюється через затяжний та довготривалий характер війни [11]. Також, це є одним із чинників, що робить її глобальною, порушуючи стабільність у всьому світі.

Список використаних джерел

1. Шевченко О. Виклики гуманітарної кризи під час війни в Україні для внутрішньо переміщених осіб та інших вразливих груп. *Social Work and Education*. 2023. Vol. 10, No. 3. PP. 325-335. DOI: 10.25128/2520-6230.23.3.6.
2. Пищуліна О., Юрчишин В., Маркевич К., Міщенко М., Добровольський Д. Соціально-економічні та гуманітарні наслідки російської агресії для українського суспільства. 2022. URL: <http://surl.li/gpkhh> (дата звернення: 17.03.2024).
3. Звіт про внутрішнє переміщення в Україні. Опитування загального населення раунд 5 23 травня 2022 року. 2022. URL: <http://surl.li/rqois> (дата звернення: 17.03.2024).
4. Короткий огляд проблем, пов'язаних з призначенням допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам. *Група впливу* : веб-сайт. URL: <https://www.vplyv.org.ua/archives/7105> (дата звернення: 17.03.2024).
5. Дослідження якості організації освітнього процесу в умовах війни у 2022/2023 навчальному році. Державна служба якості освіти України. 2023. URL: <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2023/04/yakist-osvity-v-umovah-viyny-web-3.pdf> (дата звернення: 17.03.2024).
6. Допомога ЄС Україні. Офіційний сайт Європейського Союзу : веб-сайт. URL: https://eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu/eu-assistance-ukraine_uk (дата звернення: 17.03.2024).
7. Сахарова К., Липовська Н. Вплив гуманітарної кризи на психічне здоров'я населення. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2022. № 2. URL: <http://surl.li/rqouz> (дата звернення: 17.03.2024).
8. Липовська Н. Реагування Європейського Союзу на гуманітарну кризу. *Актуальні проблеми європейської та євроатлантичної інтеграції України* : матеріали XIX наук.-практ. конф. Дніпро : НТУ ДП, 2022. С. 14-16.
9. Natsios, A. S. (1996). NGOs and the UN system in complex humanitarian emergencies: Conflict or cooperation. *NGOs, the UN, and global governance*, 67-81.
10. Goodman, R. (2006). Humanitarian Intervention and Pretexts for War. *The American Journal of International Law*, 100(1), 107. DOI: 10.2307/3518833
11. Ukrainian crisis. Situational Analysis. Data Friendly Space (2023). URL: <http://surl.li/rqqkf> (дата звернення: 17.03.2024).

Ігор НАГЛЮКОВ,
*аспірант кафедри філософських і політичних наук,
Черкаський державний технологічний університет
(м. Черкаси, Україна)*

ЛОБІЗМ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕКОВОЇ ПОЛІТИКИ

Лобізм як невід'ємна складова в тій чи іншій формі присутній в суспільно-політичному житті сучасних держав. Лобізм перетворився на дієвий інструмент досягнення цілей як окремими політичними групами, економічними

структурами, соціальними прошарками та навіть державами. У сучасному контексті формування державної політики, лобізм виокремлюється як ключовий інструмент впливу на безпекову стратегію держав. Нещодавно ухвалений Верховною Радою законопроект №10337 "Про добросчесне лобіювання", що є відповіддю на вимоги Єврокомісії, встановлює правові рамки для лобістської діяльності в Україні. Цей крок не лише узаконює лобізм як легітимний механізм впливу на політичні процеси, але й сприяє прозорості та відповідальності у цій сфері. Водночас, критика, що супроводжує прийняття закону, вказує на потенційні ризики для громадських інтересів. Вивчення лобізму як важливого елемента у формуванні суспільно-політичного життя та політики сучасних держав є актуальним, особливо на тлі прийняття відповідного закону в нашій країні. Лобізм, перетворившись на ефективний засіб досягнення цілей різними суспільними групами та державами, вимагає уваги з точки зору його впливу на безпекову стратегію.

Дослідження впливу лобізму на формування державної безпекової політики знайшло своє відображення у працях як українських, так і міжнародних вчених. В українському науковому просторі особливо важливими є доробки А. Трофименка, які зосереджуються на зв'язку між лобізмом та політикою безпеки, а також О. Кушніренка та О. Дягілева, які досліджують різноманітні аспекти лобіювання. Зарубіжні дослідження, зокрема роботи А. Бітонті, Дж. Фергюсона, та Р. ван Шенделена, поглиблюють розуміння лобізму як елемента державного управління, демократичного впливу на безпекову політику та засобу сприяння соціальної рівності.

Розглянемо детальніше теоретичні підходи до лобіювання у роботах міжнародних дослідників.

Особливої уваги заслуговує науковий підхід італійського дослідника А. Бітонті [1] до лобіювання як механізму забезпечення прозорості політичних процесів. Ця концепція акцентує на підвищенні відповідальності уряду та процедурної звітності, створенні умов для громадянського діалогу між державою та суспільством за участю лобістів, інформуванні громадськості через мас-медіа та альтернативні джерела про можливі законодавчі та регуляторні ініціативи для зворотного зв'язку. Це обмежує можливість владної узурпації як безпосередньо, так і через демократичні інститути та представницькі органи.

Теорія так званої лобістської демократії, яку розробив британський науковець Дж. Фергюсон [2], вважає етику та адміністративну надійність лобіювання важливими аспектами демократичної політичної взаємодії, заснованої на прийнятті рішень урядом у контексті правової, плюралістичної та спеціалізованої адміністрації.

Водночас, нідерландський вчений Р. ван Шенделен [3] пропонує бачення політичного лобіювання як засобу досягнення соціальної рівності інтересів громадян, цивільного суспільства та інших зацікавлених сторін, що беруть участь у законотворчому процесі. Він виділяє чесність, прозорість та відкритість як ключові елементи легітимного доступу до політичної діяльності та розробки управлінських стратегій.

На нашу думку, лобіювання, як складова демократичних систем, може мати як позитивний, так і негативний вплив на суспільство. Серед позитивних аспектів, лобізм може покращити демократичний процес, надаючи законодавцям експертні знання та перспективи різних зацікавлених сторін, що потенційно може призвести до більш обізнаного прийняття рішень. Представляючи різноманітні групи, лобіювання може допомогти збалансувати інтереси та забезпечити, щоб голоси меншин були почуті, сприяючи соціальній рівності.

Однак з іншого боку, лобізм може надмірно сприяти тим, хто має більше ресурсів для впливу на публічну політику, призводячи до дисбалансу, де інтереси владних пріоритетів ставляться вище за громадське благо. Етичні міркування виникають, коли лобіювання призводить до відсутності прозорості, потенційно підриваючи довіру до політичної системи.

На наше переконання, лобіювання має слугувати засобом для конструктивного діалогу між державою та її громадянами, забезпечуючи, щоб політика була інклюзивною, прозорою та відповідала громадським інтересам. Впровадження конкретних регуляцій та вимог до прозорості є критично важливим для пом'якшення негативних аспектів та посилення позитивної ролі, яку лобіювання може відігравати у формуванні суспільства, що відображає широкий спектр інтересів та цінностей.

Серед українських дослідників, значущим для аналізу є підхід А. Трофименка [4] до інтерпретації лобізму, де він визначає його як регульовану професійну взаємодію між державними службовцями, посадовими особами, учасниками недержавних організацій (представниками суспільства), а також представниками державної та місцевої влади. Метою такої кооперації є досягнення згоди щодо прийняття або відхилення конкретних політичних (нормативних, соціальних, процедурних тощо) рішень, залежно від обговорюваної тематики та вимог учасників процесу. О. Кушніренко та О. Дягілев [5] зробили внесок в аналіз різних видів лобіювання у контексті національної безпекової політики. Дослідники розробили класифікацію, що включає громадське, професійне, відомче, регіональне, іноземне, економічне, нормативне та релігійне лобіювання. Кожен з цих підвидів аналізується у контексті його впливу на безпекову політику держави.

У вивченому матеріалі громадське лобіювання розглядається як ключовий демократичний інструмент для забезпечення стабільності у сфері політики та права. Цей аспект важливий для активізації суспільства в процесі формування політичних рішень на рівні державних та місцевих органів влади через здійснення представницьких функцій, що позитивно впливає на урядовий апарат. Така участь сприяє зміцненню внутрішньої безпеки країни, підтримуючи основні мовні, культурні, ідеологічні, політичні, освітні та інші громадянські права в умовах демократії, що невід'ємно пов'язано з зовнішньою безпекою держави.

Професійне лобіювання, яке тісно пов'язане з громадським, часто залучає представників громадянського активізму для захисту трудових прав через діяльність профспілок. Цей вид лобіювання спрямований на забезпечення

безпеки в сфері праці та зайнятості, оскільки право на працю, свободу вибору професії та гідні умови праці захищені в більшості демократичних країн.

Відомче лобіювання представляє собою взаємодію між різними рівнями державного апарату, наприклад, вплив міністерств на законодавчі органи з метою сприяння прийняттю нормативно-правових актів. Це сприяє забезпеченню балансу та перевірки владних повноважень, запобігаючи узурпації законодавчої ініціативи та підтримуючи нейтралітет та об'єктивність у парламентській діяльності, що важливо для внутрішньої та міжнародної безпеки.

Регіональне лобіювання виступає як засіб підвищення ефективності громадського, професійного та відомчого лобіювання. Його основна мета - представляти інтереси місцевих територій у взаємодії з центральною владою, що відповідає принципам безпекової децентралізації.

Іноземне лобіювання має як позитивні, так і негативні аспекти у контексті міжнародної безпеки. З одного боку, воно може сприяти геополітичним та глобалізаційним інтересам великих держав, з іншого - викликати конфлікти та втручання в суверенітет інших країн, що може мати різноманітні наслідки для міжнародної стабільності.

Одним з найбільш успішних прикладів стратегії захисту своїх інтересів є діяльність ізраїльського лобі в США [6]. Жодна з держав Близького Сходу не користується такою широкою підтримкою з боку США як Ізраїль, а інтереси цієї країни у Вашингтоні враховують при реалізації зовнішньої політики в цьому регіоні. Завдяки активній діяльності ізраїльському лобі вдалось схилити США до союзу із єврейською державою, яка була визнана стратегічним партнером у близькосхідному регіоні. Завдяки активності як Ізраїлю та єврейської діаспори проізраїльського лобі вдалось досягти значних успіхів у захисті інтересів єврейської держави та єврейської громади в США.

За своєю структурою ізраїльське лобі є досить широким, до нього входять професійні лобістські фірми («Арнольд енд Портер», «Цедек», «Джей-стріт») організації американських євреїв (Американо-ізраїльський комітет по суспільним зв'язкам (AIPAC), Сіоністська організація Америки (ZOA)), християнські протестантські деномінації, що підтримують створення та захист Ізраїлю. Тому ізраїльське лобі стало прикладом успішного співробітництва між державою та її діаспорою для досягнення цілей.

Отже, лобізм слід розглядати як регламентовану професійну співпрацю між державними службовцями, представниками недержавних організацій та органів влади на різних рівнях з метою досягнення консенсусу щодо політичних рішень.

У контексті України, перехід лобістської діяльності на новий етап з прийняттям закону "Про добросовісне лобіювання" вимагає подальшого дослідження та адаптації кращих міжнародних практик. Важливо зосередитися на створенні умов для прозорого та ефективного лобіювання, що сприятиме зміцненню демократичних процесів, захисту громадських інтересів та підвищенню безпекового потенціалу держави. Таким чином, лобізм виходить за рамки простої інструментальної функції, перетворюючись на важливий елемент стратегічного управління та формування безпекової політики.

Список використаних джерел

1. Bitonti, A. The Role of Lobbying in Modern Democracy: A Theoretical Framework. Lobbying in Europe: Public Affairs and the Lobbying Industry in 28 EU Countries. 2017. P. 17-30.
2. Ferguson, G. Regulation of lobbying. Global corruption: law, theory and practice. An Open Access Coursebook on Legal Regulation of Global Corruption under International Conventions and under US, UK and Canadian Law: University of Victoria, 2nd ed., Jan 2017. P. 702-743.
3. Van Schendelen, R. Machiavelli in Brussels: The Art of Lobbying the EU Amsterdam: Amsterdam University Press, 2002. 344 p.
4. Трофименко, А. Концептуальні підходи до розуміння лобізму. Вісник МДУ. Серія: Історія. Політологія, 2014. № 10. С. 112-123.
5. Кушніренко, О., Дягілев, О. Види лобістської діяльності: питання теорії та позитивної практики. Державне будівництво та місцеве самоврядування, 2009. № 17. С. 107-117.
6. Mearsheimer J. , Walt S. The Israel lobby and us foreign policy. - L. : Clarke, 2007. – 496 p.

Андрій РПА,
*аспірант кафедри філософських і політичних наук,
Черкаський державний технологічний університет
(м. Черкаси, Україна)*

ВІД МАРКСА ДО ГОББСА: ГЕНЕАЛОГІЯ ФІЛОСОФСЬКИХ УЯВЛЕНЬ ПРО БЕЗПЕКУ

1. Наш час, переживаючи трагічні виклики радикального насильства та інтенсифікації конфліктів, вочевидь, характеризується своєрідним відродженням «гоббсіанських» уявлень про політику та історію, на противагу оптимістичним поглядам епохи Просвітництва (включно з гегелівсько-марксівською діалектикою історії). Зрештою, таке повернення до Гоббса сталося не одночасно й увінчує складний процес «діалектики Просвітництва», що мав різні полюси інтерпретації: або позитивний (Габермас: проект Модерну, загалом, веде до прогресу), або вкрай негативний (Адорно, Горкгаймер, Агамбен: проект Модерну завів нас до концентраційних таборів). Поміж позитивним і негативним баченням розташована політична філософія Мішеля Фуко, що ґрунтується на методології виявлення множинних «генеалогій» (ніцшеанський проект); її творчо розвинув і продовжив ряд сучасних політичних філософів [1, 9].

2. Відповідно, якщо взяти за гіпотетичну основу для сучасної політичної філософії цей глобальний перехід від Маркса до Гоббса, центр гравітації політичного дискурсу зміщується: це більше не ключова категорія «революції» (як у Маркса), а «безпека» (як у Гоббса) структурує і вибудовує навколо себе інші підкатегорії та поняття (наприклад, війна більше не підпорядкована цілям революції («революційні війни»), а стає детермінованою безпековими питаннями та проблемами). Важливо зазначити, що цю традицію думки («гоббсіанську лінію») підхопив і розвинув М. Фуко, хоч сам він рішуче відмежовується від поглядів автора «Левіафана». На перший погляд, Гоббс і

Фуко – антиподи у філософії [8], але, безперечно, їх об'єднує питання суверена – і, відповідно, формулювання суверенітету. Політична філософія XVII ст. формулює проблему суверенітету, зокрема, в термінах *Imperium* (тодішні провідні мислителі Гоббс, Спіноза, Паскаль запозичують це поняття в античних авторів: за римським істориком Полібієм, імперія – це змішана форма суверенітетів; прикметно, що цю ідею, в контексті глобалізації на зламі XX-XXI століть відроджує і розвиває учень і послідовник М. Фуко – Антоніо Неррі (у трилогії: «Імперія», «Множинність», «Спільнота») [6].

3. У пізній період своєї творчості М. Фуко багато пише й осмислює феномен безпеки, однак не присвячує їй окремої книги. Тому його думки і тези розсипані по різних семінарських курсах, які він читав у Колеж де Франс протягом 1970-х: «Суспільство має бути захищене» (1975-76), «Безпека, територія, населення» (1977-78), «Народження біополітики» (1978-79), «Управління живими створіннями» (1979-80). Прикметно, що ці роздуми про безпеку розгортаються у нього паралельно з інтенсивною розробкою концепту «біополітики».

4. Якщо зібрати в цілісну картину розсіяні тези [5], стає помітно, що Фуко вибудовує чотири ключові «генеалогії» безпеки, кожна з яких домінує в той чи інший історичний період і створює певну «епоху». По-перше, ідея безпеки, згідно зі спостереженнями Фуко, зароджується в часи Античності насамперед серед філософів: її розуміли як *sine curae* – «без турбот», «без тривоги», «без лікування» тощо; греки сприймали *a-taraxia* («без хвилювань») на духовному рівні – як філософський, етичний, містичний ідеал. По-друге, ідея безпеки у Середні Віки формулюється в теологічних термінах: вона базується на засадах *imperium* – зокрема, середньовічній ідеї «імперії останніх днів», міфі, заснованому на християнській міленаристській доктрині: відоме гасло «*paax et securitas*» взято з тлумачення Апокаліпсиса св. Івана та послань Павла (точніше, послання до Солунян); ця доктрина утворила синтез між ідеями імперії, миру та безпеки. По-третє, за Нових часів безпека здійснюється через суверенну державу у її взаємодії з іншими суверенними державами (у рамках дипломатично-військового диспозитиву сформованого в Європі після Вестфальського миру), що породжує класичне розуміння політики як «відмінності між другом і ворогом» (К. Шмітт). Нарешті, після модерну, в епоху неолібералізму сучасна (не)безпека стає фундаментально біополітичною: вона зосереджується на питаннях ризиків і загроз усьому *живому* на Землі, а також вільному, безперешкодному проходженню *потоків*.

5. У наш час усі ці чотири форми безпеки химерним чином поєднуються та співіснують. «Антична» атараксія в сучасній формі – панівна на Заході у вигляді волі до безтурботності, гедонізму, уникання ризиків, анестезії [2]; ми бачимо, як Західна Європа знеохочено відступає від свого комфорту, дистанційно та спроквола реагує на російську агресію тощо. Натомість російська держава тримається на «середньовічній» формі безпеки у вигляді апокаліптичного «відродження імперії». Російські одіозні консервативні мислителі (Дугін,

Філіпов) довгий час пропагували для путінського режиму старий політичний міф про *катехон* (від грецького τὸ κατέχων, «те, що стримує»), тобто уявлення про імперію та царя як священного «оплоту», що стримує хаос «останніх днів» і нібито перешкоджає приходу (західного, англосаксонського, бандерівського) Антихриста. Тож цілком природно, що російська політична уява інсценує будь-яку перемогу або поразку як щось абсолютне. Зі свого боку, українській політиці більш притаманна «модерна» модель безпеки: більш секуляризована, прагматична, демократична; але й не без «модерних» мотивів національної героїки, жертвовності, міфологізму. Втім, усі актори світової геополітики, так чи інакше, водночас зачеплені *останньою* формою безпеки: тобто перебувають (хтось більше чи менше) в «постмодерній» біополітичній парадигмі.

б. На цьому етапі фукіанська концепція біополітичної безпеки виявляє свої межі. Можливо, не випадково, що в 1980-ті роки Фуко відходить від біополітичної парадигми й перемикається на інші теми: лібералізм, парресію, турботу про себе. Річ у тім, що Фуко мислить «біос» та «політику» ще доволі фрагментарно, розуміючи кожний компонент як самостійний елемент, що вчиняє тимчасові інтервенції в інші дисципліни. Цей внутрішній розрив у фукіанській біополітиці виявив італійський політичний мислитель Роберто Еспозіто, запропонувавши в праці під назвою «Біос» зовсім іншу безпекову модель – парадигму імунізації [6]. Природно, що Гоббс також виявився ключовою фігурою для цієї парадигми. Але Р. Еспозіто теж здійснює «генеалогію» цього поняття. Ще з часів давнього Риму поняття «іммунітету» належало політичному словникові, і лише за аналогією увійшло в сучасний лексикон медицини (а не навпаки, як здається з погляду сьогодення). Отож поняття іммунітету нерозривно політичне та біологічне, тобто біополітичне в повному сенсі слова. У сучасній політичній філософії поняття (ауто)іммунітету далі розробляли Ж. Дерріда [3] та П. Слотердайк [7]. Центральною темою для цих розробок стає латинське поняття *munus* (борг, тягар, обов'язок, зобов'язання) що лежить в основі таких фундаментальних понять, як *communitas* (спільнота) та *immunitas* (те, що зсередини політичної спільноти захищає нас від політичних зазіхань спільноти, певна *аполітична* підкладка політики, або, іншими словами, інший тип (аполітичного) суверенітету – емансипації від самої політики?). Подальші розробки цієї генеалогії можуть суттєво вплинути на наше традиційне розуміння безпекової доктрини.

Список використаних джерел

1. Balibar É., *Violence and Civility. On the Limits of Political Philosophy*. Columbia University Press, 2016.
2. de Sutter L. *L'âge de l'anesthésie. La mise sous contrôle des affects*. Les Liens qui Libère, 2017.
3. Derrida J. Autoimmunity: Real and Symbolic Suicide, in: *Philosophy in a time of terror: dialogues with Jurgen Habermas and Jacques Derrida*. Chicago, London: University of Chicago Press, 2004. P. 85–136.
4. Esposito R. The Immunization Paradigm // *Diacritics*, Vol. 36, No. 2, “Bios”, Immunity, Life: The Thought of Roberto Esposito (Summer, 2006). P. 23–48.
5. Gros F. *Security Principle. From Serenity to Regulation*. London, Verso, 2019.

6. Negri A., Hardt M. *Empire*. Harvard University Press, 2000. Negri A., Hardt M. *Multitude: War and Democracy in the Age of Empire*. Penguin Books, 2004. Negri A., Hardt M. *Commonwealth*, Harvard University Press 2009.
7. Sloterdijk P. *Globes: Spheres. Vol. II: Macrospherology*. Los Angeles, Semiotext(e), 2014.
8. Walzer M. The Politics of Michel Foucault, in: Hoy D. C. (ed.). *Foucault: A Critical Reader*. Basil Blackwell, 1986. P. 51–68.
9. Zizek S. Against Human Rights // *New Left Review*, July 34. P. 115–131.

Андрій ТИЩЕНКО,
*аспірант кафедри філософських і політичних наук,
Черкаський державний технологічний університет
(м. Черкаси, Україна)*

ФУНКЦІЯ МИСТЕЦТВА У КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТРАТЕГІЇ БЕЗПЕКИ

Оглядаючи історію України можемо побачити наскільки сильно московська влада боролася за виживання, підкорюючи раз за разом українців та їх землі. Одним найважливіших, якщо їх визначати за рівнем та ступенем заборони та знищення московією, критерієм, можна беззаперечно вважати культуру, і мистецтво зокрема: музика, поезія, проза, картини, архітектура, театр, тощо.

Отже, що ж таке безпекове мистецтво? Насамперед, це не ще одне визначення мистецтва, чи спроба акцентувати увагу на ролі мистецтва у суспільстві, яке наче б то необхідне для захисту, не спроба окреслити його загальну роль. Це підхід до розуміння мистецтва як безпекового чинника культури, як дечого більш важливого, ніж груба сила. Запорозькі козаки, ОУН, УПА – всі вони загинули, залишивши по собі те, завдяки чому історія пам'ятає їх та об'єктивну картину світу.

Крім того, варто виокремити настрій безпекового мистецтва щодо загроз. Таке мистецтво дуже різко і максимально швидко реагує на усілякі загрози, які існують перед носіями тої чи іншої культури. Звісно, ми говоримо першочергово про Україну, як про країну, яка більшу частину своєї історії перебувала якщо не у війнах то у окупації. У той час, як остання війна сколихнула Європу більш ніж 70 років тому, не відчувала окупації або посягань на території, а якщо такі були, вирішувалися вони не військовим шляхом.

Особливим та унікальним безпековий аспект мистецтва як частини культури нації не дарма присутній саме в українській культурі. Здається, що країнам Європи вдалося за повоєнні роки скріпити свій мир, коли ж у нас такої можливості не було – Україна ніколи на такий довгий час не була повністю незалежною.

Не можна сказати, що досліджень в даній сфері в Україні не відбувалося зовсім. Наприклад, ще у 2017 році у своїй статті «Державна політика у сфері культури як елемент стратегії національної безпеки» [1] Олег Чечель доходив

висновку, що у сфері державної культурної політики відсутня така компонента як культурна безпека або безпека у сфері культурних відносин. Зокрема, дослідник вважає, що новий погляд на державну політику у сфері культури дасть змогу протистояти зовнішній агресії з боку росії.

Отже, сьогодні надто пізно сприймати культуру і мистецтво зокрема як фактори, які здатні запобігти зовнішній агресії щодо України, але саме час замислитися над безпековою функцією, яка необхідна під час збройного протистояння і ще довгий час після нього. Необхідно вкотре, на цей раз ґрунтовно і однозначно окреслити важливість і цінність ролі культури та мистецтва у формуванні національної безпеки України.

Список використаних джерел

1. Чечель О. М. Державна політика у сфері культури як елемент стратегії національної безпеки України. Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв №2. 2017. С. 23–28.

Володимир ФІЛІМОНОВ,
*аспірант кафедри філософських і політичних наук,
Черкаський державний технологічний університет
(м. Черкаси, Україна)*

ВІЙНА 5 ПОКОЛІННЯ: ВИКЛИКИ ГРОМАДЯНСЬКИМ ЗВ'ЯЗКАМ

На сьогодні в Україні тема війни п'ятого покоління (5 GW) розкрита в незадовільному обсязі у широкому розумінні теорії війни, хоча Українська держава та її громадяни перебувають у боротьбі, як за суб'єктність, так і за сталу демократію, більш ніж 10 і 30 років відповідно. Більшість публікацій, випущених українцями і для українців, розглядають окремі риси даного явища 5GW та аналізують гібридну війну, яка має елементи 5 GW, але за природою дещо інше. Вивчення структури та категорії війн особливо актуальне у наш час, адже згідно історичного досвіду, у будь який момент геополітичні процеси, як вияв інтересів політичних суб'єктів, завжди призводить до конфлікту інтересів, а відтак, може призвести і до війни. Ми свідомо уникаємо інших альтернатив слову війна у даному тексті, таких як конфлікт, агресія, вплив тощо, адже прагнемо максимальної концентрації на темі.

Так як ми прагнемо осмислити існуючі теоретичні засади, в основному, західного авторства, вважаємо доцільним процитувати одну з статей Krishnan, Armin, який вирізняє особливість 5 GW як: "Війна п'ятого покоління може вестися з однією стороною, яка не знає з ким вона воює. Або навіть, блискуче виконана війна п'ятого покоління передбачає, що одна сторона повністю не знає про те, що колись була війна" [1, с. 7] (Переклад - наш). Ця цитата чудово відбиває реалії аспектів впливу російської федерації на Україну, який не припиняється з моменту здобуття Україною незалежності. Тобто, мінімум

громадян і громадянських зв'язків було підготовлено, враховуючи реальні загрози такого штибу як кримський сепаратизм у 1995, радикальна риторика росії щодо політичних процесів в Україні та стосовно української допомоги Грузії у 2008, і тому подібне. Починаючи з 1991 року, лише одиниці з усього юного громадянського суспільства били на сполох. Ми не знали, що проти нас вже ведеться війна.

Одним із вимірів, у якому точиться 5 GW, є Інтернет, який доповнює реальність, а подекуди замінює її. Доповнення реальності відбувається у розрізі формування картини світу, шляхом тактик логічних та когнітивних пасток. Заміна ж відбувається як і попередньою тактикою доповнення, так і використанням психологічних прийомів, таких як газлайтинг “Газлайтинг – це коли хтось ... використовує маніпуляції, щоб змусити іншу людину сумніватися у власних судженнях або навіть у здоровому глузді” [2] (Переклад – наш).

Соціальна інженерія – одна із тактик. Люди змінюються набагато повільніше за технології та повільно адаптуються до різких змін в інформаційному полі, а також надзвичайно вразливі до невизначеності та нестабільності. Нестабільністю називають ті ж невідомість і невизначеність, спотворені та скаламучені інформаційні потоки, якими користуються громадяни. Інформаційна динаміка між громадянами набагато перевищує динаміку між владними структурами.

Тож, війна 5 покоління – це війна за серця і душі. Це війна у якій руйнується свідомість громадян, їх громадянська позиція, атакується довіра до інституцій шляхом поляризації громадянства на радикалізовані та протиставлені сторони [3, с. 303]. Бажаний ефект таких дій – руйнація громадянського суспільства, яке є фундацією демократії, а відтак і державної безпеки.

Тактики цієї війни використовують особливості інерції людської психології, психології мас, економіки уваги. Виклики 5 GW є мало помітними у короткостроковій перспективі. Тому що сприйняття людини інерційне, і індивід обов'язково протиставляє себе будь-яким раптовим змінам наративів, [4, с 4] політичним технологіям, змінам у культурі [5]. Тому, Україна повинна захищати свою ідентичність як те, що є захистом від поляризації суспільства, а відтак від руйнації громадянських зв'язків.

Список використаних джерел

1. Armin Krishnan, Fifth Generation Warfare, Hybrid Warfare, and Gray Zone Conflict: A Comparison. *Journal of Strategic Security* 2022. Vol. 15, no. 4. P. 14-31. URL: <https://doi.org/10.5038/1944-0472.15.4.2013> (date of access: 21.03.2024).
2. Fraser S. The toxic power dynamics of gaslighting in medicine. PubMed Central(PMC). URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8115954> (date of access: 21.03.2024).
3. Девід Е. Сенгер. (2018). *Досконала зброя. Війна, саботаж і страх у кіберепoxy* (В. Дедик, Пер.). Астролябія. (Оригінал опубліковано 2018 р.)
4. 360iSR. (2018). *Fifth Generation Warfare The Brave New World The Changing Shape Of The Fifth Generation Mission Space*. <https://irp-cdn.multiscreensite.com/26db15ee/files/uploaded/5GW%20Section1.pdf> (date of access: 21.03.2024).
5. S2 Underground. (2022, 30 березня) 5th Generation Warfare: History, Modern Context, and (Some) Solutions [Відео]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=0p10G1m3ZfU> (date of access: 21.03.2024).

Електронне наукове видання

**СОЦІАЛЬНІ ТА ГУМАНІТАРНІ ТЕХНОЛОГІЇ:
ФІЛОСОФСЬКО-ОСВІТНІЙ АСПЕКТ**

МАТЕРІАЛИ
X Всеукраїнської
науково-практичної конференції

21–22 березня 2024 року
м. Черкаси

Відповідальний редактор професор А. І. Бойко.

Упорядник О. І. Астапова-Вязьміна.

Матеріали збірника подаються у авторській редакції.

Технічний редактор: Тетяна Манжура

Гарнітура Times New Roman. Обл.-вид. арк. 16,52. Зам. №24-29.

Видавець: Черкаський державний технологічний університет,
бульвар Шевченка, 460, м. Черкаси, 18006.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції Серія ДК № 896 від 16.04.2002.
Редакційно-видавничий відділ ЧДТУ